ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ,

Ἢ

ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ,

Προσηρμοσμένου εἰς τὴν διαγωγὴν καὶ εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἐθνῶν καὶ τῶν Κυριαρχῶν,

ΠΑΡΑ

Ε. ΒΑΤΤΕΛ,

Ἐλευθέρως μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἁπλοελληνικὴν γλῶσσαν

Ὑπὸ

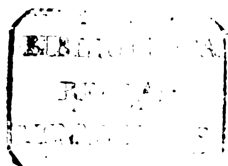
Γ. Α. ΡΑΛΛΗ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ἘΝ ΝΑΥΠΛΙΩι

Ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως, Ἰωαννίδου Σμυρναίου, καὶ Γεωργίου Ἀθανασιάδου Μελισταγοῦς ἐκ Μακεδονίας.

1831.

Ὥσπερ γὰρ τελειωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθὲν Νόμου καὶ Δίκης χείριστον πάντων·

(Ἀριστ. Πολιτ. Βιβλ. Α. Κεφ. Α.)

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΞΟΧΩΤΑΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΟΜΗΤΑ Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ.

Ἐξοχώτατε!

ΙΔΟΥ ἄλλη μία ἐπιχείρησις ὄχι ὀλιγώτερον τολμηρὰ ἀπὸ τὴν πρώτην. Δὲν ἤρκεσεν εἰς τὰς ὀλίγας δυνάμεις μου νὰ ἀναδεχθῶ τὴν μετάφρασιν τοῦ περιφήμου συγγράμματος τοῦ Βάττελ, ἠθέλησα περιπλέον νὰ θέσω ἐπικεφαλῆς της καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος. Ἀλλ' ἂν τὸ ἔκαμα, ἔχω χρηστὰς ἐλπίδας ὅτι ἡ εὐμένειά Της δὲν θέλει ἀποδοκιμάσει τὴν δευτέραν ταύτην τόλμην μου, καθὼς δὲν ἀπεδοκίμασεν οὔτε τὴν πρώτην.

Ἡ μετάφρασίς μου χρεωστεῖ τὴν ἔκδοσίν της εἰς τὸ φιλογενὲς καὶ φιλόκαλον τῆς Υ. Ε., Ἥτις καὶ μὲ λόγους, καὶ μὲ πραγματικὰς βοηθείας μὲ ἐνεθάῤῥυνε νὰ τὴν δημοσιεύσω. Εἰς τὴν Υ. Ε. ἔπρεπε λοιπὸν νὰ τὴν προσφωνήσω, καὶ δι' ὃν προεῖπα λόγον, καὶ διότι νομίζω πῶς ὅταν πρόκηται

περὶ ἐκδόσεως συγγράμματος, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν ὠφέλειαν καὶ τελειοποίησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν δύναταί τις εἰ μὴ νὰ τὸ ἀφιερώσῃ εἰς τὸν Πρῶτον αὐτοῦ Πολίτην, τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ ἀγῶνες, ὅλαι αἱ φροντίδες καὶ ὅλαι αἱ στιγμαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς τοῦτο τὸ τέλος.

Δέχθητε λοιπὸν εὐμενῶς, Ἐξοχώτατε, τὴν προσφορὰν πράγματος, τὸ ὁποῖον διὰ τόσους λόγους ἀνήκει εἰς τὴν Υ. Ε., καὶ ἐπιτρέψατέμοι νὰ ὀνομάζωμαι μὲ βαθύτατον σέβας,

Τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος,

Ἐν Ἄργει 20 Ἀπριλίου 1831

Ταπεινότατος, εὐπειθέστατος
καὶ ὅλως ἀφοσιωμένος δοῦλος
Γ. Α. Ῥάλλης.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

Ο Ε. Βάττελ ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1714 ἔτος εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Νεοκαςελίας εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας ἔδειξε μεγάλην διάθεσιν διὰ τὰς ἐπιςήμας καὶ σπάνια πλεονεκτήματα τοῦ πνεύματος. Κατὰ τοὺς 1746 ἐςάλη παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολλωνίας εἰς τὴν Βέρνην, ὡς ἀντιπρέσβυς τῆς Α. Μ., καὶ ἐκεῖ, ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς ἐλευθέρας ςιγμὰς τοῦ ἐπαγγέλματός του, συνέγραψε διαφόρους πραγματείας Ἠθικῆς καὶ Φιλολογίας, πρὸ πάντων δὲ τὸ ἀθάνατον σύγγραμμά του περὶ τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν, τὸ ὁποῖον δικαίως ἔθεσε τὸν κολοφῶνα εἰς τὴν δόξαν του. Εἰς τοὺς 1758 ἀνεκαλέσθη εἰς τὴν Δρέσδαν, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Πολλωνίας τῷ ἐνεπιςεύθη μέρος τῶν ὑψηλοτέρων ἐργασιῶν τοῦ συμβουλίου του· οἱ πολλοὶ ἀγῶνες καὶ ἡ φιλοτιμία του ἔφθειραν κατ' ὀλίγον τὴν ὑγείαν του, καὶ ἠναγκάσθη εἰς τοὺς 1766 νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑλβετίαν, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀναλάβῃ, πνέων τὸν ἀέρα τῆς πατρίδος του, καὶ διακόπτων ὁπωσοῦν τοὺς κόπους του· ὕςερον ὅμως ἀπὸ ὀλίγους μῆνας ἔσπευσε νὰ ἐπιςρέψῃ εἰς Δρέσδαν, ὅπου ἀνεδέχθη πάλιν μὲ τὴν πρώτην ζέσιν τὰς ἐργασίας του. Ἡ πρώτη ἀσθένεια τὸν ἠνόχλησεν ἐκ νέου, καὶ ἐβιάσθη νὰ ξαναϋπάγῃ εἰς τὴν Νεοκαςελίαν, ἀλλά, μὲ ὅλας τὰς βοηθείας τῆς ἰατρικῆς, ἐτελεύτησε κατὰ τὴν 28 δεκεμβρ. 1767.

Εἶναι περιττὸν νὰ πλέξῃ τις ἐπαίνους εἰς τοῦτον τὸν ἄνδρα· ὁ ζωηρότερος καὶ ἀληθέςερος ἔπαινος τοῦ Βάττελ εἶναι τὸ περὶ τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν σύγγραμμά του. Ὅποιος τὸ ἀναγνώσει, θέλει γνωρίσει τὸν ἀγαθὸν πολίτην, τὸν φίλον τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῆς ἀληθινῆς δόξης. Τὸ βιβλίον του, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ πολλοῦ μεταφρασθῆ εἰς τὰς περισσοτέρας διαλέκτους τῆς Εὐρώπης, ἐκδίδεται κατὰ πρώτην φορὰν τὴν σήμερον εἰς τὴν γλῶσσάν μας. Ἡ ἰδέα τῆς μεταφράσεως ταύτης εἶναι παλαιά, ἡ ἐκτέλεσις ὅμως εἰς ἄκρον πρόσφατος. Τὴν εἶχα συλλάβει ἔτι διατρίβων εἰς Παρίσια, αἱ ἀσχολίαι μου ὅμως περὶ τὴν σπουδὴν τοῦ Θετικοῦ Δικαίου δὲν μ' ἐπέτρεψαν νὰ τὴν πραγματοποιήσω. Ἴσως δι' ἄλλογον αἰτίαν ἔπρεπεν ἀκόμη ὀλιγώτερον νὰ τὴν ἐπιχειρισθῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου μὲ ὅλας μου τὰς δικαςικὰς ἀσχολίας ἐτόλμησα

μολοντοῦτο νὰ τὸ κάμω. Ἀλλ' ἡ γενναία βοήθεια τῆς Σ. Κυβερνήσεως, καὶ ἡ φιλόκαλος συνδρομὴ ὅλων τῶν αἰσθανομένων τὰ καλὰ Ἑλλήνων μὲ δικαιοῦσιν ὁπωσοῦν διὰ τὴν τόλμην μου, καθότι δεικνύουσιν, ὅτι τὸ ἔθνος μας ἔχρηζε τοιούτου βιβλίου, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῇ. Τολμῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι θεωροῦντες τὴν ὠφέλιμον οὐσίαν τοῦ συγγράμματος, οἱ ἀναγνῶσταί μου δὲν θέλουσι κρίνει πολλὰ αὐστηρὰ τὴν μετάφρασίν του. Ἂν καὶ δὲν εὗρον ὀλίγην βοήθειαν τόσον εἰς τὰ περὶ τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν μαθήματα τοῦ σοφοῦ Νομοδιδασκάλου Μανιάκη, τῶν ὁποίων μέρος κατὰ τύχην μοὶ ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ παρ' αὐτῷ μαθητεύσαντος ἐν Κερκύρᾳ Κ. Σ. Τριανταφύλλη, ὅσον καὶ εἰς τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα μετέφρασεν ὁ Κ. Σ. Σκοῦφος, τὸ ὕφος μολοντοῦτο ἠμποροῦσε βέβαια νὰ ἦναι γλαφυρώτερον, καὶ τὸ λεκτικὸν καλήτερον. Ἀλλὰ διὰ τὸ μὲν πρῶτον ἤδη ἐδικαιολογήθην· διὰ τὸ δεύτερον δὲ καθεὶς θέλει ἐνθυμηθῇ, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι νέα, καὶ ὅτι εἶμαι πρῶτος, ὅστις μετέφρασα ὁλόκληρον συστηματικὸν σύγγραμμα περὶ τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν εἰς τὴν γλῶσσάν μας. Αἱ ἀρχαὶ εἶναι πάντοτε ἀτελεῖς· ἄλλος μετ' ἐμὲ θέλει μεταφράσει πολὺ καλήτερα· ἐγὼ ὅμως θέλω πάντοτε ἔχει τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι, ἂν ἐρριψοκινδύνευσα, τοὐλάχιστον ἤνοιξα τὸν δρόμον εἰς τοὺς ἄλλους. Εἷς δὲν δύναται μήτε νὰ ἠξεύρῃ, μήτε νὰ ἐπινοήσῃ ὅλα. Ὁ δὲ καλήτερος τρόπος νὰ συμβουλευθῇ τις τοὺς πεπαιδευμένους ἐπὶ τῆς κατὰ πρώτην φορὰν εἰσαγομένης μεταφράσεως ἐπιστημονικοῦ τινος βιβλίου εἰς τὴν γλῶσσάν μας, εἶναι νὰ ἐκδώσῃ τὸ βιβλίον του, νὰ τὸ θέσῃ ὑπ' ὄψιν των, καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ νὰ σημειώσωσι τὰς διορθώσεις των. Τοῦτο ἀπεφάσισα καὶ ἐγὼ νὰ κάμω· προσφέρω τὴν μετάφρασίν μου ὡς ἓν ἁπλοῦν τυπογραφικὸν δοκίμιον εἰς πολλὰ ἀντίτυπα, καὶ παρακαλῶ εἰλικρινῶς ὅσους τὸ ἀναγνώσουσι νὰ μὲ διευθύνωσι τὰς παρατηρήσεις των καὶ τὰς διορθώσεις των ἐγγράφως. Θέλουσι συνεισφέρει εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς μεταφράσεως τοῦ Βάττελ, ἡ ὁποία ἠμπορεῖ ἀκολούθως, ἐπιδιορθωμένη τοιουτοτρόπως, νὰ ἴδῃ καὶ ἐκ δευτέρου τὸ φῶς, καὶ νὰ χρησιμεύσῃ τότε πλέον εἰς τὸ νὰ στερεώσῃ ὁριστικῶς τὴν γλῶσσαν τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν.

Ἐν Ἄργει 26 ἀπριλίου 1831. Ὁ Μεταφραστὴς

Γ. Α. Ῥάλλης.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ.

Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου τῶν Ἐθνῶν.

§. 1. Τί ἐστιν Ἔθνος, ἢ Πολιτεία.

Ἔθνη, ἢ Πολιτεῖαι εἶναι σώματα πολιτικά, ἢ Κοινότητες ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συνέρχονται εἰς ἕν, ἵνα, μὲ τὰς ἡνωμένας δυνάμεις των, φροντίσωσι περὶ τῆς σωτηρίας καὶ ὠφελείας των.

§. 2. Τὸ ἔθνος, πρόσωπον ἠθικόν.

Μία τοιαύτη κοινωνία ἔχει ἴδια συμφέροντα, καὶ ἴδια τέλη. Βουλεύεται καὶ ἀποφασίζει ἐν κοινῷ. Εἶναι λοιπὸν πρόσωπον ἠθικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει λογικὸν καὶ θέλησιν, καὶ εἶναι δεκτικὸν ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων.

§. 3. Ὁρισμὸς τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν.

Ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος συγγράμματος εἶναι νὰ θέσῃ στερεῶς τὴν βάσιν τῶν ἐνοχῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνῶν. Τὸ δίκαιον, ἄρα, τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν κανόνων, καὶ τῶν ἐκ τούτων πηγαζουσῶν ἐνοχῶν. Τὸ βιβλίον μας θέλει διδάξει κατὰ τίνα τρόπον ὀφείλουσιν αἱ Πολιτεῖαι νὰ ρυθμίζωσι τὰς πράξεις των. Θέλομεν σταθμίσει τὰς ἐνοχὰς ἑκάστου λαοῦ πρός τε ἑαυτόν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἐκ τούτων θέλομεν ἀνακαλύψει τὰ δικαιώματά του. Καθότι, ἐπειδὴ δικαίωμα δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ δύναμις τοῦ πράττειν ὅ, τι εἶναι ἠθικῶς δυνατόν, ὅ, τι εἶναι καλόν, σύμφωνον μὲ τὸ καθῆκον, ἕπεται, ὅτι τὸ δικαίωμα γεννᾶται ἀπὸ τὸ καθῆκον, ἤτοι ἀπὸ τὴν παθητικὴν ἐνοχήν, εἰς ἣν τις εὑρίσκεται νὰ πράξῃ κατὰ τοῦτον ἢ ἄλλον τρόπον. Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖον εἰς ἕκαστον ἔθνος νὰ μάθῃ τὰς ἐνοχάς του, ὄχι μόνον διὰ νὰ μὴν ἁμαρτάνῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ γνωρίσῃ θετικῶς τὰ δικαιώματά του, δηλ. ὅσα δύναται νομίμως νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη.

§. 4. Πῶς θεωροῦνται τὰ ἔθνη, ἢ αἱ Πολιτεῖαι.

Συνθεμένα ἀπὸ ἀνθρώπους φύσει ἐλευθέρους καὶ ἀνεξαρτήτους, καὶ οἵτινες, πρὸ τῆς συστάσεως τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν,

ἔζων μεταξύ των εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, τὰ ἔθνη, ἢ αἱ Πολιτεῖαι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς τόσα πρόσωπα ἐλεύθερα, ζῶντα ἀνάμεσόν των εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν. Εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον ἀποδεικνύεται, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι χαίρουσιν ἐκ φύσεως ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ χάσωσιν, εἰ μὴ μὲ τὴν συγκατάθεσίν των. Εἰς τὰς Πολιτείας ὅμως οἱ πολῖται δὲν ἀπολαμβάνουσιν αὐτὴν μήτε πλήρη, μήτε ἀπόλυτον, καθότι τὴν ὑπέταξαν ἐν μέρει εἰς τὸν Κυριάρχην· τὸ σῶμα ὅμως τοῦ ἔθνους, ἡ Πολιτεία, μένει ἀπολύτως ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος ὡς πρὸς τὰ ξένα ἔθνη, ἐν ὅσῳ δὲν ἤθελεν ἑκουσίως ὑποταγῆ εἰς αὐτά.

§. 5. Εἰς τίνας νόμους ὑπόκεινται τὰ ἔθνη.

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὑπόκεινται εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ ἡ ἕνωσίς των εἰς τὰς πολιτικὰς Κοινωνίας δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ νὰ τοὺς φυλάττωσι, διότι καὶ εἰς τὴν νέαν ταύτην θέσιν δὲν παύουσι νὰ ἦναι ἄνθρωποι, ἕπεται ὅτι, καὶ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, τοῦ ὁποίου ἡ θέλησις δὲν εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδιαιτέρων θελήσεων τῶν πολιτῶν, διαμένει εἰς τὴν πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ὑποταγὴν, καὶ ὑποχρεοῦται νὰ τοὺς σέβηται εἰς ὅλα του τὰ κινήματα. Καὶ ἐπειδὴ, ὡς προείπομεν, τὸ δικαίωμα γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν, τὸ ἔθνος ἔχει παρομοίως τὰ αὐτὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἡ φύσις δίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των.

§. 6. Πρώτη βάσις τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν.

Προσαρμόζοντες λοιπὸν εἰς τὰ ἔθνη τοὺς κανόνας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, θέλομεν ἀνακαλύψει τὰς ἐνοχὰς καὶ τὰ δικαιώματά των· ἐπομένως τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι κυρίως ἄλλο, εἰμὴ τὸ φυσικὸν δίκαιον προσηρμοσμένον εἰς τὰ ἔθνη· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων δὲν εἶναι ὀρθὴ καὶ λογικὴ, ἂν δὲν γίνηται μὲ τρόπον ἁρμόζοντα εἰς τὸ ὑποκείμενον, δὲν πρέπει νὰ νομίζῃ τις, ὅτι τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν εἶναι ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ μὲ τὸ φυσικὸν δίκαιον, ἐπὶ παρομοίων ὑποκειμένων, ὥστε νὰ ἀντεισάξωμεν μόνον ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔθνη· μία πολιτικὴ κοινωνία, μία πολιτεία, διαφέρουσι τὰ μέγιστα ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῆς

διαφορᾶς ταύτης προκύπτουσι καὶ ἐνοχαὶ, καὶ δικαιώματα ὅλως δι' ὅλου διαφορετικὰ εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἠξεύρῃ τις νὰ προσαρμόζῃ τὸν φυσικὸν νόμον κατὰ τὰ ὑποκείμενα, καὶ ἡ τέχνη τοῦ προσαρμόζειν αὐτὸν μὲ ἀκρίβειαν καθιστᾷ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην.

§. 7. Ὁρισμὸς τοῦ ἀναγκαίου δικαίου τῶν ἐθνῶν.

Ὀνομάζομεν ἀναγκαῖον δίκαιον τῶν ἐθνῶν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ φυσικοῦ δικαίου εἰς τὰ ἔθνη. Εἶναι ἀναγκαῖον, διότι τὰ ἔθνη ὑποχρεοῦνται ἀπολύτως νὰ τὸ φυλάττωσι. Περιέχει δὲ τὰ παραγγέλματα τοῦ φυσικοῦ νόμου πρὸς τὰς πολιτείας, τὰς ὁποίας δὲν ὑποχρεοῖ ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς μερικοὺς, διὰ τὸν ἤδη προεκτεθέντα λόγον, ὅτι αἱ πολιτεῖαι σύγκεινται ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος ὑποχρεοῖ τοὺς ἀνθρώπους ὁπωσδήποτε ἐνεργοῦντας. Ὁ Γρότιος καὶ οἱ ὀπαδοί του καλοῦσι τοῦτο τὸ δίκαιον ἐσωτερικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, ὡς ὑποχρεοῦν τὴν συνείδησίν των. Ἄλλοι τὸ ὀνομάζουσι φυσικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν.

§. 8. Εἶναι ἀναλλοίωτον.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ εἰς τὰς πολιτείας προσαρμογὴ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὅστις, ὡς ἔχων βάσιν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀναλλοίωτος, ἕπεται ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι ἀναλλοίωτον.

§. 9. Τὰ ἔθνη δὲν δύνανται μήτε νὰ τὸ μεταβάλωσι, μήτε νὰ ὑπεκφύγωσι τὰς ὑποχρεώσεις του.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ δίκαιον τοῦτο εἶναι ἀναλλοίωτον, καὶ ἡ ἐνοχὴ, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει, ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος, τὰ ἔθνη δὲν δύνανται μήτε νὰ τὸ ἀλλοιώσωσι διὰ τῶν συνθηκῶν των, μήτε νὰ τὸ ὑπεκφύγωσιν, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὰ ἄλλα νὰ μὴν ἀκολουθῶσι τοὺς κανόνας του εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις των. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ, διὰ τῆς ὁποίας δύναταί τις νὰ διακρίνῃ τὰς νομίμους συνθήκας ἀπὸ τὰς μὴ νομίμους, καὶ τὰ ἀθῷα καὶ εὔλογα ἔθιμα ἀπὸ τὰ ἄδικα καὶ ἀξιοκατάκριτα. Εἶναι μερικὰ πράγματα δίκαια καὶ συγχωρούμενα ἀπὸ τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον τῶν ἐθνῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων δύνανται τὰ ἔθνη νὰ κάμω-

σιν ἀναμεσόν των συνθήκας, καὶ νὰ τὰ ἐνισχύσωσιν, ἢ καθιερώσωσι διὰ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς συνηθείας. Εἶναι ἄλλα πάλιν ἀδιάφορα, περὶ τῶν ὁποίων τὰ ἔθνη δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι μεταξύ των, καὶ νὰ εἰσάξωσι διὰ τῶν συνθηκῶν των ὁποιουδήποτε εἴδους ἔθιμα ἢ συνηθείας κρίνωσιν εὔλογον. Ὅλαι ὅμως αἱ συνθῆκαι, ὅλαι αἱ συνήθειαι, αἱ ὁποῖαι ἀντίκεινται εἰς ὅσα διατάττει, ἢ ἀπαγορεύει τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον τῶν ἐθνῶν, εἶναι παράνομοι. Θέλομεν ὅμως ἰδῇ, ὅτι δὲν εἶναι τοιαῦται, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δίκαιον, ἢ τὴν συνείδησιν, καὶ ὅτι διὰ διαφόρους λόγους, τοὺς ὁποίους θέλομεν ἐκθέσει ἐν καιρῷ, αἱ συνθῆκαι αὗται εἶναι ἀκόμη ἰσχυραὶ καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν δίκαιον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔθνη εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἀνεξάρτητα, ἂν καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἑνὸς ἦναι παράνομοι καὶ ἀξιοκατάκριτοι κατὰ τοὺς νόμους τῆς συνειδήσεως, τὰ ἄλλα εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ τὰς ὑποφέρωσιν, ἐν ὅσῳ αὐταὶ δὲν βλάπτουσι τὰ τέλεια δικαιώματά των. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἔθνους δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀκεραία, ἂν τὰ ἄλλα ἔθνη ἀντεποιοῦντο νὰ ἐπιθεωρῶσι καὶ περιορίζωσι τὴν διαγωγήν του. Τοῦτο ἤθελεν ἀντίκειται εἰς τὸν φυσικὸν νόμον, ὅστις κηρύττει ἕκαστον ἔθνος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον τῶν ἐπιλοίπων.

§. 10. Περὶ τῆς Κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐσύστησε μεταξὺ ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἄνθρωπος φύσει δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του, καὶ χωρὶς τῆς βοηθείας τῶν ὁμοίων του δὲν ἠμπορεῖ μήτε νὰ συντηρηθῇ, μήτε νὰ τελειοποιηθῇ, ἢ νὰ ζῇ ὡς ζῶον λογικόν. Ἡ πεῖρα τὸ ἀποδεικνύει καθημερινῶς. Εἶναι παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀνατραφέντες μεταξὺ τῶν θηρίων, δὲν εἶχον μήτε γλῶσσαν, μήτε χρῆσιν τοῦ λογικοῦ, καὶ ἦσαν μόνον καὶ μόνον περιωρισμένοι ὡς τὰ κτήνη, εἰς τὰς αἰσθητικάς των δυνάμεις. Περιπλέον οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔλαβον παρὰ τῆς φύσεως μήτε τὴν δύναμιν μήτε τὸν φυσικὸν ὁπλισμὸν τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἀντὶ τούτων τοῖς ἐδόθησαν ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς, ἢ κἂν ἡ δύναμις νὰ τὰ ἀποκτήσωσι, συζῶντες μὲ τοὺς ὁμοίους των. Ὁ προφορικὸς λόγος τοὺς θέτει εἰς κατάστασιν νὰ συναναστρέφωνται, νὰ συμβοηθῶνται, νὰ τελειοποιῶσι τὸ λογικὸν καὶ τὰς γνώσεις των,

καὶ οὕτω, κατασταθέντες νοήμονες, νὰ ἐφευρίσκωσι μυρίους τρόπους συντηρήσεως καὶ ἐπαρκείας τῶν ἀναγκῶν των. Καθεὶς αὐτῶν αἰσθάνεται ἐπὶ τούτοις, ὅτι δὲν δύναται νὰ ζήσῃ εὐτυχὴς, μήτε νὰ τελειοποιηθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν καὶ συναναστροφὴν τῶν ἄλλων. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἡ φύσις ἔκαμε τοιούτους τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι φανερὸν τεκμήριον, ὅτι τοὺς διώρισε νὰ συναναστρέφωνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ νὰ βοηθῶνται ἀμοιβαίως. Ἰδοὺ πόθεν ἐξάγεται ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συσταθεῖσα φυσικὴ Κοινωνία. Ὁ γενικὸς δὲ νόμος αὐτῆς τῆς κοινωνίας εἶναι νὰ ἐνεργῇ καθεὶς ὑπὲρ τῶν ἄλλων ὅ,τι αὐτοὶ χρειάζονται, καὶ ὅ,τι αὐτὸς δύναται νὰ κάμῃ χωρὶς νὰ παραμελήσῃ τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα. Νόμος, τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ φυλάττωσι, διὰ νὰ ζήσωσι συμφώνως μὲ τὴν φύσιν των, καὶ μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ κοινοῦ δημιουργοῦ των, καὶ τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἡ ἡμετέρα σωτηρία, ἡ ἡμετέρα εὐδαιμονία, τὰ πολυτιμότερα συμφέροντά μας ὀφείλουσι νὰ καταστήσωσιν ἱερὸν εἰς καθ' ἕκαστον ἡμῶν. Αὕτη εἶναι ἡ γενικὴ ἐνοχή μας, ἥτις μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ ἐκτελῶμεν τὰ καθήκοντά μας, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νὰ ἐκπληρόνωμεν μετὰ προσοχῆς, ἂν θέλωμεν νὰ τείνωμεν συνετῶς ἐπὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν μας.

§. 11. Καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς φύσεως, δηλαδὴ συνέπεια ἀναγκαία τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰς ὁποιανδήποτε θέσιν καὶ ἂν ἦναι, ἐνέχονται νὰ τὴν καλλιεργῶσι καὶ νὰ ἐκπληρῶσι τὰ πρὸς αὐτὴν καθήκοντά των· μὲ κάμμίαν δὲ συνθήκην, μὲ κάμμίαν μερικωτέραν ἕνωσιν ἢ συμφωνίαν, δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγωσι τὴν ἐνοχὴν ταύτην. Ὅταν λοιπὸν συνέρχωνται εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν διὰ νὰ σχηματίσωσι πολιτείαν, ἢ ἔθνος ξεχωριστὸν, δύνανται μὲν νὰ ὑποχρεωθῶσι μερικώτερον πρὸς ἐκείνους μεθ' ὧν συγκοινωνοῦσι, διαμένουσιν ὅμως εἰς αὐτοὺς καὶ καθήκοντα ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἐσυμφώνησαν νὰ συμπράττωσι κοινῶς, καὶ παρέδωκαν τὰ δικαιώματά των καὶ καθυπέταξαν τὴν θέλησίν των εἰς τὸ σῶμα τῆς κοινωνίας, καθ' ὅσα ἀφορῶσι τὸ κοινὸν συμφέρον, δὲν μένει πλέον,

εἰμὴ εἰς τοῦτο τὸ σῶμα, εἰς τὴν πολιτείαν, εἰς τοὺς ὁδηγούς της, νὰ ἐκπληρῶσι τὰ πρὸς τοὺς ξένους καθήκοντα τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς ὅ, τι δὲν ἐξαρτᾶται πλέον ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῶν μερικῶν, ἀλλ' εἶναι ἔργον τῆς πολιτείας νὰ τὸ ἐκπληροῖ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας. Εἴδομεν προλαβόντως, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς κοινωνίαν διαμένουσιν ὑποκείμενοι εἰς τὰς ἐνοχὰς τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἀνθρώπινος φύσις· αὐτὴ ἡ κοινωνία, θεωρουμένη ὡς πρόσωπον ἠθικόν, καθότι ἔχει ἰδιαιτέρως νοῦν, θέλησιν καὶ ἰσχὺν, ἐνέχεται νὰ ζῇ πρὸς τὰς ἄλλας κοινωνίας ἢ πολιτείας, καθὼς ὁ ἄνθρωπος ἐνείχετο, πρὸ τῆς συςάσεως τῆς κοινωνίας, νὰ ζῇ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, δηλαδὴ κατὰ τοὺς νόμους τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συςηθείσης φυσικῆς κοινωνίας, μὲ μόνην τῶν ἐξαιρέσεων τὴν παρατήρησιν, ὅσαι δύνανται νὰ προκύψωσιν ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν ὑποκειμένων.

§. 12. Σκοπὸς τῆς κοινωνίας ταύτης τῶν ἐθνῶν.

Ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων φυσικῆς κοινωνίας εἶναι νὰ βοηθῶνται ἀμοιβαίως καὶ νὰ τελειοποιῶσιν ἑαυτοὺς καὶ τὴν κατάςασίν των, καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔθνη θεωρούμενα ὡς τόσα ἐλεύθερα πρόσωπα, ζῶντα ὁμοῦ εἰς τὴν κατάςασιν τῆς φύσεως, ἐνέχονται νὰ καλλιεργῶσι μεταξύ των τὴν ἀνθρώπινον ταύτην κοινωνίαν, ἕπεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς μεγάλης κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐσύςησε μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, εἶναι ὡσαύτως ἡ ἀμοιβαία βοήθεια πρὸς τελειοποίησιν αὐτῶν, καὶ τῆς καταςάσεώς των.

§. 13. Γενικὴ ἐνοχὴ τῆς μεταξὺ ἐθνῶν κοινωνίας.

Ὁ πρῶτος γενικὸς νόμος, τὸν ὁποῖον μᾶς ἀνακαλύπτει ὁ σκοπὸς αὐτὸς τῆς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν κοινωνίας, εἶναι ὅτι, ἕκαςον Ἔθνος ὀφείλει νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τελειοποίησιν τῶν ἐπιλοίπων, καθ' ὅσον δύναται.

§. 14. Ἐξήγησις ταύτης τῆς ἐνοχῆς.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα εἶναι ἀνώτερα τῶν πρὸς τὸν πλησίον, τὸ ἔθνος χρεωςεῖ πρῶτον καὶ κατὰ προτίμησιν εἰς ἑαυτὸ ὅ, τι δύναται νὰ πράξῃ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τελειοποίησίν του. (λέγομεν ὅ, τι δύναται νὰ πράξῃ, ὄχι μόνον φυσικῶς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς, δηλαδὴ ὅ, τι δύναται νὰ κάμῃ νομίμως,

δικαίως καὶ τιμίως.) Ὅταν λοιπὸν δὲν ἠμπορῇ νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὸ ἀγαθὸν ἄλλου τινος, χωρὶς νὰ βλαφθῇ οὐσιωδῶς μόνον του, παύει ἡ ἐνοχή του εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην περίπτωσιν, καὶ τὸ Ἔθνος ὑποτίθεται, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδώσῃ ταύτην τὴν χάριν.

§. 15. Ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τῶν Ἐθνῶν. δεύτερος γενικὸς νόμος.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ἔθνη εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, διότι καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι φύσει ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι, ὁ δεύτερος γενικὸς νόμος τῆς Κοινωνίας των εἶναι ὅτι, ἕκαστον ἔθνος ὀφείλει νὰ ἀπολαμβάνῃ ἀνεπηρεάσως καὶ εἰρηνικῶς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐκ φύσεως ἐλευθερίαν. Ἡ φυσικὴ κοινωνία τῶν Ἐθνῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἂν τὸ ἓν δὲν σέβηται τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἄλλου. Δὲν εἶναι κἀνὲν ἔθνος διατεθειμένον νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, καὶ ἤθελε διακόψει πᾶσαν συγκοινωνίαν μὲ ὅποιον ἤθελεν ἐπιχειρισθῇ νὰ τὴν περιορίσῃ.

§. 16. Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκ ταύτης τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας ἕπεται ὅτι μένει εἰς ἕκαστον ἔθνος νὰ κρίνῃ μόνον του τί ἀπαιτεῖ ἡ συνείδησίς του, τί δύναται ἢ δὲν δύναται, τί τῷ συμφέρει ἢ δὲν τῷ συμφέρει νὰ πράξῃ, καὶ ἀκολούθως νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ ἀποφασίσῃ, ἂν δύναται νὰ κάμῃ χάριν τινα πρὸς ἄλλο ἔθνος, χωρὶς νὰ παραμελήσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον χρεωστεῖ εἰς ἑαυτό. Ὁπότε λοιπὸν ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος νὰ κρίνῃ τί ἀπαιτοῦσι τὰ καθήκοντά του, ἄλλο ἔθνος δὲν δύναται νὰ τὸ ἀναγκάσῃ νὰ πράξῃ κατὰ τοῦτον, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, καὶ ἂν τὸ ἐπεχειρίζετο, ἤθελε προσβάλῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν. Τὸ δικαίωμα, τοῦ νὰ ἀναγκάσωμεν ἐλεύθερον πρόσωπον δὲν μᾶς ἀνήκει, εἰ μὴ εἰς ὅσας περιστάσεις αὐτὸ τὸ πρόσωπον εἶναι ὑποχρεωμένον πρὸς ἡμᾶς εἰς πρᾶγμά τι ἰδιαίτερον, καὶ διὰ ξεχωριστὸν λόγον, ὅστις δὲν κρέμαται ἀπὸ τὴν κρίσιν του, ἐν ἑνὶ λόγῳ, εἰς ὅσας περιπτώσεις ἔχομεν δικαίωμα τέλειον κατ' αὐτοῦ.

§. 17. Διάκρισις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐνοχῆς, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ δικαιώματος, καὶ τοῦ τελείου καὶ ἀτελοῦς.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις καλῶς τὰ προῤῥηθέντα, εἶναι ἀνάγκη

νὰ ἠξεύρῃ, ὅτι ἡ ἐνοχὴ, καὶ τὸ δικαίωμα, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὴ ἀνταποκρίνεται, ἢ τὸ ὁποῖον προάγει, διαιροῦνται εἰς ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικά. Ἡ ἐνοχὴ εἶναι ἐσωτερικὴ, καθόσον ὑποχρεοῖ τὴν συνείδησιν, καὶ πηγάζει ἀπὸ τοὺς κανόνας τῶν καθηκόντων μας, εἶναι δὲ ἐξωτερικὴ καθόσον ἀποτείνεται πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ προάγει δικαιώματα ἀνάμεσόν των. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνοχὴ εἶναι πάντοτε τῆς αὐτῆς φύσεως, ἂν καὶ διαφόρων βαθμῶν. Ἡ ἐξωτερικὴ ὅμως διακρίνεται εἰς τελείαν καὶ ἀτελῆ, καὶ παρομοίως τὸ ἐξ αὐτῆς πηγάζον δικαίωμα εἰς τέλειον καὶ ἀτελές. Τέλειον δικαίωμα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει τὸ δίκαιον τοῦ ἀναγκάζειν ὅσους δὲν θέλουν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἀνταποκρινομένην εἰς αὐτὸ ἐνοχὴν, ἀτελὲς δὲ ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν εὑρίσκεται τὸ δίκαιον τοῦ ἀναγκάζειν. Τελεία λοιπὸν ἐνοχὴ εἶναι ἐκείνη ἥτις προάγει τὸ δίκαιον τοῦ ἀναγκάζειν, ἀτελὴς δὲ ἐκείνη, ἡ ὁποία δὲν δίδει, εἰμὴ τὸ δίκαιον τοῦ ζητεῖν. Θέλει ἐννοηθῆ τώρα εὐκόλως διατί τὸ δικαίωμα εἶναι ἀτελὲς ὅποτε ἡ ἐνοχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸ ἀνταποκρίνεται, κρέμαται ἀπὸ τὴν κρίσιν ἐκείνου, ὅςις ὑπόκειται εἰς αὐτήν. Καθότι ἂν εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν εἶχέ τις τὸ δίκαιον τοῦ ἀναγκάζειν, δὲν ἤθελε πλέον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἐνεχόμενον νὰ ἀποφασίσῃ τί πρέπει νὰ κάμῃ, ὑπακούων εἰς τοὺς νόμους τῆς συνειδήσεώς του. Ἡ δὲ ἐνοχή μας εἶναι ἀτελὴς ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅποτε μένει εἰς ἡμᾶς νὰ κρίνωμεν τί ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν, καὶ αὕτη ἡ κρίσις διαμένει εἰς ἡμᾶς εἰς ὅσας περιςάσεις πρέπει νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι.

§. 18. Ἰσότης τῶν ἐθνῶν.

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι εἶναι φύσει ἴσοι, καὶ τὰ δικαιώματά των καὶ αἱ ἐνοχαί των εἶναι αἱ αὐταὶ, ὡς προερχόμεναι ὅλαι ἐκ τῆς φύσεως, τὰ ἔθνη συνθεμένα ὄντα ἀπὸ ἀνθρώπους, καὶ θεωρούμενα ὡς τόσα πρόσωπα ἐλεύθερα ζῶντα ὁμοῦ εἰς τὴν φυσικὴν κατάςασιν, εἶναι φύσει ἴσα, καὶ ἔχουσιν ἐκφύσεως τὰς αὐτὰς ἐνοχὰς καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα. Ἡ δύναμις ἢ ἡ ἀδυναμία δὲν γεννῶσιν ὡς πρὸς τοῦτο οὐδεμίαν διαφοράν. Ὁ πυγμαῖος εἶναι ἐπίσης ἄνθρωπος μὲ τὸν Γίγαντα, καὶ μία μικρὰ πολιτεία εἶναι ὁμοίως Κράτος ὡς καὶ τὸ ἰσχυρώτερον βασίλειον.

§. 19. Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς ἰσότητος.

Ἐκ ταύτης τῆς ἰσότητος ἕπεται ἀναγκαίως, ὅτι ὅσα ἐπιτρέπονται εἰς ἓν ἔθνος, ἐπιτρέπονται καὶ εἰς καθὲ ἄλλο, καὶ πάλιν ὅσα ἀπαγορεύονται εἰς ἕν, ἀπαγορεύονται καὶ εἰς τὰ ἄλλα.

§. 20. Ἕκαστον ἔθνος εἶναι κύριον τῶν πράξεών του, ὅταν αὐταὶ δὲν ἐγγίζωσι τὸ τέλειον δικαίωμα τῶν ἄλλων.

Ἕκαστον ἄρα ἔθνος εἶναι κύριον τῶν πράξεών του, καθόσον αὐταὶ δὲν ἐγγίζουσι τὰ ἰδιαίτερα καὶ τέλεια συμφέροντα τῶν ἄλλων, καθόσον δηλαδὴ δὲν ὑπόκειται, εἰ μὴ εἰς ἐνοχὴν ἐσωτερικὴν, χωρὶς ἐνοχὴν ἐξωτερικὴν τελείαν. Ἐὰν δὲ αὐτὸ καταχρασθῇ τὴν ἐλευθερίαν του, ἁμαρτάνει μὲν, οἱ ἄλλοι ὅμως ὀφείλουσι νὰ τὸ ὑποφέρωσιν, ὡς μὴ ἔχοντες δικαίωμα νὰ τὸ προστάζωσι.

§. 21. Βάσις τοῦ ἑκουσίου δικαίου τῶν ἐθνῶν.

Ἐπειδὴ τὰ ἔθνη εἶναι ἐλεύθερα, ἀνεξάρτητα, καὶ ἴσα, καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον αὐτῶν ὀφείλει νὰ κρίνῃ μὲ τὴν συνείδησίν του τί ἔχει νὰ πράξῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του, ἕπεται, τοὐλάχιστον ἐξωτερικῶς καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, μία τελεία ἰσότης δικαιωμάτων ἀναμέσον τῶν ἐθνῶν εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὰ πράγματά των, καὶ εἰς τὸ νὰ ζητῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεών των, χωρὶς νὰ θεωρῆται τὸ ἐνδόμυχον (intrinsèque) δίκαιον τῆς διαγωγῆς των, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἄλλα νὰ κρίνωσιν ὁριστικῶς· ὥστε ὅ, τι ἐπιτρέπεται εἰς τὸ ἕν, ἐπιτρέπεται καὶ εἰς τὰ ἄλλα, καὶ ὀφείλουσι νὰ θεωρῶνται ὅλα εἰς τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν, ὡς χαίροντα ἴσα δικαιώματα. Ἕκαστον διϊσχυρίζεται τῷ ὄντι, ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι εἰς τὸ μέρος του, εἰς ὅσας διαφορὰς δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσι μεταξύ των, καὶ δὲν ἀνήκει εἰς οὐδέτερον τῶν διαφερομένων, ἀλλὰ μήτε εἰς τὰ ἐπίλοιπα ἔθνη, νὰ κρίνωσι τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἄδικον, ἁμαρτάνει κατὰ τῆς συνειδήσεώς του· πλὴν ἐπειδὴ ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ δίκαιον, οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ κατηγορήσῃ ὅτι παραβιάζει τοὺς νόμους τῆς κοινωνίας. Ἀνάγκη λοιπὸν πᾶσα νὰ ἀνέχωνται τὰ ἔθνη, εἰς πολλὰς περιστάσεις, μερικὰ πράγματα, μολονότι καθ᾽ ἑαυτὰ ἄδικα καὶ ἀξιοκατάκριτα· καθότι δὲν δύνανται νὰ ἐναντιωθῶσι μὲ τὴν δύναμιν, χωρὶς νὰ

παραβιάσωσι τὴν ἐλευθερίαν ἑνὸς ἑκάστου, καὶ χωρὶς νὰ ἀνασκάψωσι τὰ θεμέλια τῆς φυσικῆς των κοινωνίας. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ καλλιεργῶσι ταύτην τὴν κοινωνίαν, ὑποθέτομεν δικαιωματικῶς ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη συγκατένευσαν εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἐθέσαμεν θεμελιώδη ἀρχήν. Οἱ κανόνες δὲ, οἱ ὁποῖοι πηγάζουσιν ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς, σχηματίζουσι τὸ κατὰ τὸν Βόλφιον ἑκούσιον δίκαιον τῶν ἐθνῶν, τὸ ὁποῖον θέλομεν καὶ ἡμεῖς ὀνομάσει παρομοίως, μολονότι ἐκρίναμεν νὰ θέσωμεν διαφόρως ἀπὸ αὐτὸν τὴν βάσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος δικαίου.

§. 22. Δικαίωμα ἐναντίον τῶν παραβιασμῶν τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν.

Οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς κοινωνίας εἶναι τοσούτου λόγου ἄξιοι διὰ τὴν σωτηρίαν ὅλων τῶν πολιτειῶν, ὥστε ἂν ἐσυνείθιζαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τοὺς καταπατῶσιν, οὐδεὶς λαὸς ἤθελεν εἶσθαι βέβαιος τῆς συντηρήσεως καὶ ἀσφαλείας του, ὁποιαδήποτε μέτρα σοφίας, δικαιοσύνης καὶ μετριοφροσύνης ἤθελε λάβῃ. Ὅθεν ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ὅλαι αἱ πολιτεῖαι ἔχουσι τέλειον δικαίωμα ἐπὶ τῶν πραγμάτων, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ συντηρηθῶσιν, ὡσὰν ὁποῦ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀνταποκρίνεται μὲ μίαν ἐνοχὴν ἀναπόφευκτον. Ἄρα ὅλα τὰ ἔθνη χαίρουσι τὸ δίκαιον νὰ καταβάλλωσι μὲ τὴν δύναμιν τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον παραβιάζει φανερῶς τοὺς νόμους τῆς μεταξὺ αὐτῶν φυσικῆς κοινωνίας, ἢ προσβάλλει κατευθεῖαν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν σωτηρίαν ταύτης τῆς κοινωνίας.

§. 23. Κανὼν τούτου τοῦ δικαιώματος.

Ἐν τοσούτῳ πρέπει νὰ προσέχωμεν, μήπως ἐκτείνωμεν τοῦτο τὸ δικαίωμα εἰς βλάβην τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐθνῶν. Ἅπαντα εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἀνεξάρτητα, ἐνέχονται ὅμως νὰ ἀκολουθῶσι τοὺς νόμους τῆς μεταξὺ αὐτῶν κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε τὰ ἐπίλοιπα ἔθνη χαίρουσι τὸ δίκαιον νὰ καταβάλλωσι μὲ τὴν δύναμιν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παραβιάζει τούτους τοὺς νόμους· ὅλα λοιπὸν ὁμοῦ δὲν χαίρουσι κανὲν δικαίωμα ἐπὶ τῆς διαγωγῆς ἑκάστου, εἰ μὴ καθόσον μόνον ἐγγίζεται τὸ συμφέρον τῆς φυσικῆς κοινωνίας. Τὸ γενικὸν καὶ κοινὸν δικαίωμα τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῆς

διαγωγῆς πάσης ἀνεξαρτήτου πολιτείας ὀφείλει νὰ ῥυθμίζηται κατὰ τὸ τέλος καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν κοινωνίας.

§. 24. Δίκαιον τῶν ἐθνῶν ἐκ συνθήκης, ἢ δίκαιον τῶν συνθηκῶν.

Αἱ διάφοροι ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας δύνανται νὰ κάμωσι τὰ ἔθνη, γεννῶσι νέον εἶδος δικαίου τῶν ἐθνῶν, καλούμενον ἐκ συνθήκης, ἢ δίκαιον τῶν συνθηκῶν. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι φανερὸν, ὅτι ἡ συνθήκη δὲν ὑποχρεοῖ, εἰ μὴ τὰ συναλλάττοντα μέρη, ἕπεται ὅτι τὸ ἐκ συνθήκης δίκαιον τῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι δίκαιον γενικὸν, ἀλλὰ μερικόν. Εἰς τὸ περὶ τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν παρὸν σύγγραμμα δὲν ἠμπορεῖ τις ἄλλο νὰ κάμῃ ὡς πρὸς ταύτην τὴν ὕλην, εἰ μὴ νὰ δώσῃ τοὺς γενικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους τὰ ἔθνη ὀφείλουσι νὰ φυλάττωσιν εἰς τὰς συνθήκας των· τὸ δὲ πραγματικὸν μέρος τούτων τῶν συνθηκῶν, καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἐξ αὐτῶν πηγαζουσῶν ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν.

§. 25. Δίκαιον τῶν ἐθνῶν κατ' ἔθος.

Μερικαὶ γνῶμαι, μερικαὶ πράξεις, καθιερωθεῖσαι ἀπὸ μίαν πολυχρόνιον χρῆσιν, καὶ τὰς ὁποίας τὰ ἔθνη ἀκολουθοῦσιν ἀνάμεσόν των ὡς ἓν εἶδος δικαίου, σχηματίζουσι τὸ κατ' ἔθος δίκαιον τῶν ἐθνῶν, ἢ τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν. Τὸ δίκαιον τοῦτο θεμελιοῦται εἰς τὴν σιωπηρὰν συγκατάνευσιν ἢ μᾶλλον εἰς τὴν σιωπηρὰν συμφωνίαν τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα τὸ φυλάττουσι μεταξύ των. Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι αὐτὸ δὲν ὑποχρεοῖ, εἰ μὴ ὅσα ἔθνη τὸ ἀπεδέχθησαν, καὶ ὅτι δὲν εἶναι γενικὸν, καθὼς μήτε τὸ ἐκ συνθήκης δίκαιον. Ὅθεν καὶ κατὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνομεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προείπομεν, ὅτι ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ κατ' ἔθος δικαίου τῶν ἐθνῶν, δὲν ἀνήκει εἰς συστηματικὸν σύγγραμμα τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, καὶ ὅτι ὀφείλομεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ δώσωμεν τοὺς γενικοὺς κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἠμπορεῖ τις νὰ διακρίνῃ τὰ νόμιμα καὶ ἀθῶα ἔθιμα ἀπὸ τὰ ἄδικα καὶ παράνομα.

§. 26. Γενικὸς κανὼν τούτου τοῦ δικαίου.

Ὅταν ἐθιμὸν τι ἦναι γενικῶς παραδεδεγμένον, εἴτε μεταξὺ ὅλων τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, εἴτε μεταξὺ μόνον τῶν ἐθνῶν ἑνὸς μέρους τοῦ κόσμου, ὡς τῆς Εὐρώπης, π. χ., εἴτε

ἐκείνων τέλος πάντων, τὰ ὁποῖα πραγματεύονται συνεχέστερον ἀναμεταξύ των, ἂν τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦναι ἀδιάφορον καθ' ἑαυτὸ, καὶ, κατὰ μείζονα λόγον, ἂν ἦναι ὀρθὸν καὶ ἐπωφελὲς, ὑποχρεοῖ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ὑποτίθενται ὅτι ἔδωκαν εἰς αὐτὸ τὴν συγκατάθεσίν των, καὶ ταῦτα ὀφείλουσι νὰ τὸ ἀκολουθῶσι μεταξύ των, ἕως ὅτου δὲν ἤθελαν κηρύξει ῥητῶς, ὅτι δὲν θέλουσι πλέον νὰ τὸ φυλάττωσιν. Ἐὰν ὅμως τοῦτο τὸ ἔθιμον περιέχῃ τι ἄδικον ἢ ἀθέμιτον, δὲν ἔχει κάμμίαν ἰσχὺν, καὶ περιπλέον ἕκαστον ἔθνος ἐγέχεται νὰ τὸ παραιτήσῃ, ὡσὰν ὁποῦ τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἀναγκάσῃ μήτε νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ παραβιάσῃ τὸν νόμον τῆς φύσεως.

§. 27. Θετικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν.

Τὰ τρία ταῦτα εἴδη τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, τὸ ἑκούσιον δηλ., τὸ ἐκ συνθήκης, καὶ τὸ κατ' ἔθος, συνιστῶσιν ὁμοῦ τὸ θετικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καθότι πηγάζουσιν ὅλα ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν ἐθνῶν· τὸ μὲν ἑκούσιον δίκαιον, ἀπὸ τὴν ὑποθετικὴν, τὸ δὲ ἐκ συνθήκης δίκαιον ἀπὸ τὴν ῥητὴν, καὶ τὸ κατ' ἔθος δίκαιον ἀπὸ τὴν σιωπηρὰν συγκατάθεσίν των. Θέλομεν φροντίσει νὰ τὰ διακρίνωμεν μὲ προσοχὴν ἀπὸ τὸ φυσικὸν, ἢ ἀναγκαῖον δίκαιον τῶν ἐθνῶν, χωρὶς ὅμως νὰ τὰ περιγράψωμεν ἰδιαιτέρως. Ἀλλ' ἀφοῦ εἴπωμεν διὰ κάθε ὕλην τί διορίζει τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον, θέλομεν ἀμέσως προσθέτει πῶς καὶ διατί ὀφείλομεν νὰ τροπολογῶμεν τοὺς κανόνας τούτους διὰ τοῦ ἐθελουσίου δικαίου· ἢ μᾶλλον, θέλομεν ἐξηγήσει πῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν καὶ τοὺς κανόνας τῆς φυσικῆς κοινωνίας των, τὸ ἐξωτερικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ φυλάττηται ἀναμεταξύ των, διαφέρει κατά τινας περιστάσεις ἀπὸ τὰς γνώμας τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου, αἱ ὁποῖαι μολοντοῦτο ὑποχρεοῦσι πάντοτε τὴν συνείδησιν. Τὰ δὲ ἐκ συνθήκης ἢ κατ' ἔθος δίκαια, κανεὶς δὲν θέλει τὰ συγχίσει μὲ τὸ φυσικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ ταῦτα σχηματίζουσιν ἐκεῖνο τὸ εἶδος τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, τὸ ὁποῖον οἱ συγγραφεῖς καλοῦσι κατ' ἀρέσκειαν.

§. 28. Γενικὴ γνώμη περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀναγκαίου δικαίου καὶ τοῦ ἑκουσίου δικαίου.

Διὰ νὰ δώσωμεν ἀμέσως μίαν γενικὴν ὁδηγίαν περὶ τῆς διακρί-

σεως τοῦ ἀναγκαίου δικαίου καὶ τοῦ ἑκουσίου δικαίου, ἂς σημειώσωμεν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον ὑποχρεοῖ τὴν συνείδησιν, τὸ ἔθνος πρέπει νὰ τὸ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅταν σκέπτηται περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ πράξῃ διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ καθήκοντά του· πρέπει δὲ νὰ συμβουλευθῇ τὸ ἑκούσιον δίκαιον, τοῦ ὁποίου τὰ παραγγέλματα ἀφοροῦσι τὴν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν τῆς καθολικῆς κοινωνίας, ὅταν πρόκηται νὰ ἐξετάσῃ τί ἠμπορεῖ νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὰς ἄλλας πολιτείας.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ ἐθνῶν, ἢ πολιτειῶν αὐτονόμων.

---

§. 1. Περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κυριαρχίας.

Ἔθνος ἢ πολιτεία εἶναι, ὡς προείπομεν, σῶμα πολιτικὸν, ἢ κοινωνία ἀνθρώπων συνελθόντων εἰς ἓν διὰ νὰ φροντίσωσι περὶ τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἀσφαλείας των μὲ τὰς ἡνωμένας των δυνάμεις. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν ἀνθρώπων σχηματίζει κοινωνίαν, ἥτις ἔχει συμφέροντα κοινὰ, καὶ ὀφείλει νὰ ἐργάζηται ἐκ συμφώνου, εἶναι ἀνάγκη νὰ συστήσῃ δημοσίαν ἐξουσίαν, διὰ νὰ διατάττῃ καὶ διευθύνῃ ὅσα καθεὶς ὀφείλει νὰ πράττῃ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας. Αὐτὴ δὲ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ κυριαρχία, καὶ ἐκεῖνος, ἢ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐνεργοῦσιν, εἶναι ὁ κυριάρχης.

§. 2. Δικαίωμα τοῦ σώματος ὡς πρὸς τὰ μέλη.

Εἶναι φανερὸν, ὅτι μὲ τὴν πρᾶξιν αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἢ κοινωνικῆς ἑνώσεως, ἕκαστος πολίτης ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὁλοκλήρου σώματος, δι' ὅσα ἀφοροῦσι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Τὸ δικαίωμα λοιπὸν ὅλων ἐπάνω εἰς ἕκαστον μέλος ἀνήκει οὐσιωδῶς

εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα, ἢ εἰς τὴν πολιτείαν· ἡ ἐνέργεια ὅμως τούτου τοῦ δικαιώματος δύναται νὰ δοθῇ εἰς διαφόρους χεῖρας κατὰ τὴν θέλησιν τῆς κοινωνίας.

§. 3. Διάφορα εἴδη κυβερνήσεων.

Ἐὰν τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους διαφυλάξῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξουσίαν ἤτοι τὸ δικαίωμα τοῦ διατάττειν, ἡ κυβέρνησις εἶναι δημοκρατική, ἢ δημοκρατία. Ἐὰν τὴν παραδώσῃ εἰς μερικοὺς πολίτας, εἰς μίαν γερουσίαν, καθιστᾷ πολιτείαν ἀριστοκρατικήν· τέλος πάντων, ἐὰν ἐμπιστευθῇ τὴν ἐξουσίαν εἰς ἕνα μόνον, ἡ πολιτεία γίνεται μοναρχική, ἢ μοναρχία. Ταῦτα τὰ τρία εἴδη τῶν κυβερνήσεων δύνανται νὰ τροπολογηθῶσι διαφοροτρόπως. Ἐδῶ δὲν ἔχομεν νὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς περὶ τούτων, ἀλλ' αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὸ γενικὸν δημόσιον δίκαιον. Ἀρκεῖ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ παρόντος συγγράμματος νὰ θέσωμεν τὰς γενικὰς ἀρχὰς, αἱ ὁποῖαι ἀναγκαιοῦσιν εἰς λύσιν τῶν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἐνδεχομένων νὰ γεννηθῶσι διαφορῶν.

§. 4. Ποῖαι εἶναι αἱ κυριαρχικαὶ πολιτεῖαι.

Ἕκαστον ἔθνος, τὸ ὁποῖον κυβερνᾶται μόνον του, καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοὺς ξένους, εἶναι κυριαρχικὴ πολιτεία, καὶ τὰ δικαιώματά του εἶναι φύσει τὰ αὐτὰ μὲ τὰ δικαιώματα πάσης ἄλλης πολιτείας. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἠθικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα συζῶσιν εἰς φυσικὴν κοινωνίαν, ὑποκειμένην εἰς τοὺς νόμους τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν. Καὶ διὰ νὰ ἔχῃ τὸ ἔθνος δικαίωμα νὰ καταριθμῆται εἰς ταύτην τὴν μεγάλην κοινωνίαν, ἀρκεῖ νὰ ἦναι ἀληθῶς κυριαρχικὸν καὶ ἀνεξάρτητον, δηλ. νὰ κυβερνᾶται μόνον του, διὰ τῆς ἰδίας του ἐξουσίας καὶ τῶν νόμων του.

§. 5. Πολιτεῖαι συνδεδεμέναι μὲ συμμαχίας ἀνίσους.

Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεριλαμβάνωμεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κυριαρχιῶν, καὶ τὰς πολιτείας ἐκείνας, ὅσαι εἶναι συνδεδεμέναι μὲ ἄλλο ἰσχυρότερον κράτος δι' ἀνίσου συμμαχίας, εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, εἰς μὲν τὸν δυνατώτερον δίδεται περισσοτέρα τιμή, εἰς δὲ τὸν ἀσθενέστερον περισσοτέρα βοήθεια. Αἱ συμφωνίαι τῶν ἀνίσων τούτων συμμαχιῶν δύνανται νὰ λάβωσι μυρίας τροπολογίας· ὁποιαιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἤθελαν εἶσθαι, ἀρκεῖ εἰς

τὸν κατώτερον σύμμαχον νὰ διαφυλάξῃ τὴν κυριαρχίαν, ἢ τὸ δικαίωμα τῆς αὐτονομίας, διὰ νὰ θεωρῆται πολιτεία ἀνεξάρτητος, ἥτις νὰ συμπραγματεύηται μὲ τὰς ἄλλας κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν.

§. 6. Ἡ μὲ συνθήκας προςασίας.

Ἐπομένως μία ἀδύνατος πολιτεία, ἥτις, διὰ τὴν ἀσφάλειάν της, τίθεται ὑπὸ τὴν προςασίαν ἄλλης δυνατωτέρας, καὶ ὑποχρεοῦται ἀμοιβαίως εἰς διαφόρους ὑποσχέσεις, ἰσοδυναμούσας μὲ ταύτην τὴν προςασίαν, χωρὶς μ' ὅλον τοῦτο νὰ ἐκδυθῇ τὴν αὐτονομίαν, καὶ τὴν κυριαρχίαν του, ἡ πολιτεία αὕτη δὲν παύει ἀπο τοῦ νὰ συναριθμῆται μὲ τὰ Κράτη, τὰ ὁποῖα δὲν ἀναγνωρίζουσιν ἄλλον νόμον παρὰ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν.

§. 7. Περὶ τῶν ὑποτελῶν πολιτειῶν.

Τὸ αὐτὸ ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς ὑποτελεῖς πολιτείας· καθότι ἀγκαλὰ καὶ ἡ πληρωμὴ φόρου πρὸς ξένην δύναμιν σμικρύνῃ κατά τι τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν τῶν πολιτειῶν, ὡς οὖσα ἀπόδειξις τῆς ἀδυναμίας των, δὲν προσβάλλει ὅμως κατ' οὐδὲν τὴν κυριαρχίαν των. Ἡ συνήθεια τοῦ πληρόνειν φόρον ἦτον ἄλλοτε πολλὰ κοινή· οἱ ἀδύνατοι ἠλευθερόνοντο τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὰς ἁρπαγὰς τοῦ δυνατωτέρου, καὶ διὰ ταύτης τῆς τιμῆς ἀπέκτων τὴν προςασίαν του, χωρὶς νὰ παύσωσι νὰ ἦναι κυριάρχαι.

§. 8. Περὶ τῶν Φεουδαταρίων πολιτειῶν.

Τὰ Γερμανικὰ ἔθνη εἰσῆξαν ἄλλην συνήθειαν, τὸ νὰ ἀπαιτῶσι τὴν προσκύνησιν τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ἐνίκων, ἢ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἱκανὰς δυνάμεις διὰ νὰ ἀντιςαθῇ. Τὰ Κράτη ἔδιδον πολλάκις ἡγεμονίας εἰς Φέουδον, καὶ οἱ ἡγεμόνες ἐγίνοντο ἐθελουσίως Φεουδατάριοι ἄλλου. Ὅταν ἡ ἀπαιτουμένη προσκύνησις ἀφίνῃ νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐπικρατείας, καὶ συνεπιφέρῃ μόνον καθήκοντά τινα πρὸς τὸν κύριον τοῦ Φεούδου, ἢ ἁπλῶς μόνον μίαν ἀναγνώρισιν τιμῆς, δὲν ἐμποδίζει, ὥςε ἡ πολιτεία, ἢ ὁ Φεουδατάριος ἡγεμὼν νὰ μὴ διαμένῃ ἀληθῶς κυριάρχης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἀποδίδει τὴν προσκύνησιν τοῦ βασιλείου του πρὸς

τὸν Πάπαν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ συναριθμῆται μεταξὺ τῶν κυριωτέρων κυριαρχῶν τῆς Εὐρώπης.

§. 9. Περὶ δύω ἐπικρατειῶν ὑποκειμένων εἰς τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα.

Δύω κυριαρχικαὶ πολιτεῖαι δύνανται ὡσαύτως νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐξαρτᾶται ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην· ἑκατέρα δὲ διαφυλάττει ὅλα της τὰ δικαιώματα, ὡς ἔθνος ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσσίας εἶναι ἡγεμὼν καὶ κυριάρχης τῆς ἐν Ἑλβετίᾳ Νεοκαςελίας, χωρὶς νὰ ἦναι ἡνωμένη ἡ ἡγεμονία αὐτὴ μὲ τὰς ἐπιλοίπους ἐπαρχίας του· εἰς τρόπον ὥςε οἱ κάτοικοι τῆς Νευκαςελίας, δυνάμει τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν προνομίων των, δύνανται νὰ δουλεύσωσι ξένην δύναμιν, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι εἰς πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα τῆς Προυσσίας, φθάνει μόνον ὁ πόλεμος νὰ μὴ γίνηται ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἡγεμονίας των.

§. 10. Περὶ πολιτειῶν σχηματιζουσῶν συμμαχικὴν ἐπικράτειαν.

Τέλος πάντων ὅλαι αἱ πολιτεῖαι αἱ κυριαρχικαὶ καὶ ἀνεξάρτητοι δύνανται νὰ ἑνωθῶσι δι' αἰωνίου συμμαχίας χωρὶς νὰ παύσῃ ἑκάςη αὐτῶν ἰδιαιτέρως νὰ ἦναι τέλειον Κράτος. Αὗται σχηματίζουσιν ὁμοῦ ἐπικράτειαν συμμαχικήν· καὶ τὰ κοινὰ συμβούλιά των δὲν προσβάλλουσιν οὐδαμῶς τὴν κυριαρχίαν ἑκάςου μέλους, ἀγκαλὰ καὶ δύνανται νὰ ὀλιγοςεύσωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς εἰς μερικὰς περιςάσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ἑκουσίων ὑποσχέσεών των. Τὸ ἐλεύθερον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ὑποχρεοῦται νὰ ἐκπληρώσῃ ὅσας μόνον του ἠθέλησε νὰ κάμῃ ὑποσχέσεις, δὲν παύει νὰ ἦναι ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον. Τοιαῦται ἦσαν τὸ πάλαι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος· καὶ τοιαῦται εἶναι ἀκόμη τὴν σήμερον αἱ Ἡνωμέναι Ἐπαρχίαι τῶν Κάτω-Χωρῶν (*) καὶ τὰ μέλη τοῦ Ἑλβετικοῦ σώματος.

§. 11. Περὶ τῆς πολιτείας, ἡ ὁποία ὑπετάγη εἰς ξένην κυριότητα.

Ὁ λαὸς δὲ, ὅςτις ὑπετάγη εἰς ξένην κυριότητα, δὲν συνιςᾷ

(*) Τοιοῦτον ἦτον τὸ πολίτευμα τῶν Κάτω Χωρῶν ἐπὶ τοῦ συγγραφέως μας. Μετὰ ταῦτα ὅμως μετεβλήθη εἰς μοναρχίαν, ἡ ὁποία τὴν σήμερον κινδυνεύει νὰ διαιρεθῇ εἰς δύω.

πλέον πολιτείαν, μήτε δύναται νὰ κάμῃ, κατ' εὐθεῖαν, χρῆσιν τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λαοὶ καὶ τὰ βασίλεια, τὰ ὁποῖα οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν εἰς τὴν ἐξουσίαν των· ἀλλὰ καὶ τὸ περισσότερον μέρος ἐκείνων, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ ἐτίμησαν μὲ τὸ ὄνομα φίλων καὶ συμμάχων, δὲν ἐσχημάτιζε πλέον ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Ἐσωτερικῶς μὲν, ἐδιοικοῦντο δι' ἰδίων νόμων καὶ ἀρχόντων, ἀλλ' ἐξωτερικῶς, ἠναγκάζοντο νὰ ἀκολουθῶσι καθ' ὅλα τὰς διαταγὰς τῆς Ῥώμης· δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ κάμωσιν ἀφ' ἑαυτοῦ των μήτε πόλεμον μήτε συμμαχίαν, καὶ ἑπομένως δὲν ἐδύναντο νὰ διαπραγματευθῶσι μὲ τὰ ἔθνη.

§. 12. Ἀντικείμενα τούτου τοῦ συγγράμματος.

Τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν εἶναι λοιπὸν ὁ νόμος τῶν αὐτεξουσίων δυνάμεων, καὶ ἀκολούθως αἱ ἐλεύθεραι καὶ ἀνεξάρτητοι πολιτεῖαι εἶναι τὰ ἠθικὰ πρόσωπα, τῶν ὁποίων θέλομεν ἐνταῦθα ἐξηγήσει τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐνοχάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχαὶ γενικαὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἔθνους πρὸς ἑαυτό.

§. 13. Τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του.

Ἐὰν τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους γεννῶνται ἀπὸ τὰς ἐνοχάς του, γεννῶνται πρὸ πάντων ἀπὸ ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκειται αὐτὸ τὸ ἴδιον. Θέλομεν πρὸς τούτοις ἰδῆ, ὅτι τὰ πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη καθήκοντά του κρέμανται πολὺ ἀπὸ τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀφείλουσιν ἐκεῖνα νὰ κανονίζωνται καὶ νὰ ῥυθμίζωνται. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχομεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ἐνοχῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνῶν, ἡ τάξις ἀπαιτεῖ νὰ ἐκθέσωμεν πρῶτον, ὅσα ἕκαστον ἔθνος χρεωστεῖ πρὸς ἑαυτό. Ὁ γενικὸς καὶ θεμελιώδης κανὼν τῶν πρὸς ἑαυτὸ καθηκόντων εἶναι, ὅτι πᾶν ἠθικὸν ὂν ὀφείλει νὰ ζῇ συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του. Τὸ ἔθνος εἶναι ὂν προσδιωρισμένον ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις ἰδιότητάς του, ἔχον ἰδίαν φύσιν, καὶ δυνάμενον νὰ ἐνεργῇ συμφώνως μὲ αὐτήν. Εἶναι λοιπὸν καὶ πράξεις τοῦ ἔθνους, αἱ ὁποῖαι ἢ συμφωνοῦσιν ἢ ἀντίκεινται εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὸ καθιστᾷ τοιοῦτον· ὥστε δὲν εἶναι

ἀδιάφορον τινὰς μὲν ἐξ αὐτῶν νὰ ἐνεργῇ, ἄλλας δὲ νὰ ἀμελῇ. Ὁ φυσικὸς νόμος τῷ ὑπαγορεύει κατὰ τοῦτο διάφορα καθήκοντα. Θέλομεν δὲ ἰδῇ εἰς τοῦτο τὸ πρῶτον βιβλίον ὁποίαν διαγωγὴν ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ τὸ ἔθνος διὰ νὰ μὴ λείψῃ ἀπὸ τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντά του· ἂς σχεδιάσωμεν ὅμως πρῶτον περὶ τούτων μίαν γενικὴν ἰδέαν.

§. 14. Περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἔθνους.

Δὲν ὑπάρχουσι καθήκοντα δι᾽ ὅντινα δὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ ἠθικὸν ὂν δὲν ἔχει ἐνοχὰς πρὸς ἑαυτὸ, εἰ μὴ σχετικῶς ὡς πρὸς τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐδαιμονίαν του. Συντηρεῖσθαι καὶ τελειοποιεῖσθαι, εἶναι ἄρα ἅπαντα τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα τοῦ ἔθνους. Ἡ συντήρησις τοῦ ἔθνους συνίσαται εἰς τὴν διάρκειαν τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως, ἡ ὁποία τὸ σχηματίζει. Ἂν αὐτὴ ἡ ἕνωσις παύσῃ, τὸ ἔθνος, ἢ ἡ πολιτεία δὲν ὑπάρχει πλέον, ἂν καὶ τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν συνετίθετο, ὑπάρχωσιν εἰσέτι. Ἡ τελειοποίησις δὲ τοῦ ἔθνους συνίσαται εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἱκανὸν νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους εἶναι τελεία, ὅταν ἔχῃ ὅσα χρειάζονται διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τοῦτον τὸν σκοπόν. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ ἐντέλειά τινος πράγματος συνίσταται, ἐν γένει, εἰς τὴν τελείαν συμφωνίαν τῶν ὁποίων τὴν σχηματίζουσι μερῶν, ὥστε νὰ τείνωσιν εἰς τὸ αὐτὸ τέλος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔθνος εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων ἑνωθέντων ὁμοῦ εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν, ἐὰν, εἰς τοῦτο τὸ πλῆθος, ὅλοι συντρέχωσιν, εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχωσι τὸν σκοπὸν, ὅστις προβάλλεται εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὸ ἔθνος εἶναι τέλειον, καὶ θέλει εἶσθαι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τέλειον, καθόσον ἡ συμφωνία αὕτη εἶναι περισσοτέρα ἢ ὀλιγωτέρα. Παρομοίως ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις θέλει εἶσθαι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τελεία, καθόσον αὐτὴ συντρέχει μὲ τὴν ἐσωτερικὴν τελειότητα τοῦ ἔθνους.

§. 15. Ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Ὁ σκοπὸς, ἢ τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἶναι, νὰ προβλέψῃ εἰς τοὺς πολίτας ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ἐπιτήδεια καὶ εὐάρεστα τῆς ζωῆς, ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲ, τὴν εὐδαιμονίαν των· νὰ κάμῃ ὥστε καθεὶς νὰ ἀπολαμβάνῃ τὴν χρῆσιν τῆς ἰδιοκτησίας του καὶ τὴν

βεβαίαν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης, τέλος πάντων, νὰ προφυλάττωνται ὅλοι ὁμοῦ ἐναντίον πάσης ἐξωτερικῆς βίας. Ἑπομένως ἡ τελειότης τοῦ ἔθνους, ἢ τῆς ἐπικρατείας, συνίςαται εἰς τὸ νὰ συντρέχωσιν ὅλα ἐν αὐτῷ εἰς ἐπίτευξιν τοῦ προσημειωθέντος σκοποῦ τῆς κοινωνίας.

§. 16. Τὸ ἔθνος ὑποχρεοῦται νὰ συντηρῆται.

Ὅταν συνῆλθον εἰς ἓν οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ σχηματίσωσι πολιτείαν ἢ ἔθνος, ἕκαςος ἰδιώτης ὑπεχρεώθη πρὸς ὅλους ὁμοῦ νὰ ἀγωνίζηται διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, καὶ ὅλοι ὁμοῦ ὑπεχρεώθησαν πρὸς ἕκαςον νὰ τῷ εὐκολύνωσι τὰ μέσα τοῦ προβλέπειν εἰς τὰς χρείας του, νὰ τὸν προςατεύωσι καὶ νὰ τὸν ὑπερασπίζωνται. Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι αἱ ἀμοιβαῖαι αὗται ὑποχρεώσεις δὲν δύνανται νὰ ἐκπληρωθῶσιν, εἰ μὴ διαρκούσης τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Λοιπὸν τὸ ἔθνος ὁλόκληρον εἶναι ὑπόχρεων νὰ διαφυλάττῃ ταύτην τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν διαφύλαξιν ταύτης τῆς κοινωνίας συνίςαται καὶ ἡ συντήρησις τοῦ ἔθνους, ἕπεται ὅτι ἕκαςον ἔθνος εἶναι ὑπόχρεων νὰ συντηρῆται. Ἡ ἐνοχὴ αὕτη, ἥτις εἶναι φυσικὴ εἰς τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἔπλασεν ὁ Θεὸς, δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἐκ συνθήκης ὡς πρὸς τὰ ἔθνη; τὰ ὁποῖα ἐθελουσίως ἡνώθησαν εἰς ἕν· ἑπομένως δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλ' ὑποθετικὴ, δηλ. ὑποθέτει ἀνθρώπινον πρᾶξιν, οἷον τὴν συμφωνίαν τῆς κοινωνίας. Καὶ ἐπειδὴ αἱ συμφωνίαι δύνανται νὰ διαλυθῶσι μὲ τὴν κοινὴν συγκατάθεσιν τῶν μερῶν, ἂν οἱ μερικοὶ, οἱ ὁποῖοι συνθέτουσι τὸ ἔθνος, συμφωνήσωσιν ὁμοθύμως νὰ κόψωσι τοὺς δεσμοὺς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἑνόνουσι, δύνανται νὰ τὸ ἐνεργήσωσι, καὶ οὕτω νὰ ἐξοντώσωσι τὴν πολιτείαν, ἢ τὸ ἔθνος· ἤθελαν ὅμως ἁμαρτήσει ἀναμφιβόλως, ἐὰν ἔπραττον τοῦτο χωρὶς μεγάλης καὶ δικαίας αἰτίας· καθότι αἱ πολιτικαὶ κοινωνίαι ἐπικυροῦνται ἀπὸ τὸν νόμον τῆς φύσεως, ὅςτις τὰς διορίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς τὸ μόνον ἀληθὲς μέσον νὰ προβλέπωσιν εἰς τὰς χρείας των, καὶ νὰ ἀγωνίζωνται μετ' ἐπιτυχίας διὰ τὴν ἰδίαν των τελειοποίησιν. Περιπλέον ἡ πολιτικὴ κοινωνία εἶναι τόσον ὠφέλιμος καὶ τόσον ἀναγκαία εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ὥςε ἠμπορεῖ τις νὰ θεωρήσῃ ὡς ἠθικῶς ἀδύνατον τὴν ὁμόφωνον συγκατάθεσίν των εἰς τὸ νὰ τὴν διαλύσωσι

χωρὶς ἀνάγκης. Ἀλλ' οὐ θέλομεν ἐξετάσει τί δύνανται καὶ τί ὀφείλουσι νὰ πράξωσιν οἱ πολῖται εἰς μερικὰς κατεπειγούσας περιπτώσεις. Ἀρκεῖ κατὰ τὸ παρὸν ὅτι ἀπεδείξαμεν ἐν γένει, πῶς ἐν ὅσῳ ὑπάρχει ἡ πολιτικὴ κοινωνία, τὸ ἔθνος ὁλόκληρον εἶναι ὑπόχρεων νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν συντήρησίν της.

§. 17. Καὶ νὰ συντηρῇ τὰ μέλη του.

Ἂν τὸ ἔθνος ἦναι ὑπόχρεων νὰ συντηρῆται, ἐνέχεται ἑπομένως νὰ συντηρῇ πολυτίμως ὅλα του τὰ μέλη. Τὸ χρεωστεῖ εἰς ἑαυτὸ, καθότι ὅταν χάσῃ τι τῶν μελῶν του, ἀδυνατεῖ καὶ βλάπτεται αὐτὸ τὸ ἴδιον. Τὸ χρεωστεῖ πρὸς τούτοις εἰς τὰ μέλη του, ἐξ αἰτίας τῆς πράξεως τῆς πολιτικῆς ἑνώσεώς των· καθότι οἱ συνθέτοντες τὸ ἔθνος ἡνώθησαν διὰ τὴν κοινὴν βοήθειαν καὶ ὠφέλειάν των· οὐδεὶς λοιπὸν πολίτης, ὅςτις ἐκπληροῖ τὰ συμφωνηθέντα, δύναται νὰ ςερηθῇ ταύτην τὴν ἕνωσιν καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς καρπούς. Τὸ σῶμα λοιπὸν τοῦ ἔθνους δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ μήτε ἐπαρχίαν, μήτε πόλιν, μήτε μερικόν τινα πολίτην του, ἐκτὸς ἂν ἡ ἀνάγκη ἢ ἄλλαι ἰσχυραὶ αἰτίαι δημοσίου ὠφελείας δὲν τὸ ὑπαγορεύσωσι.

§. 18. Τὸ ἔθνος ἔχει δικαίωμα εἰς πᾶν ὅ, τι εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησίν του.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἔθνος ἐνέχεται νὰ συντηρῆται, ἔχει καὶ δικαίωμα εἰς ὅ, τι εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησίν του· καθότι ὁ νόμος τῆς φύσεως μᾶς δίδει δικαίωμα ἐφ ὅσων χρήζομεν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐνοχῶν μας· ἀλλέως ἤθελε μᾶς ὑποχρεοῖ εἰς τὸ ἀδύνατον, ἢ μᾶλλον ἤθελεν ἀντιφάσκει μόνος του, ὑπαγορεύων μὲν τὸ χρέος, ἀπαγορεύων δὲ τὰ μόνα μέσα τῆς ἐκπληρώσεώς του. Ἐν τοσούτῳ ἐννοεῖται, ὅτι αὐτὰ τὰ μέσα δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἄδικα καθ' ἑαυτὰ καὶ φύσει ἀθέμιτα· καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ συγχωρήσῃ ποτε ὁ φυσικὸς νόμος τοιαῦτα μέσα, ἂν εἰς καμμίαν ἰδιαιτέραν περίςασιν δὲν εὑρίσκοντο ἄλλα πρὸς ἐκπλήρωσιν γενικῆς τινος ἐνοχῆς, ἡ ἐνοχὴ αὕτη ὀφείλει νὰ νομισθῇ, εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην περίπτωσιν, ἀδύνατος, καὶ ἑπομένως ἀνύπαρκτος.

§. 19. Ὀφείλει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ προξενήσῃ τὸν ὄλεθρόν του.

Ἕπεται ἀναγκαίως ἀπὸ τὰ προῤῥηθέντα, ὅτι τὸ ἔθνος ὀφείλει

νὰ ἀποφεύγῃ, καθόσον δύναται, πᾶν ὅ, τι ἤθελε προξενήσει τὴν διάλυσίν του, ἢ τὴν διάλυσιν τῆς πολιτείας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό.

§. 20. Περὶ τοῦ δικαιώματός του εἰς ὅ, τι δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοῦτον τὸν σκοπόν.

Τὸ ἔθνος, ἢ ἡ πολιτεία, ἔχει δικαίωμα εἰς ὅ, τι δύναται νὰ τὸ βοηθήσῃ νὰ ἀποφύγῃ ἐπικείμενόν τινα κίνδυνον καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ὅσα δύνανται νὰ προξενήσωσι τὸν ὄλεθρόν του, καὶ τοῦτο διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους δι' οὓς ἔχει δικαίωμα εἰς ὅλα τὰ πρὸς συντήρησίν του ἀναγκαῖα.

§. 21. Τὸ ἔθνος πρέπει νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸ καὶ τὴν πολιτείαν του.

Τὸ δεύτερον γενικὸν καθῆκον τοῦ ἔθνους πρὸς ἑαυτὸ, εἶναι νὰ ἀγωνίζηται διὰ τὴν τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας. Αὕτη ἡ διπλῆ τελειότης καθιστᾷ τὸ ἔθνος ἱκανὸν νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον νὰ ἑνωθῇ τις εἰς κοινωνίαν, καὶ νὰ μὴ ἀγωνίζηται διὰ τὸ τέλος διὰ τὸ ὁποῖον ἠνώθη. Ἐνταῦθα τὸ ὁλόκληρον σῶμα τοῦ ἔθνους, καὶ ἕκαστος πολίτης ἰδιαιτέρως, εὑρίσκονται ὑποκείμενοι εἰς δύω ἐνοχάς· ἡ μία πηγάζει ἀμέσως ἀπὸ τὴν φύσιν, ἡ ἄλλη δὲ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεών των. Ἕκαστος ἄνθρωπος ἀναγκάζεται ἐκ φύσεως νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν τελειοποίησίν του, καὶ οὕτως ἀγωνίζεται διὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἤθελε πάντοτε ἀκμάζει, ἂν δὲν ἦτον συνθεμένη εἰ μὴ ἀπὸ ἀγαθοὺς πολίτας. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκει εἰς τὴν καλῶς διοικουμένην πολιτείαν τὰς πλέον ἰσχυρὰς βοηθείας διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἐπέθεσεν εἰς αὐτὸν ἡ φύσις ἵνα καταστασθῇ καλήτερος καὶ εὐδαιμονέστερος, ἕπεται ὅτι εἶναι ὑπόχρεως νὰ συνεισφέρῃ, καθόσον δύναται, εἰς τὴν τελειοποίησιν αὐτῆς τῆς κοινωνίας. Οἱ πολῖται, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουσι πολιτικὴν κοινωνίαν, ὑποχρεοῦνται ὅλοι ἀμοιβαίως νὰ αὐξήσωσι τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, καὶ νὰ προμηθεύσωσιν ὅσον δυνατὸν τὸ συμφέρον ἑκάστου μέλους. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τελειοποίησις τῆς κοινωνίας εἶναι τὸ μόνον μέσον νὰ ἀποκατασταθῶσιν εὐδαίμονα τὸ ἔθνος καὶ τὰ μέλη του,

ἕπεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου εἶναι νὰ ἀγωνίζηται δι' αὐτὴν τὴν τελειοποίησιν. Τοῦτο εἶναι πρὸ πάντων ἔργον ὁλοκλήρου τοῦ σώματος εἰς ὅλας τὰς κοινὰς σκέψεις του, καὶ εἰς ὅσα πράττει ὡς σῶμα.

§. 22. Νὰ ἀποφεύγη ὅσα ἐναντιοῦνται εἰς τὴν τελειοποίησίν του.

Τὸ ἔθνος ὀφείλει λοιπὸν νὰ ἀποφεύγη ἐπιμελῶς ὅσα δύνανται νὰ βλάψωσι τὴν τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς καταςάσεώς του, ἢ νὰ βραδύνωσι τὴν πρόοδον τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου.

§. 23. Δικαιώματα πηγάζοντα ἐκ τούτων τῶν ἐνοχῶν.

Τὸ ἔθνος λοιπὸν ἔχει δικαίωμα εἰς ὅλα ἐκεῖνα, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ τελειοποιήσῃ ἑαυτὸ ἢ τὴν κατάςασίν του, μήτε νὰ προλάβῃ καὶ νὰ ἀποτρέψῃ ὅσα ἐναντιοῦνται εἰς τὴν διπλῆν ταύτην τελειοποίησιν.

§ 24. Παραδείγματα.

Οἱ Ἄγγλοι μᾶς δίδουσιν ἐπὶ τῆς προκειμένης ὕλης παράδειγμα ἀξιοσημείωτον. Τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔθνος διακρίνεται ἐνδόξως μὲ τὰς προσπαθείας τὰς ὁποίας κάμνει δι' ὅ, τι ἠμπορεῖ νὰ αὐξήσῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας του. Πολίτευμα θαυμάσιον δίδει εἰς τοὺς πολίτας του τὰ μέσα νὰ συντρέξωσιν ὅλοι εἰς τὸν μεγάλον τοῦτον σκοπὸν, καὶ διασπείρει παντοῦ τὸ φρόνημα ἐκεῖνο τοῦ ἀληθοῦς πατριωτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνασχολεῖται μὲ ζῆλον περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Ἁπλοῖ πολῖται ἀναλαμβάνουσι σημαντικωτάτας ἐπιχειρήσεις διὰ τὴν δόξαν καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἔθνους. Ἐν ᾧ δὲ ὁ κακὸς ἡγεμὼν ἤθελε, τρόπον τινα, ἔχει τὰς χεῖρας δεδεμένας, συνετὸς καὶ μέτριος βασιλεὺς εὑρίσκει ἐκεῖ τὰ ἰσχυρότερα μέσα διὰ τὴν ἀγαθὴν ἔκβασιν τῶν ἐνδόξων σχεδίων του. Οἱ μεγάλοι καὶ οἱ παραςάται τοῦ λαοῦ χρησιμεύουσιν ὡς σύνδεσμος ἐμπιςοσύνης μεταξὺ τοῦ μονάρχου καὶ τοῦ ἔθνους, καὶ συντρέχοντες μὲ αὐτὸν εἰς ὅ, τι ἀπαιτεῖ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τὸν ἀνακουφίζουσιν ὀλίγον ἀπὸ τὸ βάρος τῆς διοικήσεως, ςερεόνουσι τὴν δύναμίν του καὶ τῷ προμηθεύουσιν ἐκ μέρους τῶν ὑπηκόων του τόσῳ μεγαλητέραν εὐπείθειαν καθόσον αὐτὴ εἶναι πλέον ἑκουσία. Πᾶς ἀγαθὸς πολίτης βλέπει ὅτι ἡ δύναμις τῆς πολιτείας εἶναι ἀληθῶς τὸ ἀγαθὸν ἁπάντων καὶ ὄχι ἑνὸς μόνου. Εὐτυχὲς πολίτευμα εἰς τὸ ὁποῖον δὲν

ἔφθασεν ὅλον διὰ μιᾶς, καὶ τὸ ὁποῖον ἠγοράσθη μὲ χειμάῤῥους αἵματος, ἀλλὰ δὲν ἠγοράσθη ὑπὲρ ἀξίαν. εἴθε ἡ τρυφὴ, ἡ ὀλέτειρα τῶν γενναίων καὶ πατριωτικῶν ἀρετῶν, ἡ φθοροποιὰ μάστιξ τῆς ἐλευθερίας, νὰ μὴν ἀνατρέψῃ ποτὲ τὸ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα λαμπρὸν τοῦτο μνημεῖον, ἱκανὸν νὰ διδάξῃ τοὺς βασιλεῖς πόσον ἔνδοξον εἶναι νὰ κυβερνᾷ τις λαὸν ἐλεύθερον.

§. 25. Τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ἑαυτό.

Ἂς παρατηρήσωμεν τελευταῖον, ὅτι ἕκαστον ἔθνος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ἑαυτὸ, καὶ ὅτι χωρὶς αὐτὴν τὴν γνῶσιν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελειοποίησίν του· πρέπει νὰ ἔχῃ ὀρθοτάτην ἔννοιαν τῆς καταστάσεώς του διὰ νὰ λαμβάνῃ τὰ προσήκοντα μέτρα, νὰ γνωρίζῃ ὁποίας προόδους ἔκαμε, καὶ ὁποίας μένει εἰς αὐτὸ νὰ κάμῃ, τί ἀγαθὸν περιέχει, καὶ ὁποῖαι ἐλλείψεις εὑρίσκονται εἰσέτι ἐν αὐτῷ, ὥστε νὰ φυλάξῃ τὸ πρῶτον, καὶ νὰ διορθώσῃ τὰς τελευταίας. Χωρὶς αὐτὴν τὴν γνῶσιν τὸ ἔθνος περιπατεῖ τυφλά· παραδέχεται πολλάκις τὰ πλέον ἐσφαλμένα μέτρα· νομίζει ὅτι ἐνεργεῖ μὲ μεγάλην φρόνησιν, μιμούμενον τὴν διαγωγὴν τῶν λεγομένων φωτισμένων ἐθνῶν, καὶ δὲν βλέπει ὅτι ὁ δεῖνα κανὼν, ἢ ἡ δεῖνα πρᾶξις σωτηριώδης εἰς ἓν ἔθνος εἶναι συχνάκις ὄλεθρος τοῦ ἄλλου. Ἕκαστον πρᾶγμα ὀφείλει νὰ ὁδηγῆται συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του, καὶ δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ διοικήσῃ καλῶς τοὺς λαοὺς ἂν δὲν ῥυθμίζηται ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρός των· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τοῦτον τὸν χαρακτῆρά των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ ἔθνους, καὶ τῶν ὡς πρὸς αὐτὸ ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων του.

---

§. 26. Περὶ τῆς δημοσίας ἐξουσίας.

Εἴδομεν εἰς τὸ Α'. Κεφάλαιον, ὅτι ἅπασα πολιτικὴ κοινωνία ὀφείλει ἀναγκαίως νὰ συστήσῃ δημοσίαν ἐξουσίαν, ἥτις νὰ διατάττῃ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς ἕκαστον πολίτην ὁποία πρέπει νὰ ἦναι ἡ διαγωγή του ὡς πρὸς τὸ κοινὸν, καὶ νὰ ἔχῃ τὰ ἀναγκαῖα μέσα διὰ νὰ κρατῇ τὸν λαὸν ὑπὸ τὴν ὑπο-

ταγὴν της. Αὕτη ἡ ἐξουσία ἀνήκει οὐσιωδῶς εἰς τὸ σῶμα τῆς κοινωνίας, δύναται ὅμως νὰ ἐνεργηθῇ κατὰ διαφόρους τρόπους· καὶ μένει εἰς ἑκάςην κοινωνίαν νὰ ἐκλέξῃ τὸν προσφορώτερον.

§. 27. Τί ἐςὶ πολίτευμα τοῦ Κράτους.

Ὁ Θεμελιώδης νόμος, ὅςτις προσδιορίζει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὀφείλει νὰ ἐνεργῆται ἡ δημοσία ἐξουσία, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σχηματίζει τὸ πολίτευμα τοῦ ἔθνους. Εἰς τοῦτο φαίνεται ἡ μορφὴ, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος ἐνεργεῖ ὡς σῶμα πολιτικὸν, πῶς καὶ παρὰ τίνος ὁ λαὸς ὀφείλει νὰ κυβερνᾶται, ὁποῖα εἶναι τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν κυβερνώντων. Τοῦτο τὸ πολίτευμα δὲν εἶναι κυρίως ἄλλο τι, παρὰ ὁ προσδιορισμὸς τῆς τάξεως, καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἀποφασίζει νὰ ἀγωνίζηται ἐν κοινῷ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀγαθῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῶν ὁποίων ἐσυςήθη ἡ πολιτικὴ κοινωνία.

§. 28. Τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ τὸ καλήτερον.

Τὸ πολίτευμα λοιπὸν τοῦ ἔθνους ἀποφασίζει περὶ τῆς τελειότητός του, καὶ περὶ τῆς ἱκανότητός του εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας· ἑπομένως τὸ μεγαλήτερον συμφέρον τοῦ ἔθνους τὸ ὁποῖον σχηματίζει πολιτικὴν κοινωνίαν, τὸ πρῶτον καὶ κύριον πρὸς ἑαυτὸ καθῆκόν του εἶναι νὰ ἐκλέξῃ ὅσον δυνατὸν καλήτερον καὶ πλέον κατάλληλον ὡς πρὸς τὰς περιςάσεις πολίτευμα. Καθ' ὃν καιρὸν κάμνει ταύτην τὴν ἐκλογὴν, τὸ ἔθνος θέτει τὰς βάσεις τῆς συντηρήσεώς του, τῆς σωτηρίας του, τῆς τελειότητος καὶ εὐδαιμονίας του· ὅθεν ἀπαιτεῖται ὅλη ἡ φροντίς του διὰ νὰ καταςήσῃ τὰ θεμέλια ταῦτα ςερεά.

§. 29. Περὶ τῶν συνταγματικῶν, θεμελιωδῶν καὶ πολιτικῶν νόμων.

Οἱ νόμοι εἶναι κανόνες τοὺς ὁποίους διορίζει ἡ δημοσία ἐξουσία, διὰ νὰ τοὺς σέβηται ἡ κοινωνία, ἅπαντες δὲ ὀφείλουσι νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἔθνους καὶ τῶν πολιτῶν· οἱ νόμοι οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουσιν ἀμέσως καὶ κατ' εὐθεῖαν τὰ κοινὰ συμφέροντα ὀνομάζονται νόμοι συνταγματικοὶ, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὀνομάζονται εἰδικώτερον νόμοι θεμελιώδεις, ὅσοι ἀποβλέπουσιν αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν οὐσίαν τῆς κοινωνίνας, τὴν μορφὴν τῆς κυβερ-

νήσεως, τὸν τρόπον καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐνεργῆται ἡ δημοσία ἐξουσία, ὅσοι, ἐν ἑνὶ λόγῳ σχηματίζουσι κυρίως τὸ πολίτευμα τοῦ κράτους. Πολιτικοὶ νόμοι λέγονται ὅσοι κανονίζουσι τὰ δίκαια καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν μερικῶν πρὸς ἀλλήλους. Πᾶν ἔθνος τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἐκπληρώσῃ καλῶς τὰ καθήκοντά του ὀφείλει νὰ προσηλώσῃ ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ συςήσῃ τούτους τοὺς νόμους καὶ πρὸ πάντων τοὺς θεμελιώδεις, εἰς τὸ νὰ τοὺς συςήσῃ, λέγω, μὲ σύνεσιν, καταλλήλως μὲ τὴν φύσιν, μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς περιςάσεις τῶν λαῶν του· ὀφείλει νὰ τοὺς προσδιορίσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐκθέσῃ μὲ εὐκρίνειαν, ὥςε νὰ ἦναι ςερεοὶ, νὰ μὴ δύναταί τις νὰ τοὺς ὑπεκφύγῃ καὶ νὰ μὴ γεννῶσι διαφωνίας· ἀφ' ἑνὸς μέρους ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ ἔθνος θέλει ἐμπιςευθῇ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, ἀφ' ἑτέρου οἱ πολῖται, ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν ἐπίσης τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντά των. Ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ ἁρμόδιος τόπος διὰ νὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερῶς ὁποῖον πρέπει νὰ ἦναι τοῦτο τὸ πολίτευμα, καὶ ὁποῖοι οἱ νόμοι· ἡ πραγματεία αὕτη ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ εἰς τὴν πολιτικήν· περιπλέον οἱ νόμοι καὶ τὸ πολίτευμα τῶν διαφόρων πολιτειῶν ὀφείλουσι νὰ διαφέρωσι κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν λαῶν καὶ τὰς ἐπιλοίπους περιςάσεις. Τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν ὁμιλεῖ μόνον γενικῶς περὶ τῶν τοιούτων. Ἐξετάζει κυρίως τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα τοῦ ἔθνους, διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ διαγωγὴν εἰς τὴν μεγάλην κοινωνίαν, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐσύςησεν ἀναμέσον ὅλων τῶν λαῶν. Αὐτὰ τὰ καθήκοντα τῷ δίδουσι δικαιώματα, ἐξ ὧν μανθάνει τί δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα ἔθνη, καὶ ἀμοιβαίως ὅ, τι τὰ ἄλλα δύνανται νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ αὐτό.

§. 30. Περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ πολιτεύματος, καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους.

Τὸ πολίτευμα τοῦ ἔθνους καὶ οἱ νόμοι του εἶναι ἡ βάσις τῆς δημοσίας ἡσυχίας, τὸ ςερεώτερον ὑποςήριγμα τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ τὸ ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν· ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο δὲν ὑπάρχει, εἰ μὴ κατὰ φαντασίαν, καὶ οἱ καλήτεροι νόμοι καταντῶσι μάταιοι, ἂν δὲν φυλάττωνται μὲ τὴν

μεγαλητέραν ἀκρίβειαν. Ἀκολούθως τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ κάμνῃ νὰ εὐλαβῶνται οἱ νόμοι τόσον ἀπὸ τοὺς κυβερνῶντας, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς κυβερνωμένους. Τὸ νὰ ἀντιπράττῃ τις κατὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ παραβιάζῃ τοὺς νόμους του εἶναι ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας πρὸς τὴν κοινωνίαν· καὶ ἂν οἱ ὑποπίπτοντες εἰς τοῦτο τὸ ἔγκλημα ἦναι πρόσωπα ἐνδεδυμένα μὲ ἐξουσίαν, προσθέτουσιν εἰς τὸ καθ' ἑαυτὸ ἔγκλημα καὶ παράσπονδον κατάχρησιν τῆς ἐμπιςευθείσης εἰς αὐτοὺς ἐξουσίας. Τὸ ἔθνος ὀφείλει ςαθερῶς νὰ τοὺς καταβάλλῃ μὲ ὅλην τὴν γενναιότητα καὶ ἐπαγρύπνησιν ὁποῦ ἐπιζητεῖ τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἀντικείμενον. Εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τις νὰ προσβάλλωσι κατὰ πρόσωπον τοὺς νόμους καὶ τὸ πολίτευμα τοῦ ἔθνους· ἀλλὰ τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ φυλάττηται πρὸ πάντων ἀπὸ τὰς κωφὰς καὶ βραδείας προσβολάς. Αἱ ἄμεσοι μεταβολαὶ ἐξυπνῶσι τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων· περιγράφονται καὶ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὴν ἱςορίαν· ἀμελοῦνται ὅμως αἱ ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι προοδεύουσιν ἀνεπαισθήτως, καὶ κατὰ βαθμοὺς σχεδὸν ἀφανεῖς. Ἤθελέ τις τὰ μέγιςα εὐεργετήσει τὰ ἔθνη, ἂν τοῖς ἐδείκνυε διὰ τῆς ἱςορίας πόσαι πολιτεῖαι μετέβαλον τοιουτοτρόπως τὴν φύσιν των, καὶ ἔχασαν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ πρῶτόν των πολίτευμα. Ἤθελέ τις ἐξυπνήσει τὴν προσοχὴν τῶν λαῶν, καὶ μανθάνοντες εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἀκολουθῶσι τὸ πολύτιμον τοῦτο γνωμικὸν, principiis obsta (ἀνθίςασο εἰς τὰ πρῶτα βήματα) δὲν ἤθελαν πλέον παραβλέπει νεωτερισμοὺς, οἵτινες ὀλίγον μὲν καθ' ἑαυτοὺς σημαίνουσι, χρησιμεύουσιν ὅμως ὡς βαθμοὶ κλίμακος διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς ὑψηλοτέρας καὶ ὀλεθριωτέρας ἐπιχειρήσεις.

§. 31. Δικαιώματα τοῦ ἔθνους ὡς πρὸς τὸ πολίτευμα, καὶ τὴν κυβέρνησίν του.

Ἐπειδὴ τὰ παρεπόμενα τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ πολιτεύματος εἶναι τόσον σημαντικὰ, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἔθνος εὑρίσκεται εἰς τὴν πλέον ςενὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκλέξῃ ὅσον εἶναι δυνατὸν τὸ καλήτερον καὶ τὸ προσφορώτερον, ἔχει δικαίωμα εἰς ὅλα ἐκεῖνα, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ταύτην τὴν ἐνοχήν. Εἶναι λοιπὸν προφανὲς, ὅτι τὸ ἔθνος ἔχει ὅλον τὸ δικαίωμα νὰ σχηματ-

τίση μόνον του τὸ πολίτευμά του, νὰ τὸ συντηρήση, νὰ τὸ τελειοποιήση, καὶ νὰ κανονίση κατὰ τὴν θέλησίν του τὰ περὶ τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ δύνηται κανεὶς νὰ τὸ ἐμποδίση. Ἡ κυβέρνησις δὲν συςαίνεται παρὰ διὰ τὸ ἔθνος, διὰ τὴν σωτηρίαν του, καὶ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν του.

§. 32. Ἠμπορεῖ νὰ μεταμορφώση τὴν κυβέρνησιν.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ ἔθνος δυσαρεςῆται ἀπὸ τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν διοικοῦνται τὰ δημόσια, ἠμπορεῖ νὰ τὰ τακτοποιήση ἢ νὰ μεταμορφώση τὸ πολίτευμα· σημειώσατε ὅμως ὅτι λέγω τὸ ἔθνος, καθότι εἶμαι πολλὰ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ θέλω νὰ δώσω τὴν ἄδειαν εἰς μερικοὺς κακοδιαθέτους ἢ ταραχοποιοὺς νὰ ταράττωσι τὴν κυβέρνησιν, παρακινοῦντες γογγυσμοὺς καὶ ςάσεις. Μόνον τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους χαίρει τὸ δίκαιον νὰ καταβάλη ἐκείνους τῶν ὁδηγῶν του, οἵτινες καταχρῶνται τὴν δύναμίν των· ὅταν τὸ ἔθνος σιωπᾷ καὶ ὑπακούη, νομίζεται ὅτι παραδέχεται τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνωτέρων, καὶ δὲν ἀνήκει εἰς ὀλίγους τινὰς πολίτας νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσι τὴν πολιτείαν, προφασιζόμενοι τὴν βελτίωσίν της.

§. 33. Καὶ νὰ ἀλλάξη τὸ πολίτευμα.

Κατὰ συνέπειαν τῶν αὐτῶν ἀρχῶν γίνεται βέβαιον, ὅτι ἂν τὸ ἔθνος βλάπτηται ἀπὸ τὸ πολίτευμά του, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τὸ μεταῤῥυθμίση. Καμμία δυσκολία; ὅταν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ζητῆ ταύτην τὴν μεταῤῥύθμισιν· τί πρέπει ὅμως νὰ γίνη εἰς περίπτωσιν διαφωνίας; Εἰς τὰς συνήθεις περιςάσεις τῆς πολιτείας ἡ γνώμη τῶν πλειόνων ὀφείλει ἀναντιῤῥήτως νὰ θεωρῆται ὡς ἡ γνώμη ὅλου τοῦ ἔθνους· ἀλλέως ἤθελεν εἶσθαι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἀποφασίζηται ἀπὸ τὸ ἔθνος τίποτε. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ ἔθνος δύναται νὰ μεταῤῥυθμίση τὸ πολίτευμά του κατὰ τὰς ψήφους τῶν πλειόνων· καὶ ὅποτε ἡ μεταῤῥύθμισις αὕτη δὲν περιέχει τι ἐναντίον εἰς αὐτὴν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς ἐκείνων, οἵτινες συνῆλθον εἰς ἓν ἐπὶ τούτῳ, ὅλοι ὀφείλουσι νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν ἀπόφασιν τῶν πλειόνων. Ἀλλ᾽ ἐὰν ἦτον λόγος νὰ παραιτήσωσι τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεως, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ μόνον, ὅταν ἠνώθησαν μὲ τὸν δεσμὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, φαίνεται ὅτι οἱ πολῖται ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθῶσιν,

ἂν τὸ πλεῖστον μέρος ἑνὸς ἐλευθέρου λαοῦ, ὁμοίως μὲ τοὺς Ἑβραίους ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ, βαρυνόμενον τὴν ἐλευθερίαν του, ἤθελε νὰ τὴν ὑποτάξῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἑνὸς μονάρχου, οἱ πολῖται, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν τιμᾷ περισσότερον τὸ πολύτιμον τοῦτο, δι' ὅσους τὸ ἐγεύθησαν, προνόμιον, ἠναγκασμένοι νὰ ἀφήσωσι τὸν πλείονα ἀριθμὸν νὰ πράξῃ κατὰ τὴν ἀπόφασίν του, δὲν ἤθελαν ὅμως εἶσθαι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν· ἤθελαν χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ παραιτήσωσι μίαν κοινωνίαν, ἥτις, τρόπον τινὰ, ἤθελε διαλύεται μόνη της διὰ νὰ ἀναγεννηθῇ ὑπ' ἄλλην μορφὴν, καὶ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ αὐτὴν διὰ νὰ κατοικήσωσιν ἀλλοῦ, ἤθελαν χαίρει τὸ δίκαιον νὰ πωλήσωσι τὰς γαίας των, καὶ νὰ μεταφέρωσι μαζῆ των ὅλα των τὰ ἀγαθά.

§. 34. Περὶ τῆς νομοθετικῆς δυνάμεως, καὶ ἂν αὐτὴ δύναται νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τὸ πολίτευμα.

Ἐδῶ παρουσιάζεται ἄλλο ζήτημα σημαντικώτατον. Εἰς τὴν κοινωνίαν οὐσιωδῶς ἀνήκει νὰ νομοθετήσῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ κυβερνηθῇ, καὶ καθ' ὃν ὀφείλουσι νὰ διάγωσιν οἱ πολῖται· καὶ ἡ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται δύναμις νομοθετική. Εἶναι ἐλεύθερον τὸ ἔθνος νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν ἐνέργειαν ταύτης τῆς δυνάμεως, εἴτε εἰς τὸν ἡγεμόνα, εἴτε εἰς ἓν συμβούλιον, ἢ ὁμοῦ εἰς τὸ συμβούλιον καὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα, οἵτινες ἔχουσιν ἀμέσως τὸ δικαίωμα νὰ συντάττωσι νέους νόμους, καὶ νὰ καταργῶσι τοὺς παλαιούς· ζητεῖται λοιπὸν, ἂν ἡ δύναμίς των ἐκτείνεται ἕως εἰς τοὺς θεμελιώδεις νόμους, καὶ ἂν δύνανται αὐτοὶ νὰ μεταῤῥυθμίσωσι τὸ πολίτευμα. Αἱ προτεθεῖσαι ἀρχαὶ μᾶς ἀναγκάζουσι βέβαια νὰ ἀποφασίσωμεν, ὅτι ἡ ἐξουσία τούτων τῶν νομοθετῶν δὲν ἐκτείνεται τοσοῦτον, καὶ ὅτι ὀφείλουσι νὰ σέβωνται ὡς ἱεροὺς τοὺς θεμελιώδεις νόμους, ἂν δὲν τοῖς ἔδωκε ῥητῶς τὸ ἔθνος τὴν ἐξουσίαν νὰ τοὺς μεταῤῥυθμίσωσιν. Οἱ θεμελιώδεις νόμοι τοῦ ἔθνους πρέπει νὰ ἦναι στερεοί· καὶ ἐπειδὴ τὸ ἔθνος πρῶτον ἐσύστησε τὸ πολίτευμά του, καὶ ὕστερον παρεχώρησε τὴν νομοθετικὴν δύναμιν εἰς μερικὰ πρόσωπα, ἕπεται ὅτι οἱ θεμελιώδεις νόμοι ἐξαιροῦνται τῆς ἐντολῆς των. Βλέπομεν ὅτι ἡ κοινωνία ἠθέλησε μόνον νὰ προνοήσῃ ὥστε ἡ πολιτεία νὰ ἔχῃ πάντοτε νόμους καταλλήλους εἰς τὰς

περιστάσεις, καὶ ἔδοσε διὰ τοῦτο εἰς τοὺς νομοθέτας τὴν δύναμιν νὰ καταργῶσι τοὺς παλαιοὺς πολιτικοὺς καὶ συνταγματικοὺς μὴ θεμελιώδεις νόμους, καὶ νὰ συντάττωσι νέους· δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὴν θέλησίν των καὶ αὐτὸ τὸ πολίτευμα· ἐν ἑνὶ λόγῳ, οἱ νομοθέται οὗτοι δὲν ἔλαβον τὴν δύναμίν των, παρὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ πολίτευμα· καὶ πῶς δύνανται νὰ τὸ μεταῤῥυθμίσωσι, χωρὶς νὰ ἐξολοθρεύσωσι τὴν βάσιν τῆς ἐξουσίας των; Κατὰ τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς Ἀγγλίας, τὰ δύο βουλευτήρια, ἐκ συμφώνου μὲ τὸν βασιλέα, ἐνεργοῦσι τὴν νομοθετικὴν δύναμιν. Ἂν ἤρεσκεν εἰς τὰς δύω βουλὰς νὰ διαλυθῶσι μόναι των, καὶ νὰ ἐνδύσωσι τὸν βασιλέα μὲ τελείαν καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἀναμφιβόλως τὸ ἔθνος δὲν ἤθελε τὸ ὑποφέρει. Καὶ τίς ἤθελε τολμήσει νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν ἤθελε χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ ἐναντιωθῇ; Ἀλλ' ἐὰν τὰ βουλευτήρια ἐβουλεύοντο νὰ ἐνεργήσωσι τόσον σημαντικὴν μεταῤῥύθμισιν, καὶ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον ἐφύλαττεν ἐθελουσίως σιωπήν, ἤθελε νομίζεται ὅτι ἀποδέχεται τὴν πρᾶξιν τῶν παραστατῶν του.

§. 35. Τὸ ἔθνος δὲν πρέπει νὰ ῥέπῃ εἰς τὰς τοιαύτας μεταῤῥυθμίσεις, εἰ μὴ μὲ μεγάλην προσοχήν.

Ὡς τόσον, ὅταν πραγματευώμεθα ἐδῶ περὶ μεταβολῆς πολιτεύματος, ὁμιλοῦμεν μόνον περὶ τοῦ δικαίου· τί ὅμως συμφέρει, ἀνήκει εἰς τὴν πολιτικήν· ἂς περιορισθῶμεν μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὸ νὰ κάμωμεν τὴν γενικὴν παρατήρησιν, ὅτι αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ μεγάλαι μεταβολαί, ἐπειδὴ εἶναι περιστάσεις κρισιμώταται, ἐπικινδυνέσταται καὶ βλαβεραί, ἂν ἐπαναλαμβάνωνται συχνάκις, ἕκαστος λαὸς πρέπει νὰ φείδηται κατὰ πολλὰ τὰ τοιαῦτα κινήματα, καὶ νὰ μὴ ῥέπῃ εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς χωρὶς τοὺς πλέον κατεπείγοντας λόγους, καὶ χωρὶς ἀνάγκην. Τὸ ἄστατον τῶν Ἀθηναίων ἐναντιώθη πάντοτε εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας των, καὶ κατέστρεψεν ἐπὶ τέλους αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν των, τὴν ὁποίαν ἠγάπων τόσον, χωρὶς νὰ ἠξεύρωσιν ὅμως νὰ τὴν ἀπολαμβάνωσι.

§. 36. Κρίνει ὅλας τὰς περὶ τῆς κυβερνήσεως διαφιλονεικήσεις.

Ἕπεται πρὸς τούτοις ἐξ ὧν εἴπομεν ὅτι, ἂν εἰς τὴν πολιτείαν γεννηθῶσί ποτε διαφιλονεικήσεις περὶ τῶν θεμελιωδῶν νόμων, πα-

ρὶ τῆς δημοσίας διοικήσεως, περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν διαφόρων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι μετέχουσιν ἀπὸ αὐτήν, ἀνήκει μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ ἔθνος νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν, καὶ νὰ τὰς ἀποφασίσῃ συμφώνως μὲ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύςημα.

§. 37. Καμμία ξένη δύναμις δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀνακατωθῇ εἰς τοῦτο.

Τελευταῖον, ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἐγγίζουσιν ἄλλο, εἰ μὴ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, καμμία ξένη δύναμις δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀνακατωθῇ εἰς αὐτά, μήτε ἠμπορεῖ νὰ μεσολαβήσῃ ἀλλέως παρὰ διὰ φιλικῶν προσφορῶν, ἔξω μόνον ἂν ἤθελε προσκληθῇ ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἢ παρακινηθῇ ἀπὸ ἰδιαιτέρους λόγους· ἂν δὲ καμμία ξένη δύναμις ἀνακατόνηται εἰς τὰ οἰκειακὰ πράγματα ἄλλης, ἂν ἐπιχειρισθῇ νὰ τὴν ἀναγκάσῃ εἰς τὰ βουλεύματά της, τὴν ἀδικεῖ καὶ τὴν ὑβρίζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ Κυριάρχου, περὶ τῶν ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων του.

§. 38. Περὶ τοῦ Κυριάρχου.

Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ ὁμιλήσωμεν ἐδῶ λεπτομερῶς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ κυριάρχου καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡγεμόνος· ὁ σκοπός μας εἶναι μόνον νὰ δείξωμεν κατὰ συνέπειαν τῶν μεγάλων ἀρχῶν τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, τί ἐςι κυριάρχης, καὶ νὰ δώσωμεν μίαν γενικὴν ἔννοιαν περὶ τῶν ἐνοχῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων του. Εἴπομεν ὅτι κυριαρχία εἶναι ἡ δημοσία ἐξουσία ἥτις ἄρχει εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, διατάττει καὶ διευθύνει ὅ, τι ἕκαςος ὀφείλει νὰ κάμνῃ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σκοπούμενον τέλος. Αὐτὴ ἡ ἐξουσία πηγάζει οὐσιωδῶς ἀπὸ αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς κοινωνίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπετάγη ἕκαςον μέλος, παραχωροῦν καὶ τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα ἔχει ἐκ φύσεως νὰ ὁδηγῆται καθ' ὅλα μὲ τὰ ἴδιά του φῶτα, μὲ τὴν θέλησίν του, καὶ νὰ εὑρίσκῃ μόνοντου τὸ δίκαιόν του· τὸ σῶμα ὅμως τῆς κοινωνίας δὲν φυλάττει πάντοτε εἰς ἑαυτὸ τὴν ὑπερτάτην ταύτην ἐξουσίαν, πολλάκις δὲ ἀποφασίζει

νὰ τὴν ἐμπιστευθῇ εἰς μίαν Γερουσίαν ἢ εἰς ἓν μόνον πρόσωπον, καὶ αὕτη ἡ Γερουσία, ἢ τοῦτο τὸ πρόσωπον εἶναι τότε ὁ κυριάρχης.

§. 39. Ὁ Κυριάρχης συςαίνεται μόνον διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας.

Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ ἄνθρωποι, δὲν σχηματίζουσι πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ δὲν καθυποβάλλονται εἰς τοὺς νόμους της, εἰ μὴ διὰ τὸ ἴδιον ὄφελος καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν των. Ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία συςαίνεται λοιπὸν μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ὅλων τῶν πολιτῶν, καὶ ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον νὰ νομίσῃ τις, ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ φύσιν, ὅταν μεταβαίνῃ εἰς τὰς χεῖρας μιᾶς γερουσίας ἢ ἑνὸς μονάρχου. Κανεὶς λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ἂν δὲν θέλῃ νὰ γένῃ γελοῖος καὶ μισητὸς, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς συςαίνεται μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας.

§. 40. Περὶ τοῦ παρας ατικοῦ χαρακτῆρός του.

Ἡ πολιτικὴ κοινωνία λογίζεται πρόσωπον ἠθικὸν, καθ᾽ ὅσον ἔχει νοῦν καὶ θέλησιν, καὶ εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων. Ὅταν λοιπὸν παραδίδῃ τὴν κυριαρχίαν εἰς ἄλλον, καταθέτει ἐν αὐτῷ τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησίν της, τῷ μεταβιβάζει τὰς ἐνοχὰς καὶ τὰ δικαιώματά της, ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ἔχων οὕτως ἐν ἑαυτῷ τὰς ἐνοχὰς καὶ τὰ δικαιώματα τῆς κυβερνήσεως, παριςᾷ καὶ τὸ ἠθικὸν πρόσωπον τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ μὲν πάντοτε νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τὸ ἔθνος, ἐνεργεῖ ὅμως πλέον ἐν ἐκείνῳ καὶ δι᾽ ἐκείνου. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ παραςατικοῦ χαρακτῆρος τὸν ὁποῖον ἀποδίδουσιν εἰς τὸν κυριάρχην· αὐτὸς παριςᾷ τὸ ἔθνος του εἰς ὅλα τὰ πράγματα ὅσα δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ὑπέρτατον καὶ αὐτόνομον, καὶ οὕτω συγκεντρόνει ἐν ἑαυτῷ ὅλην τὴν ἀξιοπρέπειαν, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους.

§. 41. Εἶναι ἐνδεδυμένος μὲ τὰς ἐνοχὰς τοῦ ἔθνους καὶ μὲ τὰ δίκαιά του.

Ἐνδεδυμένος μὲ τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν καὶ μὲ ὅ, τι κάμνει νὰ θεωρῆται τὸ ἔθνος πρόσωπον ἠθικὸν, ὁ κυριάρχης εὑρίσκεται τοιουτοτρόπως ἐπιφορτισμένος μὲ τὰς ἐνοχὰς καὶ ὠχυρωμένος μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους.

§. 42. Καθήκοντά του ὡς πρὸς τὴν συντήρησιν, καὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἔθνους.

Ὅσα εἴπομεν εἰς τὸ β'. κεφάλ. Περὶ τῶν πρὸς ἑαυτὸ γενικῶν καθηκόντων τοῦ ἔθνους ἀποβλέπουσιν ἰδιαιτέρως τὸν κυριάρχην. Ἐνδεδυμένος τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ διατάττη ὅσα ἀπαιτεῖ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, ὀφείλει ὡς φιλόστοργος καὶ σοφὸς πατὴρ, καὶ ὡς ἄρχων πιςὸς, νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ τὸ ἔθνος, νὰ φροντίζῃ ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ τελειοποιήσεώς του, νὰ προσπαθῇ τὴν βελτίωσίν του, καὶ νὰ τὸ ἀσφαλίζῃ, ὅσον δυνατὸν, ἀφ' ὅ, τι ἤθελεν ἐπαπειλεῖ τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐδαιμονίαν του.

§. 43. Δικαιώματά του κατὰ τοῦτο.

Ἕπεται ὅτι ὅλα τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχει τὸ ἔθνος διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τελειοποίησίν του, ἐνυπάρχουσιν εἰς τὸν κυριάρχην, ὅςτις ὀνομάζεται ἀδιαφόρως καὶ ὁδηγὸς τῆς κοινωνίας, ἄρχων, ἡγεμὼν, κ. τ. λ.

§. 44. Ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τὸ ἔθνος του.

Παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι ἕκαςον ἔθνος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ἑαυτό· ἡ ἐνοχὴ δὲ αὕτη ἐπανέρχεται εἰς τὸν κυριάρχην, ὅςτις χρεωςεῖ νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἔθνους. Τὸ χρέος, τὸ ὁποῖον ὁ φυσικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἐδῶ εἰς τοὺς ὁδηγοὺς τῶν ἐθνῶν, εἶναι σημαντικώτατον καὶ μέγιςον· ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβέςατα ὅλους τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τόπους, τὰς ἀρετὰς, καὶ τὰ ἐλαττώματά των, τὰς ὠφελείας των, τὴν θέσιν των ὡς πρὸς τοὺς γείτονας· ὀφείλουσι νὰ ἀποκτήσωσιν ἐντελεςάτην γνῶσιν τῶν ἠθῶν καὶ τῶν γενικῶν κλίσεων τοῦ ἔθνους των, τῶν ἀρετῶν του, τῶν ἐλαττωμάτων του, τῶν προτερημάτων του, κτλ. Ὅλα αὐτὰ τὰ φῶτα τοῖς εἶναι ἀναγκαιότατα διὰ νὰ κυβερνῶσι καλῶς.

§. 45. Ἔκτασις τῆς δυνάμεώς του, δικαιώματα τῆς ἡγεμονίας.

Ὁ ἡγεμὼν λαμβάνει τὴν ἐξουσίαν του ἀπὸ τὸ ἔθνος, καὶ ἔχει τόσην, ὅσην αὐτὸ θέλει νὰ τῷ ἐμπιςευθῇ· ἂν τὸ ἔθνος τῷ παρέδωκεν ἐν γένει τὴν κυριαρχίαν, χωρὶς περιορισμὸν, καὶ χωρὶς συμμετόχους· νομίζεται ὅτι τὸν ἐνέδυσε μὲ ὅλα τὰ δικαιώματα,

χωρὶς τῶν ὁποίων ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργηθῇ κατὰ τὸν καταλληλότερον διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τρόπον. Ταῦτα τὰ δικαιώματα ὀνομάζονται δικαιώματα τοῦ διαδήματος ἢ βασιλικά.

§. 46. Ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ σέβηται καὶ νὰ συντηρῇ τοὺς θεμελιώδεις νόμους.

Ἀλλ' ὅταν ἡ ὑπερτάτη δύναμις περιορίζηται καὶ κανονίζηται ἀπὸ τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς πολιτείας, οἱ νόμοι οὗτοι δεικνύουσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ ὅρια τῆς δυνάμεώς του, καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὀφείλει νὰ τὴν ἐνεργῇ. Ὁ ἡγεμὼν ὑποχρεοῦται λοιπὸν ϛενῶς ὄχι μόνον νὰ τοὺς εὐλαβῆται, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς συντηρῇ. Τὸ πολίτευμα καὶ οἱ θεμελιώδεις νόμοι συνιϛῶσι τὸ σχέδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἔθνος ἀπεφάσισε νὰ ἐργάζηται διὰ τὴν εὐδαιμονίαν του· ἡ ἐνέργειά των εἶναι ἐμπιϛευμένη εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἂς ἀκολουθῇ λοιπὸν θρησκευτικῶς τοῦτο τὸ σχέδιον, ἂς φυλάττῃ τοὺς θεμελιώδεις νόμους ὡς ἱεροὺς καὶ ἀπαραβιάϛους κανόνας, καὶ ἂς ἠξεύρῃ ὅτι εὐθὺς ὁποῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτούς, αἱ διαταγαί του γίνονται ἄδικοι, καὶ δὲν εἶναι πλέον παρὰ ἀξιοκατάκριτος κατάχρησις τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν τῷ ἐνεπιϛεύθησαν. Φύλαξ καὶ προϛάτης τῶν νόμων, ὑποχρεωμένος νὰ παιδεύῃ τοὺς παραβιαϛάς των, ἠμπορεῖ ποτε νὰ τοὺς καταπατήσῃ μόνος του;

§. 47. Ἂν δύναται νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τοὺς μὴ θεμελιώδεις νόμους.

Ἂν ὁ ἡγεμὼν ἦναι ἐνδεδυμένος μὲ τὴν νομοθετικὴν δύναμιν, δύναται, ὅταν τὸ κρίνῃ εὔλογον μὲ τὴν σοφίαν του, καὶ ὅταν τὸ ἀπαιτῇ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, νὰ καταργήσῃ τοὺς μὴ θεμελιώδεις νόμους, καὶ νὰ συντάξῃ νέους.

§. 48. Ὀφείλει νὰ συντηρῇ καὶ νὰ φυλάττῃ τοὺς ἐν ἰσχύϊ νόμους.

Ἐν ὅσῳ ὅμως οἱ νόμοι ἰσχύουσιν, ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ τοὺς συντηρῇ καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθῇ θρησκευτικῶς. Οἱ νόμοι εἶναι ἡ βάσις τῆς κοινῆς ἡσυχίας, καὶ τὸ ϛερεώτερον ὑποϛήριγμα τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας. Εἰς τὰς δυϛυχεῖς πολιτείας, ὅπου βασιλεύει τὸ αὐθαίρετον, τὰ πάντα εἶναι ἀβέβαια, βίαια, ὑποκείμενα εἰς μεταβολὰς καὶ ἐπαναϛάσεις. Τὰ ἀληθῆ ἄρα συμφέροντα τοῦ ἡγεμό-

νος, καὶ τὸ χρέος του, τῷ ὑπαγορεύουσι τὴν συντήρησιν καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν νόμων, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ ἴδιος ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ.

§. 49. Κατὰ τίνα τρόπον ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους.

Ὡς τόσον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἡγεμόνος εἰς τοὺς νόμους. Α΄. Ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ τὰς διατάξεις των εἰς ὅλας του τὰς διοικητικὰς πράξεις. Β΄. Ὑπόκειται αὐτὸς ὁ ἴδιος, διὰ τὰς ἰδιαιτέρας του ὑποθέσεις, εἰς ὅλους τοὺς περὶ ἰδιοκτησίας νόμους· λέγω εἰς τὰς ἰδιαιτέρας του ὑποθέσεις, καθότι, ὅταν ἐνεργῇ ὡς ἡγεμὼν, καὶ ἐξ ὀνόματος τοῦ ἔθνους, τότε δὲν ὑπόκειται, εἰ μὴ εἰς τοὺς θεμελιώδεις νόμους, καὶ εἰς ἐκείνους τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν. Γ΄. Ὁ ἡγεμὼν ὑπόκειται εἰς μερικοὺς κανόνας δημοσίου εὐταξίας, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὡς ἀπαραβίαστοι, ἐκτὸς μόνον ἂν ἐξαιρῆται ἢ ῥητῶς ἀπὸ τὸν νόμον, ἢ σιωπηρῶς ἀπὸ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς θέσεώς του. Ἐννοοῦμεν ἐδῶ τοὺς προσωπικοὺς νόμους, καὶ πρὸ πάντων ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κανονίζουσι τὴν νομιμότητα τῶν συνοικεσίων. Οἱ νόμοι οὗτοι ἐτέθησαν διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν κατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια εἶναι ἡ πρώτη, περὶ τῆς ὁποίας συμφέρει μάλιστα εἰς τὸ ἔθνος νὰ ἦναι βέβαιον. Δ΄. Ἂς παρατηρήσωμεν ὅτι, ἐν γένει, ἂν ὁ ἡγεμὼν ἦναι ἐνδεδυμένος μὲ ὅλην τὴν κυριαρχίαν, ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον, τότε εἶναι ἀνώτερος τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ αὐτὸν μόνον λαμβάνουσι τὸ κῦρός των, καὶ ἠμπορεῖ νὰ μὴ τοὺς ἀκολουθήσῃ ὁ ἴδιος, ὅποτε ἡ φυσικὴ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐπιείκεια τὸ ἐπιτρέπουσιν. Ε΄. Ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ σέβηται καὶ νὰ ὑποστηρίζῃ μὲ τὸ παράδειγμά του τοὺς νόμους οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουσι τὰ ἤθη καὶ τὴν εὐταξίαν. ΣΤ΄. Ἀλλ' αὐτὸς εἶναι ἀναμφιβόλως ἀνώτερος παντὸς πολιτικοῦ ἐγκληματικοῦ νόμου. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἡγεμόνος δὲν ἀνέχεται νὰ παιδευθῇ ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης, καὶ αἱ ἐργασίαι του εἶναι τόσον ὑψηλαὶ, ὥστε δὲν συμφέρει νὰ τὸν ταράξῃ τις διὰ πταῖσμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγγίζει κατ' εὐθεῖαν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

§. 50. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἦναι ὁ ἡγεμὼν ἀνώτερος τῶν ἐγκληματικῶν νό-

μων· ἃς προχωρήσωμεν περαιτέρω διὰ τὸ συμφέρον καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνῶν. Ὁ ἡγεμὼν εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς κοινωνίας· ἂν δὲν ἐμπνέῃ σέβας μεταξὺ τῶν λαῶν του, ἂν δὲν ἦναι εἰς τελείαν ἀσφάλειαν, ἡ κοινὴ εἰρήνη, ἡ εὐδαιμονία καὶ σωτηρία τῆς πολιτείας εὑρίσκονται εἰς ἀκατάπαυςον κίνδυνον. Λοιπὸν αὐτὴ τοῦ ἔθνους ἡ σωτηρία ἀπαιτεῖ, ὥςε τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος νὰ ἦναι ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαςον. Ὁ δῆμος τῆς Ῥώμης εἶχε παραχωρήσει τοῦτο τὸ προνόμιον εἰς τοὺς δημάρχους του, διὰ νὰ ἤθελαν ἐπαγρυπνῇ ἀνεμποδίςως εἰς τὴν ὑπεράσπισίν του, καὶ διὰ νὰ μὴν ἤθελαν ἀνακόπτωνται αἱ ἐργασίαι των ἀπὸ κἀνένα φόβον. Αἱ φροντίδες, αἱ ἐργασίαι τοῦ ἡγεμόνος εἶναι πολὺ ἀνώτεραι καὶ σημαντικώτεραι, παρ᾽ ὅ, τι ἦσαν ἐκεῖναι τῶν δημάρχων, καὶ ἐνταυτῷ ὑποκείμεναι εἰς ὄχι ὀλιγωτέρους κινδύνους, ἂν ὁ ἡγεμὼν δὲν ἦναι ὠχυρωμένος ἀπὸ ἰσχυρὰν προφυλακήν. Ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ δυσαρεςήσῃ τινὰς τῶν πολιτῶν καὶ αὐτὸς ὁ δικαιότερος καὶ σοφώτερος μονάρχης· πρέπει ἄρα νὰ κινδυνεύῃ τὸ κράτος νὰ χάσῃ τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἡγεμόνα διὰ τὴν ἀπελπισίαν ἑνὸς μανιώδους; Ὁποῖος καὶ ἂν ἦναι ὁ ἡγεμὼν, εἶναι ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας πρὸς τὸ ἔθνος νὰ τὸ ὑςερήσῃ τις τὸν ἀρχηγὸν, εἰς τὸν ὁποῖον θέλει νὰ ὑποτάσσηται.

§. 51. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ καταβάλῃ τὸν τύραννον, καὶ νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπακοήν.

Ὡς τόσον αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν προνόμιον τοῦ ἡγεμόνος δὲν ἐμποδίζει τὸ ἔθνος νὰ καταβάλῃ ἕνα ἀφόρητον τύραννον, νὰ τὸν κρίνῃ ὡσαύτως, εὐλαβούμενον ὅμως πάντοτε τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ βαθμοῦ του, καὶ νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπακοήν. Εἰς τοῦτο τὸ ἀδιαφιλονείκητον δικαίωμα χρεωςεῖ τὴν ὕπαρξίν της μία ἰσχυρὰ δημοκρατία. Ἡ τυραννία, μὲ τὴν ὁποίαν Φίλιππος ὁ δεύτερος ἐβάρυνε κατὰ τῶν Κάτω-Χωρῶν, ἔφερε ταύτας τὰς ἐπαρχίας νὰ ἐπαναςατήσωσιν. Ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν, συνδεδεμέναι μὲ ςενὴν συμμαχίαν, συνετήρησαν γενναίως τὴν ἐλευθερίαν των, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἡρώων τῆς οἰκογενείας τῆς Ὀραγγίας· καὶ ἡ Ἱσπανία, μετὰ πολλὰς, ματαίας καὶ ὀλεθρίους προσπαθείας, τὰς ἀνεγνώρισαν ὡς κράτη ἀνεξάρτητα. Ἐὰν ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος ἦναι περιωρισμένη ἀπὸ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, καὶ ὑποτεταγ-

μένη εἰς αὐτοὺς, ὁ ἡγεμὼν, ἂν παρεκβῇ τὰ προσδιορισθέντα ὅρια, ἐξουσιάζει χωρὶς δίκαιον, χωρὶς χαρακτῆρα, καὶ τὸ ἔθνος δὲν εἶναι πλέον ὑποχρεωμένον νὰ τῷ ὑπακούῃ, ἀλλ' ἠμπορεῖ νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὰς ἀδίκους του ἐπιχειρήσεις. Εὐθὺς ὁποῦ καταπατεῖ τὸ πολίτευμα τοῦ ἔθνους, ὁ ἡγεμὼν διαλύει τὸ συνάλλαγμα, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς τῷ ἦτον δεδεμένος· ὁ λαὸς ἀποκαθίσταται τότε ἐλεύθερος διὰ τῆς πράξεως αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ δὲν τὸν θεωρεῖ πλέον, εἰ μὴ ὡς ἅρπαγα θέλοντα νὰ τὸν κατατυραννήσῃ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς σοφοὺς συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων ὁ κάλαμος δὲν ὑπεδουλώθη εἰς τὸν φόβον, μήτε ἐπωλήθη εἰς τὴν ἰδιοτέλειαν· ἀλλ' ἔνιοι περίφημοι συγγραφεῖς διϊσχυρίζονται ὅτι, ἂν ὁ ἡγεμὼν ἦναι ἐνδεδυμένος μὲ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, πλήρη καὶ ἀπόλυτον, οὐδεὶς ἔχει δικαίωμα νὰ τῷ ἐναντιωθῇ, ἔτι ὀλιγώτερον δὲ νὰ τὸν καταβάλῃ, καὶ ὅτι δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸ ἔθνος, εἰ μὴ νὰ ὑποφέρῃ καὶ νὰ ὑπακούῃ. Στηρίζονται δὲ εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν δὲν εἶναι ὑπεύθυνος εἰς κἀνένα διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν κυβερνᾷ, καὶ ὅτι, ἂν τὸ ἔθνος ἠδύνατο νὰ διαφιλονεικήσῃ τὰς πράξεις του, καὶ νὰ τῷ ἀντισταθῇ, ὅταν αὗται τῷ φαίνωνται ἄδικοι, ἡ ἐξουσία του δὲν ἤθελεν εἶσθαι πλέον ἀπολύτως ὑπερτάτη. Λέγουσιν ὅτι, ὁ ἀπόλυτος ἡγεμὼν λαμβάνει ὁλόκληρον τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται νὰ ἐναντιωθῇ· ὅτι, καὶ μὲν, ἂν τὴν καταχρᾶται, πράττει κακῶς, καὶ ταράττει τὴν συνείδησίν του, πλὴν ὅτι αἱ διαταγαί του, ὡς στηριζόμεναι εἰς τὸ νόμιμον δικαίωμα τοῦ ἄρχειν, δὲν παύουσι νὰ ἔχωσι τὸ κῦρός των· ὅτι παραδίδον εἰς αὐτὸν τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν, τὸ ἔθνος δὲν ἐκράτησεν οὐδὲ παραμικρὸν αὐτῆς μέρος εἰς τὰς χεῖράς του, ἀλλ' ἐπαφέθη εἰς τὴν διάκρισίν του, κτλ. Εἰς ταῦτα ἡμεῖς ἠθέλαμεν εὐχαριστηθῇ νὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ποτε ἡγεμὼν ὁλοκλήρως ἀπόλυτος· ἀλλὰ διὰ νὰ ματαιώσωμεν ὅλα αὐτὰ τὰ ἄθλια σοφίσματα, ἂς ἐνθυμηθῶμεν τὸν οὐσιώδη σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Δὲν εἴπομεν, ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι νὰ ἐργάζωνται ὅλοι ἐκ συμφώνου διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἁπάντων; Ἕκαστος πολίτης δὲν ἐξεδύθη τὰ

δικαιώματί του, δὲν ὑπέταξε τὴν ἐλευθερίαν του, μόνον καὶ μόνον διὰ τοῦτον τὸν σκοπόν; Ἡ κοινωνία ἠδύνατο ἄρα νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐξουσίαν της, διὰ νὰ παραδώσῃ ἀνεπιστρέπτως ἑαυτὴν καὶ ὅλα της τὰ μέλη εἰς τὴν διάκρισιν ἑνὸς μαινομένου τυράννου; Ὄχι, βέβαια· καθότι αὐτὴ ἡ ἰδία ἤθελε παύσει νὰ ἔχῃ τὸ παραμικρὸν δικαίωμα, εὐθὺς ὁποῦ ἤθελε μελετήσει νὰ καταστυραννήσῃ μέρος τῶν πολιτῶν της. Ὅταν λοιπὸν παραχωρῇ τὴν ὑπερτάτην καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, χωρὶς ῥητὴν ἐπιφύλαξιν, τὸ κάμνει ἀναγκαίως μὲ τὴν σιωπηρὰν ἐπιφύλαξιν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν, θέλει τὴν μεταχειρισθῇ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ, καὶ ὄχι διὰ τὸν ὄλεθρόν του. Ἂν αὐτὸς γίνηται ἡ μάστιξ τῆς πολιτείας, ἐκφαυλίζει τὸν ἑαυτόν του, καὶ δὲν εἶναι πλέον, εἰ μὴ κοινός τις ἐχθρὸς, ἐναντίον τοῦ ὁποίου τὸ ἔθνος δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτό. Καὶ ἂν οὗτος κορυφώσῃ τὰς τυραννικὰς πράξεις του, διατί νὰ φυλαχθῇ πλέον ἡ ζωὴ ἑνὸς τοσούτον σκληροῦ καὶ ἀπίστου ἐχθροῦ; Τίς τολμᾷ νὰ μεμφθῇ τὴν διαγωγὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Γερουσίας, ἥτις ἐκήρυξε τὸν Νέρωνα πολέμιον τῇ πατρίδι; Πλὴν εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι μία τοιαύτη ἀπόφασις δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ παρὰ ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἢ ἀπὸ τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον τὸ παριστάνει, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ἴδιον ἔθνος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιχειρισθῇ κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ κυριάρχου, εἰ μὴ εἰς περίπτωσιν ἐσχάτης ἀνάγκης, καὶ ὁπόταν ὁ ἡγεμὼν, παραβιάζων ὅλους τοὺς νόμους, καὶ ἐπιβουλευόμενος τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ του, κατήντησεν εἰς πόλεμον μὲ αὐτό. Τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους κηρύττει ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον τὸ πρόσωπον τοῦ κυριάρχου, καὶ ὄχι ἐκεῖνο τοῦ ἀπίστου τυράννου, τοῦ δημοσίου ἐχθροῦ. Σπανίως ἀναφαίνονται τέρατα, οἷος ὁ Νέρων. Κατὰ τὸ σύνηθες ὅμως ὅταν ὁ ἡγεμὼν παραβιάζῃ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, ὅταν καταπολεμῇ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ὑπηκόων, ἤ, ἂν ἦναι ἀπόλυτος, ὅταν ἡ κυβέρνησίς του, χωρὶς νὰ καταντήσῃ εἰς τὰς ἐσχάτας τυραννίας, τείνῃ προφανῶς εἰς τὸν ὄλεθρον τοῦ ἔθνους, αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ τῷ ἐναντιωθῇ, νὰ τὸν κρίνῃ, καὶ νὰ παύσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπακοήν του. πλὴν πάντοτε εὐλαβούμενον τὸ πρόσωπόν του, καὶ τοῦτο διὰ τὸ συμφέρον αὐτῆς τῆς

πολιτείας. Οἱ Ἄγγλοι ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ Α΄. καὶ τὸν ἐξεθρόνισαν. Ἐπιτήδειοι ἐπιχειρηματίαι, κεντούμενοι ἀπὸ κενοδοξίαν, ὠφελήθησαν ἀπὸ τὸν φρικτὸν ἐκεῖνον ἀναβρασμὸν, τὸν ὁποῖον ἐπροξένησαν ἡ δεισιδαιμονία, καὶ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα, καὶ ἡ μεγάλη Βριττανnία ὑπέφερε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα της θανατωθέντα ἀναξίως. Τὸ ἔθνος, ἐπανελθὸν εἰς ἑαυτὸ, ἀνεγνώρισε τὴν τύφλωσίν του, καὶ καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδίδει ἀκόμη εἰς τὴν μνήμην του ἐπίσημον θρησκευτικὴν ἱκανοποίησιν, ὄχι μόνον διότι νομίζει πῶς ὁ δυστυχὴς Κάρολος δὲν ἦτον ἔνοχος νὰ ὑποφέρῃ μίαν τοσοῦτον σκληρὰν καταδίκην, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι πεπεισμένον, ὅτι διὰ τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς τῆς ἐπικρατείας, πρέπει νὰ ἦναι τὸ πρόσωπον τοῦ κυριάρχου ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον, καὶ ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ καταστήσῃ ταύτην τὴν γνώμην ἀξιοσέβαστον, εὐλαβούμενον αὐτὴν μόνον του, καθόσον ἡ φροντὶς τῆς ἰδίας του συντηρήσεως τὸ ἐπιτρέπει. Ὅστις λοιπὸν ζυγίσει τὴν βαρύτητα τῶν προτεθεισῶν ἀρχῶν, θέλει καταπεισθῇ πῶς, ὅταν πρόκηται περὶ ἀντιστάσεως εἰς ἡγεμόνα γενόμενον τύραννον, τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ εἶναι πάντοτε τὸ αὐτὸ, εἴτε οἱ νόμοι διορίζουσι τὸν ἡγεμόνα ἀπόλυτον, εἴτε ὄχι, διότι τὸ δικαίωμα τοῦτο πηγάζει ἀπὸ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἤτοι ἀπὸ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους, ἥτις εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος. Ἀλλ᾽ ἐὰν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διάκρισις ἦναι ἀνωφελὴς ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα, δὲν εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὴν πρᾶξιν ὡς πρὸς τὴν προσαρμογήν. Ἐπειδὴ εἶναι δυσκολώτατον νὰ ἀντισταθῇ τις εἰς ἡγεμόνα ἀπόλυτον, καὶ ἐπειδὴ δὲν δύναταί τις νὰ τὸ ἐνεργήσῃ χωρὶς νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν μεγάλας ταραχὰς καὶ συγχίσεις βιαίας καὶ ἐπικινδύνους, δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐπιχειρισθῇ τις, εἰ μὴ εἰς περίπτωσιν μεγίστης ἀνάγκης, καὶ ὅταν τὰ κακὰ ἔφθασαν εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ εἰπῇ μὲ τὸν Τάκιτον· miseram pacem vel bello bene mutari, ὅτι τὸ ἔθνος προκρίνει μᾶλλον νὰ ἐκτεθῇ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, παρὰ νὰ τὰ ὑποφέρῃ ἐν εἰρήνῃ. Ἐὰν ὅμως ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος ἦναι περιωρισμένη, ἐὰν εἰς μερικὰ πράγματα ἐξαρτᾶται ἀπὸ μίαν Γερουσίαν, ἢ Βουλὴν παριστάνουσαν τὸ ἔθνος, εἶναι μέσα νὰ τῷ ἀντισταθῶσι,

καὶ νὰ τὸν καταβάλωσι, χωρὶς νὰ ἐκτεθῇ τὸ κράτος εἰς βιαίας ταραχάς. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ περιμένωσιν, ὥςε τὸ κακὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀκμήν του, ὅταν δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι θεραπείας εἰρηνικὰς καὶ ἀθώας.

§. 52. Συνυποσχετικὸν μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑπηκόων.

Ἀλλ' ὅσον περιωρισμένη καὶ ἂν ἦναι ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος, αὐτὸς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον εἰς ἄκρον ζηλότυπος αὐτῆς. Δὲν συμβαίνει ποτε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀντίςασιν μὲ ὑπομονὴν, ἢ νὰ ὑποταχθῇ ἡσύχως εἰς τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ του· διανομεὺς τῶν χαρίτων δὲν μένει ποτὲ ὑςερημένος ἀπὸ ὑποςηρίγματα. Εἶναι τόσα χαμερπῆ καὶ κενόδοξα πνεύματα, τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται περισσότερα θέλγητρα εἰς πλουσίαν καὶ ςολισμένην δουλείαν, παρὰ εἰς τὴν ἐλευθέραν ςάσιν τοῦ μετριόφρονος καὶ ἐναρέτου πολίτου. Εἶναι λοιπὸν πάντοτε δυσκολώτατον νὰ ἀντιςαθῇ τὸ ἔθνος εἰς τὸν ἡγεμόνα του καὶ νὰ κρίνῃ τὴν διαγωγήν του, χωρὶς νὰ ἐκτεθῇ τὸ κράτος εἰς ἐπικινδύνους ταραχὰς καὶ εἰς ἀναβρασμοὺς δυναμένους νὰ τὸ ἀνατρέψωσι. Τοῦτο ἔκαμε νὰ ἀποφασίσωσιν ἐνίοτε τὰ ἔθνη νὰ καθυποβάλωσιν εἰς τὴν κρίσιν ξένης καὶ φίλης δυνάμεως, προηγουμένου συνυποσχετικοῦ μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑπηκόων, τὰς φιλονεικίας, αἱ ὁποῖαι ἠγείροντο μεταξύ των. Οὕτως οἱ βασιλεῖς τῆς Δανιμαρκίας καθυπέβαλλον τὸ πάλαι δι' ἐπισήμων συνθηκῶν, εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Σουηκίας, τὴν γνώρισιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Γερουσίας των ἐνδεχομένων νὰ προκύψωσι διαφορῶν, καθὼς καὶ οἱ τῆς Σουηκίας ἔπραξαν ἀμοιβαίως ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Δανιμαρκίας. Οἱ ἡγεμόνες καὶ τὰ συςήματα τῆς ἀνατολικῆς Φρίζης, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἔμδεν ἔκλεξαν ὡσαύτως κριτὴν τῶν διαφορῶν των τὴν Πολιτείαν τῶν Ἡνωμένων-Ἐπαρχιῶν. Οἱ ἡγεμόνες καὶ ἡ πόλις τῆς Νεοκαςελίας κατέςησαν εἰς τοὺς 1046 τὸν νομὸν τῆς Βέρνης κριτὴν καὶ διαιτητὴν παντοτεινὸν τῶν διαφορῶν των. Οὕτως ἀκόμη κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλβετικῆς συμμαχίας, ὁλόκληρον τὸ σῶμα ἐξετάζει καὶ κρίνει τὰς ταραχὰς αἱ ὁποῖαι συμβαίνουσιν εἰς ὁποιανδήποτε τῶν συμμάχων τούτων Πολιτειῶν, ἂν καὶ ἑκάςη αὐτῶν ἦναι ἀληθῶς κυριαρχικὴ καὶ ἀνεξάρτητος.

§. 53. Ὑπακοὴ τὴν ὁποίαν οἱ ὑπήκοοι χρεωςοῦσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα.

Ἅμα τὸ ἔθνος ἀναγνωρίσει ἡγεμόνα τινα ὡς νόμιμον κυριάρχην του, ὅλοι οἱ πολῖται χρεωςοῦσιν εἰς αὐτὸν πιςὴν ὑπακοήν. Δὲν δύναται νὰ κυβερνήσῃ τὴν πολιτείαν καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ ὅσα παρ' αὐτοῦ ἀπαιτεῖ τὸ ἔθνος, ἂν δὲν ὑπακούηται μὲ τὴν μεγίςην ἀκρίβειαν. Οἱ ὑπήκοοι ἄρα δὲν ἔχουσι δικαίωμα εἰς ἀμφιβόλους περιςάσεις νὰ ἐξετάσωσιν, ἂν ἦναι δίκαιαι ἢ συνεταὶ αἱ διαταγαὶ τοῦ Ἄρχοντος· ἡ ἔρευνα αὕτη ἀνήκει μόνον εἰς τὸν ἡγεμόνα· οἱ δὲ ὑπήκοοι ὀφείλουσι νὰ ὑποθέτωσι, καθόσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν, ὅτι ὅλαι του αἱ διαταγαὶ εἶναι δίκαιαι καὶ σωτηριώδεις· αὐτὸς δὲ μόνος εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰ κακὰ, τὰ ὁποῖα ἐνδέχονται νὰ προκύψωσιν ἐξ αὐτῶν.

§. 54. Εἰς ποίας περιπτώσεις δύνανται νὰ τῷ ἀντιςαθῶσιν.

Ὡς τόσον ἡ ὑπακοὴ αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἦναι καθόλου τυφλή. Καμμία ὑπόσχεσις δὲν δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ τινα, ἢ νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ, νὰ παραβιάσῃ τὸν φυσικὸν νόμον. Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, εἰς τὴν καρδίαν τῶν ὁποίων ἀντηχεῖ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως, καὶ οἵτινες αἰσθάνονται κάποιαν αἰδῶ, ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδεὶς ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς διαταγὰς, αἱ ὁποῖαι προσβάλλουσι προφανῶς τὸν ἱερὸν τοῦτον νόμον. Ὅλος ὁ κόσμος ἐθαύμασε καὶ ἐπήνεσε τοὺς γενναίους ἐκείνους φρουράρχους, οἱ ὁποῖοι ἀπεποιήθησαν μὲ ςαθερότητα τὴν ἐνέργειαν τῶν βαρβάρων διαταγῶν Καρόλου τοῦ Ἐννάτου, κατὰ τὴν περίφημον ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βασιλικὴ Αὐλὴ δὲν ἐτόλμησε νὰ τοὺς παιδεύσῃ, τοὐλάχιςον εἰς τὸ φανερόν. « Βασιλεῦ, ἔγραφεν ὁ ἀνδρεῖος Δ' Ὀρτ, φρούραρχος τῆς πόλεως Βαϊόνης, ἐκοινοποίησα τὴν διαταγὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος πρὸς τοὺς πιςοὺς κατοίκους καὶ ςρατιωτικοὺς τῆς φρουρᾶς· δὲν εὗρον μεταξὺ αὐτῶν, εἰ μὴ ἀγαθοὺς πολίτας καὶ ςρατιώτας γενναίους, ἀλλ' οὐχ κανένα δήμιον. Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὅλοι καὶ ἐγὼ ἱκετεύομεν θερμῶς τὴν Υ. Μ. νὰ εὐαρεςηθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς βραχίονάς μας καὶ τὴν ζωήν μας εἰς πράξεις δυνατὰς, ὅσον ἐπικίνδυνοι καὶ ἂν ἤθελαν εἶσθαι· διὰ νὰ ἐκτελέσωμεν δὲ αὐτὰς, θέλομεν χύ-

« σει καὶ αὐτὴν τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἵματός μας. » Ὁ Κόμης Δὲ Τένδ, ὁ Σαρνὴς καὶ ἄλλοι ἀπεκρίθησαν εἰς τοὺς κομισὰς τῶν διαταγῶν τῆς Αὐλῆς, ὅτι τὸ πρὸς τὸν βασιλέα σέβας των ἦτον τοσοῦτον, ὥςε δὲν ἠμποροῦσαν νὰ πιςεύσωσι, πῶς τόσον βάρβαροι διαταγαὶ ἤρχοντο ἐκ μέρους του. Δυσκολώτερον εἶναι νὰ ἀποφασίσῃ τις εἰς ποίας περιπτώσεις δύναται τὸ ὑπήκοον ὄχι μόνον νὰ μὴν ὑπακούσῃ, ἀλλὰ πρὸς τούτοις νὰ ἀντιςαθῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα, καὶ νὰ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν κατὰ τῆς βίας. Ἅμα ὁ ἡγεμὼν ἀδικεῖ τινα, ἐνεργεῖ πλέον χωρὶς ἀληθὲς δικαίωμα· δὲν πρέπει ὅμως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ ὑπήκοον δύναται ἀμέσως νὰ τῷ ἀντιςαθῇ. Ἡ φύσις τῆς κυριαρχίας, καὶ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας δὲν ἀνέχονται, ὥςε οἱ πολῖται νὰ ἐναντιόνωνται εἰς τὸν ἀνώτερον, ὁπότε νομίσουσι τὰς διαταγάς του ἀδίκους καὶ ἐπιβλαβεῖς. Ἄλλέως ἠθέλαμεν πέσει ἐκ νέου εἰς τὴν κατάςασιν τῆς φύσεως, καὶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ κυβέρνησις. Τὸ ὑπήκοον ὀφείλει νὰ ὑποφέρῃ μὲ ὑπομονὴν τὰς ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος ἀμφιβόλους ἢ ὑποφερτὰς ἀδικίας· τὰς μὲν πρώτας, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὅποιος ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς ἄλλον κριτὴν δὲν δύναται πλέον νὰ κρίνῃ μόνος του περὶ τῶν ἀπαιτήσεών του· αἱ δὲ ὑποφερταὶ ἀδικίαι ὀφείλουσι νὰ προσφέρωνται ὡς θύματα εἰς τὴν εἰρήνην καὶ σωτηρίαν τῆς πολιτείας, δι' ἀνταμοιβὴν τῶν μεγάλων ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνομεν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Ὑποθέτουσι δικαιωματικῶς, ὅτι ἕκαςος πολίτης ὑπεχρεώθη σιωπηρῶς εἰς ταύτην τὴν μετριοφροσύνην, διότι χωρὶς αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία. Ὅταν ὅμως πρόκηται περὶ ἀδικημάτων προφανῶν καὶ ὀλεθρίων, ὅταν ὁ ἡγεμὼν, χωρὶς εὔλογοφανῆ αἰτίαν, ζητῇ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν, ἢ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ ςέρησις καθιςᾷ αὐτὴν πικρὰν καὶ τεθλιμμένην, τίς ἤθελε μᾶς διαφιλονεικήσει τὸ δικαίωμα νὰ τῷ ἀντιςαθῶμεν; Ἡ φροντὶς τῆς συντηρήσεώς μας εἶναι ὄχι μόνον μέρος τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος, ἀλλὰ καὶ ἐνοχὴ, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπέβαλεν ἡ φύσις· οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν παραιτήσῃ ὁλοκλήρως καὶ ἀπολύτως. Καὶ ἂν ἠμποροῦσέ τις νὰ τὴν παραιτήσῃ, ἤθελεν ἄρα νομισθῇ ποτε ὅτι τὸ ἔκαμε διὰ πολιτικὰς ὑποσχέσεις του, ἐν ᾧ δὲν ἐμβῆκεν εἰς τὴν

πολιτικὴν κοινωνίαν, εἰ μὴ διὰ νὰ ςερεώσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἰδίαν του ἀσφάλειαν; Αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας ἀποῤῥίπτει τὰς τοιαύτας θυσίας· καὶ, κατὰ τὸν Βαρβεϊράκιον, « Ἂν συμφέρῃ « εἰς τὸ δημόσιον νὰ ὑποφέρωσιν ὀλίγα τινα οἱ ὑπήκοοι, δὲν συμ« φέρει ὀλιγώτερον εἰς αὐτὸ νὰ φοβῶνται οἱ ἀρχηγοὶ, μήπως φέ« ρωσιν εἰς τὸ ἄκρον τὴν ὑπομονήν των. » Ὁ ἡγεμὼν, ὅςτις παραβιάζει ὅλους τοὺς κανόνας, καὶ δὲν φυλάττει πλέον κανένα ὅρον, ἀλλὰ θέλει ὡς μανιώδης νὰ ἀφαρπάσῃ τὴν ζωὴν ἑνὸς ἀθώου, ἐκδύεται τὸν χαρακτῆρά του, καὶ γίνεται εἰς τὸ ἑξῆς ἄδικος καὶ σκληρότατός τις ἐχθρὸς, κατὰ τοῦ ὁποίου ἔχει δικαίωμα ἕκαςος νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτόν. Τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαςον. Ἐκεῖνος ὅμως ὅςτις, ἀφ᾽ οὗ ἔχασεν ὅλα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἡγεμόνος, ἐκδύεται καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωτερικὴν διαγωγήν του, ὁ τοιοῦτος ἐκφαυλίζεται μόνος του, δὲν παριςᾷ πλέον τὸ πρόσωπον τοῦ κυριάρχου, μήτε δύναται νὰ διαφυλάξῃ τὰ εἰς τοῦτον τὸν ὑψηλὸν βαθμὸν προσκολλημένα προνόμια. Ἐὰν ὅμως ὁ ἡγεμὼν οὗτος δὲν ἦναι τέρας τι τῆς φύσεως, ἐὰν δὲν ςρέφῃ τὴν μανιώδη ὀργήν του, εἰ μὴ μόνον ἐναντίον εἰς ἡμᾶς, ἐξ αἰτίας θυμοῦ, ἢ ἰδιαιτέρου τινὸς πάθους, ἂν κατὰ τὰ ἄλλα ἦναι ὑποφερτὸς εἰς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔθνους, τόσαι εἶναι αἱ θυσίαι, τὰς ὁποίας χρεωςοῦμεν εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς πολιτείας, τόσον ἰσχυρὸν εἶναι τὸ πρὸς τὴν κυριαρχικὴν ἀξιοπρέπειαν ὀφειλόμενον σέβας, ὥςε εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ζητήσωμεν κάθε ἄλλον τρόπον προφυλάξεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, παρὰ νὰ ῥιψοκινδυνεύσωμεν τὴν ὕπαρξίν του. Ἅπαντες γνωρίζουσι τὸ παράδειγμα τοῦ Δαβίδ· ἔφυγεν, ἐκρύβη, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Σαοὺλ, καὶ πολλάκις τυχὼν εὐκαιρίας, ἐφείσατο τῆς ζωῆς τοῦ διώκτου του· ὀφείλεται τοιαύτη θυσία εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξιοπρέπειαν.

§ 55. Περὶ τῶν Ὑπουργῶν.

Συγχωρεῖται ἀναμφιβόλως εἰς τὸν κυριάρχην νὰ παραλάβῃ ὑπουργοὺς, διὰ νὰ τὸν ἀνακουφίζωσιν εἰς τὰς ἐπιπόνους του ἐργασίας, δὲν ὀφείλει ὅμως ποτὲ νὰ τοῖς παραιτήσῃ τὴν ἐξουσίαν του. Ὁπόταν τὸ ἔθνος ἐκλέγῃ ὁδηγόν τινα, δὲν τὸ κάμνει διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ πάλιν ἐκεῖνος εἰς ἄλλας χεῖρας· οἱ ὑπουργοὶ ὀφείλουσι

νὰ ἦναι ὄργανα τῶν χειρῶν τοῦ ἡγεμόνος· αὐτὸς ὀφείλει νὰ τοὺς διευθύνῃ ἀκαταπαύστως, καὶ νὰ προσηλόνῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὸ νὰ πληροφορῆται ἂν πράττωσι κατὰ τοὺς σκοπούς του. Ἂν δὲ τὸ γῆρας, ἢ κάμμία ἄλλη ἀδυναμία, τὸν ἀποκαθιστᾷ ἀνίκανον νὰ διοικῇ, ὀφείλουσι νὰ ἐκλέξωσι τοποτηρητήν του κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Ἅμα ὅμως ὁποῦ ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ κρατῇ τὰς ἡνίας, ὀφείλουσι νὰ τὸν ὑπακούωσι καὶ ὄχι νὰ τὸν ἀναπληρῶσιν. Οἱ τελευταῖοι βασιλεῖς τῆς πρώτης γενεᾶς εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχαν παραιτήσει τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀρχιπαλατίνους. Καὶ ἀφ' οὗ κατήντησαν οὕτω μάταια εἴδωλα, δικαίῳ τῷ λόγῳ ἀπώλεσαν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς τιμὰς μιᾶς ἀξίας, τῆς ὁποίας ἐγκατέλιπον τὴν ἐνέργειαν. Τὸ ἔθνος κερδίζει τὸ πᾶν νὰ εὕρῃ ἕνα παντοδύναμον ὑπουργόν· τότε αὐτὸς θέλει καλλιεργήσει, ὡς κληρονομίαν ἰδικήν του, τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἐλεηλατοῦσεν, ἐν ὅσῳ εἶχε μόνην τὴν προσωρινὴν νομήν της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ αἱρετῶν, διαδοχικῶν ἢ κληρονομικῶν, καὶ τῶν καλουμένων πατρικῶν Ἐπικρατειῶν.

---

§. 56. Περὶ αἱρετῶν πολιτειῶν.

Εἴδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ὅτι ἀπὸ τὸ ἔθνος πηγάζει ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸ, κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον, ἀνήκει νὰ ἐκλέξῃ ἐκεῖνον, ὅστις μέλλει νὰ τὸ κυβερνήσῃ. Ἂν αὐτὸ δὲν τῷ παραχωρῇ τὴν κυριαρχίαν, παρὰ μόνον διὰ τὸ ἄτομόν του, ἐπιφυλαττόμενον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος ἐκεῖνον, ὅστις μέλλει νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν τόπον του, ἡ πολιτεία εἶναι αἱρετή. Εὐθὺς δὲ ὁποῦ ὁ ἡγεμὼν ἐκλέγεται κατὰ τοὺς νόμους, ἐμβαίνει εἰς ὅλα τὰ δίκαια, τὰ ὁποῖα οἱ νόμοι ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ἀξίαν του.

§. 57. Ἂν οἱ αἱρετοὶ ἡγεμόνες ἦναι ἀληθεῖς κυριάρχαι.

Διεφιλονεικήθη, ἂν οἱ αἱρετοὶ βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες ἦναι ἀληθῶς κυριάρχαι. Τὸ νὰ ἀμφιβάλλῃ τις περὶ τούτου, διότι αὐτοὶ

γίνονται κατ' ἐκλογὴν, ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην πολλὰ καὶ συγκεχυμένην ἔννοιαν τῆς κυριαρχίας. Ὁ τρόπος, καθ' ὅν ὁ ἡγεμὼν ἀναβαίνει εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίαν, δὲν ἀλλάζει παντάπασι τὴν φύσιν της. Πρέπει νὰ θεωρῇ τις α. ἂν τὸ ἔθνος καθ' ἑαυτὸ σχηματίζῃ κοινωνίαν ἀνεξάρτητον. β'. ὁποία εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν ἡγεμόνα του. Ὅποτε ὁ ἀρχηγὸς ἀνεξαρτήτου τινος πολιτείας παριστᾷ ἀληθῶς τὸ ἔθνος του, ὀφείλει νὰ θεωρῆται ὡς ἀληθὴς ἡγεμὼν ἢ κυριάρχης, ἂν καὶ ἡ ἐξουσία του περιορίζεται διαφοροτρόπως.

§. 58. Περὶ διαδοχικῶν καὶ κληρονομικῶν πολιτειῶν. Ἀρχὴ τοῦ περὶ κληρονομίας δικαιώματος.

Ὅταν τὸ ἔθνος θέλῃ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ταραχὰς, αἱ ὁποῖαι συνοδεύουσι σχεδὸν πάντοτε τὴν ἐκλογὴν νέου ἡγεμόνος, κάμνει ταύτην τὴν ἐκλογὴν διὰ μακρὰν περίοδον χρόνων, νομοθετοῦν τὸ διαδοχικὸν δικαιον, ἤτοι ἀποφασίζον, ὅτι τὸ διάδημα θέλει εἶσθαι κληρονομικὸν εἰς μίαν οἰκογένειαν, κατὰ τὴν τάξιν καὶ τοὺς κανόνας ὁποῦ ἤθελε ςοχασθῇ καταλληλοτέρους. Ὀνομάζεται Κράτος ἢ βασίλειον κληρονομικὸν ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ὁ διάδοχος προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιον νόμον, ὅςτις κανονίζει τὰς κληρονομίας τῶν ἰδιωτῶν. Διαδοχικὸν δὲ βασίλειον εἶναι ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι προσδιορίζονται ἀπὸ ἰδιαίτερόν τινα θεμελιώδη νόμον τῆς πολιτείας· οὕτως εἰς τὴν Γαλλίαν ἔχει χώραν ἡ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ κατ' ἄῤῥενας μόνον διαδοχή.

§. 59. Ἑτέρα ἀρχὴ καταντῶσα εἰς τὸ αὐτό.

Τὸ διαδοχικὸν δίκαιον ἠμπορεῖ νὰ μὴ προσδιωρίσθῃ κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἀλλὰ νὰ εἰσήχθῃ διὰ τῆς συγκαταθέσεως ἄλλου ἡγεμόνος, ἢ καὶ διὰ τῆς ἁρπαγῆς. Ὡς τόσον ὅταν ςηρίζεται εἰς μακροχρόνιον κατοχὴν, ὑποθέτεται ὅτι ὁ λαὸς συγκατετέθη· καὶ αὕτη ἡ σιωπηρὰ συγκατάθεσις τὸ νομιμοποιεῖ, ἂν καὶ ἡ πηγή του ἦτον παράνομος. Καὶ τότε πάλιν ςηρίζεται εἰς τὴν αὐτὴν βάσιν, τὴν μόνην νόμιμον καὶ ἀδιάσειςον, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει πάντοτε νὰ καταφεύγωμεν.

§. 60. Ἄλλαι πηγαὶ, καταντῶσαι καὶ αὐταὶ εἰς τὸ ἴδιον.

Αὐτὸ τὸ ἴδιον δίκαιον ἠμπορεῖ, κατὰ τὸν Γρότιον καὶ τοὺς

περισσοτέρους συγγραφεῖς, νὰ πηγάσῃ ἀπὸ ἄλλας ἀρχὰς, ὡς ἀπὸ τὴν κατάκτησιν, ἢ ἀπὸ τὸ δικαίωμά τινος ἰδιοκτήτου, ὅςτις, εὑρισκόμενος κύριός τινος τόπου, συναθροίζει ἐκεῖ κατοίκους, καὶ τοῖς δίδει γῆν, ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν, καὶ τοὺς κληρονόμους του διὰ ἡγεμόνας των. Πλὴν ἐπειδὴ εἶναι παράλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι δύναται κοινωνία τις ἀνθρώπων νὰ ὑποταγῇ ἄλλως, ἢ ἐπ' ἐλπίδι τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας της, μάλιςα νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς ἀπογόνους της δι' ἄλλην ὁποιανδήποτε αἰτίαν, ὅλον καταντᾷ πάλιν εἰς τὸ πρῶτον, καὶ πάντοτε ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ διαδοχικὸν δίκαιον προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ῥητὴν θέλησιν, ἢ ἀπὸ τὴν σιωπηρὰν συγκατάθεσιν τοῦ ἔθνους, διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας.

§. 61. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἀλλάξῃ τὴν κληρονομικὴν τάξιν.

Εἶναι ἑπομένως ἀδιαφιλονείκητον, ὅτι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν τὸ κληρονομικὸν δίκαιον δὲν συςαίνεται ἢ δὲν γίνεται δεκτὸν, παρὰ ἐπ' ἐλπίδι τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας καὶ σωτηρίας. Ἂν συνέβαινε λοιπόν ποτε νὰ προξενήσῃ ἡ τοιαύτη τάξις βλάβην εἰς τὴν πολιτείαν, τὸ ἔθνος ἤθελεν ἀναμφιβόλως χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν μεταβάλλῃ διὰ νέου νόμου. Salus populi suprema lex, ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος· καὶ οὗτος ὁ νόμος εἶναι τελειοτάτης δικαιοσύνης· διότι ὁ λαὸς δὲν ἐδέθη μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς κοινωνίας, παρὰ ἐπ' ἐλπίδι τῆς σωτηρίας καὶ ὠφελείας του. Τοῦτο τὸ λεγόμενον δικαίωμα ἰδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον ἀποδίδουσί τινες εἰς τοὺς ἡγεμόνας δὲν εἶναι, εἰ μὴ φαντασιώδης ἔννοια, πηγάζουσα ἀπὸ τὴν κατάχρησιν, ὁποῦ θέλουσι νὰ κάμωσι τῶν περὶ ἰδιωτικῶν κληρονομιῶν νόμων. Ἡ πολιτεία δὲν εἶναι, μήτε δύναται νὰ ἦναι πατρικὴ οὐσία, διότι ἡ πατρικὴ οὐσία εἶναι μόνον διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ ἰδιοκτήτου της, ἐν ᾧ ὁ ἡγεμὼν συςαίνεται διὰ τὸ καλὸν τῆς πολιτείας. Τὸ συμπέρασμα εἶναι προφανές· ἂν τὸ ἔθνος βλέπῃ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ὁ κληρονόμος τοῦ ἡγεμόνος του ἤθελεν εἶσθαι ὀλέθριος ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἀποκλείσῃ. Οἱ συγγραφεῖς, τοὺς ὁποίους ἀναιροῦμεν, παραχωροῦσι τοῦτο τὸ δίκαιον εἰς τὸν ἀπόλυτον ἡγεμόνα, καὶ τὸ ἀρνοῦνται εἰς τὰ ἔθνη, καὶ τοῦτο διότι θεωροῦσιν αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα ὡς ἀληθῆ ἰδιο-

κτήτην τῆς ἐπικρατείας, καὶ δὲν θέλουσι νὰ ἀναγνωρίσωσιν, ὅτι ἡ φροντὶς τῆς ἰδίας συντηρήσεως, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ κυβερνᾶσθαι ἀνήκουσι πάντοτε οὐσιωδῶς εἰς τὴν κοινωνίαν, μολονότι αὐτὴ τὰ ἐνεπιςεύθη, ἂς ἦναι καὶ χωρὶς ῥητὴν ἐπιφύλαξιν, εἰς τὸν μονάρχην καὶ τοὺς κληρονόμους του. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τῶν συγγραφέων, τὸ βασίλειον εἶναι κληρονομία τοῦ ἡγεμόνος, καθὼς τὸ χωράφι του, καὶ τὰ πρόβατά του. Γνώμη, ἥτις ἐξυβρίζει τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελέ τις τολμήσει νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸν φωτισμένον τοῦτον αἰῶνα, ἂν δὲν ἐςηρίζετο εἰς βάσεις ἐνίοτε κατὰ δυςυχίαν ἰσχυροτέρας αὐτοῦ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ τῆς δικαιοσύνης.

§. 62. Περὶ παραιτήσεων.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἀναγκάσῃ τὸν κλάδον τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας, ὅςτις ἀναδέχεται ἡγεμονίαν ξένης πολιτείας, ἢ τὴν θυγατέρα, ἥτις νυμφεύεται ξένον ἡγεμόνα, νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸν θρόνον· αὐταὶ αἱ παραιτήσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἢ ἀποδέχεται ἡ πολιτεία, ἔχουσιν ὅλον τὸ κῦρος, καθότι ἰσοδυναμοῦσι μὲ νόμον, τὸν ὁποῖον ἡ πολιτεία ἤθελε συντάξει διὰ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτὰ τὰ ἴδια πρόσωπα, τὰ ὁποῖα παρῃτήθησαν τοῦ θρόνου, καὶ τοὺς κληρονόμους των· οὕτως ὁ νόμος τῆς Ἀγγλίας ἀπέβαλε διὰ πάντοτε κάθε κληρονόμον Καθολικὸν τὴν θρησκείαν· οὕτως ὁ νόμος τῆς Ῥωσσίας, συνταχθεὶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ, ἀπέκλεισε μὲ δίκαιον λόγον κάθε κληρονόμον, ὅςτις ἤθελεν ἔχει ἄλλην μοναρχίαν· οὕτως ὁ νόμος τῆς Πορτογαλλίας ἀποβάλλει κάθε ξένον, ὅςτις ἤθελε καλεσθῇ εἰς τὸν θρόνον δυνάμει τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας. Περίφημοι συγγραφεῖς, μολονότι σοφώτατοι καὶ κριτικώτατοι κατὰ τὰ ἄλλα, ἀπεμακρύνθησαν τῶν ἀληθινῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, πραγματευόμενοι περὶ τῶν παραιτήσεων. Ὡμίλησαν εἰς μάκρος περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν γεννημένων ἢ γεννηθησομένων παίδων, περὶ τῆς μεταδόσεως τούτων τῶν δικαιωμάτων, κτλ. Αὐτοὶ ὤφειλαν νὰ θεωρήσωσι τὸ διαδοχικὸν δίκαιον, ὄχι τόσον ὡς ἰδιοκτησίαν τινα τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας, ὅσον ὡς νόμον τῆς πολιτείας. Ἐκ ταύτης τῆς φωτεινῆς καὶ ἀδιαφιλονεικήτου ἀρχῆς ἐκ-

πορεύεται φυσικώτατα ὅλη ἡ περὶ τῶν παραιτήσεων διδασκαλία. Ὅσας ἀπήτησεν ἢ ἐπεκύρωσεν ἡ πολιτεία, αὐταὶ εἶναι ἰσχυραὶ, καὶ ἱεραί· εἶναι νόμοι θεμελιώδεις. Ὅσας δὲ δὲν ἐσυγχώρησεν ἡ πολιτεία, δὲν ὑποχρεοῦσιν, εἰ μὴ τὸν ἡγεμόνα ὅςτις τὰς ἔκαμε, δὲν δύνανται δὲ νὰ βλάψωσι τοὺς ἀπογόνους του· καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος δύναται νὰ ἐπανέλθη πάλιν εἰς τὸν θρόνον, ἂν ἡ πολιτεία λάβη αὐτοῦ ἀνάγκην, καὶ τὸν προσκαλέση· καθότι χρεωςεῖ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸν λαὸν, ὅςτις τῷ εἶχεν ἐμπιςευθῆ τὴν φροντίδα τῆς ὑπάρξεώς του. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὁ ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ παραιτηθῆ παρὰ καιρὸν μὲ βλάβην τῆς πολιτείας, καὶ νὰ ἐγκαταλείψη εἰς τὸν κίνδυνον τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον εἶχε παραδοθῆ εἰς τὰς χεῖράς του.

§. 63. Ἡ διαδοχικὴ τάξις ὀφείλει ἐν γένει νὰ φυλάττηται.

Ἐν γένει, ὅταν ἡ πολιτεία δύναται νὰ ἀκολουθήση τὸν τεθέντα νόμον χωρὶς νὰ ἐκτεθῆ εἰς μέγιςον καὶ προφανῆ κίνδυνον, ἕκαςος ἀπόγονο διαδέχεται, ὅταν ἡ διαδοχικὴ τάξις τὸν καλῆ, ὁποία καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἀνικανότης του νὰ βασιλεύση ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ τοῦτο κατὰ συνέπειαν τοῦ πνεύματος τοῦ περὶ διαδοχῆς νόμου· καθότι αἱ πολιτεῖαι δὲν κατέφυγον εἰς τοῦτον, εἰ μὴ διὰ νὰ προλάβωσι τὰς ταραχὰς, αἱ ὁποῖαι ἄλλέως ἤθελαν εἶσθαι ἀναπόφευκτοι εἰς πᾶσαν μεταβολὴν, μήτε ἤθελαν κατορθώσει τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἂν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος ἐπετρέπετο νὰ ἐξετάζηται ἡ ἱκανότης τοῦ κληρονόμου του, πρὶν ἢ αὐτὸς ἀναγορευθῆ, τὸ ὁποῖον ἤθελε γένη μία θύρα διὰ τοὺς ἅρπαγας καὶ τοὺς δυσαρεςημένους. Διὰ νὰ ἀποφύγωσι λοιπὸν ταῦτα τὰ ἄτοπα, παρεδέχθησαν τὴν διαδοχικὴν τάξιν, μέτρον φρονιμώτατον, διότι τοιουτοτρόπως ἀρκεῖ εἰς τὸν διάδοχον νὰ ἦναι υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος, καὶ νὰ ζῆ, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸν διαφιλονεικήσεως· ἐνῷ δὲν ὑπάρχει ςαθερὸς κανὼν νὰ κρίνη τις περὶ τῆς ἱκανότητος ἢ μὴ τοῦ βασιλεύειν. Μολονότι ἡ διαδοχὴ δὲν ἐσυςήθη διὰ τὸ ἰδιαίτερον ὄφελος τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ διὰ τὸ καλὸν τῆς πολιτείας, ὡς τόσον ὁ προσδιοριζόμενος διάδοχος ἀποκτᾷ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη νὰ φυλάττηται· τὸ δικαίωμά του εἶναι ὑποκείμενον εἰς

ἐκεῖνο τοῦ ἔθνους, καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας· ὀφείλει ὅμως νὰ ἐκπληροῦται, ὅταν δὲν ἀντιβαίνῃ εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον.

§. 64. Περὶ τοποτηρητῶν.

Οἱ προηγούμενοι λόγοι λαμβάνουσιν ἔτι περισσοτέραν ἰσχὺν, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ νόμος, ἢ ἡ πολιτεία ἠμπορεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἡγεμόνος διὰ τῆς ἐκλογῆς τοποτηρητοῦ, ὡς γίνεται καὶ εἰς περίπτωσιν ἀνηλικιότητος· οὗτος ὁ τοποτηρητὴς εἶναι ἐνδεδυμένος βασιλικὴν ἐξουσίαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς διοικήσεώς του· ἐνεργεῖ ὅμως ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως.

§. 65. Ὁλοσχέρεια τῶν ἐπικρατειῶν.

Αἱ ἀρχαὶ, τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν περὶ τοῦ διαδοχικοῦ ἢ κληρονομικοῦ δικαίου, δεικνύουσιν ἀποχρώντως, ὅτι ὁ ἡγεμὼν δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαμοιράσῃ τὴν ἐπικράτειάν του εἰς τὰ τέκνα του. Πᾶσα κυρίως λεγομένη κυριαρχία εἶναι ἐκ φύσεως μία καὶ ἀδιαίρετος, διότι δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ χωρίσῃ βιαίως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἡνώθησαν εἰς κοινωνίαν. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἡγεμὼν ἥνωσεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του διάφορα ἔθνη, τὸ βασίλειόν του εἶναι τότε κυρίως ἄθροισμα διαφόρων κοινωνιῶν, ὑποτεταγμένων εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχηγὸν, αἱ ὁποῖαι δύνανται φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ διανεμηθῶσι μεταξὺ τῶν τέκνων του. Ὁ ἡγεμὼν ἠμπορεῖ λοιπὸν νὰ τὰς διανείμῃ, ἂν δὲν ἀπαγορεύηται τοῦτο ἢ ἀπὸ νόμους, ἢ ἀπὸ συνθήκας ἐναντίας, καὶ ἂν καθεὶς τῶν λαῶν τούτων συγκατανεύῃ νὰ δεχθῇ τὸν προσδιορισθησόμενον αὐτῷ ἡγεμόνα. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ Γαλλία ἦτον διαιρετὴ ἐπὶ τῶν δύω πρώτων βασιλικῶν γενεῶν της. Ἀφ' οὗ ἐσυσσωματώθησαν ὅμως ὅλα της τὰ μέρη ἐπὶ τῆς τρίτης, ἐθεωρήθη ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ βασίλειον, καὶ ἔγινεν ἀδιαίρετος, ὡς καὶ διεκηρύχθη διὰ νόμου θεμελιώδους.

§. 66. Εἰς τίνα ἀνήκει νὰ κρίνῃ τὰς περὶ διαδοχῆς διαφοράς.

Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ μᾶς δίδουσι τὴν λύσιν τοῦ περιφήμου τούτου ζητήματος. Ὅταν εἰς διαδοχικὴν ἢ κληρονομικὴν πολιτείαν, τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς καταντᾷ ἀμφίβολον, καὶ παρουσιάζωνται δύω ἢ πλείονες ὑποψήφιοι εἰς τὸ διάδημα, ζητεῖται τίς θέλει κρίνει τὰς ἀπαιτήσεις των; Ἔνιοι συγγραφεῖς, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ, ὅτι οἱ κυριάρχαι δὲν ἀναγνωρίζουσιν ἄλλον κριτὴν, παρὰ

τὸν Θεὸν, ἐγνωμοδότησαν, ὅτι οἱ εἰς τὸ διάδημα ὑποψήφιοι, ὅταν τὸ δίκαιόν των ἦναι ὁμολογούμενον, ὀφείλουσιν ἢ νὰ συμβιβασθῶσιν ἀνάμεσόν των, ἢ νὰ ἐκλέξωσι διαιτητὰς, ἢ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸν λαχνὸν, ἢ τέλος πάντων νὰ κόπτωσι τὴν διαφοράν των διὰ τῶν ὅπλων, καὶ ὅτι οἱ λαοὶ δὲν δύνανται οὐδαμῶς νὰ ἀποφασίσωσι περὶ αὐτῆς· ὅταν τις ὅμως ἐνθυμηθῇ τὰς προτεθείσας ἀρχὰς, καὶ ςοχασθῇ ὅτι αἱ περὶ διαδοχῆς διαφοραὶ ἐγγίζουσιν οὐσιωδῶς τὰ συμφέροντα, ἴσως καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους, δὲν εἶναι τρόπος νὰ παραδεχθῇ, ὅτι δύναται αὐτὸ νὰ θεωρῇ μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς ξένους, τὸν λαχνὸν, ἢ τὰ ὅπλα νὰ ἀποφασίζωσιν, ἂν, καθὼς τὸ πρόβατον, θέλῃ παραδοθῇ εἰς τὸν κρεοπώλην νὰ τὸ σφάξῃ, ἢ εἰς τὸν ποιμένα νὰ τὸ φυλάξῃ. Ἀλλὰ τὸ ἔθνος, λέγουσιν οἱ ἐναντίοι, ἐξεδύθη πᾶσαν δικαιοδοσίαν, ὅταν παρεδόθη εἰς τὸν ἡγεμόνα, ὑπετάγη εἰς τὴν βασιλεύουσαν οἰκογένειαν, παρεχώρησεν εἰς τοὺς ἀπογόνους της δίκαια, τὰ ὁποῖα δὲν ἠμπορεῖ πλέον κανεὶς νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ· τὸ ἔθνος τοὺς ἔθεσεν ὑπεράνω αὐτοῦ, ἄρα δὲν δύναται πλέον νὰ τοὺς κρίνῃ. Ἔςω· ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸ τὸ ἔθνος νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεχρεώθη, καὶ νὰ προλάβῃ μὴ τὸ παραδώσωσιν εἰς ἄλλον; Ἀφοῦ αὐτὸ ἔθεσε τὸν περὶ διαδοχῆς νόμον, τίς ἄλλος παρ' αὐτὸ ἔχει περισσότερον δικαίωμα, ἢ δύναται καλήτερον νὰ προσδιορίσῃ ἐκεῖνον, ὅςτις εὑρίσκεται εἰς τὴν περίπτωσιν, τὴν ὁποίαν ἐπρόβλεψε καὶ ἐσημείωσεν ὁ θεμελιώδης νόμος; Ἂς εἴπωμεν λοιπὸν χωρὶς διςαγμὸν, ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς μεγάλης ταύτης διαφορᾶς ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος, καὶ εἰς μόνον τὸ ἔθνος. Καὶ ἂν οἱ διάφοροι ὑποψήφιοι ἐσυμβιβάσθησαν μεταξύ των, ἢ ἔκλεξαν διαιτητὰς, τὸ ἔθνος δὲν ὑποχρεοῦται ποσῶς νὰ ὑποταχθῇ εἰς ὅσα τοιουτοτρόπως ἤθελαν κανονισθῇ, ἐκτὸς μόνον ἂν δὲν συγκατετέθη εἰς τὸν συμβιβασμὸν, ἢ εἰς τὸ συνυποσχετικόν· καθότι ἡγεμόνες τοὺς ὁποίους δὲν ἀνεγνώρισε, καὶ τῶν ὁποίων τὸ δικαίωμα εἶναι ἀβέβαιον, δὲν δύνανται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὑπακοῆς. Τὸ ἔθνος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ ἄλλον ἀνώτερον ἑαυτοῦ κριτὴν εἰς μίαν ὑπόθεσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγγίζονται τὰ ἱερώτερα χρέη του, καὶ τὰ πολυτιμότερα

δικαιώματά του. Πᾶσα διαφορὰ κρίνεται εἰς τὴν κοινωνίαν παρὰ τῆς δημοσίου ἐξουσίας· ὅταν τὸ διαδοχικὸν δίκαιον ἦναι ἀβέβαιον, ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία ἐπιςρέφει πρὸς καιρὸν εἰς τὸ σῶμα τῆς πολιτείας, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ τὴν ἐνεργῇ ἢ μόνον του, ἢ διὰ τῶν παραςατῶν του, ἕως οὗ ἀναγνωρισθῇ ὁ ἀληθὴς ἡγεμών· οὕτω τὰ συςήματα τῆς Γαλλίας ἔκριναν τὴν μεταξὺ Φιλίππου τοῦ Βαλοὰ καὶ Ἐδουάρδου τοῦ Γ'., βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, περὶ διαδοχῆς περίφημον διαφορὰν, κτλ. κτλ.

§. 67. Τὸ περὶ διαδοχῆς δικαίωμα δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν ξένης δυνάμεως.

Διὰ νὰ ἦναι βεβαιοτέρα καὶ ςαθερωτέρα ἡ διαδοχικὴ τάξις, εἶναι θεμελιώδης νόμος ὅλων τῶν χριςιανικῶν πολιτειῶ (ἐξαιρουμένης τῆς Πορτογαλλίας), ὅτι οὐδεὶς ἀπόγονος τοῦ ἡγεμόνος δύναται νὰ διαδεχθῇ τὸ διάδημα, ἂν δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ γάμον σύμφωνον μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἔθνος εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐθέσπισε τὴν διαδοχὴν, εἰς τὸ ἔθνος πάλιν μόνον ἀνήκει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅσους ἔχουσι τὰς ἀναγκαίας ἰδιότητας διὰ νὰ διαδεχθῶσι, καὶ ἐπομένως ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ μόνου, καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους του ὀφείλει νὰ κρέμαται τὸ κῦρος τῶν συνοικεσίων τῶν ἡγεμόνων του, καὶ ἡ νομιμότης τῆς γεννήσεώς των.

§. 68. Περὶ τῶν λεγομένων πατρικῶν ἐπικρατειῶν.

Εἶναι τέλος πάντων πολιτεῖαι, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὸν διάδοχόν του, καὶ ἐνταυτῷ νὰ παραχωρήσῃ τὸ διάδημά του εἰς ἄλλον, ἐν ᾧ αὐτὸς ζῇ, καὶ τὰς ὀνομάζουσι κοινῶς βασίλεια, ἢ ἐπικρατείας πατρικάς. Ἂς ἀποῤῥίψωμεν ἡμεῖς τὴν τόσον ἀνοίκειον καὶ ἐσφαλμένην ταύτην ἔκφρασιν. ἀπεδείξαμεν ὅτι ἡ ἐπικράτεια δὲν δύναται νὰ ἦναι πατρικὴ οὐσία· ἠμπορεῖ ὅμως τὸ ἔθνος, ἢ διὰ τελείαν ἐμπιςοσύνην πρὸς τὸν ἡγεμόνα του, ἢ δι' ἄλλον τινα λόγον, νὰ τὸν ἐπιφορτίσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου του, καὶ περιπλέον νὰ συγκατανεύσῃ νὰ δεχθῇ ἄλλον ἡγεμόνα ἀπὸ τὰς χεῖράς του, ἂν οὕτως αὐτὸς τὸ κρίνῃ εὔλογον. Εἴδομεν τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Πέτρον τὸν Πρῶτον, ὅςτις ἔκλεξε τὴν σύζυγόν του διὰ νὰ τὸν διαδεχθῇ, μολονότι αὐτὸς εἶχε τέκνα.

§. 69. Πᾶσα ἀληθὴς κυριαρχία εἶναι ἀναπαλλοτρίωτος.

Ὅταν ὅμως ὁ ἡγεμὼν ἐκλέγῃ τὸν διάδοχόν του, ἢ παραχωρῇ τὸ διάδημα εἰς ἄλλον, προσδιορίζει μόνον, δυνάμει τῆς ῥητῆς, ἢ σιωπηρᾶς συγκαταθέσεως τοῦ ἔθνους, ἐκεῖνον, ὅςτις μέλλει νὰ διοικήσῃ τὴν πολιτείαν μετ' αὐτόν· τοῦτο μήτε εἶναι, μήτε δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀπαλλοτρίωσις, θέλει δέ τις εὐκόλως πεισθῇ περὶ τούτου, ἂν προσέξῃ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Οἱ ἄνθρωποι σχηματίζουσι κοινωνίαν, διὰ νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸν ἁρμοδιώτερον τρόπον, καὶ διὰ νὰ ζῶσι κατὰ τοὺς νόμους των. Διὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν συςαίνουσι καὶ τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἐὰν τὴν παραχωρῶσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ἂς ἦναι καὶ μὲ τὴν δύναμιν νὰ τὴν παραδώσῃ αὐτὸς εἰς ἄλλον, δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ εἰπῇ, ὅτι τῷ ἐπιτρέπουσιν ἀληθῶς νὰ τὴν ἀπαλλοτριώσῃ, ἢ νὰ ὑποτάξῃ τὴν πολιτείαν εἰς ἄλλο πολιτικὸν σῶμα, ἔξω μόνον ἂν δὲν ἐκφράσωσι ῥητῶς ὅλοι οἱ πολῖται τὴν περὶ τούτου ὁμόφωνον θέλησίν των. Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐσχημάτισαν αὐτὴν τὴν κοινωνίαν, συνῆλθον εἰς αὐτὴν μὲ σκοπὸν νὰ ζήσωσιν ἀνεξάρτητοι, καὶ ὄχι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ξένον ζυγόν· ἂς μὴ μᾶς ὑποδεικνύωσιν ἄλλην τινα πηγὴν τοῦ δικαιώματος τούτου, οἷον τὴν κατάκτησιν. Εἴδομεν, ὅτι ὅλαι αἱ διάφοροι αὐταὶ πηγαὶ καταντῶσιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς πάσης κυβερνήσεως δικαίας. Ἐν ὅσῳ ὁ νικητὴς δὲν μεταχειρίζεται τὴν κατάκτησίν του συμφώνως μὲ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς, ἐπικρατεῖ ἀκόμη τρόπον τινὰ ὁ πόλεμος. Ἅμα ὅμως ὁποῦ ἀρχίσει νὰ ἐνεργῇ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὰ δίκαιά του μετρῶνται μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἔθνους. Μόνον λοιπὸν τὸ ἔθνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑποτάξῃ ἑαυτὸ εἰς ξένην δύναμιν, καὶ ἑπομένως τὸ δίκαιον τῆς ἀληθοῦς ἀπαλλοτριώσεως τῆς πολιτείας δὲν ἠμπορεῖ ποτε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἂν δὲν τῷ παρεχωρήθη ῥητῶς ἀπὸ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Μήτε τὸ δίκαιον δὲ νὰ ὀνομάσῃ ὁ ἡγεμὼν διάδοχόν του, ἢ νὰ παραδώσῃ τὸ σκῆπτρον εἰς ἄλλας χεῖρας ἠμπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ δικαιωματικῶς· ὀφείλει νὰ ςηρίζεται εἰς ῥητὴν συγκατάθεσιν, εἰς νόμον τῆς πολιτείας, ἢ εἰς μακροχρόνιον συνήθειαν, ἐπικυρωμένην ἀπὸ τὴν σιωπηρὰν συγκατάθεσιν τῶν λαῶν.

§. 70. Ἐνοχὴ τοῦ ἡγεμόνος, ὅςτις δύναται νὰ ὀνομάσῃ τὸν διάδοχόν του.

Ἂν ὁ ἡγεμὼν ἔλαβε παρὰ τοῦ ἔθνους τὸ δικαίωμα νὰ ὀνομάσῃ τὸν διάδοχόν του, ὀφείλει νὰ μὴ ζητῇ εἰς ταύτην τὴν ἐκλογὴν, εἰ μὴ τὸ ὄφελος καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας. Καθότι, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐκλέχθη διὰ τοῦτο τὸ τέλος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔλαβε διὰ σκοπὸν διαφορετικὸν τὴν ἄδειαν νὰ παραδώσῃ τὴν ἐξουσίαν του εἰς ἄλλον. Ἤθελεν εἶσθαι παράλογον καὶ ἄτοπον νὰ θεωρῇ τις ταύτην τὴν ἄδειαν ὡς δικαίωμα δεσποτείας, τὸ ὁποῖον ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ διαθέσῃ κατὰ τὰ ἰδιαίτερα αὐτοῦ συμφέροντα. Ὅταν ὁ Μέγας Πέτρος ἄφησε τὸ διάδημα εἰς τὴν σύζυγόν του, δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, εἰ μὴ τὸ συμφέρον τῆς ἐπικρατείας. Ἤξευρεν ὅτι αὐτὴ ἡ ἡρώϊσσα ἦτον ἡ πλέον ἀξία νὰ ἐξακολουθήσῃ τοὺς σκοπούς του, καὶ νὰ τελειοποιήσῃ τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις του. Ἂν ἐβλέπομεν πολλάκις ἐπὶ τοῦ θρόνου πνεύματα ὑψηλὰ ὡς ἐκεῖνο τοῦ Πέτρου, τί ἄλλο καλήτερον μέτρον διὰ τὰ ἔθνη, παρὰ νὰ ἐμπιςεύωνται εἰς τοὺς ἡγεμόνας των τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου των; Οὗτος ὁ τρόπος ἤθελεν εἶσθαι ἀσφαλέςερος παρὰ τὴν τάξιν τῆς γεννήσεως. Ὅσοι αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης δὲν εἶχον ἄρρενας υἱοὺς, ἀπέκτων διαδόχους διὰ τῆς υἱοθεσίας, καὶ ἡ Ῥώμη ἀπήλαυσεν ἐκ τούτου τοῦ ἔθους μίαν σειρὰν ἡγεμόνων ὀνομαςῶν εἰς τὴν ἱςορίαν, ὡς τὸν Νέρβαν, τὸν Τραϊανὸν, τὸν Ἀδριανὸν, τὸν Ἀντωνῖνον, καὶ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον! Ἡ γέννησις ἄρα θέτει συχνάκις τοιούτους ἡγεμόνας ἐπὶ τοῦ θρόνου;

§. 71. Ἀπαιτεῖται ἡ ἐπικύρωσις κἂν ἡ σιωπηρά.

Ἂς προχωρήσωμεν περαιτέρω, καὶ ἂς εἴπωμεν θαρραλαίως, ὅτι ἐπειδὴ εἰς μίαν τόσον σημαντικὴν πρᾶξιν πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, ἡ συγκατάθεσις, ἢ κἂν ἡ σιωπηρὰ ἐπικύρωσις τοῦ λαοῦ, ἢ τῆς ἐπικρατείας, εἶναι ἀναγκαιοτάτη. Ἂν τις ἡγεμὼν τῆς Ῥωσσίας ἀπεφάσιζε νὰ ὀνομάσῃ διάδοχόν του ὑποκείμενον προφανῶς ἀνάξιον τοῦ διαδήματος, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ εὐρύχωρον τοῦτο Κράτος δὲν ἤθελεν ὑπακούσει τυφλῶς εἰς τὴν τόσον ὀλεθρίαν διαταγήν του. Τίς ἤθελε τολμήσει νὰ κατηγορήσῃ ἔθνος τι, διότι αὐτὸ δὲν συγκατανεύει νὰ

τρέξη εἰς τὸν ὄλεθρόν του, διὰ νὰ δείξη ὅτι σέβεται τὰς τελευταίας διαταγὰς τοῦ ἡγέμονος του; Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ λαὸς ὑποταχθῆ εἰς τὸν προσδιορισθέντα αὐτῷ ἡγεμόνα, ἐπικυροῖ σιωπηρῶς τὴν παρὰ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος γενομένην ἐκλογήν, καὶ ὁ νέος μονάρχης ἀναλαμβάνει ὅλα τὰ δίκαια τοῦ προκατόχου του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Πρώτιστα ἀντικείμενα τῆς καλῆς κυβερνήσεως. Α'. ὀφείλει νὰ προνοῇ διὰ τὰς χρείας τοῦ ἔθνους.

§. 72 Ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας δεικνύει εἰς τὸν ἡγεμόνα τὰ καθήκοντά του. Α'. ὀφείλει νὰ προμηθεύη τὴν δαψίλειαν.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἅμα ὁ ἡγεμὼν ἐνδυθῆ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἀναδέχεται τὰ καθήκοντα τοῦ ἔθνους ὡς πρὸς την κυβέρνησιν. Λοιπὸν τὸ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πρωτίστων ἀντικειμένων μιᾶς συνετῆς διοικήσεως, εἶναι τὸ αὐτὸ ἢ νὰ ἐκθέσωμεν τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα τοῦ ἔθνους, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν λαόν του. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας δεικνύει εἰς τὸν συνετὸν τῆς πολιτείας ὁδηγὸν τὰ κυριώτερα καθήκοντά του. Ἡ κοινωνία συσταίνεται ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἀπολαμβάνωσι τὰ μέλη της τὰ ἀναγκαῖα, τὰ ἐπιτήδεια καὶ αὐτὰ τὰ περιττὰ τῆς ζωῆς, ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲ ὅσα χρησιμεύουσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν των· νὰ κάμη εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστος νὰ νέμηται ἡσύχως τὴν ἰδιοκτησίαν του, καὶ νὰ ἀπολαμβάνη δικαιοσύνην μὲ ἀσφάλειαν· καὶ τέλος νὰ ὑπερασπίζωνται ὅλοι ὁμοῦ ἀλλήλους ἐναντίον πάσης ἐξωτερικῆς βίας. Τὸ ἔθνος λοιπόν, ἢ ὁ ὁδηγός του, θέλει προσπαθήσει νὰ προβλέψη διὰ τὰς χρείας τοῦ λαοῦ, νὰ εἰσάξη εἰς τὴν ἐπικράτειαν τὴν δαψίλειαν καὶ εὐθηνείαν ὅλων τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἢ καὶ πρὸς τέρψιν ἀναγκαίων ἢ ἐπιτηδείων. Καθότι ὅστις ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ προβλέπη εἰς τὰς ἀνάγκας του, ὄχι μόνον λογίζεται εὐδαίμων, ἀλλ' εὑρίσκεται καὶ μᾶλλον εἰς θέσιν νὰ τελειοποιήση τὸν ἑαυτόν του, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ πρώτιστον ἑκάστου καθῆκον, καὶ ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

§. 73. Νὰ φροντίζῃ νὰ ἦναι εἰς τὴν πολιτείαν ἱκανὸς τεχνιτῶν ἀριθμός.

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ λοιπὸν εἰς τὸ νὰ προμηθεύσῃ τὴν βασίλειαν καὶ εὐθηνίαν τῶν πραγμάτων, ὀφείλει νὰ πράττῃ εἰς τρόπον ὥςε νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν πολιτείαν ἱκανὸς ἀριθμὸς τεχνίτων παντὸς ἐπαγγέλματος ἐπωφελοῦς ἢ ἀναγκαίου. Ἡ ἀκατάπαυςος τῆς κυβερνήσεως ἐπιμέλεια, συνετὰ διατάγματα, βοήθειαι ἁρμοδίως διανεμόμεναι, θέλουσιν ἐπιφέρει τὸ ἐπιθυμητὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα, χωρὶς νὰ χρειασθῇ διὰ τοῦτο ἡ βία, ἥτις ἐξολοθρεύει τὴν βιομηχανίαν.

§. 74. Νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἔξοδον τῶν ὠφελίμων εἰς τὴν πολιτείαν.

Ὀφείλει ἡ πολιτεία νὰ φυλάττῃ ἐντὸς τῶν ὁρίων της τοὺς ἐπωφελεῖς τεχνίτας, καὶ ἂν χρειασθῇ νὰ ὑποχρεωθῶσιν εἰς τοῦτο, ἡ δημοσία ἐξουσία χαίρει τὸ δίκαιον νὰ τὸ πράξῃ. Ἕκαςος πολίτης χρεωςεῖ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν πατρίδα, καὶ πρὸ πάντων ὁ τεχνίτης, ὅςις ἀνετράφη, ἐδιδάχθη εἰς τοὺς κόλπους της, δὲν ἠμπορεῖ νομίμως νὰ τὴν ἀφήσῃ καὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς τοὺς ξένους τὴν ἐπιςήμην, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀπὸ αὐτήν, ἐκτὸς μόνον ἂν ἡ πατρὶς λείψῃ πρώτη, ἢ ἂν δὲν ἠμπορῇ νὰ συνάξῃ αὐτὸς ἐκεῖ τὸν δίκαιον καρπὸν τῆς τέχνης καὶ τῶν πλεονεκτημάτων του. Ἀνάγκη λοιπὸν πᾶσα νὰ τῷ προμηθεύῃ τις ἔργον, καὶ τότε ἂν, δυνάμενος νὰ κάμῃ νόμιμα κέρδη εἰς τὸν τόπον του, θέλῃ μολοντοῦτο νὰ τὸν ἀφήσῃ χωρὶς λόγον, ἡ πατρὶς χαίρει τὸ δίκαιον νὰ τὸν κρατήσῃ. Τοῦτο ὅμως τὸ δίκαιον ὀφείλει νὰ τὸ ἐνεργῇ μὲ φρόνησιν καὶ μόνον εἰς τὰς σημαντικὰς ἢ ἀναγκαίας περιπτώσεις. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιςημῶν· πολλάκις ὁ τεχνίτης, ἀφοῦ περιέλθῃ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ἀνακαλεῖται πάλιν ἀπὸ φυσικὸν αἴσθημα εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ ἐπιςρέφει σοφώτερος καὶ εἰς ἐπιτηδειοτέραν θέσιν νὰ τὴν ὠφελήσῃ· ἂν ἐξαιρέσωμεν μερικὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις, τὸ καλήτερον μέτρον εἰς τὰ τοιαῦτα εἶναι νὰ τοὺς προςατεύῃ τις καὶ νὰ τοὺς ἐνθαῤῥύνῃ, ἀφίνων τὸ ὑπόλοιπον εἰς τὸν φυσικὸν ἑκάςου ἀνθρώπου ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα του.

§ 75. Περὶ τῶν ἀποςόλων, οἵτινες τοὺς φθείρουσι καὶ τοὺς ἕλκουσιν.

Ὁ ἡγεμὼν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παιδεύσῃ αὐςηρότατα τοὺς ἀποςόλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται νὰ φθείρωσι τοὺς ἐπωφελεῖς πολίτας, καὶ ἠμπορεῖ μάλιςα νὰ παραπονεθῇ δικαίως ἐναντίον τῆς δυνάμεως ἥτις τοὺς ἐξαποςέλλει. Θέλομεν ἐξετάσει ἀλλοῦ μὲ περισσοτέραν ἔκτασιν ἂν συγχωρῆται εἰς τὸν πολίτην νὰ ἀφήσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς ὁποίας εἶναι μέλος. Οἱ ἰδιαίτεροι λόγοι οἵτινες αποβλέπουσι τοὺς ἐπωφελεῖς τεχνίτας, ἀρκοῦσιν ἐνταῦθα.

§. 76. Ὀφείλουσι νὰ ἐνθαῤῥύνωσι τὸ ἔργον καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τὸ ἔργον, νὰ ἐμψυχόνῃ τὴν βιομηχανίαν, νὰ διεγείρῃ τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα, νὰ ὑπόσχεται ἀνταμοιβὰς, τιμὰς, προνόμια, νὰ πράττῃ ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς τρόπον ὥςε ἕκαςος νὰ ἠμπορῇ νὰ ζῇ μὲ τὸν κόπον του. Ἡ Ἀγγλία ἂς μᾶς χρησιμεύσῃ εἰς παράδειγμα καὶ κατὰ τοῦτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ Καλλιεργείας τῆς γῆς.

§. 77. Ὠφέλεια τῆς γεωργικῆς.

Ἀπὸ ὅλας τὰς τέχνας ἡ γεωργικὴ εἶναι ἀδιαφιλονεικήτως ἡ ἐπωφελεςέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα. Αὐτὴ εἶναι ἡ τροφὸς τῆς πολιτείας. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς πληθύνει ἐπ' ἄπειρον τὰ προϊόντα της, καὶ εἶναι ὁ ἀσφαλέςερος πόρος, τὸ ςαθερώτερον κεφάλαιον τοῦ πλούτου καὶ τοῦ ἐμπορίου παντὸς λαοῦ κατοικοῦντος εὐτυχὲς κλίμα.

§ 78. Μέτρα ἀναγκαῖα εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἄξιον ὅλης τῆς προσοχῆς τῆς κυβερνήσεως. Ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ μὴν ἀμελῇ τίποτε διὰ νὰ προμηθεύῃ εἰς τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του γαίας τὴν ἀρίςην καλλιέργειαν. Δὲν πρέπει νὰ ἀνέχεται ὥςε αἱ κοινότητες ἢ οἱ ἰδιῶται νὰ ἀποκτῶσι ἔκτασιν μεγάλην γῆς, τὴν ὁποίαν δὲν θέλουσι

καλλιεργεῖ. Μ' ὅλον τὰ δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ἔθνος χαίρει τὸ δίκαιον νὰ λάβῃ δραςήρια μέτρα, ὥςε τὸ ὅλον τῆς γῆς του νὰ γεννᾷ ὅσον δυνατὸν περισσότερα καὶ ἐπωφελέςερα προϊόντα.

§. 79 Καὶ εἰς τὴν προςασίαν τῶν γεωργῶν.

Ἡ κυβέρνησις ὀφείλει προσεκτικῶς νὰ ἀποφεύγῃ ὅ,τι δύναται νὰ ἀποδειλιάσῃ ἢ νὰ ψυχράνῃ τὸν γεωργὸν εἰς τὸ ἔργον του. Τὰ δυσίμιτα, οἱ ὑπέρμετροι καὶ παράλογοι φόροι, οἵτινες βαρύνουσι σχεδὸν ὅλως διόλου τοὺς γεωργούς, αἱ καταχρήσεις τῶν ὑπουργηματικῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐπιφορτισμένοι τὴν εἴσπραξιν, ςεροῦσι τοὺς δυςυχεῖς χωρικοὺς τῶν μέσων νὰ καλλιεργήσωσι τὴν γῆν, καὶ ἐρημόνουσι τὰ πεδία. Ἡ Ἰσπανία εἶναι ἀπὸ ὅλους τοὺς τόπους τῆς Εὐρώπης ὁ εὐφορώτερος καὶ ὁ πλέον ἀκαλλιέργητος. Οἱ ἐκκλησιαςικοὶ ἐκυρίευσαν παρὰ πολλὴν γῆν, καὶ οἱ ἐπιςάται τῶν βασιλικῶν ἀποθηκῶν, ἔχοντες τὴν ἄδειαν νὰ ἀγοράζωσι παρ' ἀξίαν τὸν σῖτον τὸν ὁποῖον εὑρίσκουσιν εἰς τοὺς χωρικούς, ὅταν ὑπερβαίνῃ τὰς χρείας των, ψυχραίνουσι τοσοῦτον τὸν γεωργόν, ὥςε δὲν σπείρει, εἰ μὴ τὴν ἀκριβῶς ἀναγκαίαν ποσότητα σίτου δι' ἑαυτόν, καὶ τὴν οἰκογένειάν του· ἐντεῦθεν αἱ συνεχεῖς ἐκεῖναι σιτοδεῖαι, εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ὅςτις ἤθελεν εἶσθαι ἱκανὸς νὰ τρέφῃ καὶ τοὺς γείτονάς του.

§. 80. Ὀφείλει νὰ τιμᾶται ἡ γεωργική.

Ἄλλη μία κατάχρησις βλάπτει τὴν γεωργικήν, ἡ καταφρόνησις τοῦ γεωργοῦ. Οἱ ἀργοὶ κάτοικοι τῶν πόλεων, οἱ πλέον βάναυσοι τεχνῖται, θεωροῦσι τὸν γεωργὸν μὲ ὄμμα περιφρονητικόν, τὸν ταπεινόνουσι καὶ τὸν ἀποδειλιάζουσι· τολμῶσι νὰ καταφρονῶσι τὸ ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον τρέφει τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὴν φυσικὴν τέχνην τοῦ ἀνθρώπου! Ἡ Κίνα ἀπέφυγε τὴν τοιαύτην κατάχρησιν, καὶ ἡ γεωργικὴ ἐκεῖ τιμᾶται· διὰ νὰ διατηρήσῃ δὲ τοῦτον τὸν εὐτυχῆ τρόπον, τοῦ συλλογίζεσθαι, καθ' ἕκαςον ἐνιαυτόν, τὴν μίαν ἐπίσημον ἡμέραν, αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, συνωδευμένος ἀπὸ ὅλους τοὺς αὐλικούς του, βάλλει τὴν χεῖρα εἰς τὸ ἄροτρον, καὶ σπείρει ἓν μικρὸν μέρος γῆς. Διὰ τοῦτο ἡ Κίνα εἶναι ὁ πλέον καλλιεργημένος τόπος τοῦ κόσμου, καὶ τρέφει ἀναρίθμητον λαόν, ὅςτ-

τις εἰς τοὺς ξένους φαίνεται παρὰ πολὺ μεγάλος ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν κατοικεῖ ἔκτασιν.

§. 81. Φυσικὴ ἐνοχὴ τοῦ καλλιεργεῖν τὴν γῆν.

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ γεωργικὴ εἶναι ἀξία ὅλης τῆς ἐπιμελείας τῆς κυβερνήσεως διὰ τὸ ὠφέλιμόν της, αὐτὴ εἶναι καὶ ἐνοχὴ φυσικὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ὁλόκληρος ἡ γῆ ἐδιωρίσθη νὰ τρέφη τοὺς κατοίκους της· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐξαρκέση εἰς τοῦτο, ἂν δὲν τὴν καλλιεργῶσιν. Ἕκαστον ἔθνος ὑπόχρεοῦται λοιπὸν ἀπὸ τὸν φυσικὸν νόμον νὰ καλλιεργῇ τὸ μερίδιόν του τῆς ὅλης γῆς, καὶ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν ἄλλων, εἰ μὴ μόνον ὁπόταν ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖ, δὲν δύναται νὰ τῷ δώσῃ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν.

§. 82. Περὶ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν.

Ἡ σύστασις τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν εἶναι ἄριστον μέτρον διὰ νὰ προλάβῃ τις τὰς σιτοδείας· εἶναι χρεία ὅμως μεγάλης προσοχῆς, μήπως καὶ διοικοῦνται μὲ σκοπὸν ἐμπορικὸν καὶ διὰ κέρδος· καθότι τότε εἰσάγεται τὸ καλούμενον μονοπωλεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ὀλιγώτερον παράνομον, διότι ἐνεργεῖται ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κράτους. Αὗται αἱ ἀποθῆκαι προβλέπονται μὲ σῖτον εἰς καιρὸν μεγάλης εὐθηνίας, καὶ οὕτως ἐλαφρύνουσι τὸν γεωργὸν ἀπὸ τὸν σῖτον, ὅστις ἤθελε τῷ περισσεύει, καὶ ἀνοίγονται, ὅταν ὑψοῦται ἡ τιμή του, ὥστε κρατεῖται πάντοτε εἰς τιμὴν μετρίαν. Ἂν δὲ εἰς τοὺς καιροὺς τῆς εὐθηνίας, αἱ ἀποθῆκαι αὗται δὲν ἀφίνωσι νὰ καταβῇ τοσοῦτον ἡ τιμὴ τοῦ σίτου, εἰς ἀνταμοιβὴν ὅμως προλαμβάνουσι πάλιν τὴν σιτοδείαν εἰς τὰς ἐναντίας ἐποχάς. Τελευταῖον αἱ δημόσιαι ἀποθῆκαι φυλάττουσιν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας σίτους, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν ἐξάγεσθαι παρ' ἀξίαν, καὶ τοὺς ὁποίους εἰς καιρὸν χρείας ἤθελαν ἀναγκάζονται οἱ πολῖται νὰ ζητῶσιν εἰς ξένην γῆν μὲ ἔξοδα ὑπέρογκα. Ταῦτα τὰ καταστήματα ὡς τόσον δὲν ἐμποδίζουσι τὸ ἐμπόριον τοῦ σίτου· ἂν ὁ μέσος ὅρος τοῦ προϊόντος σίτου ὑπερβαίνῃ ἕκαστον ἔτος τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς τῶν κατοίκων, ἠμπορεῖ πάντοτε νὰ ἐξάγεται τὸ περισσεῦον, πλὴν θέλει τότε ἐξάγεται μὲ τιμὴν καλητέραν καὶ σταθερωτέραν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ Ἐμπορίου.

§. 83. Περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου·

Διὰ μέσου τοῦ ἐμπορίου οἱ πολῖται καὶ τὰ ἔθνη προβλέπουσι τὰ πράγματα, ὧν ἔχουσι χρείαν, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐπικράτειάν των. Διαιρεῖται δὲ αὐτὸ εἰς ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν· τὸ πρῶτον εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖται ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας μεταξὺ τῶν κατοίκων της· τὸ δεύτερον γίνεται μὲ τοὺς ξένους λαοὺς.

§. 84. Ὄφελος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου.

Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον φέρει μεγίςας ὠφελείας· χορηγεῖ εἰς ὅλους τοὺς πολίτας τὰ μέσα νὰ προβλέψωσι τὰ ἀναγκαῖα καὶ εὐάρεςα τῆς ζωῆς. Κάμνει νὰ κυκλοφορῶσι τὰ χρήματα, διεγείρει τὴν βιομηχανίαν, ἐμψυχόνει τὸ ἔργον, καὶ δίδον τὸν τρόπον τοῦ ζῆν εἰς μέγαν πολιτῶν ἀριθμὸν, αὐξάνει τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐπικρατείας.

§. 85 Ὄφελος τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου.

Οἱ αὐτοὶ λόγοι ἀποδεικνύουσι τὸ ὄφελος τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, καὶ περιπλέον εὑρίσκονται εἰς αὐτὸ καὶ τὰ δύω ἑπόμενα πλεονεκτήματα. Α'. Τὸ ἔθνος διὰ μέσου τοῦ πρὸς τοὺς ξένους ἐμπορίου του προμηθεύεται ὅσα ἡ φύσις, ἢ ἡ τέχνη, δὲν τῷ δίδουσιν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας του. Β'. Ἂν τοῦτο τὸ ἐμπόριον διευθύνεται ὡς πρέπει, αὐξάνει τὰ πλούτη τοῦ ἔθνους, καὶ εἰσάγει εἰς αὐτὸ τὴν δαψίλειαν καὶ τὴν εὐθηνίαν. Τὸ παράδειγμα τῆς Καρχηδόνος μεταξὺ τῶν παλαιῶν, καὶ τὸ τῆς Ἀγγλίας σήμερον ὁμιλοῦσιν ἀποχρώντως ἀφ' ἑαυτοῦ των.

§. 86 Ἐνοχὴ τοῦ νὰ καλλιεργῶμεν τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον.

Τὰ ἔθνη ἐνέχονται νὰ ἐνεργῶσι τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον· Α'. διότι κατὰ φυσικὸν δίκαιον οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ δίδωνται χεῖρα βοηθείας πρὸς ἀλλήλους, καὶ νὰ συντρέχωσιν, ὅσον δύνανται, εἰς

τὴν τελειοποίησιν τῶν ὁμοίων των, ἐξ οὗ ἕπεται ἡ ἐνοχὴ νὰ παραχωρῶμεν εἰς τοὺς ἄλλους, κατὰ τὴν ἀξίαν των, τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἀνάγκην, καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς περισσεύουσι. Β΄. Ἀφοῦ ἡ κοινωνία συςαίνεται ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἠμπυρῇ ἕκαςος νὰ προμηθεύεται τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐδαιμονίαν του, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον εἶναι τὸ μέσον τοῦ ἀπολαμβάνειν ταῦτα τὰ πράγματα, ἡ ἐνοχὴ τοῦ νὰ τὸ καλλιεργῶμεν πηγάζει ἀπὸ τὸν σκοπὸν αὐτὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Γ΄. Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐπωφελὲς εἰς τὸ ἔθνος, εἶναι ἐκ τῶν καθηκόντων του νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἀκμάσῃ.

§. 87. Ἐνοχὴ τοῦ νὰ καλλιεργῶμεν τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον.

Διὰ τοὺς ἰδίους λόγους τῆς γενικῆς ὠφελείας, καὶ διὰ νὰ προμηθεύῃ εἰς τοὺς πολίτας ὅσων αὐτοὶ χρήζουσι, τὸ ἔθνος ἐνέχεται νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ βοηθῇ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλία ἂς μᾶς χρησιμεύσῃ πάλιν εἰς παράδειγμα. Τὰ βουλευτήριά της ςρέφουσιν ὅλην τὴν προσοχήν των εἰς τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἀντικείμενον· προςατεύουσι δραςηρίως τὴν θαλασσοπλοΐαν τῶν ἐμπόρων των, καὶ βοηθοῦσι μὲ μεγάλας ἀνταμοιβὰς τὴν ἐξαγωγὴν τῶν περιττῶν πραγματειῶν.

§. 88. Βάσις τοῦ δικαίου τοῦ ἐμπορεύεσθαι, καὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγοράζειν.

Οἱ ἄνθρωποι ἐνέχονται νὰ βοηθῶνται ἀμοιβαίως, καὶ νὰ συνεισφέρωσιν, ὅσον δυνατὸν, εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν ὁμοίων των· ἐξ οὗ συνάγεται, ὡς ἤδη εἴπομεν, ὅτι, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἔγινε χρέος τοῦ νὰ πωλῶσιν οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους, εἰς δικαίαν τιμὴν, τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ὁ κύριός των δὲν ἔχει χρείαν, καὶ τὰ ὁποῖα ἀναγκαιοῦσιν εἰς ἄλλους· διότι ἐξ ὅτου εἰσήχθη ἡ ἰδιοκτησία, οὐδεὶς δύναται πλέον νὰ προμηθευθῇ τὰ ἀναγκαῖα ἢ ὠφέλιμα εἰς τὴν ζωὴν κατ' ἄλλον τινα τρόπον. Καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν γεννᾶται τὸ δικαίωμα, ἡ προμνησθεῖσα ἐνοχὴ δίδει εἰς κάθε ἄνθρωπον τὸ δικαίωμα νὰ προμηθευθῇ τὰ ἀναγκαῖα, ἀγοράζων αὐτὰ εἰς δικαίαν τιμὴν ἀπὸ ὅσους δὲν τὰ χρειάζονται δι' ἑαυτούς. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, οἵτινες ἐφαρμόζονται εἰς τὰ ἔθνη, καθὸ πρόσωπα ἠθικὰ, ἕκαςον ἐ-

θνος χαίρει τὸ δίκαιον νὰ προμηθευθῇ εἰς δικαίαν τιμὴν ὅσα τῷ ἀναγκαιοῦσιν, ἀγοράζον αὐτὰ ἀπὸ τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι δὲν τὰ χρειάζονται διὰ τὸν ἑαυτόν των. Ἰδοὺ ἡ θέσις τοῦ δικαίου τοῦ ἐμπορεύεσθαι μεταξὺ ἐθνῶν, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ δικαίου τοῦ ἀγοράζειν.

§. 89. Περὶ τοῦ δικαίου τοῦ πωλεῖν.

Ὁ αὐτὸς συλλογισμὸς δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ δίκαιον τοῦ πωλεῖν ὅσα δὲν μᾶς χρησιμεύουσιν. Ἐπειδὴ ἕκαςος ἄνθρωπος, καὶ ἕκαςον ἔθνος εἶναι ὅλως διόλου ἐλεύθεροι νὰ ἀγοράσωσιν, ἢ ὄχι, τὸ πωλούμενον, ἢ νὰ τὸ ἀγοράσωσιν ἀπὸ τοῦτον μᾶλλον ἢ ἀπ᾽ ἐκεῖνον, ὁ φυσικὸς νόμος δὲν δίδει εἰς κανένα τὸ δικαίωμα τοῦ πωλεῖν τὴν ἰδιοκτησίαν του πρὸς τὸν μὴ θέλοντα νὰ τὴν ἀγοράσῃ, μήτε εἰς κανὲν ἔθνος τὸ νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα του, τοὺς σίτους, ἢ ἄλλας πραγματείας του εἰς τόπον, ὅπου οὐδεὶς θέλει νὰ τὰ δεχθῇ.

§. 90. Ἀπαγόρευσις τῶν ξένων πραγματειῶν.

Πᾶσα πολιτεία ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν εἴσοδον τῶν ξένων πραγματειῶν, καὶ οἱ λαοὶ, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐκδίδεται ἡ τοιαύτη ἀπαγόρευσις, δὲν δύνανται οὐδαμῶς νὰ παραπονεθῶσι, καθὼς μήτε ὅταν τοὺς ἀρνηθῇ μίαν φιλανθρωπικὴν χάριν. Τὰ παράπονά των ἤθελαν εἶσθαι γελοῖα, καθότι ἤθελαν ἔχει δι᾽ ἀντικείμενον τὸ κέρδος, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσαν νὰ κάμωσι, καὶ τὸ ὁποῖον τὸ ἀπαγορεῦον ἔθνος δὲν ἠθέλησε νὰ τοῖς παραχωρήσῃ μὲ βλάβην ἰδικήν του. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς, ὅτι ἂν ἔθνος τι ἤξευρε μετὰ βεβαιότητος, πῶς ἡ ἀπαγόρευσις τῶν πραγματειῶν του δὲν ςηρίζεται εἰς κανένα λόγον δημοσίου ὠφελείας, ἠμποροῦσε δικαίως νὰ θεωρήσῃ τοῦτο τὸ κίνημα ὡς δεῖγμα κακῆς προαιρέσεως ἐναντίον του, καὶ νὰ παραπονεθῇ κατὰ τοῦτο· πλὴν θέλει πάντοτε εἶσθαι δυσκολώτατον εἰς αὐτὸ νὰ κρίνῃ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἔθνος δὲν εἶχε κανένα λόγον βάσιμον, ἢ κἂν εὐλογοφανῆ, νὰ κάμῃ τὴν προκειμένην ἀπαγόρευσιν.

§. 91 Φύσις τοῦ δικαίου τοῦ ἀγοράζειν.

Ἐξ ὧν εἴπομεν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ δικαιώματος, τὸ ὁποῖον ἔχει κάθε ἔθνος νὰ ἀγοράζῃ παρὰ τῶν ἐπιλοίπων ὅσα πράγματα τῷ ἀναγκαιοῦσιν, εἶναι εὔκολον νὰ ἴδῃ τις, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦ-

τα δὲν εἶναι ἐκ τῶν λεγομένων τελείων, τὰ ὁποῖα φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναγκάζειν. Ἂς ἀναπτύξωμεν δὲ καθαρώτερον τὴν φύσιν τούτου τοῦ δικαίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δύνανται νὰ προκύψωσιν ἔριδες σημαντικαί· ἔχεις τὸ δίκαιον νὰ ἀγοράσῃς παρὰ τῶν ἄλλων ὅσα σὲ λείπονται, καὶ ὅσα δὲν ἀναγκαιοῦσιν εἰς αὐτοὺς διὰ χρῆσίν των. Ἔρχεσαι πρὸς ἐμὲ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ δὲν ὑποχρεοῦμαι νὰ σοὶ τὰ πωλήσω, ἂν ἐγὼ ὁ ἴδιος θέλω νὰ τὰ μεταχειρισθῶ. Δυνάμει τῆς φυσικῆς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθερίας, ἐγὼ μόνος ἠμπορῶ νὰ κρίνω ἂν ἔχω αὐτῶν χρείαν, ἢ ἂν δύναμαι νὰ σοὶ τὰ παραχωρήσω, καὶ δὲν σοὶ ἀνήκει νὰ ἀποφασίσῃς, ἂν ἡ κρίσις μου ἦναι ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη, διότι δὲν ἔχεις καμμίαν ἐξουσίαν ἐπάνω μου. Ἂν χωρὶς λόγον ἀρνοῦμαι νὰ σοὶ πωλήσω εἰς δικαίαν τιμὴν ὅσα σοὶ ἀναγκαιοῦσι, καὶ μὲ περισσεύουσιν, ἁμαρτάνω κατὰ τῶν καθηκόντων μου. Ἠμπορεῖς νὰ παραπονεθῇς· πλὴν ὀφείλεις νὰ τὸ ὑποφέρῃς, καὶ δὲν δύνασαι νὰ μεταχειρισθῇς κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνάγκην, χωρὶς νὰ παραβιάσῃς τὴν φυσικήν μου ἐλευθερίαν, καὶ νὰ μὲ ἀδικήσῃς. Λοιπὸν τὸ δίκαιον τοῦ ἀγοράζειν ὅσων τις χρῄζει εἶναι ἐκ τῶν ἀτελῶν, ὅμοιον μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ πένης ἔχει νὰ λάβῃ ἐλεημοσύνην ἀπὸ τὸν πλούσιον· ἂν οὗτος τῷ τὴν ἀρνῆται, δύναται ὁ πένης νὰ παραπονεθῇ, δὲν ἔχει ὅμως δικαίωμα νὰ τὴν λάβῃ διὰ τῆς βίας. Θέλομεν δὲ ἰδῆ κατωτέρω τί δικαίωμα ἔχει τὸ ἔθνος, ὅταν εὑρεθῇ εἰς μεγίστην ἀνάγκην.

§. 92. Εἶναι ἔργον ἑκάστου ἔθνους νὰ προσδιορίσῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν θέλει νὰ ἐμπορεύεται.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ ἔθνη δὲν ἔχουσιν ἐκ φύσεως τὸ δίκαιον τοῦ πωλεῖν τὰς πραγματείας των εἰς ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν θέλουσι νὰ τὰς ἀγοράσωσι, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχουσιν, εἰ μὴ τὸ ἀτελὲς δίκαιον νὰ ἀγοράσωσιν ἀπὸ τὰ ἄλλα ὅσα χρειάζονται, ἀνήκει δὲ εἰς ταῦτα νὰ κρίνωσιν, ἂν ἦναι εἰς θέσιν νὰ πωλήσωσιν ἢ ὄχι, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐμπόριον συνίσταται εἰς τὴν ἀμοιβαίαν πώλησιν καὶ ἀγορασίαν παντὸς εἴδους πραγματειῶν, εἶναι προφανές, ὅτι ἀπὸ τὴν θέλησιν ἑκάστου ἔθνους κρέμαται νὰ τὸ ἐπιτρέψῃ μὲ ὁποίας ἤθελε κρίνει αἱρέσεις, καθότι ἕκαστος εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐπιβάλῃ ὁποιασδή-

ποτε κρίνει συνθήκας εἰς τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἐθελουσίως παραχωρεῖ εἰς ἄλλον.

§. 93. Πῶς ἀποκτᾶται τὸ τέλειον δίκαιον τοῦ ἐμπορεύεσθαι μὲ τοὺς ξένους.

Οἱ ἄνθρωποι, ἢ τὰ κράτη, ἠμποροῦσι διὰ τῶν ὑποσχέσεών των νὰ ὑποχρεωθῶσι τελείως ἀνάμεσόν των εἰς πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἀτελῶς ὑποχρεωμένοι ἐκ φύσεως. Ἐπειδὴ τὰ ἔθνη δὲν ἔχουσιν ἐκ φύσεως τὸ τέλειον δίκαιον νὰ ἐμπορεύωνται πρὸς ἄλληλα, δύνανται νὰ τὸ ἀποκτήσωσι διὰ συνθηκῶν, ἑπομένως τὸ δίκαιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τοῦ καλουμένου δικαίου τῶν ἐθνῶν ἐκ συνθήκης. Ἡ δὲ συνθήκη, δι' ἧς παραχωρεῖται τὸ δίκαιον τοῦ ἐμπορεύεσθαι, εἶναι τὸ μέτρον καὶ ὁ κανὼν τούτου τοῦ δικαιώματος.

§. 94 Περὶ τῆς ἁπλῆς ἀδείας τοῦ ἐμπορεύεσθαι.

Ἡ ἁπλῆ ἄδεια τοῦ ἐμπορεύεσθαι δὲν μεταδίδει τέλειον δίκαιον ἐπὶ τούτου τοῦ ἐμπορίου. Καθότι ὅταν σοὶ ἐπιτρέπω μόνον νὰ πράξῃς τι, δὲν σοὶ δίδω τὸ δικαίωμα νὰ τὸ πράξῃς ἀκολούθως, ὅταν δὲν θέλω πλέον· δύνασαι νὰ ὠφεληθῇς ἀπὸ τὴν συγκατάθεσίν μου, ἐν ὅσῳ αὐτὴ διαρκεῖ, δὲν ἐμποδίζομαι ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μεταβάλω γνώμην. Καὶ ἐπειδὴ ἀνήκει εἰς ἕκαστον ἔθνος ἰδιαιτέρως νὰ ἀποφασίσῃ, ἂν θέλῃ νὰ ἐμπορεύεται μὲ ἄλλο ἢ ὄχι, καὶ ὑπὸ τίνας αἱρέσεις, μολονότι μερικὸν καιρὸν ὑπέφερε τὸ κατὰ τὴν ἐπικράτειάν του ἐμπόριον ξένου ἔθνους, μένει ὅμως ἐλεύθερον νὰ τὸ ἀπαγορεύσῃ πάλιν, ὅταν θελήσῃ, νὰ τὸ περιορίσῃ, νὰ τὸ ὑποτάξῃ εἰς κανόνας, καὶ ὁ λαὸς, τὸν ὁποῖον ἀφοροῦσι ταῦτα τὰ μέτρα, δὲν δύναται νὰ παραπονεθῇ ὅτι ἀδικεῖται. Ἂς σημειώσωμεν μόνον ὅτι τὰ ἔθνη, καθὼς καὶ οἱ ἰδιῶται, ἐνέχονται νὰ ἐμπορεύωνται πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὸ κοινὸν ὄφελος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ διὰ τὰς χρείας, τὰς ὁποίας ἔχει ὁ εἷς τοῦ ἄλλου· μὲ ὅλα ταῦτα ὅμως ἕκαστον ἔθνος μένει πάλιν ἐλεύθερον νὰ ἀποφασίσῃ εἰς μερικὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις, ἂν τῷ συμφέρῃ ἢ ὄχι νὰ ἐνεργῇ, ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ ἐμπόριον. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα εἶναι ἀνώτερα τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους, ἂν τὸ ἔθνος εὑρίσκεται εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ὥστε νὰ νομίζῃ τὸ

ζίναν ἐμπόριον ἐπικίνδυνον εἰς τὴν πολιτείαν του, δύναται νὰ τὸ παραιτήσῃ, καὶ νὰ τὸ ἀπαγορεύσῃ. Οὕτως ἔπραξαν πολὺν καιρὸν οἱ Κινέζοι· πλὴν, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι ἀνάγκη τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα νὰ τῷ ὑπαγορεύωσι τοῦτον τὸν περιορισμὸν διὰ λόγους σπουδαίους καὶ σημαντικούς· ἀλλέως δὲν δύναται νὰ παραβῇ κατὰ τοῦτο τὰ γενικὰ χρέη τῆς ἀνθρωπότητος.

§. 95. Ἂν τὰ δικαιώματα τοῦ ἐμπορίου ἦναι ὑποκείμενα εἰς παραγραφήν.

Εἴδομεν ὁποῖα δικαιώματα ἔλαβαν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν φύσιν ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον, καὶ πῶς δύνανται νὰ προβλέψωσιν ἄλλα διὰ συνθηκῶν. Ἂς θεωρήσωμεν τώρα ἂν δύνανται νὰ ἐπιστηρίζωσί τινα μὲ τὴν πολυχρόνιον χρῆσιν ἢ τὴν παραγραφήν. Διὰ νὰ ἀποφασίσωμεν βασίμως ταύτην τὴν πρότασιν, ἂς σημειώσωμεν πρότερον, ὅτι εἶναι δικαιώματα τὰ ὁποῖα συνίστανται εἰς μίαν ἁπλῆν δύναμιν, καὶ τὰ ὁποῖα λατινιστὶ καλοῦνται jura merae facultatis. Αὐτὰ δὲ εἶναι τοιαύτης φύσεως ὥστε ὅποιος τὰ ἔχει δύναται νὰ κάμῃ αὐτῶν χρῆσιν ἢ ὄχι, κατὰ τὴν θέλησίν του, διότι εἶναι ἐλεύθερος πάσης ὑποχρεώσεως ὡς πρὸς τοῦτο· ἐπομένως αἱ εἰς τὴν ἐνέργειαν τούτων τῶν δικαιωμάτων ἀναφερόμεναι πράξεις ἐξαρτῶνται ἀπὸ μόνην τὴν βούλησιν, καὶ δύναταί τις νὰ τὰς ἐνεργήσῃ ἢ ὄχι, κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του. Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι τούτου τοῦ εἴδους τὰ δικαιώματα δὲν δύνανται νὰ παραγραφῶσι δι' ἔλλειψιν χρήσεως, ἐπειδὴ ἡ παραγραφὴ στηρίζεται μόνον εἰς τὴν νομικῶς ὑποτιθεμένην συγκατάνευσιν· ὅταν λοιπὸν ἔχω τοιοῦτο ἐκ φύσεως δικαίωμα, ὥστε νὰ δύναμαι νὰ τὸ μεταχειρισθῶ ἢ ὄχι, κατὰ τὴν ἀρέσκειάν μου, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ μὲ κάμῃ περὶ τούτου τὴν παραμικρὰν παρατήρησιν, δὲν δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι, μὲ τὸ νὰ μὴ τὸ μετεχειρίσθην πολὺν καιρὸν, ἡ γνώμη μου ἦτον νὰ τὸ παραιτήσω. Ταῦτο λοιπὸν τὸ δικαίωμα δὲν ὑπόκειται εἰς παραγραφὴν, ἔξω μόνον ἂν τις μὲ ἐμπόδισε νὰ τὸ μεταχειρισθῶ, καὶ ἐγὼ ἔδειξα μὲ ἀποχρῶντα συγκαταθέσεως σημεῖα ὅτι ὑπήκουσα. Ἂς ὑποθέσωμεν, π. χ. ὅτι εἶμαι ἐλεύθερος νὰ ἀλέθω τὸν σῖτόν μου εἰς ὅποιον μύλον μὲ ἀρέσει, καὶ ὅτι εἰς πολλὰ μακροῦ διαστήματα χρόνου, ὑπόθες ἑνὸς αἰῶνος, ἐδουλεύθην ἀπὸ τὸν

αὐτὸν μύλον. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦτο ἔπραξα ὅπως ἐνόμισα εὔλογον, δὲν δύναται νὰ συνάξῃ τις ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης χρήσεως τοῦ ἰδίου μύλου ὅτι ἠθέλησα νὰ ὑστερηθῶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀλέσω εἰς ἄλλον τινὰ μύλον, καὶ ἐπομένως τὸ δικαίωμά μου δὲν δύναται νὰ παραγραφῇ. Ἄς ὑποθέσωμεν, ἤδη, ὅτι ἐγὼ θέλω νὰ δουλευθῶ ἀπὸ ἄλλον μύλον, καὶ ὅτι ὁ κύριος τοῦ πρώτου ἐναντιοῦται, καὶ μὲ κοινὸν τρόπον μίαν ἀπαγόρευσιν· ἂν ἐγὼ ὑπακούσω εἰς τὴν ἀπαγόρευσίν του χωρὶς ἀνάγκην, καὶ χωρὶς νὰ τῷ ἐναντιωθῶ κατά τι, μ' ὅλον ὅτι γνωρίζω καὶ ἔχω τὴν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῶ τὰ δίκαιά μου, αὐτὸ τὸ δικαίωμα παραγράφεται, διότι ἡ διαγωγή μου κάμνει νὰ ἀποθέσῃ τις νομίμως ὅτι ἠθέλησα νὰ τὸ παραιτήσω. Ἄς ἐφαρμόσωμεν τώρα ταύτας τὰς ἀρχάς. Ἐπειδὴ κρέμαται ἀπὸ τὴν θέλησιν ἑκάστου ἔθνους νὰ ἐμπορεύεται μὲ τὰ ἄλλα ἢ ὄχι, καὶ νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὰς αἱρέσεις τούτου τοῦ ἐμπορίου, ἕπεται ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐμπορίου εἶναι δικαίωμα ἁπλῆς δυνάμεως, καὶ ἀκολούθως δὲν ὑπόκειται εἰς παραγραφήν. Οὕτως, ἐὰν δύω ἔθνη ἐνεργήσωσι πρὸς ἄλληλα τὸ ἐμπόριον ὁλόκληρον αἰῶνα ἀδιακόπως, ἡ πολυχρόνιος αὕτη χρῆσις δὲν δίδει κανὲν δικαίωμα μήτε εἰς τὸ ἓν μήτε εἰς τὸ ἄλλο· καὶ τὸ ἓν δὲν ὑποχρεοῦται διὰ τοῦτο νὰ ὑποφέρῃ τὸ ἄλλο νὰ ἔρχεται νὰ τῷ πωλῇ τὰς πραγματείας του, ἢ νὰ ἀγοράζῃ ἀπὸ τὰς ἐδικάς του· ἑκάτερα ἔχουσι τὸ διπλοῦν δικαίωμα καὶ νὰ ἀπαγορεύσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ξένων πραγματειῶν, καὶ νὰ πωλήσωσι τὰς ἐδικάς των εἰς ὅποιον θέλει νὰ τὰς λάβῃ. Οὕτω, λόγου χάριν, ἂν οἱ Ἄγγλοι ἐσυνείθισαν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων νὰ λαμβάνωσι τοὺς οἴνους των ἀπὸ τὴν Πορτογαλλίαν, δὲν ὑποχρεοῦνται διὰ τοῦτο νὰ ἐξακολουθήσωσι, μήτε ἔχασαν τὸ ἐλεύθερον νὰ ἀγοράσωσιν εἰς τὸ ἑξῆς οἴνους ἀπὸ ἄλλα μέρη. Παρομοίως, ἂν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων μεταφέρωσι τὰ μάλλινα ὑφάσματά των εἰς τοῦτο τὸ βασίλειον, εἶναι πάντοτε ἐλεύθεροι νὰ τὰ φέρωσιν εἰς ἄλλον τόπον, καὶ οἱ Πορτογάλλοι δὲν ὑποχρεοῦνται, διὰ τὴν πολυχρόνιον ταύτην χρῆσιν, μήτε νὰ πωλῶσι τοὺς οἴνους των πρὸς τοὺς Ἄγγλους, μήτε νὰ ἀγοράζωσι τὰ ὑφάσματά των. Μόνον διὰ τῶν συνθηκῶν δύνανται τὰ ἔθνη νὰ ἀποκτήσωσι δικαιώματα ἐμπορίου, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις νὰ μὴ κρέμαται πλέον ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν ἄλλων.

§ 96. Δὲν παραγράφονται τὰ ἐκ συνθήκης δίκαια.

Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον χαίρει τοιοῦτο δίκαιον δυνάμει συνθήκης, ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ αὐτοῦ χρῆσιν ὅταν θέλῃ, καὶ ὅσον θέλει, ἕπεται κατὰ τὰς προτεθείσας ἀρχὰς ὅτι, ἂν μερικοὺς χρόνους παύσῃ νὰ τὸ ἐνεργῇ, δὲν ἠμπορεῖ διὰ τοῦτο νὰ παραγραφῇ, ἀλλὰ δύναται νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ ὅταν θέλῃ. Ὡς τόσον εἰς μερικὰς περιστάσεις βιάζεταί τις νὰ ἀποφασίσῃ τὸ ἐναντίον, διότι ἀλλάζει τότε καὶ ἡ φύσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος δικαίου. Ἂν, π. χ. ἦτον προφανὲς, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν παρεχώρησε τοῦτο τὸ δίκαιον, εἰ μὴ ἐπὶ σκοπῷ νὰ λάβῃ ἀναγκαῖον εἶδός τι πραγματείας, τὴν ὁποίαν ἀμελεῖ τὸ ἄλλο ἔθνος νὰ τῷ προμηθεύσῃ, ὅταν αὐτὸ εὑρίσκῃ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι τῷ προσφέρουσι τὴν ζητουμένην πραγματείαν, μὲ συμφωνίαν ἀποκλειστικοῦ προνομίου, εἶναι βέβαιον, ὅτι ἠμπορεῖ νὰ παραχωρηθῇ τοῦτο τὸ προνόμιον, καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἔχαιρε τοῦτο τὸ δίκαιον, θέλει τὸ χάσει, διότι δὲν ἐκπλήρωσε τὰς σιωπηρὰς αἱρέσεις του.

§ 97. Περὶ μονοπωλείου.

Τὸ ἐμπόριον εἶναι κοινὴ ὅλου τοῦ ἔθνους ἰδιοκτησία, καὶ ἐπομένως ὅλα τὰ μέλη του ἔχουσιν εἰς αὐτὸ ἴσα δικαιώματα· τὸ μονοπωλεῖον ἄρα εἶναι ἐναντίον εἰς τὰ δίκαια τῶν πολιτῶν. Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ γενικὸς οὗτος κανὼν ἔχει καὶ ἐξαιρέσεις, αἱ ὁποῖαι στηρίζονται εἰς τὸ ὄφελος αὐτὸ τοῦ ἔθνους, καὶ μία συνετὴ κυβέρνησις ἠμπορεῖ εἰς μερικὰς περιστάσεις νὰ συγχωρήσῃ δικαίως τὸ μονοπωλεῖον. Πολλαὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν δύνανται νὰ γένωσιν, εἰ μὴ μὲ μεγάλας δυνάμεις, καὶ ἀπαιτοῦσι σημαντικὰ κεφάλαια, ἀνώτερα τῶν μεμονωμένων μέσων ἑνὸς ἰδιώτου· ἄλλαι πάλιν ἐπιζητοῦσι φρόνησιν μεγάλην, καὶ κανόνας σταθεροὺς καὶ ὁμοιομόρφους διὰ νὰ ἐπιτύχωσιν. Αὗται αἱ ἐπιχειρήσεις δὲν δύνανται νὰ ἐνεργηθῶσιν ἀπὸ ἰδιώτας, καὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις σχηματίζονται συντροφίαι μὲ τὴν ἄδειαν τῆς κυβερνήσεως, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ τελεσφορήσωσιν, ἂν δὲν χαίρωσι προνόμιον ἀποκλειστικοῦ· καὶ τότε συμφέρει εἰς τὸ ἔθνος νὰ παραχωρήσῃ τοῦτο τὸ προνόμιον. Τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθησαν εἰς διαφόρους

τόπους αἱ πολυάριθμοι συντροφίαι, αἱ ὁποῖαι ἐνεργοῦσι τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς. Εἶναι προσέτι ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἠμπορεῖ νὰ παραχωρήσῃ ἀποκλειςικὸν προνόμιον εἰς ἐκεῖνον, ὅςτις ὑπόσχεται νὰ εἰσάξῃ εἶδός τι ἐμπορίου ἢ ἐργοχείρου, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται ἀλλέως νὰ ἐνεργηθῇ ἀπὸ τὸ ἔθνος του. Ὅποτε ὅμως χωρὶς βλάβην, ἢ ζημίαν τοῦ ἔθνους, ἠμπορεῖ νὰ ἦναι κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, παραχωρῶν αὐτὸ ὁ ἡγεμὼν εἰς μερικοὺς μόνον ἐξ αὐτῶν, προσβάλλει τὰ δίκαια τῶν ἐπιλοίπων.

§. 98. Πλάςιγξ τοῦ ἐμπορίου· προσοχὴ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τοῦτο.

Ὁ ὁδηγὸς τοῦ ἔθνους ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τὸ ἐπικερδὲς εἰς τὸν λαόν του ἐμπόριον, καὶ νὰ παύῃ ἢ κἂν νὰ περιορίζῃ τὸ ἐπιζήμιον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον ἔγειναν τὸ κοινὸν μέτρον ὅλων τῶν πραγματειῶν, ἕπεται ὅτι ἐπικερδὲς ἐμπόριον εἶναι ὅποιον εἰσάγει εἰς τὴν ἐπικράτειαν περισσοτέραν ποσότητα τούτων τῶν μετάλλων ἀφ' ὅσην ἐξάγει, καὶ ἐπιζήμιον ἐκ τοὐναντίου δικαίως νομίζεται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξάγει περισσότερον χρυσίον ἢ ἀργύριον παρ' ὅ, τι εἰσάγει. Ὁ ὑπολογισμὸς δὲ οὗτος καλεῖται πλάσιγξ τοῦ ἐμπορίου. Ὅθεν ἡ ἐπιτηδειότης τῶν διευθυνόντων αὐτὸ συνίςαται εἰς τὸ νὰ κάμνωσιν ὥςε ἡ πλάςιγξ αὕτη νὰ ῥέπῃ εἰς ὄφελος τοῦ ἔθνους.

§. 99. Περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς εἰσαγωγῆς.

Ἀπὸ ὅσα μέτρα ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ μία συνετὴ κυβέρνησις διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτον τὸν σκοπὸν, δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐδῶ, εἰ μὴ τὰ δικαιώματα τῆς εἰσαγωγῆς. Ὅταν οἱ ὁδηγοὶ τῆς πολιτείας, χωρὶς νὰ ςενοχωρήσωσιν ὅλως διόλου τὸ ἐμπόριον, ζητῶσιν ὅμως νὰ τὸ κάμωσι νὰ ἀλλάξῃ τὴν διεύθυνσίν του, καθυποβάλλουσι τὸ εἶδος τῆς πραγματείας, τὴν ὁποίαν θέλουσι νὰ ἀποτρέψωσιν, εἰς τελωνειακὰ δικαιώματα, ἱκανὰ νὰ ψυχράνωσι τὴν διὰ τοῦτο τὸ εἶδος ζέσιν τῶν κατοίκων. Οὕτως ὁ οἶνος τῆς Γαλλίας βαρύνεται εἰς τὴν Ἀγγλίαν μὲ ὑπέρογκα δικαιώματα τελωνείου, ἐνῷ ὁ Πορτογαλλικὸς πληρόνει πολλὰ μέτρια, διότι ἡ Ἀγγλία πωλεῖ ὀλίγας πραγματείας της εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνῷ διασπείρει ἀπείρους εἰς τὴν Πορτογαλλίαν. Ἡ Γαλλία δὲν ἠμπορεῖ κατὰ τοῦτο νὰ παρα-

πονεθῇ, καθότι ἕκαςον ἔθνος εἶναι ἐλεύθερον νὰ προσδιορίσῃ τὰς αἱρέσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας κρίνει εὔλογον νὰ δέχεται τὰς ξένας πραγματείας, καὶ ἠμπορεῖ μάλιςα νὰ μὴ τὰς δεχθῇ τελείως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ ἐπιμελείας τῶν δημοσίων ὁδῶν, καὶ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ περάσματος.

---

§ 100. Ὄφελος τῶν δημοσίων ὁδῶν, τῶν διωρύγων κτλ.

Τὸ ὄφελος τῶν δημοσίων ὁδῶν, τῶν γεφυρῶν, τῶν διωρύγων, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ὅλων τῶν ἀσφαλῶν καὶ ἐπιτηδείων μέσων τοῦ κοινωνεῖν, εἶναι ἀδιαφιλονείκητον. Εὐκολύνουσι τὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐμπόριον, καὶ ἀποκαθιςῶσι τὴν μετακόμισιν τῶν πραγματειῶν ὀλιγοεξοδωτέραν, ἀσφαλεςέραν καὶ εὐκολωτέραν. Οἱ ἔμποροι εὑρίσκονται τότε εἰς κατάςασιν νὰ πωλῶσιν εὐθηνότερα, καὶ νὰ προτιμῶνται τῶν ἄλλων· ἕλκονται οἱ ξένοι, καὶ αἱ πραγματεῖαί των, εἰσαγόμεναι εἰς τὴν ἐπικράτειαν, διασπείρουσιν, ὅθεν αὐτοὶ διαβῶσι, τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ὀλλανδία γνωρίζουσιν ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας τὰ εὐτυχῆ ταῦτα ἀποτελέσματα.

§. 101. Χρέος τῆς κυβερνήσεως κατὰ τοῦτο.

Μία τῶν κυριωτέρων φροντίδων, τὰς ὁποίας ἡ κυβέρνησις χρεωςεῖ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ἐμπόριον, εἶναι ἡ περὶ τὰς δημοσίους ὁδοὺς, τὰς διώρυγας κτλ. Ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ πάντα τρόπον διὰ νὰ τὰς ἀποκαταςήσῃ ἀσφαλεῖς καὶ ἐπιτηδείους. Ἡ Γαλλία εἶναι μία τῶν ἐπικρατειῶν τοῦ κόσμου, ὅπου τὸ δημόσιον τοῦτο χρέος ἐκπληροῦται μὲ τὴν μεγαλητέραν ἐπιμέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν. Πανταχοῦ πολυάριθμοι φυλακαὶ ἐπαγρυπνοῦσι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ὁδοιπόρων· δρόμοι μεγαλοπρεπέςατοι, γέφυραι, διώρυγες, εὐκολύνουσι τὴν ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν κοινωνίαν. Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ'. ἥνωσε τὰς δύω θαλάσσας, ἀξίως τῆς μεγαλοπραξίας τῶν Ῥωμαίων.

§. 102. Περὶ τῶν δικαιωμάτων του κατὰ τοῦτο.

Ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος ὀφείλει χωρὶς ἀμφιβολίαν νὰ συνεισφέρῃ

εἰς τόσον ἐπωφελῆ δι' αὐτὸ ἔργα· ἑπομένως ὅταν ἡ κατασκευὴ, ἢ ἡ ἐπισκευὴ τῶν δημοσίων ὁδῶν, τῶν γεφυρῶν, τῶν διωρύγων, ἤθελαν παρὰ πολὺ βαρύνει τὸ ταμεῖον, ἡ κυβέρνησις δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς πολίτας νὰ συνεισφέρωσιν εἰς αὐτὰ, εἴτε ἐργαζόμενοι, εἴτε καταβάλλοντες χρήματα. Εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας εὑρέθησαν ἄνθρωποι γογγύζοντες κατὰ τῆς διοικήσεως, ἥτις τοὺς ἠνάγκαζεν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν δημοσίων ὁδῶν· δὲν ἀπέρασεν ὅμως πολὺς καιρὸς, καὶ ἄρχισαν νὰ εὐλογῶσι τοὺς αὐτουργοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅταν ἡ πεῖρα τοὺς ἔκαμε νὰ γνωρίσωσι τὰ ἀληθῆ συμφέροντά των.

§. 103. Βάσις τῶν δικαιωμάτων τοῦ περάσματος.

Ἐπειδὴ ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ διατήρησις τῶν προῤῥηθέντων ἀπαιτοῦσι μεγάλα ἔξοδα, τὸ ἔθνος ἠμπορεῖ μὲ δίκαιον λόγον νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ συνεισφέρωσιν ὅσοι ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦνται, καὶ αὕτη εἶναι ἡ νόμιμος βάσις τῶν δικαιωμάτων τοῦ περάσματος. Εἶναι δίκαιον τόσον ὁ ἁπλοῦς ὁδοιπόρος, ὅσον καὶ ὁ ἔμπορος, ὅςτις ὠφελεῖται ἀπὸ τὴν διώρυγα, ἀπὸ τὴν γέφυραν, ἢ ἀπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν, νὰ καταβάλῃ μικράν τινα ποσότητα διὰ τὰ ἐπωφελῆ ταῦτα κατασήματα, καὶ ἂν αἱ κυβερνήσεις εὑρίσκωσιν ἐνίοτε εὔλογον νὰ χαρίσωσι κατὰ τοῦτο ἀτέλειαν εἰς τοὺς πολίτας, δὲν ἀναγκάζονται ποσῶς νὰ πράξωσι τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς ξένους.

§. 104. Κατάχρησις τούτου τοῦ δικαιώματος.

Ἀλλὰ τοῦτο τὸ καθ' ἑαυτὸ νομιμώτατον δικαίωμα καταντᾷ πολλάκις εἰς ἀξιοκατάκριτον κατάχρησιν. Εἶναι τόποι, ὅπου δὲν φροντίζουσιν οὐδαμῶς διὰ τοὺς δρόμους, καὶ ὅπου μολοντοῦτο ἀπαιτοῦσιν ὑπέρογκα δικαιώματα ἀπὸ τοὺς ὁδοιπόρους. Πολλάκις ὁ κύριος μικροτάτου διαςήματος γῆς, ληγούσης εἰς ποταμόν τινα, ὑποχρεοῖ τοὺς πλέοντας ἐκεῖθεν εἰς σημαντικὰς πληρωμὰς, μολονότι αὐτὸς δὲν καταβάλλει οὐδ' ἕνα ὀβολὸν, διὰ νὰ καταςήσῃ τὸν πλοῦν εὐκολώτερον ἢ ἐπιτηδειότερον. Τὰ τοιαῦτα εἶναι προφανεῖς ἁρπαγαὶ, ἐναντίαι εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καθότι ἡ διαίρεσις καὶ ἡ ἰδιοκτησία τῆς γῆς δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ κανένα τὸ δίκαιον τοῦ διαβαίνειν, ὅταν δὲν βλάπτεται ὁ τόπος ἐκείνου, ὅθεν γίνεται ἡ διάβασις· ἕκαςος ἄνθρωπος ἔ-

λάβει τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπὸ τὴν φύσιν, καὶ δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ὑποχρεώνηται νὰ τὸ ἀγοράζῃ. Ὡς τόσον τὸ κατ' ἀρέσκειαν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, ὅ ἐςι τὰ ἔθιμα αὐτῶν, ὑποφέρουσι τὴν σήμερον ταύτην τὴν κατάχρησιν, ἐν ὅσῳ δὲν καταντᾷ εἰς τοιαύτην ὑπερβολὴν, ὥςε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸ ἐμπόριον. Ἐν γένει ὅμως δὲν ὑποτάσσονται τὰ ἔθνη εὐκόλως, εἰ μὴ εἰς τὰ παλαιόθεν προσδιωρισμένα δικαιώματα, ὅσα δὲ νεωςὶ εἰσάγονται, γεννῶσιν ὡς ἐπιτοπλεῖςον φιλονεικίας. Οἱ Ἑλβετοὶ ἐκήρυξαν τὸ πάλαι τὸν πόλεμον εἰς τοὺς Δοῦκας τοῦ Μεδιολάνου διὰ τοιούτου εἴδους ἀπαιτήσεις. Γίνεται πρὸς τούτοις κατάχρησις τοῦ δικαιώματος τούτου, ὅταν ἀπαιτῆται πληρωμὴ πολλὰ μεγάλη, καὶ ὀλίγον ἀνάλογος μὲ τὰ ἀναγκαιοῦντα ἔξοδα. Τὴν σήμερον τὰ ἔθνη συμβιβάζουσι τὰ τοιαῦτα μεταξύ των διὰ συνθηκῶν, καὶ οὕτως ἀποφεύγουσι τοὺς ὑπερβολικοὺς φόρους καὶ τὰς δυσκολίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ νομίσματος, καὶ ἀνταλλάγματος.

---

§. 105. Σύςασις τοῦ νομίσματος.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἰδιοκτησίας, οἱ ἄνθρωποι συνάλλαττον τὰ προϊόντα των μὲ ἄλλα, τῶν ὁποίων εἶχον χρείαν. Μετὰ ταῦτα ὅμως τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον ἔγιναν τὸ κοινὸν μέτρον τῆς τιμῆς ὅλων τῶν πραγμάτων· καὶ διὰ νὰ μὴν ἀπατᾶται ὁ λαὸς, ἐφεῦρον νὰ χαράττωσιν, ἐν ὀνόματι τῆς πολιτείας, ἐπάνω εἰς κομμάτια χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνος, ἢ ἄλλο τι ἐκτύπωμα, ὡς ἐχέγγυον τῆς ἀξίας των. Μὲ τοῦτο τὸ μέσον εὐκολύνθη κατὰ πολλὰ τὸ ἐμπόριον, καὶ τὰ ἔθνη ἢ οἱ ὁδηγοί των ὀφείλουσι νὰ προσηλόνωσιν ὅλην τὴν προσοχήν των εἰς τὸ ἀξιολογώτατον τοῦτο ἀντικείμενον.

§ 106. Χρέη τοῦ ἔθνους, ἢ τοῦ ἡγεμόνος, ὡς πρὸς τοῦτο.

Ἐπειδὴ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ νομίσματος εἶναι ἡ σφραγὶς τῆς τιμῆς καὶ ἀξίας του, ἐννοεῖται εὐκόλως ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέπεται εἰς ὅλους ἡ κατασκευή του· ἀλλέως ἤθελεν ὑπόκεισθαι εἰς πα-

ρὰ πολλὰς δολώσεις, καὶ ἐξαλειφομένης τῆς δημοσίας ἐμπιςοσύνης, ἤθελε ματαιωθῆ ἡ ἐπωφελὴς αὕτη ἐφεύρεσις. Τὸ νόμισμα κατασκευάζεται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς πολιτείας, ἢ τοῦ ἡγεμόνος, ὅςτις νομίζεται καὶ ἐγγυητὴς αὐτοῦ· ὀφείλει λοιπὸν νὰ ἐπιμελῆται, ὥςε νὰ κατασκευάζηται ἱκανὴ ποσότης διὰ τὰς χρείας τοῦ ἐμπορίου, καὶ νὰ γίνηται ἄδολον, δηλ. νὰ ἰσοδυναμῇ ἡ ἐνδόμυχος ἢ ἐσωτερική του ἀξία μὲ τὴν ἐξωτερικὴν ἢ ἀριθμητικήν. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι, εἰς κατεπειγούσας ἀνάγκας, ἡ πολιτεία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατάξῃ τοὺς πολίτας νὰ δεχθῶσι τὸ νόμισμα εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς του ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ξένοι δὲν θέλουσι τὸ δεχθῆ εἰς ταύτην τὴν τιμὴν, τὸ ἔθνος δὲν κερδαίνει τίποτε μὲ τοῦτο τὸ ςρατήγημα, τὸ ὁποῖον σκεπάζει μόνον δι' ὀλίγας ςιγμὰς τὴν πληγὴν χωρὶς νὰ τὴν ἰατρεύσῃ. Η αὔξησις δὲ τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν αὐθαιρέτως δίδουσιν εἰς αὐτὸ τὸ νόμισμα, εἶναι ἀληθὲς δάνειον, τὸ ὁποῖον ὁ ἡγεμὼν λαμβάνει ἀπὸ τὸ ὑπήκοόν του· καὶ διὰ νὰ φυλάξῃ ἀκριβῆ δικαιοσύνην, ἅμα παύσει ἡ ἀνάγκη, ὀφείλει νὰ ἐξαγοράσῃ πάλιν ὅλον τοῦτο τὸ νόμισμα μὲ ἔξοδα τῆς πολιτείας, πληρόνων αὐτὸ μὲ ἄλλα νομίσματα, κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν των· ἀλλέως τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ φόρου, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλεται εἰς καιρὸν ἀνάγκης, πίπτει εἰς ἐκείνους μόνους, ὅσοι ἐπληρώθησαν μὲ τὸ αὐθαίρετον τοῦτο νόμισμα· ὅπερ ἄδικον. Ἐκτὸς τούτου, ἡ πεῖρα ἔδειξεν, ὅτι τὰ τοιαῦτα μέτρα εἶναι ὀλέθρια εἰς τὸ ἐμπόριον, διότι ἐξαλείφουσι τὴν ἐμπιςοσύνην τοῦ ξένου καὶ τοῦ πολίτου, ὑψόνουσιν ἀναλόγως τὴν τιμὴν ὅλων τῶν πραγμάτων, ὑποχρεοῦσιν ἅπαντας νὰ κρύψωσιν, ἢ νὰ ἐξάξωσι τὸ καλὸν παλαιὸν νόμισμα, καὶ παύουσι τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἀργυρίου. Εἶναι λοιπὸν χρέος παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς ἡγεμόνος νὰ ἀπέχῃ, ὅσον δυνατὸν, ἀπὸ τοσοῦτον ἐπικίνδυνον πρᾶξιν, καὶ νὰ καταφεύγῃ μᾶλλον εἰς φόρους καὶ δοσίματα ἔκτακτα, διὰ νὰ ἀπαντήσῃ τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πολιτείας.

§. 107. Δικαιώματά του ὡς πρὸς τοῦτο.

Ἐπειδὴ ἡ πολιτεία εἶναι ὁ ἐγγυητὴς τῆς ἀγαθότητος τοῦ νομίσματος, ἕπεται ὅτι εἰς μόνην τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν ἀνήκει νὰ τὸ χαράττῃ· ὅσοι δὲ τὸ μιμοῦνται, παραβιάζουσι τὰ δικαιώματα

τοῦ κυριάρχου, εἴτε τὸ κατασκευάζουσι τῆς ἰδίας ποιότητος, εἴτε τὸ δολόνουσιν· οἱ τοιοῦτοι ὀνομάζονται κιβδηλοποιοὶ, καὶ τὸ ἔγκλημά των θεωρεῖται δικαίως ὡς ἓν τῶν βαρυτέρων. Καθότι ἂν κατασκευάζωσι νόμισμα δολωμένον, κλέπτουσι τὸ δημόσιον καὶ τὸν κυριάρχην· καὶ ἂν πάλιν τὸ κατασκευάζωσι καλὸν, οἰκειοποιοῦνται τὸ δικαίωμα τοῦ κυριάρχου. Αὐτοὶ δὲν δύνανται νὰ τὸ κατασκευάσωσι καλὸν, ἂν δὲν ὠφελῶνται ἀπὸ τὴν εὐκολίαν τῆς κατασκευῆς, καὶ τότε ἁρπάζουσι κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν ἐπικράτειαν. Διὰ τοῦτο, τὸ δίκαιον τοῦ χαράττειν νόμισμα καταριθμεῖται μεταξὺ τῶν κυριαρχικῶν δικαίων, καὶ ὁ Βοδὲν ἀναφέρει ὅτι ἐνῷ ὁ βασιλεὺς τῆς Πολλωνίας Σιγισμόνδος Αὔγουσος εἶχε χαρίσει εἰς τοὺς 1543 τὸ προνόμιον τοῦτο εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Προυσσίας, τὰ συςήματα τῆς ἐπικρατείας ἐκήρυξαν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἠμποροῦσε νὰ παραχωρήσῃ τοῦτο τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀχώρισον τοῦ διαδήματος. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς σημειοῖ ὅτι μ' ὅλον ὁποῦ τὸ πάλαι πολλοὶ ἄρχοντες καὶ ἐπίσκοποι τῆς Γαλλίας ἔχαιρον τὸ προνόμιον τῆς νομισματοποιΐας, ἐνομίζοντο πάντοτε ὅτι τὸ ἔκαμναν διὰ τῆς βασιλικῆς ἀδείας, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνήρεσεν ἐπὶ τέλους ὅλα αὐτὰ τὰ προνόμια, διὰ τὰς γεννηθείσας καταχρήσεις.

§. 108. Ἀδικία ἔθνους πρὸς ἔθνος ὡς πρὸς τὸ νόμισμα.

Ἐξ ὧν ἐθέσαμεν ἀρχῶν ἕπεται ὅτι, ἂν ἔθνος τι μιμῆται τὸ νόμισμα τοῦ ἄλλου, ἢ ἂν ἀνέχηται καὶ προςατεύῃ τοὺς χαράττοντας αὐτὸ κιβδηλοποιοὺς, τὸ ἀδικεῖ· ὡς ἐπιτοπλεῖςον ὅμως οἱ τοιοῦτοι ἐγκληματίαι δὲν εὑρίσκουσιν οὐδαμοῦ καταφύγιον, ἐπειδὴ συμφέρει εἰς ὅλους τοὺς κυριάρχας νὰ τοὺς ἐξολοθρεύωσι.

§. 109. Περὶ ἀνταλλάγματος, καὶ περὶ ἐμπορικῶν νόμων.

Εἶναι δὲ καὶ ἄλλη νεωτέρα συνήθεια, οὐχ ἧττον ὠφέλιμος εἰς τὸ ἐμπόριον ἀπὸ τὸ νόμισμα, ἡ τοῦ ἀνταλλάγματος, ἢ τῶν τραπεζιτικῶν διαπραγματεύσεων, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔμπορος ςέλλει ἀπὸ ἓν ἄκρον τοῦ κόσμου ἕως εἰς τὸ ἄλλο, ἀναριθμήτους ποσότητας, σχεδὸν χωρὶς ἔξοδα, καὶ ἂν θέλῃ, καὶ χωρὶς κίνδυνον. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐθνῶν, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ προςατεύωσι τὸ ἐμπόριον, πρέπει νὰ θέτωσι καὶ περὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου ἐντελεῖς νόμους, ἐξασφαλίζοντας τὰς ἐργασίας τῶν ἐμπόρων, εἴτε πολι-

τῶν, εἴτε ξένων. Ἐν γένει δὲ τὸ συμφέρον καὶ τὸ χρέος ἑκάςου ἔθνους ἐπίσης τῷ ὑπαγορεύουσι νὰ συντάξῃ ἐμπορικοὺς νόμους συνετοὺς καὶ δικαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Δεύτερος σκοπὸς τῆς καλῆς κυβερνήσεως εἶναι νὰ προβλέψῃ τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους.

---

§. 110. Τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ ἀγωνίζηται διὰ τὴν εὐδαιμονίαν του.

Ὅσα εἴπομεν εἰς τὰ προηγούμενα πέντε κεφάλαια ἀναφέρονται εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει ἡ κυβέρνησις νὰ λαμβάνῃ φροντίδα διὰ νὰ εὐχαριςῇ τὰς χρείας τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ εἰσάγῃ τὴν εὐθηνίαν εἰς τὴν ἐπικράτειαν· ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀναγκαιότατα, ἀλλὰ δὲν ἐξαρκοῦσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἑνὸς ἔθνους· ἡ πεῖρα δεικνύει, ὅτι ἠμποροῦσιν οἱ λαοὶ νὰ ἦναι δυςυχεῖς ἐν μέσῳ ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ τοῦ πλούτου. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀληθῆ καὶ ςαθερὰν εὐδαιμονίαν, σχηματίζει τὸν δεύτερον σκοπὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ θέσῃ ὅλην τὴν προσοχήν της. Ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ κέντρον, πρὸς τὸ ὁποῖον τείνουσιν ὅλα τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα, τόσον ἑνὸς ἀνθρώπου, ὅσον καὶ ἑνὸς λαοῦ, καὶ οὗτος εἶναι ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ εὐδαιμονεῖν εἶναι τὸ δυνατὸν ἐλατήριον, τὸ ὁποῖον κινεῖ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐπειδὴ ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ τέλος, πρὸς ὃ σκοπεύουσιν ὅλοι, ὀφείλει νὰ ἦναι τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς δημοσίας θελήσεως. Εἶναι λοιπὸν χρέος ἐκείνων, οἵτινες σχηματίζουσιν ἢ παριςῶσι τὴν δημοσίαν ταύτην θέλησιν, ἐν ἑνὶ λόγῳ, τῶν ὁδηγῶν τοῦ ἔθνους, νὰ ἀγωνίζωνται ἐργαζόμενοι, ἐπαγρυπνοῦντες, καὶ κινοῦντες τὰ πάντα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν του.

§. 111. Ἐκπαίδευσις.

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δέ τις τοῦτο, ὀφείλει νὰ διδάσκῃ τὸ ἔθνος νὰ ζητῇ τὴν εὐδαιμονίαν ἐκεῖ, ὅπου αὐτὴ ἀληθῶς εὑρίσκεται, δηλ. εἰς τὴν ἐντέλειαν, καὶ νὰ τῷ μανθάνῃ πῶς νὰ τὴν ἀποκτήσῃ·

ὅθεν καὶ ὁ ὁδηγὸς τῆς πολιτείας ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν ἐπιμέλειαν πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ γενικὸν φωτισμὸν τοῦ λαοῦ του. Ἄς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς δεσπότας τῆς Ἀνατολῆς τὸ διὰ τὰς ἐπιςήμας μῖσός των· φοβοῦνται μὴ οἱ λαοί των παιδευθῶσι, διότι θέλουσι νὰ βασιλεύωσιν εἰς δούλους. Ἂν ὅμως αὐτοὶ ἀπολαμβάνωσι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑποταγῆς, δοκιμάζουσι συχνάκις καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παρακοῆς καὶ τῆς ἀντιςάσεως. Ὁ δίκαιος καὶ συνετὸς ἡγεμὼν δὲν τρέμει τὸ φῶς· ἠξεύρει ὅτι εἶναι μάλιςα βοηθητικὸν τῆς καλῆς κυβερνήσεως. Ἂν οἱ πεφωτισμένοι ἄνδρες γνωρίζωσιν ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι φύσει τὸ μερίδιον τοῦ ἀνθρώπου, ἠξεύρουσι καὶ παρὰ πάντα ἄλλον, πόσον εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὸ ἴδιόν των ὄφελος νὰ ὑποτάσσεται αὕτη ἡ ἐλευθερία εἰς μίαν νόμιμον ἐξουσίαν· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἀνεπίδεκτοι δουλείας, αὐτοὶ εἶναι πιςοὶ ὑπήκοοι καὶ πολῖται.

§. 112. Ἀνατροφὴ τῆς νεολαίας.

Αἱ πρῶται προσβολαὶ ἔχουσι μεγίςην ἐπιῤῥοὴν εἰς ὅλην τὴν ἐπίλοιπον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τοὺς τρυφεροὺς χρόνους τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δέχονται εὐκόλως τὸν σπόρον τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ· ἡ ἀνατροφὴ λοιπὸν τῆς νεολαίας εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἀντικειμένων τῆς κυβερνητικῆς ἐπιμελείας. Δὲν πρέπει ἡ κυβέρνησις νὰ ἀφίνῃ ὁλόκληρον ταύτην τὴν φροντίδα εἰς τοὺς πατέρας· ὀφείλει νὰ συνιςᾷ δημόσια τῆς παιδείας καταςήματα, νὰ προβλέπῃ διδασκάλους πεφωτισμένους, νὰ τὰ διευθύνῃ μὲ σύνεσιν, καὶ νὰ κάμνῃ εἰς τρόπον, ὥςε οἱ πολῖται νὰ μὴν ἀμελῶσι νὰ ὠφελῶνται ἀπὸ ὅλα αὐτά. Τοῦτο εἶναι τὸ καλήτερον μέσον νὰ σχηματίσῃ τις ἀξιολόγους πολίτας. Ὁποία ἀνατροφὴ ἡ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς πολιτείας των! Ἀλλὰ καὶ πόσον φυσικὸν παρεπόμενον ἦτον νὰ ἀναφύωνται τοιοῦτοι μεγάλοι ἄνδρες! Οἱ νέοι ἐπροσκολλῶντο εἰς ἓν λαμπρὸν ὑποκείμενον, ἐφοίτων εἰς τὴν οἰκίαν του, τὸ συνώδευον πανταχοῦ, καὶ ὠφελοῦντο ἐπίσης ἀπὸ τὰ μαθήματα καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματά του. Παίζοντες ἢ διασκεδάζοντες, οἱ Ῥωμαῖοι ἐγυμνάζοντο πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἦναι καλοὶ ςρατιῶται. Τὸ αὐτὸ ἐγίνετο καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ οἱ περὶ ἀνατροφῆς κανόνες ἦσαν ἐκ τῶν συνετωτέρων τοῦ Λυκούργου.

§. 113. Περὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιςημῶν.

Ἠμπορεῖ τις νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ὁ ἡγεμὼν καὶ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ προςατεύωσι τὰς ἐπιςήμας καὶ τὰς τέχνας; Χωρὶς νὰ αναφέρωμεν τοσαύτας ἐπωφελεῖς ἐφευρέσεις, αἱ ὁποῖαι καθημερινῶς ἐμπνέουσι τὸν θαυμασμὸν, τὰ γράμματα καὶ αἱ ὡραῖαι τέχναι φωτίζουσι τὸ πνεῦμα, ἐξημερόνουσι τὰ ἤθη, καὶ ἄν ποτε ἀπαντᾶται ἡ παιδεία χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ, ὅτι ἡ σπουδὴ εὑρίσκει τότε καρδίαν ἠλκωμένην ἀπὸ τὰ πάθη. Τὸ ἔθνος λοιπὸν καὶ οἱ ὁδηγοί του ὀφείλουσι νὰ προςατεύωσι τοὺς πεπαιδευμένους καὶ μεγάλους τεχνίτας, καὶ νὰ διεγείρωσι τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα διὰ τῆς φιλοτιμίας καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Τὴν σήμερον εἶναι περιττὸν νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ τῆς ὠφελείας τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ὡραίων τεχνῶν, καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐνθαῤῥύνωνται. Ὁ ἀθάνατος Πέτρος ὁ Μέγας δὲν ἐσοχάσθη, ὅτι ἠδύνατο χωρὶς τῆς βοηθείας των νὰ φωτίσῃ τὴν Ῥωσσίαν, καὶ νὰ τὴν κάμῃ νὰ ἀκμάσῃ. Εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιςημονικαὶ γνώσεις συνεπιφέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον (*).

§. 114. Περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ φιλοσοφεῖν.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου. Τί δύναται νὰ γεννήσῃ τὸ πνεῦμα, ὅταν ςενοχωρῆται ἀπὸ τὸν φόβον; Ὁ πλέον σοφὸς ἀνὴρ θέλει ποτε φωτίσει τοὺς συμπολίτας του, ἂν καταπολεμῆται ἀκαταπαύςως ἀπὸ σοφιςὰς ἀμαθεῖς καὶ δεισιδαίμονας; ἂν ἦναι ὑπόχρεως νὰ προφυλάττηται ἀδιακόπως μήπως ἐγκαλεσθῇ ἀπὸ τοὺς ἐξάγοντας τὰς συνεπείας (tireurs de conséquences), ὡς προσβάλλων τὰς παραδεδεγμένας καὶ καθεςώσας ἐννοίας; Ἠξεύρω ὅτι ἡ ἐλευθερία ἔχει τὰ ὅριά της· ὅτι τὰ τυπογραφεῖα πρέπει νὰ ἐπαγρυπνῶνται ἀπὸ μίαν συνετὴν ἀσυ-

---

(*) Γράφων πρὸ ἑξήκοντα περίπου ἐτῶν ὁ συγγραφεὺς, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ διϊσχυρισθῇ ἐκτεταμένως τὴν ὠφέλειαν τῆς μαθήσεως. Τὴν σήμερον δὲν ἀμφισβητεῖται ὅμως πλέον, καὶ διὰ τοῦτο συνέτεμα ὀλίγα τινα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπιχειρημάτων του, ὡς καὶ ἡλίου λαμπροτέρας.

νομίαν, διὰ νὰ μὴν ἐκδίδωνται συγγράμματα σκανδαλώδη, προσβάλλοντα τὰ ἤθη, τὴν κυβέρνησιν, ἢ τὴν νόμιμον θρησκείαν· ὀφείλομεν ὅμως νὰ φυλαχθῶμεν, μὴ σβέσωμεν τὸ φῶς, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ κερδίσῃ ἡ πολιτεία τὰ πλέον πολύτιμα ἀγαθά. Πολλὰ ὀλίγοι ἄνθρωποι ἠξεύρουσι νὰ φυλάξωσι τὸν μέσον ὅρον, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ φιλολογικοῦ λογοκριτοῦ δὲν πρέπει νὰ παραχωρῶνται, εἰ μὴ εἰς ἄνδρας συνετοὺς οὐχ ἧττον, ἢ φωτισμένους. Διατί νὰ ἀνιχνεύῃ τις εἰς τὰ βιβλία ὅ, τι ὁ συγγραφεύς των δὲν φαίνεται νὰ ἠθέλησε νὰ γράψῃ; Ἀντὶ νὰ ταράττωσι τὸν φιλόσοφον διὰ τὰς ἐννοίας του, τὰ δικαστήρια ὀφείλουσι μᾶλλον νὰ παιδεύωσιν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τολμῶσιν ἀναισχύντως νὰ τὸν συκοφαντῶσι. Ποτὲ φιλόσοφος δὲν ἐτάραξε τὴν πολιτείαν ἢ τὴν θρησκείαν μὲ τὰς γνώμας του. Ταράττει δὲ μᾶλλον τὴν πολιτείαν, καὶ ῥιψοκινδυνεύει τὴν θρησκείαν, ὅστις προσπαθεῖ νὰ δείξῃ, ὅτι αἱ γνῶμαι μεγάλου τινος ἀνδρὸς ἐναντιοῦνται εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὰ καθεστῶτα.

§. 115. Ὀφείλομεν νὰ ἐμπνέωμεν ἔρωτα ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ μῖσος κατὰ τῆς κακίας.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ διδάσκεται τὸ ἔθνος· εἶναι πολὺ ἀναγκαιότερον ἀκόμη εἰς τὴν εὐδαιμονίαν του, νὰ μάθῃ νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ ἀπεχθάνεται τὴν κακίαν. Ὅσοι ἐμελέτησαν βαθέως τὴν ἠθικὴν, εἶναι πεπεισμένοι, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ὥςε αἱ γνῶμαί της δὲν εἶναι ἄλλο τι, παρὰ ἡ τέχνη τοῦ εὐδαιμονεῖν· πρέπει δὲ νὰ μὴ γνωρίζῃ τις οὐδὲ σμικρὸν τὴν πολιτικὴν ἐπιςήμην, διὰ νὰ μὴν αἰσθάνεται πόσον τὸ ἐνάρετον ἔθνος θέλει εἶσθαι ἱκανώτερον, παρὰ τὰ ἄλλα, νὰ σχηματίσῃ πολιτείαν εὐδαίμονα, ἥσυχον, ἀκμάζουσαν, ςερεὰν, ἐμπνέουσαν, ἐν ἑνὶ λόγῳ, σέβας εἰς τοὺς γείτονάς της, καὶ τρόμον εἰς τοὺς πολεμίους. Τὸ συμφέρον λοιπὸν τοῦ ἡγεμόνος, τὰ καθήκοντα καὶ τὸ συνειδὸς του συντρέχουσιν εἰς τὸ νὰ τὸν ἀναγκάσωσι νὰ ἐπαγρυπνῇ μὲ μεγίςην προσοχὴν εἰς τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἀντικείμενον. Ἂς μεταχειρίζεται λοιπὸν τὴν ἐξουσίαν του ὅλην εἰς τὸ νὰ κάμνῃ νὰ κυριεύῃ ἡ ἀρετὴ, καὶ εἰς τὸ νὰ καταπιέζῃ τὴν κακίαν· ἂς διευθύνῃ ἐπὶ τοῦτο τὸ τέλος ὅλα τὰ δημόσια κατα-

σήματα· ἄς ῥυθμίζῃ κατὰ τοῦτο τὴν διαγωγήν του, τὸ παράδειγμά του, τὴν διανομὴν τῶν ἀμοιβῶν, τῶν ὑπουργημάτων καὶ τῆς δόξης· ἄς στρέφῃ τὴν προσοχήν του ἕως εἰς τὴν οἰκειακὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, καὶ ἄς ἐξορίζῃ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν ὅ, τι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἄλλο ἀποτέλεσμα, εἰ μὴ τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν. Ἡ πολιτικὴ θέλει τὸν διδάξει τὰ μέσα τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἐπιθυμητὸν τοῦτον σκοπόν· ἐκείνη θέλει τῷ δείξει τίνα μέσα ὀφείλει νὰ προτιμᾷ, τίνα δὲ νὰ ἀποφεύγῃ, διὰ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὰ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν κινδύνους, καὶ διὰ τὰς ἐνδεχομένας νὰ εἰσχωρήσωσι καταχρήσεις· σημειωτέον μόνον ἐν γένει, ὅτι ἡ κακία ἠμπορεῖ μὲν νὰ περιορίζεται διὰ τῶν ποινῶν, πλὴν ὅτι τὰ ἥμερα καὶ ἱλαρὰ μέσα εἶναι τὰ μόνα ἱκανὰ νὰ ὑψώσωσι τὸν ἄνθρωπον ἕως εἰς τὴν ἀρετὴν, ἥτις ἐμπνέεται, ἀλλὰ δὲν προστάζεται.

§. 116. Πῶς τὸ ἔθνος θέλει ἐν τούτῳ γνωρίσει τὸν σκοπὸν τῶν κυβερνώντων.

Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι αἱ ἀρεταὶ τῶν πολιτῶν εἶναι αἱ πλέον εὐτυχεῖς διαθέσεις τὰς ὁποίας ἠμπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσῃ μία δικαία καὶ συνετὴ κυβέρνησις. Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ ἀσφαλὲς μέσον διὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ τοὺς σκοποὺς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὸ κυβερνῶσιν· ἂν αὐτοὶ ἐνασχολῶνται εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ἐναρέτους τόσον τοὺς μεγάλους, ὅσον καὶ τὸν λαὸν, οἱ σκοποί των εἶναι εὐθεῖς καὶ καθαροὶ, καὶ ἔσο βέβαιος, ὅτι ζητοῦσι μόνον καὶ μόνον τὸ κύριον τέλος τῆς κυβερνήσεως, τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν δόξαν του. Ἐὰν ὅμως διαφθείρωσι τὰ ἤθη, ἂν διασπείρωσι τὸν ἔρωτα τῆς τρυφῆς, τὴν μαλθακότητα, τὴν μανιώδη ἐπιθυμίαν τῶν ἀτάκτων ἡδονῶν, ἂν διεγείρωσι τοὺς μεγάλους εἰς πολυτέλειαν ὀλέθριον, Λαοί! προφυλαχθῆτε ἀπὸ τούτους τοὺς φθορέας· ζητοῦσι νὰ ἀγοράσωσι δούλους, διὰ νὰ βασιλεύσωσιν αὐθαιρέτως ἐπ' αὐτῶν. Ὁ δὲ καὶ ὁπωσοῦν μετριόφρων Ἡγεμὼν δὲν καταφεύγει εἰς ταῦτα τὰ ἀπευχθῆ μέσα. Εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν καὶ ἀπὸ τὴν δύναμιν, τὰ ὁποῖα τῷ χορηγοῦσιν οἱ νόμοι, ζητεῖ νὰ βασιλεύσῃ ἐνδόξως καὶ ἀσφαλῶς· ἀγαπᾷ τὸν λαόν του, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν καταστήσῃ εὐδαίμονα. Οἱ ὑπουργοί του ὅμως ὡς ἐπιτοπλεῖστον δὲν

ἀνέχονται τὴν ἀντίςασιν, μήτε τὴν παραμικρὰν ἐναντιότητα· ἂν τοῖς παραδώσῃ τὴν ἐξουσίαν του, γίνονται ἀλαζονέςεροι, καὶ ὀλιγώτερον προσιτοὶ παρὰ τὸν κύριόν των· δὲν ἔχουσι διὰ τὸν λαὸν τὴν ςοργὴν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς αἰσθάνεται· ἂς διαφθαρῇ τὸ ἔθνος, φθάνει μόνον νὰ ὑπακούῃ! Τρέμουσι τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ςαθερότητα, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἡ ἀρετὴ, καὶ γνωρίζουσιν ἄριςα, ὅτι ὁ διανομεὺς τῶν χαρίτων δεσπόζει κατὰ τὴν θέλησίν του ἐπάνω εἰς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ καρδία ἐδουλώθη εἰς τὴν πλεονεξίαν.

§. 117. Ἡ πολιτεία, ἢ τὸ δημόσιον πρόσωπον ἐνέχονται ἰδιαιτέρως νὰ τελειοποιῶσι τὸ λογικὸν καὶ τὴν θέλησίν των.

Ἂν οἱ κυβερνῶντες ἐπεμελοῦντο νὰ ἐκπληρόνωσι τὰς ἐνοχὰς, τὰς ὁποίας ὁ φυσικὸς νόμος ἐπιβάλλει εἰς αὐτοὺς, καὶ ὡς ἀνθρώπους, καὶ ὡς ὁδηγοὺς τῆς πολιτείας, δὲν ἤθελέ ποτε εἶσθαι δυνατὸν νὰ πέσωσιν εἰς τὴν μισητὴν κατάχρησιν, περὶ τῆς ὁποίας ἤδη ὡμιλήσαμεν. Μέχρι τοῦδε ἀνεπτύξαμεν τὴν ἐνοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται τὸ ἔθνος νὰ ἀποκτήσῃ φῶτα καὶ ἀρετὰς, ἢ νὰ τελειοποιήσῃ τὸ λογικὸν καὶ τὴν θέλησίν του· ἐθεωρήσαμεν, λέγω, ταύτην τὴν ἐνοχὴν ὡς πρὸς τοὺς μερικοὺς, ἐξ ὧν συνίςαται τὸ ἔθνος· εἰς αὐτὴν ὅμως τὴν ἐνοχὴν ὑπόκεινται, μάλιςα κυριώτερον καὶ εἰδικώτερον, καὶ οἱ ὁδηγοὶ τῆς πολιτείας. Τὸ ἔθνος, καθ' ὅσον ἐνεργεῖ ἐν κοινῷ, ἢ ὡς σῶμα, εἶναι πρόσωπον ἠθικὸν, τὸ ὁποῖον ἔχει λογικὸν καὶ θέλησιν, καὶ ἐνέχεται ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ κάθε ἄνθρωπον ἰδιαιτέρως, νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ νὰ τελειοποιῇ τὰς νοητικὰς δυνάμεις του. Τοῦτο τὸ ἠθικὸν πρόσωπον ἐνυπάρχει εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐνδεδυμένοι τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν, καὶ οἱ ὁποῖοι παριςῶσιν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Οὗτος λοιπὸν τοῦ ἔθνους ὁ κυριάρχης, εἴτε εἷς εἶναι, εἴτε συνίςαται ἀπὸ πολλοὺς, ὑποχρεοῦται ἀναποδράςως νὰ προμηθευθῇ ὅλα τὰ φῶτα, ὅλας τὰς ἀναγκαίας εἰς τὸ καλῶς κυβερνᾷν γνώσεις, καὶ νὰ συνειθίσῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν ὅλων τῶν ἀρετῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουσιν εἰς τὸν κυριάρχην. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπόκειται εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν, εἰ μὴ μάλιςα διὰ τὸ ἀγαθὸν ὅλου τοῦ ἔθνους, ὀφείλει νὰ διευθύνῃ ὅλα του τὰ φῶτα καὶ ὅλας του τὰς ἀρετὰς, πρὸς τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

§. 118. Καὶ νὰ διευθύνη ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας τὰ φῶτα καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν πολιτῶν.

Ὀφείλει περιπλέον νὰ διευθύνη πρὸς τοῦτο τὸ τέλος, ὅσον αὐτὸς δύναται, ὅλας τὰς δυνάμεις, τὰ φῶτα καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν πολιτῶν, ὥςε νὰ μὴν ὠφελῶσι μόνον τοὺς ςολισμένους μὲ αὐτὰς μερικοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν. Ἐν τούτῳ κεῖται ἓν τῶν κυριωτέρων μυςηρίων τῆς βασιλικῆς ἐπιςήμης. Ἡ πολιτεία θέλει γένει ἰσχυρὰ καὶ εὐδαίμων, ὅταν αἱ ἀρεταὶ τῶν ὑπηκόων, ὑπερβαίνουσαι τὴν ςενὴν σφαίραν τῶν ἰδιωτικῶν ἀρετῶν, καταντήσωσιν ἀρεταὶ πολιτῶν· αὕτη ἡ εὐτυχὴς διάθεσις ὕψωσε τὴν δημοκρατίαν τῆς Ῥώμης εἰς τὸν τελευταῖον βαθμὸν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης.

§. 119. Ἔρως τῆς πατρίδος.

Τὸ μέγα μυςήριον τοῦ νὰ καταςήση τις τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετὰς ἐπωφελεῖς εἰς τὴν πολιτείαν συνίςαται εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύση εἰς τοὺς πολίτας ζωηρὸν ἔρωτα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Τότε φυσικῷ τῷ λόγῳ καθεὶς σπεύδει νὰ ὑπηρετήση τὴν πολιτείαν, καὶ νὰ ςρέψη εἰς ὄφελος καὶ εἰς δόξαν τοῦ ἔθνους ὅσην ἔχει δύναμιν ἢ πλεονεκτήματα· ὁ δὲ ἔρως οὗτος τῆς πατρίδος εὑρίσκεται φύσει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς τῆς φύσεως δημιουργὸς ἐφρόντισε νὰ τοὺς προσκολλήση μὲ φυσικήν τινα κλίσιν εἰς τὸν τόπον, ὅπου καθέκαςος εἶδε τὸ φῶς, καὶ ἀγαπῶσι τὸ ἔθνος των ὡς πρᾶγμα, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι σφικτὰ συνδεδεμένοι. Ἀλλὰ πολλάκις δυςυχῆ περιςατικὰ ἀδυνατοῦσιν, ἢ μηδενίζουσι τὸ φυσικὸν τοῦτο αἴσθημα. Ἡ ἀδικία, ἡ σκληρότης τῶν κυβερνήσεων, τὸ ἐξαλείφουσιν εὐκολώτατα ἀπὸ τὴν καρδίαν τῶν ὑπηκόων. Πῶς δύναται ἡ φιλαυτία νὰ προσκολλήση τὸν ἰδιώτην εἰς τὰ πράγματα μιᾶς ἐπικρατείας, ὅπου τὸ πᾶν γίνεται δι' ἕνα μόνον ἄνθρωπον; Ἐξ ἐναντίας ὅλα τὰ ἐλεύθερα ἔθνη ἐνθουσιῶσι διὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος· ἂς ἐνθυμηθῶμεν τοὺς πολίτας τῆς Ῥώμης εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς πολιτείας των· ἂς θεωρήσωμεν δὲ σήμερον τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Ἑλβετούς.

§. 120. Εἰς τοὺς μερικούς.

Ἐπειδὴ ἡ εὐδαιμονία ἑκάςου πολίτου εἶναι συνδεδεμένη μ' ἐκείνην τῆς πατρίδος του, ὁ ἔρως καὶ ἡ κλίσις διὰ τὴν πολιτείαν,

τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, καταντᾷ νὰ ἦναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς πρὸς ἑαυτὸν ὀφειλομένης ὀρθῆς καὶ πεφωτισμένης ςοργῆς. Τὸ αὐτὸ αἴσθημα ὀφείλει ὡσαύτως νὰ γεννᾶται ἀπὸ τὰς πρὸς τὴν κοινωνίαν ὑποχρεώσεις του. Ὑπεσχέθη νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειάν της, καθ᾿ ὅσον αὐτὸς δύναται· πῶς λοιπὸν θέλει τὴν ὑπηρετήσει μὲ ζῆλον, μὲ πίςιν, μὲ γενναιότητα, ἐὰν δὲν τὴν ἀγαπᾷ εἰλικρινῶς;

§. 121. Εἰς τὸ ἔθνος ἢ τὴν πολιτείαν, καὶ εἰς τὸν κυριάρχην.

Τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους, καθὸ ἔθνος, ὀφείλει ἀναμφιβόλως νὰ ςέργῃ ἑαυτὸ καὶ νὰ ἐπιθυμῇ τὸ ἴδιον συμφέρον του. Δὲν δύναται νὰ λείψῃ εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν, τῆς ὁποίας τὸ αἴσθημα εἶναι τόσον φυσικόν· ἡ ἐνοχὴ ὅμως αὕτη ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὸν ὁδηγὸν, τὸν κυριάρχην, ὅςτις παριςᾷ τὸ ἔθνος, καὶ ἐνεργεῖ ἐξ ὀνόματός του· ὀφείλει νὰ τὸ ἀγαπᾷ ὡς τὸ πλέον πολύτιμον πρᾶγμα, νὰ τὸ προτιμᾷ ἀπὸ καθέτι, διότι αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον νόμιμον ἀντικείμενον τῶν φροντίδων καὶ ἐργασιῶν του, εἰς πᾶν ὅ, τι πράττει δυνάμει τῆς δημοσίας ἐξουσίας. Τὸ τέρας, τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελεν ἀγαπᾷ τὸν λαόν του, δὲν ἤθελε πλέον εἶσθαι εἰ μὴ μισητός τις ἅρπαξ, καὶ δικαίως ἤθελέ τις τὸν κρημνίσει ἀπὸ τὸν θρόνον. Εἰς ὅλα τὰ κράτη, ἔπρεπε νὰ ἱδρυνθῇ, ἔμπροσθεν τοῦ κυριαρχικοῦ οἴκου, ὁ ἀνδριὰς τοῦ Κόδρου, γενναίου βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν, ὅςτις ἐθυσίασε τὴν ζωήν του ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του.

§. 122. Ὁρισμὸς τῆς λέξεως Πατρίς.

Ἡ λέξις Πατρὶς φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρκετὰ γνωςὴ εἰς ὅλους. Μολοντοῦτο, ἐπειδὴ λαμβάνεται κατὰ διαφόρους ἐννοίας, δὲν θέλει εἶσθαι ἀνωφελὲς νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβῆ αὐτῆς ὁρισμόν. Σημαίνει κοινῶς τὴν πολιτείαν, τῆς ὁποίας εἶναί τις μέλος· κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τὴν μετεχειρίσθημεν εἰς τὰ προλεχθέντα, καὶ οὕτως ὀφείλει νὰ ἐκλαμβάνεται εἰς τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν. Πλέον σογκεκριμένως δὲ, καὶ πλέον συμφώνως μὲ τὴν ἐτυμολογίαν της, ἡ λέξις αὕτη σημαίνει τὴν πολιτείαν, καὶ ἔτι εἰδικώτερον τὴν πόλιν, τὸν τόπον, ὅπου οἱ γονεῖς μας κατῴκουν, ὅπου ἐγεννήθημεν. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν δικαίως

λέγεται, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ μεταβάλῃ πατρίδα, καὶ ὅτι φυλάττει πάντοτε τὴν αὐτὴν, ὅπου καὶ ἂν ἀπέλθῃ. Ἕκαςος ὀφείλει εὐγνωμοσύνην καὶ ςοργὴν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἥτις τὸν ἀνέθρεψε, καὶ τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν οἱ γονεῖς του, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεώς του· ἀλλ' ἐπειδὴ διάφοροι νόμιμοι λόγοι δύνανται νὰ τὸν ὑποχρεώσωσι νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην πατρίδα, δηλ. νὰ γένῃ μέλος ἄλλης κοινωνίας, ὅταν ὁμιλῶμεν ἐν γένει περὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ἐννοοῦμεν τὴν πολιτείαν, τῆς ὁποίας ἕκαςος ἄνθρωπος εἶναι ἐνεςώτως μέλος, ὡσὰν ὁποῦ εἰς ταύτην χρεωςεῖται ὁλόκληρος καὶ κατὰ προτίμησιν.

§. 123. Πόσον εἶναι ἐπονείδιςον καὶ παράνομον νὰ βλάψῃ τις τὴν πατρίδα του.

Ἂν ἕκαςος ἄνθρωπος ἦναι ὑπόχρεως νὰ ἀγαπᾷ εἰλικρινῶς τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ ἀγωνίζεται ὅσον δύναται διὰ τὴν εὐδαιμονίαν της, εἶναι ἔγκλημα ἐπονείδιςον καὶ μυσαρὸν νὰ βλάψῃ τις αὐτὴν ταύτην τὴν πατρίδα του· ὅςτις δὲ γίνεται αὐτοῦ ἔνοχος, παραβιάζει τὰς πλέον ἱερὰς ὑποχρεώσεις του, καὶ πίπτει εἰς βδελυρὰν ἀχαριςίαν· ἀτιμάζει ἑαυτὸν διὰ τῆς παρανομωτέρας ἀπιςίας, καθότι καταχρᾶται τὴν ἐμπιςοσύνην τῶν συμπολιτῶν του, καὶ γίνεται πολέμιος ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον βασίμους λόγους νὰ περιμένωσιν ἀπὸ αὐτὸν βοηθείας καὶ ἐκδουλεύσεις. Ἐν γένει, οἱ προδόται τῆς πατρίδος ἀναφαίνονται μεταξὺ ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουσιν ἄλλο αἴσθημα, παρὰ τὸ τοῦ ὑλικοῦ συμφέροντός των, δὲν ἀποβλέπουσιν, εἰ μὴ ἀμέσως εἰς ἑαυτοὺς, καὶ τῶν ὁποίων ἡ καρδία εἶναι ἀνεπίδεκτος ςοργῆς διὰ τοὺς ἄλλους. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς μισοῦσι δικαίως ὅλοι, ὡς τοὺς πλέον ἀτίμους τῶν κακούργων.

§. 124. Δόξα τῶν καλῶν πολιτῶν· παραδείγματα.

Ἀπ' ἐναντίας δὲ πληροῦσιν ἐπαίνων καὶ τιμῆς τοὺς γενναίους ἐκείνους πολίτας, οἵτινες δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα προσδιωρισμένων γενικῶν καθηκόντων, ἀλλὰ κάμνουσιν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδόξους προσπαθείας, καὶ εἶναι ἄξιοι νὰ θυσιάσωσι τὸ πᾶν διὰ τὴν εὐδαιμονίαν της. Τὰ ὀνόματα τοῦ Βρούτου, τοῦ Κουρτίου, τῶν δύω Δεκίων θέλουσι ζήσει ἐπίσης

μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ῥώμης· οἱ Ἑλβετοὶ δὲν θέλουσι λησμονήσει τὸν ἥρωα Ἀρνόλδον Βίγκελριδ, τοῦ ὁποίου ἡ πρᾶξις ἤξιζε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τοῦ καλάμου ἑνὸς Τίτου Λιβίου. Ἐνθουσιάσθη μὲ γενναιότητα ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, καὶ ἔγινεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Σεμπὰχ αἰτία τοῦ κατὰ τῶν Αὐστριακῶν στρατευμάτων περιπύστου ἐκείνου θριάμβου (*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ εὐσεβείας, καὶ θρησκείας.

§. 125. Περὶ εὐσεβείας.

Ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ θρησκεία συμβάλλουσιν οὐσιωδῶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους. Ἡ εὐσέβεια εἶναι τὸ πρῶτον καὶ σταθερώτερον ὑποστήριγμα τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐνεργεῖ μεγάλως πρὸς ἀνάπτυξίν της. Ἐννοοῦμεν δὲ εὐσέβειαν τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀναφέρει τις ὅλας του τὰς πράξεις πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ προτίθεται, εἰς ὅ, τι πράττει, τὴν εὐαρέστησιν τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος. Ἡ ἀρετὴ αὕτη δὲν εἶναι μόνον χρέος ἀπαραίτητον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ἡ καθαρωτέρα πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας των, ὅθεν καὶ ἐνέχονται ἔτι μᾶλλον νὰ τὴν ἐνεργῶσιν ὅσοι συνέρχονται εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἕκαστον ἔθνος ὀφείλει λοιπὸν νὰ ἦναι εὐσεβές. Οἱ ἄρχοντες ὀφείλουσι νὰ ζητῶσι πρὸ πάντων τὸν τρόπον νὰ εὐαρεστήσωσιν εἰς τὸν οὐράνιον δεσπότην των, καὶ αἱ πράξεις των ὅλαι πρέπει νὰ ῥυθμίζωνται πρὸς τοῦτο τὸ τέλος. Ἐπιμελούμενοι δὲ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν, θέλουσι προξενήσει τὰ μεγαλήτερα ἀγαθὰ εἰς τὴν πολιτείαν.

§. 126. Ἡ εὐσέβεια πρέπει νὰ ἐνεργῆται ὡς δεῖ.

Ἐξ ὧν προείπομεν ἐξάγεται ἤδη, ὅτι πρέπει νὰ ἠξεύρῃ τις νὰ ἦναι εὐσεβής. Δὲν δύναταί τις νὰ εὐαρεστήσῃ εἰς τὸν Θεὸν, ἂν ἀ-

(*) Εἰς τὰ 1386. Οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον 4,000 στρατιώτας, ὅλους ὡπλισμένους ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν· αἱ Ἑλβετοὶ ἦσαν 1,300 κακῶς ὡπλισμένοι. Ὁ Δοὺξ τῆς Αὐστρίας ἔπεσεν εἰς ταύτην τὴν μάχην μὲ 2,000 ἀνθρώπους.

γνοῇ τὰ μέσα. Καὶ ὁποῖα κακὰ ἐπαπειλοῦσι τὴν ἀνθρωπότητα; ὅταν ἄνθρωποι ὑπερενθουσιασμένοι ἀπὸ τὴν εὐσέβειαν, καταφεύγωσιν εἰς μέσα ψευδῆ καὶ ὀλέθρια! Ἡ τυφλὴ εὐσέβεια γεννᾷ δεισιδαίμονας, μανικοὺς καὶ καταδιωκτὰς, ἀπειράκις ἐπικινδυνεςέρους καὶ ὀλεθριωτέρους εἰς τὴν κοινωνίαν παρὰ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθρήσκους. Εἴδομεν σκληροτάτους τυράννους, οἵτινες, ἔχοντες πάντοτε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ςόμα, κατέθλιβον τοὺς λαοὺς καὶ κατεπάτουν τοὺς πλέον ἱεροὺς νόμους τῆς φύσεως. Ἰάκωβος ὁ Κλήμης, καὶ ὁ Ῥαυαλλιὰκ ἐνόμιζον ὅτι αἱ πράξεις των ἦσαν ὁσιώταται.

§. 127. Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς θρησκείας.

Ἡ θρησκεία συνίςαται εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος καὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἄλλης ζωῆς διδασκαλίαν, καὶ εἰς τὴν πρὸς τιμὴν τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος λατρείαν. Καὶ καθόσον μὲν περιορίζεται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἐνοχοποιεῖ μόνην τὴν συνείδησίν του, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαςος ὀφείλει νὰ πράττῃ· καθόσον δὲ φανεροῦται δημοσίως διὰ τῶν ἐξωτερικῶν τελετῶν, ἀποκαθίςαται ὑπόθεσις τῆς πολιτείας.

§. 128. Δικαίωμα τῶν μερικῶν· ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως.

Ἕκαςος ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ προσπαθῇ νὰ συλλάβῃ ἀκριβεῖς περὶ θεότητος ἐννοίας, νὰ γνωρίσῃ τοὺς νόμους της, τοὺς ἐπὶ τῶν πλασμάτων της σκοποὺς, καὶ ὁποίαν τύχην τοῖς προσδιορίζει. Καθεὶς χρεωςεῖ εἰς τὸν πλάςην του τὴν καθαρωτέραν ἀγάπην καὶ τὸ βαθύτερον σέβας, καὶ ἑπομένως ὀφείλει νὰ τιμᾷ τὸν Θεὸν εἰς ὅλας του τὰς πράξεις, καὶ νὰ δίδῃ πραγματικὰ δείγματα τῶν πρὸς αὐτὸν αἰσθημάτων του. Ἐκ τούτων τῶν ὀλίγων ἐννοεῖται εὐκόλως ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι οὐσιωδῶς καὶ ἀναγκαίως ἐλεύθερος ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἀκολουθήσῃ θρησκείαν. Ἡ πίςις δὲν προςάζεται· ἠμπορεῖ δέ ποτε νὰ ὀνομασθῇ λατρεία ὅταν ὑπάρχῃ βία; Ἡ λατρεία δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ πράξεις τινες γιγνόμεναι κατ' εὐθεῖαν πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ· ἑπομένως ἡ λατρεία ἑκάςου εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν αὐτὸς νομίζει καλήν. Ἡ φύσις αὐτὴ ὑπεχρέωσε τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀγωνίζεται εἰλικρινῶς νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν, νὰ

τὸν δουλεύῃ, καὶ νὰ τὸν τιμᾷ ἐξ ὅλης του τῆς καρδίας, καὶ ἑπομένως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπαλλαχθῇ ταύτης τῆς ἐνοχῆς ἢ νὰ ἀπολέσῃ τὴν πρὸς ἐνέργειάν της ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν, διὰ τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν ὑποσχέσεών του· ἐξ οὗ ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν συνειδήσεων εἶναι δικαίωμα φυσικὸν καὶ ἀπαραβίαστον.

§. 129. Δημόσια θρησκευτικὰ καταστήματα. Ἐνοχαὶ καὶ δικαιώματα τοῦ ἔθνους.

Χρειάζεται ὅμως μεγίστη προσοχὴ μήπως ἐκτανθῇ ἡ ἐλευθερία αὕτη ὑπὲρ τὰ δίκαια ὅριά της. Ὁ πολίτης χαίρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ἀναγκασθῇ ποτε ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν, ὄχι ὅμως νὰ δύναται νὰ πράττῃ ἀναφανδὸν ὅ, τι θελήσει, χωρὶς νὰ φροντίζῃ ποσῶς ἂν ἡ διαγωγή του ἠμπορῇ, ἢ ὄχι, νὰ βλάψῃ τὴν πολιτείαν. Ἡ διὰ τῶν νόμων σύστασις τῆς θρησκείας καὶ ἡ δημοσία αὐτῆς ἐνέργεια γίνονται ὑποθέσεις τοῦ κράτους, καὶ ἀναφέρονται πλέον εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλωσι νὰ δουλεύωσι τὸν Θεὸν, καὶ ὅλον τὸ ἔθνος, ὡς τοιοῦτον, ὀφείλει νὰ τὸν τιμᾷ καὶ νὰ τὸν λατρεύῃ. Καὶ ἐπειδὴ πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ τὴν κατὰ τοῦτο ἐνοχήν του κατὰ τὸν δοκοῦντα αὐτῷ καλήτερον τρόπον, εἰς αὐτὸ ἀνήκει νὰ προσδιορίσῃ ὁποίαν θρησκείαν θέλει νὰ ἀκολουθήσῃ, καὶ ὁποίαν λατρείαν εὑρίσκει εὔλογον νὰ στερεώσῃ δημοσίως.

§. 130. Ὅταν δὲν ἦναι εἰσέτι θρησκεία δημοσίως προσδιωρισμένη.

Ἐὰν ἡ δημοσία ἐξουσία δὲν παρεδέχθη εἰσέτι θρησκείαν τινα, ὀφείλει τὸ ἔθνος νὰ ἐπιμεληθῇ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν καλητέραν· ἐκείνη δὲ τὴν ὁποίαν θέλουσι παραδεχθῇ οἱ πλείονες, θέλει εἶσθαι ἡ θρησκεία τῆς πολιτείας· ἂν ὅμως μέγα μέρος τοῦ ἔθνους ἰσχυρογνωμῇ εἰς τὸ νὰ ἀκολουθῇ ἄλλην, ζητεῖται τί ἀποφασίζει τότε τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν; Ἂς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν συνειδήσεων εἶναι δικαίωμα φυσικὸν, καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ κατὰ τοῦτο· ὥστε δὲν μένει ἄλλος τρόπος, παρὰ ἢ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ἔθνους νὰ ἀκολουθῇ τὴν ὁποίαν προτιμᾷ θρησκείαν, ἢ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, παραλαμβάνον τὰ ἀγαθά του καὶ τὸ μερίδιόν του ἀπὸ τοὺς κοινοὺς

τοῦ ἔθνους τρόπους, καὶ τοιουτοτρόπως ἀντὶ μιᾶς νὰ γίνωσι δύω πολιτεῖαι. Ὁ τελευταῖος τρόπος δὲν φαίνεται ποσῶς συμφέρων· καθότι ἤθελεν ἐξασθενήσει τὸ ἔθνος, καὶ ἑπομένως ἀντιβαίνει εἰς τὴν περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως ἐνοχήν του. Συμφερώτερον λοιπὸν εἶναι νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν πρῶτον, καὶ οὕτω νὰ παραδεχθῇ δύω θρησκείας εἰς τὴν πολιτείαν. Καὶ ἐὰν αἱ δύω αὗται θρησκεῖαι ἀντιμάχωνται, καὶ ἦναι φόβος μὴ γεννήσωσι διχονοίας καὶ στάσεις μεταξὺ τῶν πολιτῶν, εὑρίσκεται τρίτος τρόπος, ὅστις συγκιρνᾷ καὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον, καὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκομεν τὸ παράδειγμα εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Οἱ νομοὶ τῆς Γλαρῆς καὶ Ἀππενζὲλ διηρέθησαν ἀμφότεροι εἰς δύω μέρη, κατὰ τὸν ΙΣΤʹ. αἰῶνα, καὶ τὸ μὲν ἔμεινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, τὸ δὲ ἐνηγκαλίσθη τὸν Λουθηρανισμόν. Ἑκάτερος διοικεῖται ἰδιαιτέρως κατὰ τὸ ἐσωτερικόν, ἑνόνονται δὲ διὰ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, καὶ σχηματίζουσι μίαν καὶ μόνην πολιτείαν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν νομόν. Τελευταῖον, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν, ὅσοι θέλουσι νὰ ἀκολουθήσωσι θρησκείαν διαφορετικὴν ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν προσδιώρισε τὸ ἔθνος, ἐάν, λέγω, ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἦναι πολλὰ μικρός, καὶ διὰ ὀρθοὺς καὶ δικαίους λόγους δὲν κρίνῃ εὔλογον νὰ ἀνέχεται τὴν ἐνέργειαν πολλῶν θρησκειῶν εἰς τὴν πολιτείαν, οἱ πολῖται οὗτοι χαίρουσι τὸ δικαίωμα νὰ πωλήσωσι τὴν γῆν των, καὶ νὰ ἀναχωρήσωσι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, λαμβάνοντες ὅλα των τὰ ἀγαθά. Καθότι αἱ πρὸς τὴν κοινωνίαν ὑποσχέσεις των, καὶ ἡ εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ὑποταγή των, δὲν δύνανται ποσῶς νὰ βιάσωσι τὴν συνείδησίν των. Ἂν δὲν μοὶ ἐπιτρέπῃ ἡ κοινωνία νὰ ἐνεργήσω ὅ, τι νομίζομαι ὑπόχρεως νὰ πράξω, πρέπει νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀναχώρησίν μου.

§. 131. Ὅταν ἡ θρησκεία στερεωθῇ ἀπὸ τοὺς νόμους.

Ὅταν δὲ τὸ ἔθνος ἔκλεξε καὶ ἐνομοθέτησε θρησκείαν, ὀφείλει νὰ τὴν προστατεύῃ καὶ νὰ τὴν διασώζῃ ὡς ἓν τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποῤῥίπτῃ τυφλῶς τὰς ὁποίας ἤθελέ τις προβάλει ἀλλοιώσεις διὰ νὰ τὴν καταστήσῃ καθαρωτέραν καὶ ἐπωφελεστέραν, διότι καθ' ὅλα ὀφείλομεν πάντοτε νὰ τείνωμεν πρὸς τὴν ἐντέλειαν. Ἐπειδὴ ὅμως πᾶς νεωτερισμὸς περὶ τὰ τοιαῦ-

τα εἶναι ἐπικινδυνέςατος, καὶ δὲν ἠμπορεῖ δὲ νὰ πραγματοποιηθῇ χωρὶς ταραχὰς, δὲν πρέπει τις νὰ τοὺς ἐπιχειρίζηται ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, χωρὶς ἀνάγκην, καὶ χωρὶς τὰς μεγίςας αἰτίας. Ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, τὸ ἔθνος ὁλόκληρον ἔχει νὰ ἀποφασίσῃ, ἂν ὑπάρχῃ ἀνάγκη, καὶ ἂν συμφέρῃ νὰ ἐνεργηθῶσιν αἱ τοιαῦται ἀλλοιώσεις· δὲν ἀνήκει δὲ εἰς οὐδένα ἰδιώτην νὰ τὰς ἐπιχειρισθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ, μήτε νὰ κηρύττῃ ἀκολούθως εἰς τὸν λαὸν νέαν διδασκαλίαν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ καθυποβάλλῃ τὴν γνώμην του εἰς τοὺς ὁδηγοὺς τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς διαταγάς των.

§. 132. Περὶ τῶν ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων τοῦ κυριάρχου ὡς πρὸς τὴν Θρησκείαν.

Ἰδοὺ ἐν συντομίᾳ αἱ ἐνοχαὶ καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους ὡς πρὸς τὴν Θρησκείαν. ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ τοῦ ἡγεμόνος, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὸ προκείμενον πρᾶγμα δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἔθνους, ὅπερ αὐτὸς παριςᾷ. Ἡ φύσις τοῦ πράγματος ἀνθίςαται εἰς τοῦτο, ὡσὰν ὁποῦ εἰς τὰ περὶ Θρησκείας οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ. Διὰ νὰ ἐκθέσωμεν δὲ καθαρῶς τὰς ἐνοχὰς ταύτας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ κυριάρχου, ὀφείλομεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐνταῦθα τὴν ὁποίαν παρεδέχθημεν διάκρισιν εἰς τοὺς δύω προηγουμένους παραγράφους. Ἂν πρόκηται νὰ δοθῇ Θρησκεία εἰς πολιτείαν, ἥτις δὲν ἔχει εἰσέτι κἀμμίαν, ὁ κυριάρχης ἠμπορεῖ ἀναμφιβόλως νὰ εἰσάξῃ ὁποίαν νομίζει ἀληθεςέραν ἢ καλητέραν. ἠμπορεῖ νὰ διορίσῃ νὰ κηρυχθῇ, καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τὴν ςερεώσῃ μὲ τρόπους ἱλαροὺς καὶ ἁρμόζοντας. Περιπλέον αὐτὸς ἐνέχεται νὰ πράξῃ τοιουτοτρόπως, ὡς ὑπόχρεως νὰ ἀγωνίζηται διὰ τὸ καλὸν τοῦ ἔθνους. δὲν ἔχει ὅμως δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐξουσίαν του ἢ νὰ ἀναγκάσῃ, ὡσὰν ὁποῦ μὴ οὔσης Θρησκείας ὅταν αὐτὸς παρέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, δὲν τῷ ἐδόθη οὐδεμία δύναμις ὡς πρὸς τοῦτο. Ὁ Νουμᾶς εἰσῆξε τὴν Θρησκείαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τοὺς ἔπεισε νὰ τὴν δεχθῶσιν. Ἂν ἠδύνατο νὰ προςάξῃ, δὲν εἶχε χρείαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Θεᾶς Αἰγερείας. Μ' ὅλον ὅτι ὁ κυριάρχης δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐξουσίαν του διὰ νὰ εἰσάξῃ τὴν Θρησκείαν, ὅπου δὲν εἶναι, ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα, καὶ περιπλέον

ἐνέχεται νὰ μεταχειρισθῇ ὅλην του τὴν δύναμιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσχώρησιν βλαβερᾶς εἰς τὰ ἤθη, ἢ ἐπικινδύνου εἰς τὴν πολιτείαν Θρησκείας, καθότι ὀφείλει νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸν λαόν του πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ τὸν βλάψῃ.

§. 133. ὅταν συςηθῇ Θρησκεία δημοσία.

Ὁ κυριάρχης ἢ ὁ ὁδηγὸς, εἰς ὃν τὸ ἔθνος ἐνεπιςεύθη τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας, ἐνέχεται νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς παραδεδεγμένης Θρησκείας, καὶ τῆς νομοθετηθείσης λατρείας, καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ περιςέλλῃ ὅσους τολμῶσι νὰ τὰς διαφθείρωσιν ἢ νὰ τὰς ταράττωσιν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκπληροῖ τὸ καθῆκον τοῦτο δικαίως οὐχ ἧττον ἢ σοφῶς, ὀφείλει νὰ ἐνθυμῆται πάντοτε ἐπὶ τίνι δικαιώματι καὶ λόγῳ αὐτὸς ἐνεργεῖ τοιουτοτρόπως. Ἡ Θρησκεία εἶναι ἀναγκαιοτάτη διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς κοινωνίας, καὶ ὁ κυριάρχης ἐνέχεται νὰ ἐπιμελῆται πᾶν ὅ, τι συμφέρει εἰς τὴν πολιτείαν. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἀνακατωθῇ εἰς τὰ περὶ Θρησκείας, νὰ τὴν ὑπερασπίζεται καὶ νὰ τὴν προςατεύῃ· ἐπομένως δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐξουσίαν του εἰμὴ ἐναντίον ἐκείνων, ὅσων ἡ περὶ τὴν Θρησκείαν διαγωγὴ εἶναι βλαβερὰ ἢ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ ὄχι διὰ νὰ παιδεύσῃ φαντασιώδη κατὰ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐκδίκησις δὲν ἀνήκει εἰμὴ εἰς τοῦτον τὸν ὑπέρτατον κριτὴν καὶ ἐξεταςὴν τῶν καρδιῶν. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι ἡ Θρησκεία δὲν εἶναι ὑπόθεσις τῆς πολιτείας εἰ μὴ καθόσον εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ δημοσίως συςημένη· καὶ ὅτι καθόσον εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ, δὲν κρέμαται παρὰ ἀπὸ τὴν συνείδησιν· Ὁ κυριάρχης δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παιδεύσῃ παρ᾽ ὅσους ταράττουσι τὴν κοινωνίαν, καὶ ἤθελεν εἶσθαι μεγίςη ἀδικία νὰ τιμωρήσῃ τινα διὰ τὰ μερικὰ δόγματά του, ἐν ὅσῳ αὐτὸς δὲν ζητεῖ μήτε νὰ τὰ δημοσιεύσῃ μήτε νὰ κάμῃ ὀπαδούς. Εἶναι ἔργον μανικὸν, πηγὴ κακῶν καὶ μεγάλων ἀδικιῶν, νὰ φαντάζηταί τις ὅτι ἀδύνατοι θνητοὶ ὀφείλουσι νὰ ἐπιφορτίζωνται τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Θεοῦ, νὰ ὑποςηρίζωσι τὴν δόξαν του μὲ τὴν δύναμιν, καὶ νὰ ἐκδικῶνται τοὺς ἐχθρούς του. Οἱ σοφοὶ Ῥωμαῖοι

ἦσαν μακρὰν τοῦ νὰ καταδιώκωσί τινα διὰ τὴν πίςιν του· ἐζήτουν μόνον νὰ μὴ ταράττηται ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔγγιζε τὴν δημοσίαν εὐταξίαν.

§. 134. Ἀντικείμενα τῆς προσοχῆς του καὶ μέσα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ μεταχειρίζηται.

Ἡ πίςις, ἢ αἱ γνῶμαι τῶν μερικῶν, τὰ πρὸς τὴν Θεότητα αἰσθήματά των, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ ἐσωτερικὴ θρησκεία εἶναι, καθὼς καὶ ἡ εὐσέβεια, ἀντικείμενα τῆς προσοχῆς τοῦ ἡγεμόνος· ὀφείλει νὰ ἐπιμελῆται, ὅσον δυνατὸν, ὥςε νὰ γνωρίσωσιν οἱ ὑπήκοοί του τὴν ἀλήθειαν, καὶ νὰ τρέφωσι καλὰ αἰσθήματα· ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο τὸ τέλος νὰ μεταχειρίζηται, εἰ μὴ μέσα ἱλαρὰ καὶ πατρικά. Εἰς ταύτην τὴν ὕλην δὲν χωρεῖ προσαγή. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργηθῇ, εἰ μὴ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ δημοσίως ἀσκουμένην θρησκείαν. Τὸ ἔργον του εἶναι μόνον νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν διατήρησίν της, καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἀταξίας καὶ ταραχὰς, τὰς ὁποίας δύναται νὰ προξενήσῃ. Διὰ νὰ διατηρῇ δὲ τὴν θρησκείαν, ὀφείλει νὰ τὴν διαφυλάττῃ καθαρὰν, νὰ φροντίζῃ, ὥςε νὰ τὴν ἀκολουθῶσι πιςῶς εἰς ὅλας τὰς δημοσίους πράξεις καὶ τελετὰς, καὶ νὰ παιδεύῃ ὅσους ἤθελαν τολμήσει νὰ τὴν προσβάλλωσιν ἀναφανδόν. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ζητήσῃ μὲ τὴν δύναμιν ἄλλο, παρὰ τὴν σιωπὴν, καὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀναγκάσῃ κανένα εἰς τὸ νὰ συμμεθέξῃ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τελετάς· ἡ βία δὲν ἤθελε γεννήσει ἄλλο, εἰ μὴ ταραχὴν ἢ ὑπόκρισιν. Ἡ διαφορὰ τῶν δογμάτων καὶ τῆς λατρείας ἐπέφερε συχνάκις ταραχὰς καὶ ὀλεθρίους διχονοίας εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποφέρωσιν, εἰ μὴ μίαν μόνην θρησκείαν. Ὁ συνετὸς καὶ ἐπιεικὴς κυριάρχης θέλει ἰδῆ κατὰ τὰς περιςάσεις, ἂν συμφέρῃ νὰ ὑποφέρῃ ἢ νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἄσκησιν πολλῶν διαφόρων λατρειῶν.

§. 135. Περὶ ἀνεξιθρησκείας (tolérance).

Ἐν γένει ὅμως, ὁ ἀσφαλέςερος καὶ ἐπιεικέςερος τρόπος τοῦ νὰ προλαμβάνωνται αἱ ταραχαὶ, τὰς ὁποίας δύναται νὰ προξενήσῃ τῆς θρησκείας ἡ διαφορὰ, εἶναι μία γενικὴ ἀνεξιθρησκεία δι' ὅλα τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα δὲν φέρουσι κανένα κίνδυνον εἰς τὰ ἠ-

θη καὶ εἰς τὴν ἐπικράτειαν. Περίςειλε μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ καταδιώκειν, παίδευσον αὐςηρῶς ὅποιον τολμήσει νὰ ταράξῃ τοὺς ἄλλους διὰ τὴν πίςιν των, καὶ θέλεις ἰδῆ ὅλας τὰς αἱρέσεις νὰ ζῶσιν εἰρηνικῶς εἰς τὸν κόλπον τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ νὰ σχηματίζωσιν ἐπίσης ἀγαθοὺς πολίτας. Ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ Πρωσσία τὸ ἀποδεικνύουσι· Λουθηρανοι, Καλβίνοι, Καθολικοί, Ἰουδαῖοι κ. τ. λ, ζῶσιν ὅλοι ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ, διότι τοὺς ὑπερασπίζεται ἐπίσης ὁ κυριάρχης, καὶ δὲν παιδεύονται, εἰ μὴ οἱ ταράττοντες τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἄλλου.

§. 136. Τί πρέπει νὰ κάμῃ ὁ κυριάρχης, ὅταν τὸ ἔθνος θέλῃ νὰ ἀλλάξῃ θρησκείαν.

Ἐὰν μὲ ὅλην τὴν φροντίδα τοῦ κυριάρχου εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν δημοσίαν θρησκείαν, τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἢ τὸ πλεῖςον μέρος του, δυσαρεςηθῇ καὶ ζητῇ νὰ τὴν ἀλλάξῃ, ὁ κυριάρχης δὲν δύναται νὰ βιάσῃ τὸν λαόν του, μήτε νὰ τὸν ἀναγκάσῃ κατὰ τοῦτο. Ἡ δημοσία θρησκεία ἐσυςήθη διὰ τὸ ὄφελος καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους. Ἐκτὸς ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν δύναμιν, ὅταν δὲν κυριεύῃ τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν, ὁ κυριάρχης δὲν ἔχει ὡς πρὸς αὐτὴν ἄλλα δικαιώματα, παρ' ὅσα τῷ ἐνεπιςεύθη τὸ ἔθνος· τὸ δὲ ἔθνος τὸν ἐπεφόρτισε μόνον νὰ προςατεύῃ τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸ κρίνει εὔλογον νὰ παραδεχθῇ.

§. 137. Ἡ διαφορὰ τῆς θρησκείας δὲν ὑςερεῖ τὸν ἡγεμόνα ἀπὸ τὸ διάδημάτου.

Εἶναι ὅμως ἐπίσης δικαιότατον, ὥςε ὁ ἡγεμὼν νὰ ἦναι ἐλεύθερος νὰ διαμείνῃ εἰς τὴν θρησκείαν του, χωρὶς νὰ χάσῃ τὸ διάδημά του. Ἀπὸ αὐτὸν δὲν δύναται νὰ ζητηθῇ ἄλλο, παρὰ νὰ ὑπερασπίζεται τὴν θρησκείαν τῆς ἐπικρατείας. Ἐν γένει ἡ διαφορὰ τῆς θρησκείας δὲν δύναται νὰ ὑςερήσῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα τὰ εἰς τὴν ἡγεμονίαν δικαιώματά του, ἂν θεμελιώδης τις νόμος δὲν διέταξεν ἄλλως. Οἱ εἰδωλολάτραι Ῥωμαῖοι δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν Κωνςαντῖνον, ὅταν αὐτὸς ἐνηγκαλίσθη τὸν χριςιανισμόν· οὔτε οἱ χριςιανοὶ ἐπαναςάτησαν κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅταν αὐτὸς τοὺς ἄφησε.

§. 138. Πῶς συμβιβάζονται τὰ δικαιώματα καὶ αἱ ἐνοχαὶ τοῦ κυριάρχου μὲ τοὺς ὑπηκόους.

Ἐθέσαμεν ἀνωτέρω τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ὑπὲρ τῶν μερικῶν. Εἴδομεν ὅμως πρὸς τούτοις ὅτι ὁ κυριάρχης ἔχει δικαίωμα καὶ χρέος νὰ προστατεύῃ καὶ νὰ συντηρῇ τὴν θρησκείαν τῆς ἐπικρατείας, καὶ νὰ μὴν ὑποφέρῃ νὰ ἐπιχειρίζεταί τις νὰ τὴν ἀλλάζῃ ἢ νὰ τὴν φθείρῃ· καὶ ὅτι μάλιστα ἠμπορεῖ, κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ μὴ συγχωρήσῃ εἰς ὅλον τὸ κράτος εἰ μὴ μίαν μόνην δημοσίαν λατρείαν. Ἂς συμβιβάσωμεν τὰ διάφορα ταῦτα καθήκοντα καὶ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἴσως ἤθελαν φανῇ ὅτι ἀντικρούονται. Ἐὰν ὁ κυριάρχης δὲν θέλῃ νὰ συγχωρήσῃ τὴν δημοσίαν ἄσκησιν εἰ μὴ μιᾶς μόνης θρησκείας, ἂς μὴν ἀναγκάζῃ κἀνένα νὰ πράξῃ τι ἐναντίον τῆς συνειδήσεώς του, ἢ νὰ μεθέξῃ εἰς λατρείαν, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἀποδοκιμάζει ἢ νομίζει ἐσφαλμένην· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μέρους καὶ ὁ ἰδιώτης ἂς εὐχαριστεῖται νὰ μὴ πέσῃ εἰς αἰσχρὰν ὑπόκρισιν, ἂς δουλεύει τὸ Θεῖον κατὰ τὰ φρονήματά του ἐν κρυπτῷ καὶ εἰς τὴν οἰκίαν του, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πρόνοια δὲν ζητεῖ ἀπὸ αὐτὸν δημοσίαν λατρείαν, ἀφοῦ τὸν ἔθεσεν εἰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ τὴν ἐκτελέσῃ χωρὶς νὰ ταράξῃ τὴν ἐπικράτειαν. Ὁ Θεὸς θέλει νὰ ὑπακούωμεν εἰς τὸν ἀρχηγόν μας, καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν ὅσα δύνανται νὰ βλάψωσι τὴν κοινωνίαν· αὐτὰ εἶναι τὰ ἀμετάβλητα παραγγέλματα τοῦ φυσικοῦ νόμου. Τὸ δὲ τῆς δημοσίας λατρείας εἶναι ὑποθετικὸν, καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἡ λατρεία δύναται νὰ ἐπιφέρῃ. Ἡ ἐσωτερικὴ λατρεία εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀναγκαία, καὶ ὀφείλομεν νὰ περιοριζώμεθα εἰς αὐτὴν ὁπότε συμφέρει καλήτερα. Ἡ δημοσία λατρεία ἀποβλέπει τὴν στερέωσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ νὰ δοξάζωσι τὸν Θεόν. Ἀντιβαίνει δὲ εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν καὶ δὲν εἶναι πλέον ἐπαινετὴ, ὅταν ἐπιφέρῃ ταραχὰς καὶ σκάνδαλα. Ἐάν τις τὴν νομίζῃ ἀπολύτως ἀναγκαίαν, ἂς ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπου δὲν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ἐνεργήσῃ κατὰ τὴν συνείδησίν του, καὶ ἂς ὑπάγῃ νὰ ἑνωθῇ μὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπαγγέλλονται τὴν αὐτὴν θρησκείαν.

§ 139. Ὁ Κυριάρχης πρέπει νὰ ἐπιθεωρῇ τὰ τῆς Θρησκείας καὶ νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν ἐπάνω εἰς τοὺς διδάσκοντας αὐτήν.

Ἡ μεγάλη ἐπιῤῥοὴ, τὴν ὁποίαν ἡ Θρησκεία ἔχει ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας τῆς κοινωνίας, ἀποδεικνύει ἀδιαφιλονεικήτως ὅτι ὁ ὁδηγὸς τῆς πολιτείας ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰ περὶ αὐτῆς, καὶ νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν ἐπάνω εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ λειτουργούς της. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ διοικήσεως ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως νὰ ἦναι ἐνδεδυμένος ὁ κυριάρχης μὲ ὅλα τὰ δικαιώματα χωρὶς, τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ τὴν ἐνεργήσῃ κατὰ τὸν συμφερώτερον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τρόπον· δικαιώματα τὰ ὁποῖα πηγάζουσιν ἐκ τῆς κυριαρχίας, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν δύναται ὁ ἀρχηγὸς νὰ παραιτήσῃ χωρὶς τὴν ῥητὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἔθνους. Ἡ ἐπιθεώρησις λοιπὸν εἰς τὰ τῆς Θρησκείας καὶ ἡ ἐξουσία ἐπὶ τῶν λειτουργῶν της σχηματίζουσιν ἓν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα δικαιώματά του· καθότι χωρὶς αὐτὴν τὴν δύναμιν δὲν θέλει ποτὲ δυνηθῇ ὁ κυριάρχης νὰ προλάβῃ τὰς ταραχὰς, τὰς ὁποίας δύναται ἡ Θρησκεία νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν, μήτε νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δυνατὸν τοῦτο ἐλατήριον διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας. Ἃς μὴ λέγῃ τις ὅτι ἡ φροντὶς τῶν θείων πραγμάτων δὲν ἀνήκει εἰς κάμμίαν κοσμικὴν δύναμιν. Δὲν εἶναι τίποτε ἐπὶ τῆς γῆς σεβασιώτερον καὶ ἱερώτερον ἀπὸ τὸν κυριάρχην· Καὶ πῶς ὁ Θεὸς, ὅςτις διὰ τῆς προνοίας του τὸν προσκαλεῖ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ εὐδαιμονίαν ὁλοκλήρου λαοῦ, ἤθελε τῷ ἀφαιρέσει τὴν χρῆσιν τοῦ ἰσχυροτέρου ἐλατηρίου τοῦ κινοῦντος τοὺς ἀνθρώπους; Ὁ φυσικὸς νόμος τῷ παραχωρεῖ τοῦτο τὸ δικαίωμα, καθὼς καὶ ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα εἰς μίαν καλὴν διοίκησιν· αἱ δὲ Γραφαὶ δὲν ἐναντιοῦνται κατ' οὐδὲν εἰς τοῦτον τὸν νόμον. Παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, μήτε ὁ βασιλεὺς, μήτε κἀνεὶς ἄλλος, ἠδύνατο νὰ κενοτομήσῃ τι εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως· ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν ἐπαγρυπνοῦσεν εἰς τὴν συντήρησίν του, καὶ ἠμποροῦσε νὰ τιμωρήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα, ὅταν ἐξέκλινε τοῦ χρέους του. Ποῦ ἠμπορεῖ τις νὰ εὕρῃ εἰς τὴν νέαν Διαθήκην, ὅτι ὁ χριστιανὸς ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ ἐπεμβῇ εἰς τὰ τῆς Θρησκείας; Ἡ πρὸς τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις ὑποταγὴ καὶ ὑπακοὴ διορίζεται μά-

λτρα ῥητῶς καὶ φανερῶς. Εἰς μάτην ἤθελέ τις ἐπιφέρει τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποςόλων, οἵτινες ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν βασιλέων. Ὅποιος θέλει νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τοὺς κοινοὺς κανόνας ἔχει χρείαν θείας τινος ἀποςολῆς, καὶ αἱ δυνάμεις του πρέπει νὰ βεβαιωθῶσι διὰ θαυμάτων. Δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ διαφιλονεικήσῃ εἰς τὸν κυριάρχην τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὸ νὰ μὴ ἐμβάσῃ τις εἰς τὴν θρησκείαν πράγματα ἐναντία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἐπικρατείας· καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς αὐτὸν νὰ ἐξετάζῃ τὴν διδασκαλίαν, καὶ νὰ προσδιορίζῃ τί πρέπει νὰ διδάσκεται καὶ τί πρέπει νὰ ἀποσιωπᾶται.

§. 140. Ὀφείλει νὰ ἐμποδίζῃ νὰ καταχρῶνται τὴν θρησκείαν.

Ὁ κυριάρχης ὀφείλει πρὸς τούτοις νὰ ἐπαγρυπνῇ μήπως καταχρᾶταί τις τὴν θρησκείαν, εἴτε μεταχειριζόμενος αὐτὴν διὰ νὰ εὐχαριςήσῃ τὸ μίσος του, τὴν φιλαργυρίαν του, ἢ τὰ ἄλλα του πάθη, εἴτε παριςάνων τὴν διδασκαλίαν τῶν δογμάτων της ὑπὸ μορφὴν ἐπιβλαβῆ διὰ τὴν ἐπικράτειαν.

§. 141. Ἐξουσία τοῦ κυριάρχου ἐπὶ τῶν λειτουργῶν τῆς θρησκείας.

Εἴπομεν ὅτι ὁ κυριάρχης πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἐπιθεωρῇ τὰ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν λειτουργῶν της. Καὶ τῷ ὄντι χωρὶς τὸ τελευταῖον τοῦτο δικαίωμα, τὸ πρῶτον εἶναι μάταιον καὶ ἀνωφελές, καθότι ἀμφότερα πηγάζουσιν ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχάς. Εἶναι ἄτοπον καὶ ἐναντίον εἰς τὰς πρώτας βάσεις τῆς κοινωνίας νὰ νομίζωνται πολῖταί τινες ἀνεξάρτητοι τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, εἰς πράγματα τόσον σημαντικὰ ὡς πρὸς τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἤθελέ τις συςήσει δύο δυνάμεις ἀνεξαρτήτους εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κοινωνίαν, τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἀναμφιβόλως ἐπιφέρει διαίρεσιν, ταραχὴν καὶ ὄλεθρον. Εἰς τὴν ἐπικράτειαν δὲν εἶναι εἰ μὴ μία καὶ μόνη ὑπερτάτη ἐξουσία· ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοὶ, ἐκκλησιαςικοὶ, ἄρχοντες, ἀρχηγοὶ ςρατευμάτων, ὑπόκεινται εἰς τὸν κυριάρχην.

§. 142. Φύσις ταύτης τῆς ἐξουσίας·

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν δύναται ὁ κυριάρχης δικαίως νὰ ὑποχρεώ-

ση τὸ ἱερατεῖον νὰ κηρύττῃ ἢ νὰ ἀκολουθῇ δόγματα τὰ ὁποῖα αὐτὸς δὲν νομίζει εὐάρεστα εἰς τὸν Θεόν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ λειτουργὸς τῆς Θρησκείας δὲν ἠμπορῇ κατὰ τοῦτο νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν θέλησιν τοῦ κυριάρχου, ὀφείλει νὰ παραιτήσῃ τὴν θέσιν του, καὶ νὰ νομίσῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ τὴν διατήρησῃ, ὡσὰν ὁποῦ μία τοιαύτη θέσις χρειάζεται δύο πράγματα, νὰ διδάσκῃ τις καὶ νὰ διάγῃ ἐν εἰλικρινείᾳ καὶ κατὰ τὴν συνείδησίν του, καὶ νὰ συμφωνῇ μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ κυριάρχου, καὶ μὲ τοὺς νόμους τῆς ἐπικρατείας. Ποῖος δὲν ἤθελεν ἀγανακτήσει βλέπων ὁποιονδήποτε ἀρχιερέα νὰ ἐναντιόνεται μὲ αὐθάδειαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ κυριάρχου, εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ὑπερτάτων Δικαστηρίων, καὶ νὰ κηρύττῃ ἀναφανδὸν, ὅτι δὲν γνωρίζει ἑαυτὸν ὑπεύθυνον τῆς ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτὸν δυνάμεως, εἰ μὴ πρὸς μόνον τὸν Θεόν;

§. 143. Κανὼν, ὅστις ὀφείλει νὰ φυλάττηται ὡς πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικούς.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐὰν τὸ ἱερατεῖον ἦναι ἐκφαυλισμένον, δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ γεννήσῃ τοὺς καρποὺς, οἱ ὁποῖοι περιμένονται ἀπὸ τοῦτο τὸ ἐπάγγελμα. Ὁ κανὼν, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ φυλάττηται ὡς πρὸς αὐτὸ, περιλαμβάνεται εἰς ὀλίγας λέξεις· μεγάλην ὑπόληψιν, καμμίαν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, καὶ ἀκόμη ὀλιγότερον ἀνεξαρτησίαν. Καθὼς πᾶσα ἄλλη τάξις, τὸ ἱερατεῖον ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται διὰ τὰς ἐργασίας του, καὶ δι' ὅλα τὰ ἄλλα, εἰς τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν, καὶ νὰ ἦναι ὑπεύθυνον πρὸς τὸν κυριάρχην διὰ τὴν διαγωγήν του. Ὁ κυριάρχης πρέπει νὰ φροντίζῃ, ὥστε ὁ λαὸς νὰ σέβεται τοὺς λειτουργοὺς τῆς Θρησκείας· καὶ πρέπει νὰ τοὺς ἐμπιστεύεται τὴν ἀναγκαίαν ἐξουσίαν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν των, καὶ νὰ τοὺς ὑποστηρίζῃ, ἂν χρειασθῇ, καὶ διὰ τῆς δυνάμεώς του. Ἕκαστος ἀξιωματικὸς πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται μὲ τὸ ἐπάγγελμά του, ἀλλέως δὲν δύναται νὰ τὸ ἐνεργήσῃ προσηκόντως. Δὲν εἶναι δὲ καμμία αἰτία νὰ ἐξαιρέσωμεν ἀπ' αὐτὸν τὸν κανόνα τὸ ἱερατεῖον· ὁ ἡγεμὼν μόνον θέλει ἐπαγρυπνεῖ ἰδιαιτέρως, μήπως καταχρασθῇ τὴν ἐξουσίαν του, ὡσὰν ὁποῦ ἡ ὕλη αὕτη εἶναι καὶ σπουδαιοτέρα καὶ ἐπικινδυνεστέρα. Ἐνασχολούμενος δὲ νὰ καταστήσῃ τὸν χαρακτῆρα τῶν

ἐκκλησιαστικῶν ἀξιοσέβαστον ; Θέλει φροντίσει ; ὥστε τὸ σέβας τοῦτο νὰ μὴ καταντήσῃ εἰς δεισιδαίμονα προσκύνησιν, καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὰς χεῖρας κενοδόξου τινος ἱερέως ἰσχυρὰς ἡνίας, διὰ νὰ τραβᾷ τὰ ἀδύνατα πνεύματα κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του. Εὐθὺς ὅπου τὸ ἱερατεῖον σχηματίζει σῶμα ξεχωριστὸν, εἶναι τρομερόν. Οἱ Ῥωμαῖοι, (καὶ θέλομεν τοὺς φέρει συχνάκις εἰς παράδειγμα) οἱ σοφοὶ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον ἐντὸς τῆς γερουσίας των τὸν μέγαν ἀρχιερέα καὶ τοὺς κυριωτέρους λειτουργοὺς τῶν θυσιαστηρίων· δὲν ἐγνώριζον δὲ τὴν διαστολὴν μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀλλ' ὅλοι οἱ πολῖται ἔφεραν τὸ αὐτὸ ἔνδυμα.

§ ρμδ. Ἀνακεφαλαίωσις τῶν λόγων, οἱ ὁποῖοι ἐπικυροῦσι τὰ δικαιώματα τοῦ κυριάρχου ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν.

Ἀφαίρεσον ἀπὸ τὸν κυριάρχην αὐτὴν τὴν δύναμιν ὡς πρὸς τὰ τῆς θρησκείας, καὶ αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ ἱερατείου, καὶ πῶς θέλει πλέον ἐπαγρυπνῇ, ὥστε νὰ μὴν ἐμβῶσιν εἰς τὴν θρησκείαν πράγματα ἐναντία τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας ; Πῶς θέλει ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ νὰ διδάσκηται καὶ νὰ ἀσκῆται ἡ θρησκεία κατὰ τὸν συμφερώτερον πάντοτε εἰς τὸ δημόσιον τρόπον ; Πῶς θέλει ἔχει τὴν δύναμιν νὰ προλαμβάνῃ τὰς ταραχὰς, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχονται νὰ προκύψωσιν εἴτε ἀπὸ τὰ δόγματα, εἴτε ἀπὸ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις θέλει ἐνεργεῖται ; Ὅλα αὐτὰ μολοντοῦτο εἶναι φροντίδες καὶ καθήκοντα τοῦ κυριάρχου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐξαιρεθῇ. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὰ δικαιώματα τῆς κυριαρχίας ὡς πρὸς τὰ τῆς θρησκείας ὑπερασπίσθησαν πιστῶς καὶ σταθερῶς ἀπὸ τὰ βουλευτήρια τῆς Γαλλίας. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας ἐξησφάλισαν τὰ δικαιώματα τῆς ἐξουσίας των καὶ ἀνεγνωρίσθησαν κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας· τοῦτο δὲ τὸ σύστημα συμβιβάζει ἐπίσης τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν πολιτικὴν, καὶ πρὸς τούτοις εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν παλαιὰν συνήθειαν. Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες τῶν Χριστιανῶν ἐνεργοῦσαν ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, συνέταττον νόμους περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (*), συνεκαλοῦσαν καὶ προέδρευον τὰς συνόδους, διώριζον καὶ ἐκάθηρον τοὺς ἐπισκόπους, κτλ.

---

*Ὅρα τὸν κώδηκα τοῦ Θεοδοσίου.

§. 145. Φθοροποιὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐναντίας γνώμης.

Ἂν ὁ Κωνςαντῖνος καὶ οἱ διάδοχοί του ἤθελαν κάμει νὰ ἀναγνωρισθῶσι δημοσίως ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας, ἂν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Χριςιανῶν ἤξευραν νὰ φυλάξωσι κατὰ τοῦτο ἀνέπαφα τὰ δικαιώματα τῆς ἡγεμονίας, ἤθελάν ποτε ἀκολουθήσει αἱ τρομεραὶ ἐκεῖναι ἀταξίαι, τὰς ὁποίας ἐγέννησαν ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ κενοδοξία μερικῶν Παπῶν καὶ ἐκκλησιαςικῶν, ἐνθαῤῥυνθέντων ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἡγεμόνων, καὶ ὑποςηριγμένων ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν λαῶν; Ἤθελέ ποτέ τις ἴδῃ χειμάῤῥους αἵματος, χυθέντος διὰ φιλονεικίας καλογήρων, διὰ μεταφυσικὰς συζητήσεις, ὡς ἐπιτοπλεῖςον ἀκατανοήτους, καὶ σχεδὸν πάντοτε τόσον ἀνωφελεῖς εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, ὅσον καὶ ἀδιαφόρους καθ' ἑαυτὰς ὡς πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς κοινωνίας; Πολίτας, ἀδελφοὺς, ὡπλισμένους πρὸς ἀλλήλους, ὑπηκόους παροξυνθέντας εἰς ἐπανάςασιν, αὐτοκράτορας καὶ βασιλεῖς πεσόντας ἀπὸ τοὺς θρόνους των;

§. 146. Περιγραφὴ τῶν καταχρήσεων. Α'. Ἡ δύναμις τῶν Παπῶν.

Ἐὰν εἰς μίαν ἐπικράτειαν δὲν ἦναι δυνατὸν νὰ ἀποφασισθῶσιν ὁριςικῶς τὰ περὶ τῆς θρησκείας, τὸ ἔθνος δὲν εἶναι ἐλεύθερον, καὶ ὁ ἀρχηγός του δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἐξ ἡμισείας κυριάρχης. Μέσος ὅρος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ· ἡ ἑκάςη ἐπικράτεια πρέπει νὰ ἦναι κυρία κατὰ τοῦτο, καθὼς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, ἢ πρέπει νὰ δεχθῇ τὸ σύςημα τοῦ Πάπα Βονιφατίου τοῦ Ζ'., καὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅλα τὰ χριςιανικὰ ἔθνη ὡς μίαν μόνην ἐπικράτειαν, τῆς ὁποίας κεφαλὴ νὰ ἦναι ὁ Πάπας, οἱ δὲ βασιλεῖς ὑπάλληλοι διοικηταὶ τῶν κοσμικῶν, ὁ καθεῖς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, σχεδὸν καθὼς οἱ Σουλτάνοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς ἐξουσίας τῶν Καλίφων. Εἶναι γνωςὸν, ὅτι ὁ Πάπας οὗτος ἐτόλμησε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον τὸν Ὡραῖον. « Θέλομεν νὰ ἠξεύ« ρῃς, ὅτι ὑπόκεισαι εἰς ἡμᾶς τόσον εἰς τὰ πνευματικὰ, ὅσον « καὶ εἰς τὰ κοσμικά. » Καὶ ἠμπορεῖ τις νὰ ἴδῃ εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον τὴν περίφημόν του βοῦλλαν, διὰ τῆς ὁποίας ἀποδίδει εἰς τὴν ἐκκλησίαν δύω ξίφη, ἢ διπλῆν δύναμιν, πνευματικὴν καὶ

κοσμικήν, καὶ ἀναθεματίζει ὅσους φρονοῦσιν ἀλλεοτρόπως ὡς αἱρετικούς, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Μανιχαίων, παραδέχονται δύω ἀρχὰς, καὶ κηρύττει τέλος πάντων ὅτι εἶναι ἄρθρον τῆς πίςεως, ἀναγκαῖον εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, νὰ πιςεύῃ τις, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης. Εἰς τοὺς δυςυχεῖς αἰῶνας τῆς ἀμαθείας, οἱ Πάπαι ἐτολμοῦσαν νὰ προσδιορίζωσι καὶ νὰ κανονίζωσι τὴν διαγωγὴν τῶν ἡγεμόνων, νὰ κρίνωσι περὶ τῆς νομιμότητος τῶν συνθηκῶν των, νὰ διαλύωσι τὰς συμμαχίας των, καὶ νὰ τὰς κηρύττωσιν ἀκύρους. Ἀλλ' ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιχειρήσεις εὗρον γενναίαν ἀντίςασιν εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πάπα, διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τοὺς Ἑλβετοὺς ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν ἐναντίον ὅλων τῶν νομῶν, οἱ ὁποῖοι ἐβοηθοῦσαν Κάρολον τὸν Η'. καὶ τοὺς ἐκήρυττεν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἐὰν ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν δὲν ἤθελαν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν φιλίαν τούτου τοῦ βασιλέως διὰ νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ σχηματισθεῖσαν συμμαχίαν· ἀλλ' οἱ Ἑλβετοὶ διεμαρτυρήθησαν κατὰ ταύτης τῆς πράξεως, ὀνομάζοντες αὐτὴν καταχρηςικὴν, καὶ ἐτοιχοκόλλησαν τὴν διαμαρτύρησίν των εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπικρατείας των, ἐμπαίζοντες τοιουτοτρόπως τὸ ῥηθὲν κίνημα ὡς ἄτοπον, καὶ ἀντιβαῖνον εἰς τὰ δικαιώματα τῆς κυριαρχίας. Θέλομεν ἀναφέρει διαφόρους παρομοίας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ περὶ πίςεως τῶν συνθηκῶν κεφάλαιον.

§. 147. Β'. Περὶ σημαντικῶν ἀξιῶν, ἀποδιδομένων ἀπὸ ξένην δύναμιν.

Ἡ δύναμις αὕτη τῶν Παπῶν ἐπέφερεν ἄλλην μίαν κατάχρησιν ἀξίαν ὅλης τῆς προσοχῆς τῶν συνετῶν κυβερνήσεων. Βλέπομεν διαφόρους τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἐκκλησιαςικαὶ ἀξίαι, οἱ μεγάλοι βαθμοὶ διανέμονται ἀπὸ ξένην δύναμιν, τουτέςιν ἀπὸ τὸν Πάπαν, ὅςτις τοὺς χαρίζει εἰς τοὺς ὀπαδούς του, καὶ πολλάκις εἰς μὴ πολίτας τοῦ Κράτους. Αὕτη ἡ συνήθεια ἀντιβαίνει εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους, καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πλέον πανδήμου πολιτικῆς. Οὐδεὶς λαὸς ὀφείλει νὰ διατάσσεται ἀπὸ ξένους, μήτε νὰ ὑποφέρῃ τὸ νὰ ἀνακατόνωνται εἰς τὰ πράγματά του, ἢ νὰ τῷ ἀφαιρῶσι τὰ κέρδη του· καὶ πῶς εὑρίσκονται ἐπικράτειαι, αἱ ὁ-

ποῖαι συγχωροῦσιν εἰς ἕνα ξένον νὰ διαθέτῃ κατὰ τὴν θέλησίν του ἀξίας τόσον σημαντικὰς διὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ ἡσυχίαν του; Ὅσοι ἡγεμόνες ἔγιναν αἰτία νὰ εἰσαχθῇ μία τοιαύτη κατάχρησις, παρέβησαν τόσον τὰ πρὸς ἑαυτοὺς, ὅσον καὶ τὰ πρὸς τὸν λαὸν καθήκοντά των.

§. 148. Γ'. Ὑπήκοοι δυνατοὶ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ ξένην αὐλήν.

Ὡς καὶ εἰς τὰς πολιτείας, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες διετήρησαν τοῦτο τὸ σημαντικὸν δικαίωμα τῆς ἐξουσίας των, ἡ κατάχρησις εὑρίσκεται ἀκόμη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον. Ναὶ μὲν ὁ κυριάρχης ὀνομάζει τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς ἄλλους μεγάλους ἀξιωματικοὺς τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἐξουσία του ὅμως δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀρχίσῃ ὁ ὑποψήφιος νὰ ἐνεργῇ, ἀλλὰ τῷ ἀναγκαιοῦσιν ἀκόμη καὶ Βοῦλλαι τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ὅλον τὸ ἱερατεῖον ἐξαρτᾶται εἰς ταῦτα τὰ κράτη ἀπὸ τὴν Ῥώμην· ἐντεῦθεν περιμένει τὰς ἀξίας, καὶ τὴν πορφύραν, ἡ ὁποία, κατὰ τὰς ἐπηρμένας ἀντιποιήσεις ὅσων τὴν φοροῦσι, τοὺς ἐξομοιοῖ μὲ τοὺς ἡγεμόνας. Διὰ τοῦτο σχεδὸν πάντοτε προσπαθεῖ νὰ εὐαρεςήσῃ εἰς αὐτήν. Ἡ Αὐλὴ πάλιν τῆς Ῥώμης ὑποςηρίζει τὸ ἱερατεῖον τοῦτο μὲ ὅλην της τὴν δύναμιν· τὸ βοηθεῖ διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐπηρείας της· τὸ προςατεύει κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ὅταν αὐτοὶ ζητῶσι νὰ περιορίσωσι τὴν δύναμίν του, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τῆς δικαίας ὀργῆς αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος των· τοιουτοτρόπως δὲ τὸ προσκολλᾷ εἰς τὰ συμφέροντά της ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Δὲν προσβάλλει λοιπὸν τάχα τὰ δικαιώματα τῆς κοινωνίας, δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὰ πρῶτα ςοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ ἄρχειν, ὅποιος ὑποφέρει νὰ ἐξαρτᾶται μέγα μέρος τῶν ὑπηκόων του ἀπὸ ξένην δύναμιν, καὶ νὰ ἦναι ἀφοσιωμένον εἰς αὐτήν; Ὁ συνετὸς κυριάρχης θέλει ποτὲ παραδεχθῇ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κηρύττουσι μίαν τοιαύτην διδασκαλίαν; Ἴσως τοιοῦτό τι μόνον ἤρκεσεν εἰς τὸ νὰ διωχθῶσιν ὅλοι οἱ ἀπόςολοι τῶν καθολικῶν ἀπὸ τὴν Κίναν.

§. 149. Δ'. Ἀγαμία τῶν ἱερέων· Μοναςήρια.

Ἡ ἐφεύρεσις τῆς ἀγαμίας τῶν ἱερέων ἔχει καὶ αὐτὴ σκοπὸν τὴν

βεβαιοτέραν ἀφοσίωσίν των (*). Ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ ἐπίσκοπος, ἤδη προσκολλημένος εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῶν ἐλπίδων του, εὑρίσκεται περιπλέον ἀποσπασμένος τῆς πατρίδος του διὰ τῆς ἀγαμίας, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζεται νὰ φυλάξῃ. Δὲν ἔχει οἰκογένειαν, ἥτις νὰ τὸν συνδέῃ μὲ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· τὰ πρῶτα καὶ μεγαλήτερα συμφέροντά του εἶναι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας· φθάνει νὰ χαίρῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ ἀρχηγοῦ του, δὲν τὸν μέλλει διὰ τὸ ἐπίλοιπον· ὅπου δὲ καὶ ἂν ἐγεννήθη, τὸ καταφύγιον καὶ ἡ αἱρετὴ πατρίς του εἶναι ἡ Ῥώμη. Ὅλοι ἠξεύρουσιν, ὅτι τὸ ἱερατεῖον εἶναι ὡσανεὶ ςράτευμα τοῦ Πάπα, διεσπαρμένον ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ νὰ ὑποςηρίζῃ τὰ συμφέροντα τοῦ μονάρχου του. Παράδοξος κατάχρησις, ἀνατρεπτικὴ τῶν ςοιχειωδῶν τῆς κοινωνίας νόμων! Πόσοι ἄνθρωποι, κλεισμένοι εἰς τὰ μοναςήρια, ἀφιερόνονται εἰς τὴν ἀργίαν ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς εὐλαβείας! Οὐχ ἧττον ἀνωφελεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἢ ἐν καιρῷ πολέμου, δὲν τὴν ὑπηρετοῦσι μήτε διὰ τοῦ ἔργου, μήτε διὰ τῆς ἀνδρίας των· καὶ ὅμως χαίρουσιν ἀναρίθμητα εἰσοδήματα, καὶ ὁ λαὸς ἀναγκάζεται νὰ τρέφῃ διὰ τῶν ἱδρώτων του τὰ σμήνη ταῦτα τῶν ὀκνηρῶν. Τί ἤθελέ τις εἰπῇ, βλέπων γεωργὸν περιθάλποντα τοὺς ἀνωφελεῖς κηφῆνας, καὶ παραχωροῦντα εἰς αὐτοὺς τὸ μέλι τῶν μελισσῶν του; Ἂν ἐκρέματο ἀπό τινας δεισιδαίμονας ἱεροκήρυκας, ὅλοι οἱ κατ' αὐτοὺς θεοσεβεῖς ἔπρεπε νὰ μείνωσιν ἄγαμοι ὡς οἱ καλόγηροι (**). Πῶς ὑπέφεραν οἱ ἡγεμόνες νὰ παριςάνεται δημοσίως ὡς οὐράνιος ἀρετὴ, συνήθεια ἐπίσης ἐναντία εἰς

(*) Δὲν εἶναι χρεία νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὅσα σχεδὸν ἤδη εἶπεν ὁ Βάττελ περὶ τοῦ ἱερατείου, καὶ ὅλα τὰ ἑπόμενα ἀποβλέπουσι τὸν κλῆρον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰς τὸν ὁποῖον μόνον καὶ ἐφαρμόζονται ὁλοκλήρως.

(**) Δὲν δύναταί τις νὰ ἀναγνώσῃ χωρὶς ἀγανάκτησιν, ὅσα μερικοὶ ἐκκλησιαςικοὶ ἔγραψαν ἐναντίον τοῦ γάμου, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀγαμίας. Ὁ Τερτουλλιανὸς ἔλεγε· Videtur esse matrimonii et stupri differentia, sed utrobique est communicatio. Ergo, inquis, et primas nuptias damnas? Nec immerito, quoniam

τὴν φύσιν, καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν κοινωνίαν; Οἱ νόμοι τῶν Ῥωμαίων ἔτεινον εἰς τὸ νὰ μειώσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγάμων, καὶ νὰ ἐνθαῤῥύνωσι τὰ συνοικέσια (*), ἡ δεισιδαιμονία ὅμως κατεπολέμησεν ὀγλήγωρα τὰς δικαίας καὶ σοφὰς ταύτας διατάξεις· οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κατέπεισαν τοὺς χριστιανοὺς αὐτοκράτορας νὰ τὰς καταργήσωσι (**). « Διάφοροι Πατέρες ἀπεδοκίμασαν τούτους τοὺς « νόμους, λέγει ὁ μέγας Μοντεσκιῶς, μὲ ζῆλον ἀξιέπαινον διὰ « τὴν ἄλλην ζωὴν, ἀλλὰ μὲ πολλὰ ὀλίγας γνώσεις τῶν πραγμά- « των τῆς ἐνεστώσης. » Οὗτος ὁ μέγας ἀνὴρ ἔζη εἰς τὸν κόλπον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καὶ δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰπῇ ἀναφανδὸν, ὅτι ἡ ἑκουσία ἀγαμία εἶναι ἀξιοκατάκριτος, καὶ ὡς πρὸς τὴν συνείδησιν αὐτὴν, καὶ ὡς πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἄλλης ζωῆς. Ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια θέλει νὰ ἐκτελῶμεν τοὺς κανόνας τῆς φύσεως, νὰ ἐκπληρῶμεν τοὺς σκοποὺς τοῦ δημιουργοῦ μας, καὶ νὰ ἀγωνιζώμεθα διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς κοινωνίας. Ἐὰν τις ἦναι εἰς κατάστασιν νὰ θρέψῃ οἰκογένειαν, ἂς νυμφευθῇ, ἂς ἀσχοληθῇ νὰ δώσῃ καλὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα του· ὁ τοιοῦτος θέλει ἐκτελέσει τὰ καθήκοντά του, καὶ θέλει τῷ ὄντι βαδίζει εἰς τὴν σωτηρίαν του.

§. 150. Ε'. Ὑπερβολικαὶ ἀξιώσεις τοῦ ἱερατείου. Ὑπεροχή.

Ἀπὸ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀρνεῖται εἰς τὴν κοσμικὴν δύναμιν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ, πηγάζουσιν αἱ ὑπερβολικαὶ καὶ ἐπικίνδυνοι ἀξιώσεις τοῦ κλήρου. Ἐπὶ προφάσει τῆς ὁσιότητος τοῦ ἐπαγγέλματός των, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἠθέλησαν νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων πολιτῶν, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν πρωτίστων ἀρχόντων, καὶ ἀθετοῦντες κατὰ τοῦτο τὴν ῥητὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου των, ὅστις ἔλεγεν εἰς τοὺς ἀποστόλους του « Μὴ ζητεῖτε τὰς πρωτοκαθεδρίας, αὐτοὶ οἰκειοποιήθησαν σχεδὸν παντοῦ τὴν πρώτην ἕδραν. Ὁ ἀρχηγός των δίδει

---

et ipsae constant ex eo quod est stuprum, Tertul. de Exhort. Castit. Ὁ δὲ ἅγιος Ἱερώνυμος εἶπε Hanc tantam esse differentiam inter uxorem et scortum, quod tolerabilius sit uni esse prostitutam quam plurimis.

(*) Ὅρα τὸν νόμον Papia-Poppæa.

(**) Ὅρα τὸν Κώδηκα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

νὰ ἀσπασθῶσι τοὺς πόδας του οἱ ἡγεμόνες. Αὐτοκράτορες ἔσυραν τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου του· καὶ ἂν οἱ ἐπίσκοποι, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ ἁπλοῖ ἱερεῖς δὲν τολμῶσι τὴν σήμερον νὰ ὑψωθῶσιν ὑπὲρ τοὺς κυριάρχας, ἂς ἔχωμεν χάριτας εἰς τὸν αἰῶνά μας ὅςις δὲν τοῖς τὸ ἐπιτρέπει. Αὐτοὶ δὲν ἐςάθησαν πάντοτε τόσον μετριόφρονες· καὶ εἷς τῶν συγγραφέων των ἐτόλμησε νὰ εἰπῇ ὅτι « Ὁ ἱερεὺς εἶναι τό-
« σῳ ἀνώτερος τοῦ βασιλέως, ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ζώου » (*). Πόσοι συγγραφεῖς πλέον γνωςοὶ καὶ πλέον περίφημοι ἀπὸ αὐτὸν, ἐθαύμασαν καὶ ἐπήνεσαν τὴν ἀνόητον ἐκείνην φράσιν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Θεοδόσιον τὸν Πρῶτον! « Ὁ Ἀμβρόσιος
« μὲ ἐδίδαξε τὸ μέγα διάςημα τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἀπὸ τοῦ διαδή-
« ματος εἰς τὸ ἱερατεῖον! » Τὸ προείπομεν· ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν τοὺς ἐκκλησιαςικούς· πρέπει ὅμως καὶ αὐτοὶ νὰ δεικνύωσι μετριοφροσύνην καὶ, ἠμπορῶ νὰ εἴπω, ταπεινότητα. Πῶς δύνανται νὰ λησμονήσωσι δι' ἑαυτοὺς τὰς ἀρετὰς, τὰς ὁποίας κηρύττουσιν εἰς τοὺς ἄλλους;

§. 151. ΣΤ'. Ἀνεξαρτησία. Προνόμια.

Βοηθούμενος ἀπὸ τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης, ὁ κλῆρος ἐπροσπάθησε περιπλέον νὰ καταςαθῇ καθ' ὅλα ἀνεξάρτητος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐςάθη μία ἐποχὴ, καθ' ἣν δὲν ἠμποροῦσέ τις νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ἐκκλησιαςικοὺς νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰ κοσμικὰ δικαςήρια, δι' ὁποιανδήποτε αἰτίαν. Τὸ κανονικὸν δίκαιον περιέχει ῥητῶς ταύτην τὴν διάταξιν· « Εἶναι ἀπρεπὲς, λέγει, νὰ δι-
« κάζωσιν οἱ Λαϊκοὶ τοὺς ἐκκλησιαςικούς. » Οἱ Πάπαι Παῦλος ὁ Γ'., Πῖος ὁ Ε'. καὶ Οὐρβανὸς ὁ Η', ἀφορίζουσι τοὺς λαϊκοὺς δικαςὰς, οἱ ὁποῖοι τολμῶσι νὰ κρίνωσιν ἐκκλησιαςικοὺς, καὶ ἄλλαι παπικαὶ διατάξεις ἀναθεματίζουσιν ὅποιον τολμήσει νὰ φυλακίσῃ ἐπίσκοπον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὁ ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ τιμωρήσῃ μὲ θάνατον τὸν ἀποςάτην ἢ κακοῦργον ἐκκλησιαςικόν· ὀφείλει νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ἐκκλησιαςικὴν ἐξου-

(*) Tantum sacerdos praestat regi, quantum homo best[illegible]ae. Stanislaus Orichovius. Ὅρα Tribbechov. Exerc. 1. ad Baron. Annal. Sect. 2.

σίαν, ἡ ὁποία, ἂν τὸ κρίνῃ εὔλογον, θέλει τὸν παραδώσει εἰς τὴν κοσμικὴν δύναμιν, ἀφ' οὗ τὸν καθαιρέσει. Βλέπομεν εἰς τὴν ἱστορίαν ἄπειρα παραδείγματα ἐπισκόπων μὴ τιμωρηθέντων, ἢ πολλὰ ὀλίγον παιδευθέντων δι' ἐγκλήματα, διὰ τὰ ὁποῖα κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον οἱ μεγαλήτεροι ἄρχοντες. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννης τῆς Βραγαντίας ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς ἀλλὰ δικαίως τοὺς συνωμόσαντας κατὰ τῆς ζωῆς του ἄρχοντας· δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ θανατώσῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Βράγας, τὸν αὐτουργὸν τῆς μυσαρᾶς ταύτης συνωμοσίας. Τὸ νὰ ὑποφέρῃ τις ὁλόκληρον μίαν δυνατὴν καὶ πολυάριθμον τάξιν νὰ μὴν ὑπόκειται εἰς τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν, ἀλλὰ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ξένην αὐλήν, εἶναι ἀνατρεπτικὸν τῆς πολιτικῆς εὐταξίας, καὶ μειωτικὸν τῆς κυριαρχίας. Τοῦτο προσβάλλει θανασίμως τὴν κοινωνίαν, ὅπου οὐσιωδῶς ἕκαστος πολίτης ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν. Αὐτὸ δὲ τὸ προνόμιον, τὸ ὁποῖον ἀντιποιεῖται ὁ κλῆρος, εἶναι τόσον ἐναντίον καὶ εἰς τὸ φυσικὸν καὶ εἰς τὸ ἀναγκαῖον δίκαιον τοῦ ἔθνους, ὥστε ὁ ἡγεμὼν αὐτός, δὲν δύναται νὰ τὸ παραχωρήσῃ. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὡς τόσον θέλουσι μᾶς εἰπῇ, ὅτι τὸ ἔλαβον ἀπὸ τὸν Θεόν. Καλῶς· ἀλλ' ἕως οὗ μᾶς δώσωσι τὰς περὶ τούτου ἀποδείξεις των, ἡμεῖς θέλομεν πρεσβεύει τὴν ἀναντίρρητον ταύτην ἀρχήν, ὅτε ὁ Θεὸς θέλει τὴν σωτηρίαν τῶν πολιτειῶν, καὶ ὄχι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ εἰσάξῃ εἰς αὐτὰς τὴν ἀταξίαν καὶ τὸν ὄλεθρον.

§. 152. Ζ'. Προνόμια τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Ἀνάλογα προνόμια ἀπαιτοῦσι καὶ διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀναμφιβόλως ἡ πολιτεία ἠμποροῦσε νὰ χαρίσῃ ἀτέλειαν πρὸς ταῦτα τὰ κτήματα, εἰς τὰς ἐποχὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξαρκοῦσαν μόλις πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ κλήρου. Ὁ κλῆρος ὅμως πρέπει νὰ μὴ λησμονῇ, ὅτι τὴν χάριν ταύτην τὴν χρεωστεῖ εἰς τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία ἔχει πάντοτε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀφαιρέσῃ, ὅταν τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας τὸ ὑπαγορεύῃ. Καὶ ἐπειδὴ εἷς ἐκ τῶν θεμελιωδῶν καὶ κυριωτέρων νόμων πάσης κοινωνίας εἶναι νὰ συνεισφέρωσιν, ἐν καιρῷ ἀνάγκης, εἰς τὰς κοινὰς χρείας, τὰ ἀγαθὰ ὅλων τῶν μελῶν αὐτῆς ἀναλόγως, οὐδὲ αὐτὸς ὁ κυριάρχης

δύναται νὰ παραχωρήσῃ πλήρη ἀτέλειαν εἰς σῶμα πολυάριθμον καὶ πλούσιον, χωρὶς νὰ ἀδικήσῃ τὰ μέγιςα τοὺς ἐπιλοίπους πολίτας, ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλει πέσει τοιουτοτρόπως ὁλόκληρον τὸ βάρος. Μακρὰν τοῦ νὰ ὀφείλεται ἀτέλεια εἰς τὰ ἐκκλησιαςικὰ κτήματα, διότι εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὸν Θεὸν, πρέπει μάλιςα διὰ τοῦτον τὸν λόγον νὰ συνεισφέρωσι πρῶτα διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας· καθότι δὲν ὑπάρχει τι εὐαρεςώτερον εἰς τὸν κοινὸν Πατέρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παρὰ νὰ προφυλάξῃ τις ὁποιονδήποτε ἔθνος ἀπὸ τὸν ὄλεθρόν του. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει καμμίαν χρείαν, τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα τῷ ἀφιερόνονται, δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλο τέλος παρὰ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς πράξεις εὐαρέςους πρὸς αὐτόν. Περιπλέον, τὰ ἐκκλησιαςικὰ κτήματα, ὡς τὸ ὁμολογεῖ καὶ ὁ κλῆρος αὐτὸς, εἶναι μέγα μέρος προσδιωρισμένα διὰ τοὺς πτωχούς. Ὅταν ἡ ἐπικράτεια ἔχῃ ἀνάγκην, αὐτὴ εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ πρῶτος πτωχὸς, καὶ ὁ ἀξιώτερος ἐλέους. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ τὸ ἐφαρμόσωμεν καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς περιπτώσεις, καὶ νὰ εἰπῶμεν ὅτι, ὅταν, διὰ νὰ ἀνακουφισθῇ ὁ λαὸς, μέρος τῶν ἐξόδων τῆς πολιτείας λαμβάνεται ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαςικῶν κτημάτων, τῷ ὄντι αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ διανέμονται εἰς τοὺς πτωχοὺς, καθὼς καὶ προσδιωρίσθησαν. Ἀντιβαίνει δὲ ἐπίσης εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῶν ἀφιερωτῶν, ὅποιος μεταχειρίζεται εἰς τὰς τρυφὰς καὶ εἰς τὴν πολυτέλειαν τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμεύωσιν εἰς ἀνακούφισιν τῶν ςερουμένων.

§ 153. Η'. Ἀφορισμὸς τῶν ἐν ὑπουργήμασι.

Ὁ κλῆρος δὲν εὐχαριςήθη νὰ ἦναι μόνον ἀνεξάρτητος· ἠθέλησε περιπλέον νὰ ὑποτάξῃ τὸ πᾶν εἰς τὴν κυριότητά του. Καὶ τῷ ὄντι ἔπρεπε νὰ καταφρονῇ τοὺς ἀνοήτους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἄφιναν νὰ κάμνῃ ὅ, τι ἤθελεν. Ὁ ἀφορισμὸς ἦτον τρομερὸν ὅπλον ἐν μέσῳ ἀμαθῶν δεισιδαιμόνων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤξευραν μήτε νὰ τὸν περιορίσωσιν ἐντὸς τῶν νομίμων του ὅρων, μήτε νὰ διακρίνωσι τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν κατάχρησιν. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ ἀταξία, τὴν ὁποίαν εἴδομεν καὶ εἰς τοὺς τόπους τῆς Λουθηρανῆς θρησκείας. Ἐτόλμησαν οἱ ἐκκλησιαςικοὶ, δυνάμει τῆς ἰδίας των μόνης ἐξουσίας, νὰ ἀφορίσωσιν ἄρχοντας, δικαςὰς ὠφελίμους εἰς τὴν κοιν

νωνίαν, καὶ νὰ διϊσχυρίζωνται ὅτι, πεπληγμένοι μὲ τοὺς κεραυνοὺς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι τῆς ἐπικρατείας δὲν ἐδύναντο πλέον νὰ ἐνεργήσωσι τὸ ἐπάγγελμά των. Ὁποία ἀνατροπὴ τῆς εὐταξίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου! Πῶς! τὸ ἔθνος δὲν θέλει πλέον εἶσθαι ἐλεύθερον νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν ἐνέργειαν τῶν ὑποθέσεών του, τὴν εὐτυχίαν του, τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειάν του εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνου, τὸν ὁποῖον αὐτὸ νομίζει ἐπιτηδειότερον καὶ ἱκανώτερον; Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δύναμις θέλει, κατ᾽ ἀρέσκειαν, ὑστερεῖ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοὺς πλέον συνετοὺς ὁδηγούς της, ἀπὸ τὸ στερεώτερον ὑποστήριγμά της, καὶ τὸν ἡγεμόνα ἀπὸ τοὺς πλέον πιστοὺς λειτουργούς του! Εὑρέθησαν ὅμως καὶ ἡγεμόνες πολλοί, καὶ ἐπίσκοποι συνετοὶ καὶ ἀξιοσέβαστοι, οἱ ὁποῖοι κατέκριναν τὴν ἀνόητον ταύτην ἀξίωσιν.

§. 154. Θ'. Καὶ αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων.

Δὲν ἠμπορεῖ τις σχεδὸν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὰ ἔθνη ὑπέφερον τὴν ἀνήκουστον καὶ τρομερὰν κατάχρησιν τοῦ νὰ ἀφορίζωσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας, ἀπολύοντες καὶ τοὺς ὑπηκόους των τοῦ ὅρκου, τὸν ὁποῖον εἶχον δώσει πρὸς αὐτούς. Ὁ ΙΓ'. αἰὼν γέμει τοιούτων παραδειγμάτων. Μὲ τὸ νὰ ἠθέλησεν Ὄθων ὁ Δ'. νὰ διϊσχυρισθῇ τὰ δικαιώματα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἐπὶ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἰταλίας, ἀφωρίσθη παρὰ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'., ἐγυμνώθη τοῦ διαδήματός του, καὶ οἱ ὑπήκοοί του ἀπελύθησαν τοῦ πρὸς αὐτὸν ὅρκου· ἐγκαταλελειμμένος δὲ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, ὁ δυστυχὴς οὗτος αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὸ διάδημά του εἰς Φρεδερῖκον τὸν Β'. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννης, ὁ ἐπικληθεὶς χωρὶς γῆς, μὲ τὸ νὰ ἠθέλησε νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλείου του, εἰς τὴν ἐκλογὴν ἀρχιεπισκόπου τινος τῆς Κανταβρίας, ἀφωρίσθη παρὰ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου, ὅστις κηρύξας αὐτὸν ἀνάξιον τοῦ θρόνου, ἀπέλυσε τοὺς ὑπηκόους του τοῦ πρὸς αὐτὸν ὅρκου, διήγειρε τὸν κλῆρον ἐναντίον του, ἐπροσκάλεσε τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν, καὶ παρεκίνησε τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα, διὰ νὰ ἐκθρονίσῃ τοῦτον τὸν ἡγεμόνα, προκηρύττων καὶ σταυροφορίαν κατ᾽ αὐτοῦ, ὡς ἤθελε πράξει κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ

βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐφάνη πρῶτον ὅτι ἤθελε νὰ ἀντισαθῇ μὲ γενναιότητα· ἀλλ' ἀποδειλιάσας μετ' ὀλίγον, ὑπέφερε νὰ καταντήσῃ εἰς ἐκεῖνον τὸν βαθμὸν τῆς ἀτιμίας, ὥςε νὰ παραδώσῃ τὸ βασίλειόν του εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πάπα, διὰ νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ πάλιν ἀπὸ αὐτὸν ὡς φέουδον τῆς ἐκκλησίας, καὶ μὲ συμφωνίαν νὰ πληρόνῃ φόρον. Ἠμποροῦσα νὰ φέρω ἀναρίθμητα ἄλλα παραδείγματα, ἀλλὰ τὰ ἀποσιωπῶ πρὸς τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος· εἶναι λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις εἰς ὁποῖον βαθμὸν ἠλιθιότητος ἔφερεν ἡ δεισιδαιμονία τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, εἰς τοὺς δυςυχεῖς ἐκείνους χρόνους.

§. 155 Γ'. Ὁ κλῆρος ἕλκει τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν καὶ ταράττει τὴν τάξιν τῆς δικαιοσύνης.

Δυνάμει τῶν αὐτῶν πνευματικῶν ὅπλων, ὁ κλῆρος εἷλκε τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν, ἐσφετερίζετο τὴν δικαςικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἐτάραττε τὴν τάξιν τῆς δικαιοσύνης. Ἀπαιτοῦσε νὰ δικάζῃ ὅλας τὰς διαφορὰς, « Διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ὁποίας ἡ ἐξέτασις, ἔλεγεν « ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'., ἀνήκει ὁμολογουμένως εἰς τὸ ἐπάγ« γελμάμας. » Εἰς τοὺς 1329, οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Γαλλίας ἐτόλμησαν καὶ εἶπον πρὸς τὸν Βασιλέα Φίλιππον τὸν Βαλοὰ, ὅτι ὅςις ἐμποδίζει νὰ δικάζωνται ὅλα τὰ εἴδη τῶν διαφορῶν ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαςικὰ δικαςήρια, σφετερίζεται τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ ἤθελον νὰ δικάζωσιν ὅλας τὰς διαφοράς· ἀνθίςαντο μὲ θάῤῥος εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπεκαθίςαντο φοβεροὶ, ἐπαπειλοῦντες ἀφορισμούς. Ἐνίοτε μάλιςα, ἐπειδὴ αἱ ἐκκλησιαςικαὶ ἐπαρχίαι δὲν εἶχον τὰ αὐτὰ ὅρια μὲ τὴν ἐπικράτειαν, οἱ ἐπίσκοποι ἐπροσκάλουν εἰς τὸ δικαςήριόν των ξένους διὰ ὑποθέσεις ὅλως διόλου πολιτικὰς, καὶ ἐπεχειρίζοντο νὰ τοὺς κρίνωσι, καταπατοῦντες ἀναφανδὸν τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν. Καὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐκτανθῇ ἡ κατάχρησις αὕτη, ὥςε οἱ συνετοὶ προπάτορές μας ἔκριναν νὰ λάβωσι τὰ πλέον σπουδαῖα μέτρα διὰ νὰ τὴν ςαματήσωσι. Ἐσυμφώνησαν εἰς τὰς συνθήκας των « Νὰ « μὴ προσκαλῆται κανεὶς τῶν Ἐλβετῶν διὰ χρηματικὰς ὑποθέ« σεις ἔμπροσθεν τῶν ἐκκλησιαςικῶν δικαςηρίων, ἀλλὰ νὰ εὐχα« ριςῆται ἀπὸ τὰ ἐπιτόπια κριτήρια. » Ἐν ἑνὶ λόγῳ οἱ ἐκκλησια-

ςικοὶ δὲν ἄφιναν τίποτε, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ μὴν ἐκτείνωσι τὴν ἐξουσίαν των, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἐνοχοποιεῖ τὴν συνείδησιν. Ἔκαμναν νὰ ἀγοράζωσιν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ νεόνυμφοι τὴν ἄδειαν νὰ συνευνηθῶσι μετὰ τῶν γυναικῶν των τὰς τρεῖς πρώτας νύκτας τοῦ γάμου!!

§. 156. ΙΑ'. Συγκέντρωσις τοῦ ἀργυρίου εἰς τὴν Ῥώμην.

Αὕτη ἡ ἀςεία ἐφεύρεσις μᾶς ἐνθυμίζει μίαν ἄλλην κατάχρησιν, προφανῶς ἐναντίαν εἰς τοὺς κανόνας τῆς ὑγιοῦς πολιτικῆς, καὶ τῶν πρὸς ἑαυτὸ καθηκόντων τοῦ ἔθνους. Ἐννοῶ τὰς ἀπείρους χρηματικὰς ποσότητας τὰς ὁποίας σύρουσι καθ' ἕκαςον ἐνιαυτὸν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ ὅλας τῆς ἐπικρατείας τοῦ δόγματός της, αἱ Βοῦλλαι, αἱ ἄδειαι καὶ τὰ συγχωροχάρτια. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον ἐπέφερε τέλος πάντων ὄλεθρον εἰς τὴν Ῥώμην, ἥτις μὲ τὸ νὰ ἠθέλησε νὰ κάμῃ ὑπερβολικὰ κέρδη, ἔπεσεν εἰς ζημίας ἀνιάτους.

§. 157. ΙΒ'. Νόμοι καὶ πράξεις ἀντιβαίνοντες εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας.

Τελευταῖον, ἡ ἀνεξάρτητος ἐξουσία τὴν ὁποίαν ἐνεπιςεύθησαν εἰς ἐκκλησιαςικούς, ὡς ἐπιτοπλεῖςον μὴ δυναμένους ἢ μὴ θέλοντας νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀληθεῖς γνώμας τῆς κυβερνήσεως, πλήρεις ἀπὸ δεισιδαίμονας ὀπτασίας, καὶ διώκοντας φαντασιώδη καὶ ἀόριςον καθαρότητα, ἐγέννησε νόμους καὶ πράξεις ὀλεθρίους εἰς τὴν πολιτείαν. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ἐνίους ἐξ αὐτῶν· ὁ δὲ Γρότιος ἀναφέρει ἀξιοσημείωτον τούτου παράδειγμα τὸ ἑξῆς. « Εἰς τὴν πα« λαιὰν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἐφυλάχθη, λέγει, πολὺν καιρὸν ὁ « κανὼν κατὰ τὸν ὁποῖον ὅσοι ἐφόνευον πολεμίους εἰς ὁποιονδήποτε « πόλεμον, ἀφωρίζοντο διὰ τρεῖς χρόνους (*). » Ὁποία ἀνταμοιβὴ πρὸς τοὺς ἥρωας, οἵτινες εἶχον πέσει ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀντὶ τῶν θριάμβων μὲ τοὺς ὁποίους ἡ εἰδωλολάτρις Ῥώμη τοὺς ἐτίμα! Ἡ εἰδωλολάτρις Ῥώμη κατέςη κυρία τῆς οἰκουμένης, καθότι ἔςεφε τοὺς γενναιοτέρους πολεμιςάς της. Ἀφ' οὗ ὅμως τὸ βασίλειον μετέβη εἰς τοὺς χριςιανούς, ἐκυριεύθη ὀγλήγωρα ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, διότι οἱ ὑπήκοοί του πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ δὲν ἐκέρδιζον εἰ μὴ τὸ νὰ ἀφορίζωνται.

(*) Ζωναρᾶς, Νικηφ. Φωκ. Τόμ. III.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Περὶ δικαιοσύνης καὶ Ἀςυνομίας.

§. 158. Ἕκαςον ἔθνος ὀφείλει νὰ κάμῃ νὰ θριαμβεύῃ ἡ δικαιοσύνη.

Μετὰ τὴν περὶ θρησκείας φροντίδα, ἓν τῶν κυριωτέρων καθηκόντων τοῦ ἔθνους ἀφορᾷ τὴν δικαιοσύνην. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ κάμῃ ὥςε αὐτὴ νὰ θριαμβεύῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καὶ νὰ λαμβάνῃ τὰ ἀνήκοντα μέτρα διὰ νὰ διανέμεται εἰς ὅλους κατὰ τὸν ἀσφαλέςερον, συντομώτερον καὶ ὀλιγοεξοδώτερον τρόπον. Αὕτη ἡ ἐνοχὴ ἐξάγεται ἀπὸ τὸν σκοπὸν καὶ ἀπὸ τὴν συνθήκην αὐτὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἴδομεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ὑπεχρεώθησαν μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς κοινωνίας, καὶ δὲν συγκατένευσαν νὰ παραιτήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς μέρος τῆς φυσικῆς των ἐλευθερίας, εἰμὴ ἐπ' ἐλπίδι ν' ἀπολαμβάνωσιν ἡσύχως τὸ ἰδικόντων, καὶ νὰ τοῖς διανέμεται δικαιοσύνη ἐν ἀσφαλείᾳ. Τὸ ἔθνος ἄρα ἤθελε παραβῆ τὰ πρὸς ἑαυτὸ καθήκοντα καὶ ἐξαπατήσει τοὺς πολίτας, ἂν δὲν ἐνησχολεῖτο σπουδαίως εἰς τὸ νὰ κάμῃ νὰ δίδεται ἀκριβὴς δικαιοσύνη, καὶ ταύτην τὴν φροντίδα τὴν χρεωςεῖ εἰς τὴν εὐτυχίαν, εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν του. Ἡ σύγχυσις, ἡ ἀταξία, ἡ ἀποδειλίασις, κυριεύουσι τὴν ἐπικράτειαν, ὁπόταν οἱ πολῖται δὲν ἦναι βέβαιοι ὅτι θέλουσιν ἀπολαμβάνει συντόμως καὶ εὐκόλως δικαιοσύνην εἰς τὰς διαφορὰς των. τότε αἱ πολιτικαὶ ἀρεταὶ παύουσι, καὶ ἡ κοινωνία ἐξασθενεῖται.

§. 159. Ὀφείλει νὰ θέσῃ καλοὺς νόμους.

Κατὰ δύω τρόπους θριαμβεύει ἡ δικαιοσύνη· μὲ τοὺς καλοὺς νόμους, καὶ μὲ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχόντων εἰς τὸ νὰ φυλάττωνται. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ θέσῃ νόμους δικαίους καὶ σοφούς. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν πάντοτε ἐπίσης δίκαιοι, ἐπιεικεῖς καὶ πεφωτισμένοι, οἱ φυσικοὶ νόμοι ἤθελαν ἀναμφιβόλως ἀρκεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, αἱ ἀποπλανήσεις τῆς φιλαυτίας, τὰ πάθη, καθιςῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον ἀνισχύρους τοὺς ἱεροὺς τούτους νόμους. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι ὅλα

οἱ πεφωτισμένοι λαοὶ ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συντάξωσι θετικοὺς νόμους. Χρειάζονται ῥητοὶ καὶ γενικοὶ κανόνες, διὰ νὰ γνωρίζῃ ἕκαστος καλὰ τὸ δίκαιόντου χωρὶς νὰ ἀπατηθῇ ἀπὸ τὴν φαντασίαν του· ἐνίοτε μάλιστα ὀφείλουσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐπιείκειαν, διὰ νὰ προλάβωσι τὴν κατάχρησιν καὶ τὴν δολιότητα, καὶ διὰ νὰ συμφωνήσωσι μὲ τὰς περιστάσεις· καὶ ἐπειδὴ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος εἶναι τόσον ἀσθενὲς εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, χρειάζεται νὰ προσδιορισθῇ ποινὴ διὰ νὰ ἐνεργῶνται οἱ νόμοι ἀπαραβιάστως· καὶ οὕτως ὁ φυσικὸς νόμος μεταβάλλεται εἰς θετικόν. Ἤθελεν εἶσθαι ἐπικίνδυνον νὰ ἐμπιστευθῇ τις τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν εἰς τὸ αὐθαίρετον τῶν δικαζόντων· ὁ νομοθέτης ὀφείλει νὰ βοηθῇ τὸν νοῦν τῶν δικαστῶν, νὰ χαλινόνῃ τὰς προλήψεις καὶ τὰ πάθητων, καὶ νὰ καθυποτάσσῃ τὴν θέλησίντων εἰς κανόνας ἁπλοῦς, στερεοὺς καὶ βεβαίους, καὶ οὗτοι εἶναι ἀκόμη οἱ θετικοὶ νόμοι.

§. 160. Πρέπει νὰ κάμνῃ νὰ φυλάττωνται.

Οἱ καλήτεροι νόμοι εἶναι ἀνωφελεῖς ἐὰν δὲν φυλάττωνται. Ὅθεν τὸ ἔθνος πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ φυλάττωνται, νὰ εὐλαβῶνται καὶ νὰ ἐκτελῶνται ἀκριβέστατα· διὰ τοῦτο δὲ τὸ τέλος ἐνέχεται νὰ λαμβάνῃ τὰ πλέον δίκαια, τὰ πλέον ἐκτεταμένα καὶ τὰ πλέον δραστήρια μέτρα· καὶ ἐκ τούτου κρέμαται μεγάλως ἡ εὐτυχία, ἡ δόξα καὶ ἡ ἡσυχία του.

§. 161. Ἔργα καὶ καθήκοντα τοῦ κυριάρχου ὡς πρὸς τοῦτο.

Ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἡγεμὼν, ὁ ἄρχων ὅστις παριστᾷ τὸ ἔθνος καὶ εἶναι περιβεβλημένος μὲ τὴν δύναμίν του, εἶναι ἐπὶ τούτοις ἐπιφορτισμένος καὶ μὲ τὰ καθήκοντά του. Ἑπομένως ἓν τῶν κυριωτέρων καθηκόντων τοῦ κυριάρχου εἶναι νὰ κάμνῃ νὰ θριαμβεύῃ ἡ δικαιοσύνη· κανὲν ἄλλο πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον ἄξιον τῆς κυριαρχικῆς μεγαλειότητος. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀρχίζει τοιουτοτρόπως τὰ Ἰνστιτοῦτά του. « Βασιλικῆς μεγαλο-
« φροσύνης ἐστὶν ἴδιον οὐ μόνον ὅπλοις κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ νό-
« μοις ὁπλίζεσθαι· ὥστε ἑκάτερον καὶ τὸν τοῦ πολέμου, καὶ τὸν
« τῆς εἰρήνης καιρὸν, ὀρθῶς κυβερνᾶσθαι. » Ὁ βαθμὸς τῆς δυνά-

μεως, τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος ἐγεπιςεύθη εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπικρατείας, θέλει εἶσθαι καὶ ὁ κανὼν τῶν ἔργων καὶ τῶν καθηκόντων του, περὶ τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης. Καθὼς τὸ ἔθνος δύναται νὰ φυλάξῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν νομοθετικὴν δύναμιν, ἢ νὰ τὴν ἐμπιςευθῇ εἰς σῶμα τῆς ἐκλογῆς του, παρομοίως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συςήσῃ, ἂν τὸ κρίνῃ εὔλογον, ὑπέρτατον Δικαςήριον, διὰ νὰ κρίνῃ ὅλας τὰς διαφορὰς, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸν κυρίαρχην. Ὁ ἀρχηγὸς ὅμως τοῦ κράτους πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ λαμβάνῃ μέγα μέρος εἰς τὴν νομοθεσίαν· δύναται δὲ καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὸς μόνος τὸ δίκαιον τοῦ νομοθετεῖν. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν εἶναι ἔργον ἐδικόντου νὰ θέσῃ νόμους ὑπαγορευομένους ἀπὸ τὴν σοφίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιείκειαν. Καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις, ὀφείλει νὰ προςατεύῃ τοὺς νόμους, νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν δικαςικῶν ἀρχόντων, καὶ νὰ περιορίζῃ ἕκαςον εἰς τὰ καθήκοντά του.

§. 162. Πῶς ὀφείλει νὰ διανέμῃ τὴν δικαιοσύνην.

Ἡ ἐκτελεςικὴ δύναμις ἀνήκει φυσικὰ εἰς τὸν κυριάρχην, ἤτοι εἰς τὸν ὁδηγὸν τῆς κοινωνίας, ὅςις ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἐνδεδυμένος μὲ αὐτὴν καθ' ὅλην της τὴν ἔκτασιν, ὅποτε οἱ θεμελιώδεις νόμοι δὲν τὴν περιορίζουσιν. Ἅμα λοιπὸν τεθῶσιν οἱ νόμοι, εἶναι ἔργον τοῦ κυριάρχου νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των. Καλοῦμεν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης, τὸ νὰ διασώζῃ τις τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων, καὶ νὰ τοὺς προσαρμόζῃ καταλλήλως εἰς ὅσας περιπτώσεις παρουσιάζονται· καὶ τοῦτο εἶναι καθῆκον τοῦ κυριάρχου, ὅςις φύσει εἶναι ὁ κριτὴς τοῦ λαοῦ του. Εἴδομεν πολλάκις τοὺς ἀρχηγοὺς μικρῶν τινῶν ἐπικρατειῶν νὰ ἐνεργῶσι μόνοι των ταύτας τὰς ἐργασίας· ἀλλ' ὄχι μόνον ἡ συνήθεια αὕτη δὲν ἁρμόζει, ἀλλὰ καὶ εἰς μίαν μεγάλην ἐπικράτειαν καταντᾷ ἀδύνατος.

§. 163. Ὀφείλει νὰ διορίσῃ δικαςὰς ἀμερολήπτους καὶ πεφωτισμένους.

Ὁ καλήτερος καὶ ἀσφαλέςερος τρόπος τοῦ διανέμειν τὴν δικαιοσύνην εἶναι νὰ διορίζωνται δικαςαὶ ἀμερόληπτοι καὶ πεφωτισμένοι, διὰ νὰ ἀποφασίζωσι τὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἐγειρομένας διαφοράς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιφορτισθῇ αὐτὸς ὁ κυριάρχης τὸ ἐπίπονον τοῦτο ἔργον· δὲν ἤθελεν ἔχει μήτε τὸν ἀναγκαῖον καιρὸν

ρὸν διὰ νὰ ἐξετάζῃ κατὰ βάθος ὅλας τὰς ὑποθέσεις, μήτε ἴσως τὰς ἀναγκαίας γνώσεις διὰ νὰ τὰς κρίνῃ. Λοιπὸν ὁ κυριάρχης δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ προσωπικῶς ὅλας τὰς πράξεις τῆς κυβερνήσεως· ὀφείλει νὰ κρατήσῃ δι' ἑαυτὸν ὅσας ἠμπορεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ μὲ ἔκβασιν καὶ τὰς σπουδαιοτέρας, νὰ ἐμπιςευθῇ δὲ τὰς ἄλλας εἰς ἀξιωματικοὺς, εἰς δικαςὰς, οἵτινες θέλουσι τὰς ἐκπληροῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Δὲν εἶναι παράλογον νὰ ἐμπιςευθῇ τὴν κρίσιν ὁποιαςδήποτε ὑποθέσεως εἰς συντροφίαν ἀνδρῶν συνετῶν, ἀδεκάςων καὶ φωτισμένων· αὐτὸ μάλιςα εἶναι τὸ καλήτερον μέτρον, τὸ ὁποῖον ὁ κυριάρχης δύναται νὰ λάβῃ· ἐκτελεῖ δὲ ὅλα τὰ πρὸς τὸν λαὸν καθήκοντά του ὡς πρὸς τοῦτο, ὅταν τῷ δώσῃ δικαςὰς ςολισμένους μὲ ὅλας τὰς ἀρετὰς, αἱ ὁποῖαι ἁρμόζουσιν εἰς λειτουργοὺς τῆς δικαιοσύνης· δὲν τῷ μένει τότε ἄλλο, παρὰ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν διαγωγήν των, διὰ νὰ μὴ παραμελῶσι τὰ καθήκοντά των.

§. 164. Τὰ τακτικὰ Δικαςήρια ὀφείλουσι νὰ κρίνωσι τὰς ὑποθέσεις τοῦ δημοσίου.

Ἡ σύςασις τῶν Δικαςηρίων εἶναι μάλιςα ἀναγκαία διὰ νὰ κρίνωσι τὰς ὑποθέσεις τοῦ δημοσίου, τουτέςιν ὅλα τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδέχονται νὰ προκύψωσι μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦσι τὰ δικαιώματα τοῦ κυριάρχου, καὶ τῶν ὑπηκόων. Δὲν ἤθελε μήτε ἁρμόζει, μήτε συμφέρει νὰ ἀπαιτῇ ὁ κυριάρχης νὰ γένῃ κριτὴς εἰς τὴν ἰδίαν του ὑπόθεσιν. Πόσον ὀφείλει νὰ φυλάττεται ἀπὸ τὴν ἀπάτην τῆς ἰδιοτελείας καὶ τῆς φιλαυτίας! Καὶ ἂν δύναται νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ αὐτὴν, δὲν πρέπει πάλιν νὰ ἐκθέτῃ τὴν δόξαν του εἰς τὰς ἐναντίας κρίσεις τοῦ πλήθους. Οὗτοι οἱ σημαντικοὶ λόγοι ὀφείλουσι πρὸ πάντων νὰ τὸν ἐμποδίζωσι νὰ ἐμπιςεύεται τὴν κρίσιν τῶν ἰδίων του πραγμάτων εἰς ὑπουργοὺς, ἢ συμβούλους ἰδιαιτέρως ἀφοσιωμένους εἰς αὐτόν.

§. 165. Πρέπει νὰ συςηθῶσιν ἀνώτερα δικαςήρια διὰ νὰ κρίνωσιν ὁριςικῶς.

Ὁ σκοπὸς τῶν κρίσεων εἶναι νὰ κόπτωνται δικαίως αἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν διαφοραί. Ἀφ' οὗ λοιπὸν αἱ ὑποθέσεις ἐξετασθῶσιν ἔμπροσθεν τοῦ πρωτοκλήτου δικαςοῦ, ὅςτις ἐξακριβόνει ὅλας των

τὰς λεπτομερείας, καὶ βασανίζει τὰς ἀποδείξεις, συμφέρει, διὰ μεγαλητέραν ἀσφάλειαν, νὰ ἠμπορῇ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ἀπὸ τοῦτον τὸν πρῶτον δικαστὴν, νὰ κάμῃ ἔφεσιν τῆς ἀποφάσεως εἰς ἀνώτερον δικαστήριον, διὰ νὰ τὴν ἐξετάσῃ καὶ νὰ τὴν μεταῤῥυθμίσῃ, ἂν τὴν εὕρῃ κακῶς αἰτιολογημένην· πρέπει ὅμως τὸ ἀνώτερον τοῦτο δικαστήριον νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν νὰ ἀποφασίζῃ τελειωτικῶς· ἀλλέως ὅλη ἡ διαδικασία ἤθελεν εἶσθαι ματαία, καὶ αἱ διαφοραὶ ἀπέραντοι. Τὸ νὰ καταφεύγῃ τις εἰς τὸν κυριάρχην αὐτὸν, ἅμα ὁποῦ ἡ ὑπόθεσις ἀποφασίσθη ὁριστικῶς, ἠμπορεῖ νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλα ἀτοπήματα. Εἶναι εὐκολώτερον νὰ ὑφαρπάσῃ τις τὴν ψυχὴν τοῦ ἡγεμόνος μὲ λόγους, μὲ αἰτίας εὐλογοφανεῖς, παρὰ μίαν συντροφίαν δικαστῶν γυμνασμένων εἰς τὴν γνῶσιν τῶν νόμων· ἡ δὲ πεῖρα ἀποδεικνύει καθημερινῶς πόσα καταφύγια εὑρίσκει εἰς μίαν Αὐλὴν ἡ εὔνοια. Ἐὰν οὗτος ὁ τρόπος συγχωρῆται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ὁ κυριάρχης πρέπει πάντοτε νὰ φοβῆται, μήπως αἱ ἀπαιτήσεις γίνωνται ἐπὶ σκοπῷ νὰ παραταθῇ ἡ χρισολογία, καὶ νὰ ἀργοπορήσῃ ἡ δικαία καταδίκη. Ὁ δίκαιος καὶ συνετὸς ἡγεμὼν δὲν θέλει λοιπὸν τὰς δεχθῇ, εἰ μὴ μὲ μεγάλας προφυλακάς· καὶ ἐὰν ἀκυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν, κατὰ τῆς ὁποίας γίνεται τὸ παράπονον, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κρίνῃ μόνος του τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ νὰ τὴν παραπέμψῃ εἰς ἄλλο δικαστήριον. Αἱ ὀλέθριοι ἀργοπορίαι ταύτης τῆς διαδικασίας μᾶς κάμνουσι νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶναι ἁρμοδιώτερον καὶ συμφερώτερεν εἰς τὴν πολιτείαν, νὰ συστήσῃ ὑπέρτατον δικαστήριον, τοῦ ὁποίου αἱ τελειωτικαὶ ἀποφάσεις νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀκυρωθῶσι μήτε ἀπὸ τὸν κυριάρχην αὐτόν. Ἀρκεῖ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἐπαγρυπνῇ ὁ κυριάρχης εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν κριτῶν, καὶ τῶν ἄλλων δικαστικῶν ἀρχόντων, καθὼς ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ καὶ εἰς ἐκείνην ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν τῆς πολιτείας, καὶ νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ καταδιώξῃ καὶ νὰ παιδεύσῃ τοὺς παραβάτας τῶν καθηκόντων των.

§. 166. Ὁ κυριάρχης ὀφείλει νὰ φυλάττῃ τοὺς τύπους τῆς δικαιοσύνης.

Ἅμα τὸ ὑπέρτατον τοῦτο δικαστήριον συστηθῇ, ὁ κυριάρχης δὲν δύναται πλέον νὰ ἐγγίξῃ τὰς ἀποφάσεις του, καὶ ἐνέχεται ἐν γέ-

ναι ἀπολύτως νὰ διαφυλάττῃ καὶ νὰ συντηρῇ τοὺς τύπους τῆς δικαιοσύνης. Ἂν ἐπιχειρισθῇ νὰ τοὺς παραβιάσῃ, ἡ κοινωνία πίπτει εἰς τὴν αὐθαίρετον δεσποτείαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπορεῖ τίς ποτε νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁποιονδήποτε ἔθνος ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ. Ὅταν οἱ τύποι ἦναι ἐπισφαλεῖς, ἔργον τοῦ νομοθέτου εἶναι νὰ τοὺς μεταῤῥυθμίσῃ· καὶ ὅταν αὐτὴ ἡ μεταῤῥύθμισις γείνῃ συμφώνως μὲ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, εἶναι ἓν τῶν σωτηριωδεστέρων εὐεργετημάτων τοῦ κυριάρχου πρὸς τὸν λαόν του. Τὸ νὰ προφυλάξῃ τις τοὺς πολίτας ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἐξαφανισθῶσι διεκδικούμενοι τὰ δικαιώματά των, καὶ νὰ περιστείλῃ καὶ νὰ καταβάλῃ τὰς δικοῤῥαφίας, εἶναι πρᾶξις πολὺ ἐνδοξοτέρα εἰς τὰ ὄμματα τῶν σοφῶν, παρὰ ὅλα τὰ κατορθώματα ὁποιουδήποτε θορυκτητοῦ.

§. 167. Ὀφείλει νὰ προστατεύῃ τὴν ἐξουσίαν τῶν δικαστῶν, καὶ νὰ κάμνῃ νὰ ἐκτελῶνται αἱ ἀποφάσεις των.

Ἡ δικαιοσύνη διανέμεται ἐπ' ὀνόματι τοῦ κυριάρχου· αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν δικαστηρίων, καὶ ὑπολαμβάνει δικαίως τὴν κρίσιν των ὡς νόμον καὶ δικαιοσύνην. Τὸ καθῆκόν του ἄρα εἰς τοῦτον τὸν κλάδον τῆς διοικήσεως εἶναι νὰ διασώζῃ τὴν ἐξουσίαν τῶν δικαστῶν, καὶ νὰ κάμνῃ νὰ ἐκτελῶνται αἱ ἀποφάσεις των, χωρὶς τοῦ ὁποίου αὐταὶ ἤθελαν εἶσθαι μάταιαι καὶ φαντασιώδεις, ἐν ἑνὶ λόγῳ, δὲν ἤθελε διανέμεσθαι ἡ δικαιοσύνη.

§ 168. Περὶ τῆς ἀποδοτικῆς δικαιοσύνης. Διανομὴ τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τῶν ἀμοιβῶν.

Εἶναι καὶ ἄλλο εἶδος δικαιοσύνης ἥτις καλεῖται ἀποδοτική. Συνίσταται ἐν γένει εἰς τὸ νὰ ἀποδίδῃ τις εἰς καθ' ἕκαστον τὸ κατ' ἀξίαν. Αὐτὴ ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ προσδιορίζῃ εἰς πᾶσαν πολιτείαν τὴν διανομὴν τῶν δημοσίων ἐπαγγελμάτων, τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Ἓν τῶν κυριωτέρων πρὸς ἑαυτὸ καθηκόντων τοῦ ἔθνους εἶναι νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας, νὰ τοὺς διεγείρῃ ὅλους εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ τῶν τιμῶν καὶ ἀμοιβῶν, καὶ νὰ μὴν ἐμπιστεύεται τὰ ἐπαγγέλματα, εἰ μὴ εἰς ὑποκείμενα ἄξια νὰ τὰ ἐκπληρώσωσι καλῶς. Τὸ ἔθνος χρεωστεῖ πρὸς τούτοις καὶ εἰς τοὺς μερικοὺς νὰ ἦναι προσεκτικὸν εἰς τὸ νὰ ἀνταμείβῃ καὶ εἰς τὸ νὰ τιμᾷ τὴν ἀρετήν. Μολονότι ὁ κυριάρχης εἶναι ἐλεύθε-

ρος νὰ διαμοιράσῃ τὰς χάριτάς του, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα εἰς ὅποιον θέλει, καὶ κἀνεὶς δὲν ἔχει δικαίωμα τέλειον εἰς ὁποιονδήποτε ἀξίωμα, μολοντοῦτο ὁ πολίτης, ὅςτις διὰ τῶν ἀγώνων του κατώρθωσε νὰ δουλεύσῃ ὠφελίμως τὴν πατρίδα, ἐκεῖνος, ὅςτις ἔκαμε μεγάλην τινα ἐκδούλευσιν εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἔχουσε τὸ δικαίωμα νὰ παραπονεθῶσιν, ὅταν ὁ κυριάρχης τοὺς παραβλέπῃ, διὰ νὰ προβιβάσῃ ἀνθρώποος ἀνωφελεῖς καὶ ἀναξίους. Τοῦτο εἶναι ἀξιοκατάκριτος ἀχαριςία, ἐπιτηδειοτάτη νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἅμιλλαν. Μὲ τὸν καιρὸν δὲ καταντᾷ νὰ γείνῃ τὸ ὀλεθριώτερον σφάλμα εἰς μίαν ἐπικράτειαν· εἰσάγει γενικὴν παραλυσίαν, καὶ τὰ πράγματα τοῦ κράτους, διοικούμενα ἀπὸ χεῖρας ἀναξίους, δὲν δύνανται νὰ λάβωσιν, εἰ μὴ κακίςην ἔκβασιν. Ἡ δυνατὴ ἐπικράτεια διατηρεῖται ἀρκετὸν καιρὸν διὰ τῆς δυνάμεώς της, ἀλλὰ τέλος πάντων παρακμάζει· καὶ αὐτὴ εἶναι ἴσως μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῶν ἐπανασάσεων, τὰς ὁποίας βλέπομεν εἰς τὰ μεγάλα βασίλεια. Ὁ κυριάρχης δὲν εἶναι προσεκτικὸς εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους διορίζει εἰς τὰ ἐπαγγέλματα, εἰ μὴ ἐνόσῳ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν ἰδίαν του συντήρησιν καὶ προφύλαξιν· ἅμα δὲ νομίσει, ὅτι ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν μεγαλειότητος καὶ δυνάμεως, ὥςε νὰ μὴ φοβῆται πλέον τίποτε, ἀφίνεται εἰς τὴν φαντασίαν του, καὶ τότε ἡ εὔνοια μόνη διανέμει ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα.

§. 169. Τιμωρία τῶν ἐνόχων, βάσις τοῦ δικαιώματος τοῦ κολάζειν.

Ἡ τιμωρία τῶν ἐνόχων ἀναφέρεται συνήθως εἰς τὴν ἀποδοτικὴν δικαιοσύνην, τῆς ὁποίας εἶναι τῷ ὄντι κλάδος, καθόσον ἡ καλὴ τάξις ἀπαιτεῖ νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τοὺς κακούργους αἱ ἀντάξιοι ποιναί. Ἐὰν ὅμως θέλῃ τις νὰ εὕρῃ τὴν ἀληθινὴν βάσιν της, ὀφείλει νὰ ἀναβῇ εἰς τὰς πρώτας ἀρχάς. Τὸ δικαίωμα τοῦ κολάζειν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κατάςασιν τῆς φύσεως ἀνήκει εἰς ἕκαςον ἄνθρωπον, θεμελιοῦται εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἀσφαλείας. Ἕκαςος ἄνθρωπος χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὴν ἀδικίαν, καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν δύναμιν ἐναντίον ἐκείνων, ὅσοι ἀδίκως προσβάλλουσι τὴν ἀσφάλειάν του. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ

τιμωρήσῃ ἐκεῖνον, ὅςτις τὸν ἀδικεῖ, τόσον διὰ νὰ τὸν κατασήσῃ ἀνίκανον νὰ τὸν βλάψῃ εἰς τὸ ἑξῆς, ἢ νὰ τὸν διορθώσῃ, ὅσον διὰ νὰ ἀναχαιτίσῃ μὲ τὸ παράδειγμά του ὅσους ἤθελαν δοκιμάσει νὰ τὸν μιμηθῶσι. Ὅταν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι ἑνόνωνται εἰς κοινωνίαν, ἐπειδὴ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀνήκει πλέον νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ μέλη της, ὅλοι ἐκδύονται καὶ παραδίδουσιν εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ κολάζειν. Ἔργον λοιπὸν ἰδικόν της εἶναι νὰ κολάσῃ τὰς ἰδιαιτέρας ὕβρεις, προστατεύουσα τοὺς πολίτας. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι πρόσωπον ἠθικὸν, τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ ἀδικήσῃ, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προβλέψῃ τὴν ἀσφάλειάν της, παιδεύουσα ὅσους τὴν βλάπτουσι, τουτέστιν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κολάσῃ τὰ δημόσια ἐγκλήματα. Ἰδοὺ πόθεν πηγάζει τὸ δίκαιον τοῦ ξίφους, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος, ἢ εἰς τὸν ἀρχηγόν του, καὶ τὸ ὁποῖον ὅταν τὸ μεταχειρίζεται ἐναντίον ἄλλου ἔθνους, κάμνει τὸν πόλεμον, ὅταν δὲ διὰ νὰ κολάσῃ τὸν παρανομοῦντα μερικὸν, ἐνεργῇ τὴν ἀμυντικὴν δικαιοσύνην. Ἀλλὰ δύο πράγματα πρέπει νὰ θεωρηθῶσι περὶ τοῦτο τὸ μέρος τῆς διοικήσεως, οἱ νόμοι καὶ ἡ ἐκτέλεσίς των.

§. 170. Περὶ τῶν ἐγκληματικῶν νόμων.

Ἤθελεν εἶσθαι ἐπικίνδυνον νὰ παραιτήσῃ τις ὁλοκλήρως τὴν κόλασιν τῶν ἐνόχων εἰς τὴν διάκρισιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς των· δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ εἰσχωρήσωσι τὰ πάθη εἰς πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποφασισθῇ ἀπὸ μόνην τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σοφίαν. Ἡ ποινὴ, ἥτις προσδιορίζεται ἀπ' ἀρχῆς κατὰ τῆς κακῆς πράξεως, ἀναχαιτίζει δραστηριώτερον τοὺς κακούργους, παρὰ ὁ μετέωρος φόβος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καθεὶς κολακεύει τὴν φαντασίαν του κατ' ἀρέσκειαν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους συνήθως κινεῖ εἰς οἶκτον ἡ θέα δυςυχοῦς τινος, καταπείθονται εὐκολώτερον περὶ τῆς δικαιοσύνης τῆς καταδίκης του, ὅταν ὁ νόμος αὐτὸς τὴν διατάττῃ. Πᾶσα εὐνομουμένη πολιτεία ὀφείλει ἄρα νὰ ἔχῃ τοὺς ἐγκληματικοὺς νόμους της, καὶ εἶναι ἔργον τοῦ νομοθέτου νὰ τοὺς κάμῃ δικαίους καὶ σοφούς. Ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα γενικῶς περὶ αὐτῶν· ἂς εὐχαριστηθῶμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἕκαστον ἔθνος ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ εἰς ταύτην τὴν ὕλην, ὡς καὶ εἰς κάθε ἄλλην, τοὺς νόμους τοὺς πλέον ἁρμόζοντας εἰς τὰς περιστάσεις.

§. 171. Περὶ τοῦ μέτρου τῶν ποινῶν.

Ἂς κάμωμεν μόνον μίαν παρατήρησιν, ἥτις εἶναι ἐντὸς τοῦ προκειμένου, καὶ ἂς ἐξετάσωμεν τὸ μέτρον τῶν ποινῶν. Ἡ βάσις τοῦ δικαίου τοῦ κολάζειν, ἥτις νομιμοποιεῖ τὰς ποινὰς, κάμνει νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ τὰς περιορίσωμεν ἐντὸς τῶν δικαίων ὁρίων των. Ἐπειδὴ αἱ ποιναὶ διωρίσθησαν διὰ νὰ προμηθεύωσι τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους καὶ τῶν πολιτῶν, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐκτείνωνται περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ἀπαιτεῖ αὕτη ἡ ἀσφάλεια. Τὸ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι πᾶσα ποινὴ εἶναι δικαία, ὅταν ὁ ἐγκληματίας ἐγνώρισε προηγουμένως τὴν παιδείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετίθετο, εἶναι ἔκφρασις βάρβαρος, ἐναντία εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ εἰς τὸν φυσικὸν νόμον, ὅστις μᾶς ἀπαγορεύει νὰ βλάψωμεν τοὺς ἄλλους, ἐκτὸς μόνον ἂν αὐτοὶ μᾶς ἀναγκάζωσι νὰ τὸ κάμωμεν πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειάν μας. Ὁσάκις λοιπὸν ἡ κοινωνία δὲν φοβεῖται παρὰ πολὺ εἶδός τι ἐγκλήματος, ὅταν αἱ ἀφορμαὶ τοῦ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ τις ἦναι σπάνιαι, οἱ δὲ ὑπήκοοι δὲν κλίνωσι πολὺ εἰς αὐτὸ, δὲν συμφέρει νὰ τὸ παιδεύῃ τις μὲ παρὰ πολὺ αὐστηρὰς ποινάς. Πρὸς τούτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρῆται καὶ ἡ φύσις τοῦ ἐγκλήματος, καὶ νὰ κολάζεται αὐτὸ, καθόσον ἐγγίζει τὴν δημοσίαν ἡσυχίαν, τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας, καὶ ἀναλόγως μὲ τὴν κακὴν προαίρεσιν, τὴν ὁποίαν ὑποθέτει εἰς τὸν ἔνοχον. Αἱ γνῶμαι αὗται ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιείκειαν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν φρόνησιν, καὶ τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾷν. Βλέπομεν ἐκ πείρας, ὅτι ἡ φαντασία συνειθίζει τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται εἰς αὐτὴν συχνάκις. Ἐὰν πολλαπλασιάσῃς τὰς μεγάλας καταδίκας, αὗται θέλουσι προσβάλλει ἡμέραν παρ' ἡμέραν ὀλιγώτερον τὰ πνεύματα· οἱ δὲ πολῖται θέλουσι καταντήσει ὡς οἱ Ἰάπονες, χαρακτῆρος σκληροῦ καὶ ἀκαταδαμάστου. Τὰ αἱματώδη θεάματα δὲν θέλουσι πλέον πράξει τὸ ἐλπιζόμενον ἀποτέλεσμα, καὶ δὲν θέλουσι τρομάζει τοὺς κακούς. Οὕτως ὁ ἡγεμὼν, ὅστις πολλαπλασιάζει καθ' ὑπερβολὴν τὰς ἀξίας καὶ τὰ παράσημα, τὰ ἐκφαυλίζει ὀγλήγωρα, καὶ οὐδετερόνει ἀνεπιτηδείως ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἰσχυρὰ καὶ κατάλληλα ἐλατήρια τῆς διοικήσεως. Ὅταν ἐνθυμῆταί τις τὴν ἐγκληματικὴν

δικαιοσύνην τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν θρησκευτικήν των προσοχὴν εἰς τὸ νὰ φείδωνται τοῦ αἵματος τῶν πολιτῶν, δικαίως πρέπει νὰ ἀπορήσῃ διὰ τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς αὐτὸ χύνεται σήμερον εἰς τὰς περισσοτέρας ἐπικρατείας. Τάχα δὲν εὐνομεῖτο ἡ δημοκρατία τῶν Ῥωμαίων; Τάχα βλέπομεν περισσοτέραν εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὰς σημερινὰς μας πολιτείας; Δὲν εἶναι ἡ σκληρότης τῶν ποινῶν, ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια τῆς προσαρμογῆς των, ἥτις περιορίζει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ καθήκοντά των. Ἂν παιδεύσῃς μὲ θάνατον τὴν ἁπλῆν κλοπήν, ὁποίαν ποινὴν φυλάττεις διὰ νὰ ἀσφαλίσῃς τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν;

§. 172. Περὶ ἐκτελέσεως τῶν Νόμων.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων εἶναι ἔργον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κοινωνίας, ὅςις ἐπιφορτισθεὶς ταύτην τὴν φροντίδα, ἐνέχεται νὰ τὴν ἐνεργῇ μὲ σύνεσιν. Ὁ κυριάρχης θέλει λοιπὸν ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὸ νὰ φυλάττωνται οἱ ἐγκληματικοὶ νόμοι, δὲν εἶναι ὅμως ἔργον του νὰ κρίνῃ αὐτὸς τοὺς ὑπευθύνους. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων λόγων, τοὺς ὁποίους ἐπεφέραμεν ὁμιλοῦντες περὶ τῶν πολιτικῶν κρίσεων, καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ἔτι μεγαλητέραν ἰσχὺν εἰς τὰς ἐγκληματικὰς ὑποθέσεις, ὁ χαρακτὴρ τοῦ κριτοῦ ἐναντίον δυςυχοῦς τινος πολίτου δὲν ἁρμόζει κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ κυριάρχου, ὅςτις ὀφείλει καθ' ὅλα νὰ φαίνεται πατὴρ τοῦ λαοῦ του. Εἶναι γνώμη σοφωτάτη, καὶ ἐν γένει παραδεδεγμένη εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι ὁ κυριάρχης πρέπει νὰ ἐπιφυλάττεται ὅλα τὰ ἔργα τῆς χάριτος, καὶ νὰ παραιτῇ εἰς τοὺς δικαςὰς τὴν αὐςηρότητα τῆς δικαιοσύνης· ὡς τόσον ἡ δικαιοσύνη αὐτὴ ὀφείλει νὰ ἐνεργῆται ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ὁ καλὸς ἡγεμὼν θέλει εἶσθαι προσεκτικὸς εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν δικαςῶν· θέλει τοὺς ὑποχρεοῖ νὰ ἀκολουθῶσι μὲ ἀκρίβειαν τοὺς παραδεδεγμένους τύπους· αὐτὸς ὁ ἴδιος θέλει φυλάττεται μεγάλως ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς παραβιάσῃ. Ὅποιος κυριάρχης ἀμελεῖ ἢ παραβιάζει τοὺς τύπους τῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν κακούργων, βαδίζει μὲ γιγαντιαῖα βήματα εἰς τὴν τυραννίαν. δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλευθερία διὰ τοὺς πολίτας, ὅταν αὐτοὶ δὲν ἦναι βέβαιοι ὅτι δὲν δύνανται νὰ καταδικασθῶσι εἰ μὴ κατὰ τοὺς νόμους, κατὰ τοὺς τύ-

τοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς τακτικοὺς δικαςάς. Ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζωνται δι᾽ ἕκαςον ἐγκαλούμενον ἐπίτροποι, ἐκλεγόμενοι κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς Αὐλῆς, εἶναι ἐφεύρεσις τυραννικὴ μερικῶν ὑπουργῶν, οἱ ὁποῖοι κατεχράσθησαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἡγεμόνος των. Μὲ τοῦτον τὸν ἄτακτον καὶ μισητὸν τρόπον, περίφημός τις ὑπουργὸς κατώρθονε πάντοτε νὰ καταδικάζωνται οἱ ἐχθροί του. Ὁ ἀγαθὸς κυριάρχης δὲν θέλει ποτὲ συγκατατεθῆ εἰς τοῦτο, ἂν ἔχῃ ἀρκετὰ φῶτα, ὥςε νὰ προβλέψῃ τὰς τρομερὰς καταχρήσεις, τὰς ὁποίας οἱ ὑπουργοί του δύνανται ἐκ τούτου νὰ κάμωσιν. Ἂν δὲ ὁ κυριάρχης δὲν πρέπῃ νὰ κρίνῃ μόνος του, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιβαρύνῃ τὴν ποινὴν τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἀπὸ τοὺς δικαςάς.

§. 173. Περὶ τοῦ δικαίου τῆς χάριτος.

Ἡ φύσις αὐτὴ τῆς διοικήσεως ἀπαιτεῖ νὰ ἔχῃ ὁ ἐκτελεςὴς τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρήσῃ, ὅταν δύναται νὰ τὸ κάμῃ χωρὶς νὰ βλάψῃ κανένα, καὶ εἰς μερικὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας ἀπαιτεῖ ἐξαίρεσιν. Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι τὸ δίκαιον τῆς χάριτος εἶναι μία τῶν ἰδιοτήτων τῆς κυριαρχίας. Ὁ κυριάρχης ὅμως εἰς ὅλην του τὴν διαγωγήν, τόσον εἰς τὴν αὐςηρότητά του, ὅσον καὶ εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν του, ὀφείλει νὰ μὴν ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, εἰ μὴ τὸ ἀγαθὸν τῆς κοινωνίας. Εὑρίσκει πάντοτε τὸν τρόπον ὁ συνετὸς ἡγεμὼν νὰ συμβιβάσῃ τὴν δικαιοσύνην μὲ τὴν εὐσπλαγχνίαν, καὶ τὴν φροντίδα τῆς δημοσίας ἀσφαλείας μὲ τὸ ἔλεος, τὸ ὁποῖον χρεωςεῖται εἰς τοὺς δυςυχεῖς.

§. 174. Περὶ Ἀςυνομίας.

Καλεῖται Ἀςυνομία ἡ προσοχὴ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς διατήρησιν τῆς εὐταξίας. Συνετοὶ κανονισμοὶ πρέπει νὰ προσδιορίζωσιν ὅ, τι συμφέρει εἰς τὴν ἀσφάλειαν, εἰς τὴν ὠφέλειαν καὶ εἰς τὴν εὐχαρίςησιν τοῦ κοινοῦ· ἐκεῖνοι δέ, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας εὑρίσκεται ἡ ἐξουσία, πρέπει νὰ ἐπαγρυπνῶσιν, ὥςε οἱ κανονισμοὶ οὗτοι νὰ ἐκτελῶνται ἀκριβέςατα. Διὰ τῆς συνετῆς Ἀςυνομίας ὁ κυριάρχης συνειθίζει τοὺς λαοὺς εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ εἰς τὴν ὑπακοήν, καὶ διατηρεῖ τὴν ἡσυχίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Λέγουσιν, ὅτι οἱ Ὀλλανδοὶ ἔχουσι πνεῦμα ἐπιτηδειότατον διὰ τὴν Ἀςυνομίαν· αἱ πό-

λεις των, καὶ αὐτὰ τὰ εἰς τὰς Ἰνδίας καταςήματά των, εἶναι ἐν γένει, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἐνεργεῖται ἐντελέςερον.

§. 175. Περὶ τῆς μονομαχίας.

Ἐπειδὴ ἀντὶ τοῦ μερικοῦ πολέμου εἰσήχθησαν οἱ νόμοι, καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα ἐξουσία, δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρῃ ὁ ὁδηγὸς τοῦ ἔθνους νὰ ἐπιχειρίζωνται οἱ μερικοὶ πολῖται τὸ νὰ δικαιόνωνται μόνοι των, ὅταν δύνανται νὰ προςρέξωσιν εἰς τοὺς δικαςάς. Ἡ μονομαχία, τὴν ὁποίαν συγκροτοῦσί τινες διὰ μερικήν των διαφορὰν, εἶναι ἀταξία ἀντιβαίνουσα προφανῶς εἰς τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας. Ἡ μανία αὐτη ἦτον ἄγνωςος εἰς τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους, τῶν ὁποίων ἡ ςρατιωτικὴ δόξα εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, καὶ εἶναι μόνον ἐφεύρεσις λαῶν βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώριζον ἄλλο δικαίωμα, παρὰ τὸ ξίφος των.

§. 176. Μέσα τοῦ νὰ ἐμποδισθῇ αὐτη ἡ ἀταξία.

Τὸ δραςηριώτερον μέσον τοῦ νὰ περιορισθῇ ἡ μανία τῶν μονομαχιῶν εἶναι νὰ τιμωρῆται αὐςηρῶς ὁ πρωταίτιος, ὅςτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μονομαχίαν, νὰ ἀπολύεται δὲ ὡς ἀθῶος, ὅςτις, ὑβρισθεὶς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἠναγκάσθη νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ τιμήν του (*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τρίτος σκοπὸς τῆς καλῆς κυβερνήσεως· νὰ ἐνδυναμόνεται κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐφόδων.

§. 177. Ἕκαςον ἔθνος ὀφείλει νὰ ἐνδυναμόνεται κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐφόδων·

Εἷς τῶν σκοπῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἶναι νὰ ὑπερασπίζεται ἑαυτὴν μὲ τὰς ἡνωμένας δυνάμεις της ἐναντίον πάσης ἐξωτερικῆς

(*) Ἠμπορεῖ τις νὰ ἰδῇ εἰς τὸ πρωτότυπον ὅσα ὁ συγγραφεὺς ἐκτεταμένως ἐκθέτει ἐπὶ τῆς προκειμένης ὕλης, τὰ ὁποῖα, ὡς ἔχοντα βάσιν τὴν διάκρισιν τῶν πολιτῶν εἰς εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς, εἶναι ἀπροσάρμοςα καὶ ἀνωφελῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας, δι' οὓς γίγεται ἡ παροῦσα μετάφρασις.

ὕβρεως ἢ βίας. Ἂν ἡ κοινωνία δὲν ἦναι εἰς κατάστασιν νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν της, εἶναι ἀτελεστάτη, ἀποτυγχάνει τοῦ κυριωτέρου της σκοποῦ, καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πολὺν καιρόν. Τὸ ἔθνος λοιπὸν ὀφείλει νὰ εὑρίσκῃ τὰ μέσα νὰ ἀποκρούῃ καὶ νὰ καταδαμάζῃ τοὺς ἀδίκους ἐχθρούς του· καὶ τοῦτο εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων καθηκόντων, τὸ ὁποῖον ἡ φροντὶς τῆς τελειοποιήσεως καὶ συντηρήσεώς του ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὸν ὁδηγόν του.

§. 178. Περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους.

Διὰ τῆς δυνάμεώς του γίνεται τὸ ἔθνος ἱκανὸν νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐχθρούς του, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δίκαιά του, καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ τὸ σέβωνται πανταχοῦ. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ μὴν ἀμελήσῃ τίποτε ἀφ' ὅσα δύνανται νὰ τὸ φέρωσιν εἰς τὴν εὐτυχῆ ταύτην θέσιν. Ἑκάστου κράτους ἡ δύναμις συνίσταται εἰς τρία, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, εἰς τὰς πολεμικὰς ἀρετάς των, καὶ εἰς τὰ πλούτη. Εἰς ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν λέξιν συμπεριλαμβάνονται φρούρια, πυροβολικὸν, ὅπλα, ἵπποι, πολεμεφόδια, καὶ γενικῶς ὅλη ἐκείνη ἡ ἀναρίθμητος ἀποσκευὴ, ἥτις εἶναι τὴν σήμερον ἀναγκαία εἰς τὸν πόλεμον, διότι ὅλα αὐτὰ ἀποκτῶνται μὲ τὰ χρήματα.

§. 179. Πληθυσμὸς τῶν πολιτῶν.

Ἡ πολιτεία ἄρα, ἢ ὁ ὁδηγός της, ὀφείλει πρῶτον νὰ προσπαθῇ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, καθόσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν καὶ συμφέρον. Θέλει δὲ τὸ ἐπιτύχει, ἂν εἰσάξῃ τὴν εὐθηνίαν εἰς τὸν τόπον, ἂν προμηθεύῃ εἰς τὸν λαὸν τὰ μέσα νὰ κερδίζωσι διὰ τοῦ ἔργου των τὴν τροφὴν τῶν οἰκογενειῶν των, ἐὰν ἐκδίδῃ καλὰς διαταγὰς, ὥστε οἱ ἀδύνατοι ὑπήκοοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ γεωργοὶ νὰ μὴ καταθλίβωνται μὲ ὑπερβολικοὺς φόρους, ἐὰν διοικῇ μὲ πραότητα, καὶ εἰς τρόπον ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴ ψυχραίνῃ, καὶ νὰ μὴ σκορπίζῃ τοὺς πολίτας, ἀλλὰ νὰ ἕλκῃ καὶ ἄλλους νέους, ἐὰν τέλος πάντων ἐνθαῤῥύνῃ τὰ συνοικέσια, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων. Εἴδομεν προλαβόντως, ὅτι τοῦτο τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἦτον τόσον προσεκτικὸν εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν δύναμίν του, συνέταξεν ἀξιολόγους καὶ σοφωτάτους νόμους ἐναντίον τῶν ἀγάμων, καὶ παρεχώρησε προνόμια

καὶ ἀτελείας εἰς τοὺς ἔχοντας οἰκογένειαν, ἀναλόγως μὲ τὸν ἀριθμόν της· νόμοι ἐπίσης δίκαιοι καὶ σοφοὶ, διότι ὁ πολίτης, ὁ ὁποῖος ἀνατρέφει καὶ ἄλλους πολίτας διὰ τὴν ἐπικράτειαν, ἔχει περισσότερα δικαιώματα ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅςτις ζητεῖ νὰ ζήσῃ μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν του.

§. 180 Περὶ τῆς ἀνδρίας.

Ὁ τρυφηλὸς, καὶ εἰς τὰ ςρατιωτικὰ ἀγύμναςος λαὸς, εἶναι ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ ἐχθρὸν γυμνασμένον εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ἡ δύναμις τῆς πολιτείας δὲν συνίςαται τόσον εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, ὅσον εἰς τὰς ςρατιωτικὰς ἀρετάς των. Ἡ ἀνδρία, αὐτὴ ἡ ἡρωϊκὴ ἀρετὴ, ἡ ὁποία περιφρονεῖ τοὺς κινδύνους διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος, εἶναι τὸ ςαθερώτερον ὑποςήριγμα τῆς πολιτείας· τὴν ἀποκαθιςᾷ τρομερὰν εἰς τοὺς ἐχθρούς της, ὥςε νὰ μὴ λαμβάνῃ μήτε τὸν κόπον νὰ διαφεντευθῇ. Σπανίως προσβάλλουσι τὸν λαὸν, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπόληψις ἐςερεώθη κατὰ τοῦτο, ἂν αὐτὸς πρῶτος δὲν παροξύνῃ τοὺς ἄλλους διὰ τῶν ἐπιχειρήσεών του. Εἶναι πολὺ περισσότερον ἀπὸ δύω αἰῶνας, ἀφ' οὗ οἱ Ἑλβετοὶ χαίρουσι βαθυτάτην εἰρήνην, ἐνῷ ὁ κρότος τῶν ὅπλων ἀντηχεῖ τριγύρω των, καὶ ἐνῷ ὁ πόλεμος ἐρημόνει τὰ ἐπίλοιπα μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἡ φύσις δίδει τὴν βάσιν τῆς ἀνδρίας· ἀλλὰ διάφοροι αἰτίαι δύνανται νὰ τὴν αὐξήσωσιν ἢ νὰ τὴν ἐξασθενήσωσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ νὰ τὴν μηδενίσωσιν. Ἕκαςον ἔθνος ὀφείλει λοιπὸν νὰ ζητῇ καὶ νὰ καλλιεργῇ τὴν ἐπωφελῆ ταύτην ἀρετὴν, καὶ ὁ συνετὸς κυριάρχης θέλει κινήσει τὸ πᾶν διὰ νὰ τὴν ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Τὸ θεῖον τοῦτο πῦρ ζῇ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Γάλλων· ἐνθουσιῶντες διὰ τὴν δόξαν καὶ διὰ τὴν πατρίδα των, ὁρμῶσιν εἰς τὰς μάχας καὶ χύνουσιν εὐχαρίςως τὸ αἷμά των εἰς τὸ ςάδιον τῆς τιμῆς. Ὁ Ἄγγλος, γενναῖος καὶ ἀκαταδάμαςος, ὁμοιάζει μὲ τὸν λέοντα εἰς τοὺς πολέμους. ἐν γένει δὲ τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ὑπερέχουσιν εἰς τὴν ἀνδρίαν ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

§. 181. Περὶ ἄλλων ςρατιωτικῶν ἀρετῶν.

Ἀλλ' ἡ ἀνδρία μόνη δὲν εὐδοκιμεῖ πάντοτε εἰς τὸν πόλεμον διὰ νὰ ἀπολαμβάνῃ τις πάντοτε τὴν νίκην, χρειάζονται ὅλαι αἱ

στρατιωτικαὶ ἀρεταί. Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν μανθάνομεν πόσον εἶναι ἀναγκαῖαι αἱ γνώσεις τῶν στρατηγῶν, ἡ στρατιωτικὴ γύμνασις, ἡ λιτότης, ἡ δύναμις τοῦ σώματος, ἡ ἐπιδεξιότης καὶ ἡ ἕξις τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν κόπων. Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ ἀσκῶνται μὲ ἐπιμέλειαν ἀπὸ τὸ ἔθνος. Μὲ ταῦτα τὰ μέσα ὕψωσαν τοσοῦτον οἱ Ῥωμαῖοι τὴν δόξαν των, καὶ ἀπεκατεστάθησαν κύριοι τῆς οἰκουμένης. Ἂς μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἡ ἀνδρία μόνη ἐγέννησε τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα κατορθώματα τῶν Ἑλβετῶν, τὰς νίκας τοῦ Μοργάρτεν, τοῦ Σεμπὰχ, τοῦ Λάουπεν, τοῦ Μοράτ, καὶ τόσας ἄλλας. Οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ἐμάχοντο μόνον μὲ εὐτολμίαν· ἐσπούδαζον τὸν πόλεμον, ἐσκληρύνοντο εἰς τὰς ἐργασίας του, ἐγυμνάζοντο εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῆς ὁπλασκίας· ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας τοὺς ὑπέταττεν εἰς μίαν πειθαρχίαν, ἡ ὁποία μόνη ἠμποροῦσε νὰ ἀσφαλίσῃ τοῦτον τὸν θησαυρὸν, καὶ νὰ διασώσῃ τὴν πατρίδα· τὰ δὲ στρατεύματά των ἦσαν οὐχ ἧττον περίφημα διὰ τὴν πειθαρχίαν, ἢ διὰ τὴν ἀνδρίαν των.

§. 182. Περὶ τοῦ πλούτου.

Τελευταῖον, τὰ πλούτη τοῦ ἔθνους συνιστῶσι μέγα μέρος τῆς δυνάμεώς του, σήμερον μάλιστα, ὅτε ὁ πόλεμος ἀπαιτεῖ ὑπέρογκα ἔξοδα. Αἱ πρόσοδοι τοῦ κυριάρχου, ἢ τὸ δημόσιον ταμεῖον, δὲν εἶναι τὰ μόνα πλούτη τοῦ ἔθνους· ὁ πλοῦτός του ὑπολογίζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν, καὶ καλοῦμεν ἐν γένει ἔθνος πλούσιον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται μέγας ἀριθμὸς πολιτῶν πλουσίων καὶ δυνατῶν. Τὰ ἀγαθὰ τῶν μερικῶν αὐξάνουσι πραγματικῶς τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας· καθότι δύνανται οἱ μερικοὶ οὗτοι νὰ συνεισφέρωσι μεγάλας ποσότητας διὰ τὰς χρείας τοῦ κοινοῦ, καὶ ἠμπορεῖ μάλιστα ὁ κυριάρχης, εἰς περίπτωσιν ἐσχάτης ἀνάγκης, νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ πλούτη τῶν πολιτῶν πρὸς ὑπεράσπισιν, καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἐπικρατείας, δυνάμει τῆς ὑπερτάτης ἰδιοκτησίας (domaine éminent), τὴν ὁποίαν ἔχει, ὡς θέλομεν τὸ δείξει περαιτέρω. Ὀφείλει λοιπὸν τὸ ἔθνος νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ δημόσια ταῦτα καὶ ἰδιωτικὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα φέρουσι τόσον ὄφελος· νέος λόγος νὰ καλλιεργῆται τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, ἐξ οὗ αὐτὰ μάλιστα πηγάζουσι, καὶ νὰ ἐπαγρυ-

πνῆ ὁ κυβέρνησις εἰς τὰ εἴδη τοῦ ξένου ἐμπορίου, τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ὁ λαός του, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ προστατεύσῃ τοὺς ἐπικερδεῖς κλάδους, καὶ νὰ κόψῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξάγουσιν ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον.

§. 183. Πρόσοδοι τῆς πολιτείας καὶ φόροι.

Εἶναι ἀναγκαῖον εἰς πᾶσαν πολιτείαν νὰ ἔχῃ προσόδους ἀναλόγους μὲ τὰ ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἀναγκάζεται νὰ κάμνῃ. Αἱ πρόσοδοι αὗται δύνανται νὰ οἰκονομηθῶσι κατὰ διαφόρους τρόπους· ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἐθνικὰ κτήματα, ἀπὸ εἰσφορὰς, ἀπὸ δασμοὺς, κτλ. Ἀλλοῦ θέλομεν πραγματευθῆ πλατύτερον περὶ ταύτης τῆς ὕλης.

§. 184. Δὲν πρέπει τὸ ἔθνος νὰ αὐξάνῃ τὴν δύναμίν του μὲ μέσα παράνομα.

Ὁ καλὸς σκοπὸς δὲν ἀρκεῖ νὰ νομιμοποιήσῃ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ὀφείλουσιν οἴκοθεν νὰ ἦναι νόμιμα. Ὁ φυσικὸς νόμος δὲν ἀντιφάσκει· ἂν ἀπαγορεύῃ τινα πρᾶξιν ὡς ἄδικον ἢ ἄτιμον καθ' ἑαυτὴν, δὲν τὴν συγχωρεῖ ποτὲ, δι' ὁποιονδήποτε τέλος ἤθελέ τις νὰ τὴν μεταχειρισθῆ. Ὅποτε λοιπὸν δὲν δύναταί τις νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἀξιέπαινον τοῦτον σκοπὸν χωρὶς νὰ μεταχειρισθῆ παράνομα μέσα, ὀφείλει νὰ θεωρήσῃ τοῦτον τὸν σκοπὸν ὡς ἀδύνατον, καὶ νὰ τὸν παραιτήσῃ. Οὕτω θέλομεν ἰδεῖ εἰς τὸ περὶ τοῦ δικαίου τοῦ πολέμου κεφάλαιον, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ὁποιονδήποτε ἔθνος νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον εἰς ἄλλο, μὲ σκοπὸν νὰ ἐνδυναμωθῆ, καθυποτάσσον αὐτὸ εἰς τοὺς νόμους του. Τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀπαράλλακτον ὡσὰν νὰ ἤθελε μερικός τις νὰ πλουτήσῃ, ἁρπάζων τὰ πράγματα τοῦ ἄλλου.

§. 185. Η δύναμις τοῦ ἔθνους εἶναι σχετικὴ ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τῶν ἄλλων.

Ἡ δύναμις ἑκάστου ἔθνους εἶναι σχετική· πρέπει νὰ μετρᾶται ἐπάνω εἰς τὴν δύναμιν τῶν γειτόνων του, ἢ ὅλων ἐκείνων τῶν λαῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχει τι νὰ φοβῆται. Εἶναι δὲ ἀποχρώντως ἡ πολιτεία δυνατὴ, ὅταν κατορθόνῃ νὰ τὴν εὐλαβῶνται, καὶ ἠμπορῇ νὰ ἀποκρούσῃ ὅποιον τὴν καταπολεμήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς δόξης τοῦ ἔθνους.

§. 186. Πόσον ἡ δόξα εἶναι ὠφέλιμος.

Ἡ δόξα τοῦ ἔθνους εἶναι σφικτὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν δύναμίν του, καὶ ἀποτελεῖ μέγα αὐτῆς μέρος· διὰ δὲ τοῦ λαμπροῦ τούτου πλεονεκτήματος σύρει τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων λαῶν, ἥτις τὸ καθιςᾷ ἀξιοσέβαςον εἰς τοὺς γείτονάς του. Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησεν ὑπόληψιν, καὶ ἐςερέωσε τὴν δόξαν του, εἶναι πολυζήτητον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἡγεμόνας· ἅπαντες ἐπιθυμοῦσι τὴν φιλίαν του, καὶ φοβοῦνται μὴ προσκρούσωσιν εἰς αὐτό· οἱ φίλοι του, καὶ ὅσοι προσπαθοῦσι νὰ καταςαθῶσι τοιοῦτοι, βοηθοῦσι τὰς ἐπιχειρήσεις του, οἱ δὲ ἐχθροί του δὲν τολμῶσι νὰ φανερώσωσι τὴν κακήν των διάθεσιν.

§. 187. Καθῆκον τοῦ ἔθνους, καὶ πῶς ἀποκτᾶται ἡ ἀληθινὴ δόξα.

Συμφέρει λοιπὸν τὰ μέγιςα εἰς ἕκαςον ἔθνος νὰ ςερεώσῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν δόξαν του, καὶ ἡ φροντὶς αὕτη καταντᾷ ἓν τῶν πρὸς ἑαυτὸ σημαντικωτέρων καθηκόντων του. Ἡ ἀληθὴς δόξα συνίςαται εἰς τὴν καλὴν ὑπόληψιν τῶν σοφῶν καὶ πεφωτισμένων ἀνθρώπων, ἀποκτᾶται δὲ διὰ τῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, καὶ διὰ τῶν καλῶν πράξεων, αἵτινες εἶναι οἱ καρποὶ τούτων τῶν ἀρετῶν. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἀξιωθῇ ταύτην τὴν δόξαν κατὰ δύω τρόπους· Α'. διὰ τῆς διαγωγῆς του καθὸ ἔθνος, ἢ διὰ τῆς διαγωγῆς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὸ διοικοῦσι, καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν εἰς χεῖρας τὴν ἐξουσίαν, καὶ Β'. διὰ τῆς προσωπικῆς ἀξίας τῶν μερικῶν, ἐξ ὧν αὐτὸ συνίςαται.

§. 188. Καθήκοντα τοῦ κυριάρχου.

Ὁ κυριάρχης, ὅςτις χρεωςεῖται ὁλόκληρος εἰς τὸ ἔθνος του, ἐνέχεται ἀναμφιβόλως νὰ ἐκτείνῃ τὴν δόξαν του καθόσον κρέμαται ἀπὸ αὐτόν. Εἴδομεν ὅτι τὸ χρέος του εἶναι νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ λαοῦ του, καὶ οὗτος εἶναι

ἐνταυτῷ ὁ τρόπος νὰ αὐξήσῃ τὴν δόξαν καὶ ὑπόληψιν τοῦ ἔθνους του. Ὀφείλει νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἰς ὅλας του τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ ὅποτε κάμνει χρῆσιν τῆς δυνάμεώς του. Ὅλαι του αἱ πράξεις πρέπει νὰ καλλωπίζωνται ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, τὴν μετριοφροσύνην, καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν, εἰς τρόπον ὥςε νὰ ἀποκτήσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν λαόν του ὄνομα ἀξιοσέβαςον, λυσιτελὲς καὶ ἔνδοξον. Ἐκτὸς τῶν ἀρετῶν, αἱ ὁποῖαι τιμῶσι τοὺς κυριάρχας ὡς καὶ τοὺς μερικοὺς, ὁ κυριάρχης ὀφείλει νὰ διατηρῇ προσεκτικώτατα τὴν ἀξιοπρέπειαν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. Ὅσα ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸν ὑπέρτατον τοῦτον βαθμὸν πρέπει νὰ φέρωσι χαρακτῆρα καθαρότητος, ἀξίας καὶ μεγαλειότητος. Ὁποίαν ὑπόληψιν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχηγὸς ἐκφράζει εἰς τὰς δημοσίους πράξεις τοιαύτην ποταπότητα αἰσθημάτων, ὁποία ἤθελε κάμει νὰ ἐρυθριάσῃ καὶ τὸν ἁπλοῦν πολίτην; Ὅλη ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἔθνους ἐνυπάρχει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κυριάρχου· τί θέλει λοιπὸν γένει αὐτὸ, ἐὰν ἐκεῖνος τὴν καταπατῇ, ἢ ὑποφέρῃ νὰ καταπατῆται ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦσι καὶ ἐνεργοῦσιν ἐξ ὀνόματός του;

§. 189. Καθήκοντα τῶν πολιτῶν.

Ἡ ὑπόληψις τῶν μερικῶν ἀντανακλᾶται εἰς τὸ ἔθνος κατὰ τὸν κοινότερον καὶ φυσικώτερον τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ τοῦ σκέπτεσθαι. Ἐν γένει ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς ἀρετὰς ἢ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται συνεχῶς εἰς τοὺς μερικούς. Καλοῦσιν ἔθνος μάχιμον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον γεννᾷ μεγάλον ἀριθμὸν ἀνδρείων πολεμιςῶν· σοφὸν, ὅταν μεταξὺ τῶν πολιτῶν του εὑρίσκωνται πολλοὶ σοφοί· ἐπιδέξιον εἰς τὰς τέχνας, ὅταν τρέφῃ εἰς τοὺς κόλπους του πολλοὺς ἐπιτηδείους τεχνίτας. Ἐξεναντίας ὀνομάζουσιν ἔθνος μαλθακὸν, ὀκνηρὸν, ἠλίθιον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται μεγαλήτερος ἀριθμὸς ἀνθρώπων τοιούτου χαρακτῆρος παρὰ εἰς τὰ ἄλλα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολῖται ἐνέχονται νὰ ἀγωνίζωνται μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος των, ἕπεται ὅτι, ὄχι μόνον εἰς ἑαυτοὺς χρεωςοῦσι νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς καλῆς ὑπολήψεώς των, ἀλλὰ

καὶ εἰς τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν δόξαν ἔχει τόσην ἐπιῤῥοὴν καὶ ἡ ἐδική των. Ὁ Βάκων, ὁ Νεύτων, ὁ Καρτέσιος, ὁ Λεϊβνίτιος ἐτίμησαν τὴν πατρίδα των, καὶ τὴν ὠφέλησαν διὰ τῆς προσωπικῆς δόξης των. Οἱ μεγάλοι ὑπουργοὶ, οἱ περίδοξοι ςρατηγοὶ δουλεύουσι διττῶς τὴν πατρίδα των, διὰ τῶν πράξεών των, καὶ διὰ τῆς δόξης των. Ἐκ τοῦ ἐναντίου πάλιν ὁ καλὸς πολίτης θέλει εὕρει νέον λόγον νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν αἰσχρὰν πρᾶξιν, φοβούμενος τὴν ἀτιμίαν, ἡ ὁποία ἤθελεν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Δὲν θέλει ὑποφέρει ὁ κυριάρχης νὰ πίπτωσιν οἱ ὑπήκοοί του εἰς ἐλαττώματα, δυνάμενα νὰ δυσφημήσωσι τὸ ἔθνος, ἢ καὶ μόνον νὰ ἐλαττώσωσι τὴν δόξαν του· αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ τὰς σκανδαλώδεις πράξεις, αἱ ὁποῖαι φέρουσι πραγματικὴν ζημίαν εἰς τὴν ἐπικράτειαν.

§. 190. Παράδειγμα τῶν Ἐλβετῶν.

Τὸ παράδειγμα τῶν Ἐλβετῶν μᾶς ἀποδεικνύει κάλλιςα ὁποῖον ὄφελος ἡ δόξα δύναται νὰ προξενήσῃ εἰς τὸ ἔθνος. Ἡ φήμη τῆς ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν, καὶ τὴν ὁποίαν ὑποςηρίζουσιν ἐνδόξως, τοὺς διατηρεῖ ἐν εἰρήνῃ ἤδη πλέον τῶν δύω αἰώνων, καὶ τοὺς καθιςᾷ πολυζητήτους ἀπὸ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης.

§. 191 Ὅςτις προσβάλλει τὴν δόξαν τοῦ ἔθνους, τὸ ἀδικεῖ.

Ἐπειδὴ ἡ δόξα τοῦ ἔθνους εἶναι ἀγαθὸν πραγματικώτατον, αὐτὸ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ὑπερασπίζεται καθὼς καὶ ὅλα του τὰ ἄλλα ἀγαθά. Ὅποιος τὴν προσβάλλει, ἀδικεῖ τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον δύναται βασίμως νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ αὐτὸν ἱκανοποίησιν διὰ τῶν ὅπλων. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀξιοκατάκριτα τὰ ὁποῖα ἐνίοτε οἱ κυριάρχαι λαμβάνουσι μέτρα, διὰ νὰ διατηρήσωσιν, ἢ ἐκδικήσωσι τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ διαδήματός των. Εἶναι μάλιςα οὐχ ἧττον δίκαια ἢ ἀναγκαῖα, καὶ ὅταν δὲν προέρχωνται ἀπὸ παρὰ πολλὰ ὑψηλὰς ἀξιώσεις, δὲν γνωρίζει τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν ὅποιος τὰς ἀποδίδει εἰς ματαιόφρονα κενοδοξίαν, ἀλλὰ καταφρονεῖ καὶ ἓν τῶν ςερεωτέρων ὑποςηριγμάτων τῆς μεγαλειότητος, καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐπικρατειῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚʹ.

Περὶ τῆς προςασίας τῆς ζητουμένης παρά τινος ἔθνους καὶ περὶ τῆς ἐξουσίας ὑποταγῆς του εἰς ξένην δύναμιν.

§. 192. Περὶ τῆς προςασίας.

Ὅταν ἔθνος τι δὲν ἦναι ἱκανὸν νὰ προφυλαχθῇ μόνον του κατὰ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς τυραννίας, δύναται νὰ ζητήσῃ τὴν προςασίαν δυνατωτέρας ἐπικρατείας. Ἐὰν τὴν ἐπιτύχῃ μὲ μόνην τὴν ὑποχρέωσιν μερικῶν ἀνταμοιβῶν, ἢ καὶ πληρωμῆς φόρου, ἢ ὑποσχέσεως προμηθείας ςρατευμάτων πρὸς τὸν προςάτην του, καὶ ἐν γένει συμμαχίας δι' ὅσους πολέμους ἠμπορεῖ αὐτὸς νὰ κάμῃ, ἐπιφυλαττόμενον ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ διοικῆται κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, κάμνει ἁπλῆν συνθήκην προςασίας, ἡ ὁποία δὲν προσβάλλει καθόλου τὴν κυριαρχίαν του, οὔτε ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς συνήθεις περὶ συμμαχίας συνθήκας, εἰ μὴ καθ' ἣν εἰσάγει διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀξίας τῶν συναλλαττόντων μερῶν.

§. 193. Ἐξουσία ὑποταγῆ ἔθνους πρὸς ἔθνος.

Μολονότι ἕκαςον ἔθνος ὀφείλει νὰ διασώζῃ ἀνέπαφον τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν του, ὅταν ὅμως δὲν ἠμπορῇ νὰ ἐξαρκέσῃ εἰς τὰς χρείας του, μήτε νὰ ἀντιςαθῇ εἰς τοὺς ἐχθρούς του, δύναται νομίμως νὰ ὑποταχθῇ εἰς δυνατώτερον ἔθνος ὑπό τινας αἱρέσεις, περὶ ὧν συμφωνοῦσιν ἀναμεταξύ των· ἡ δὲ συνθήκη τῆς ὑποταγῆς ταύτης θέλει εἶσθαι εἰς τὸ ἑξῆς τὸ μέτρον, καὶ ὁ κανὼν τῶν δικαιωμάτων ἀμφοτέρων. Καθότι, ἐπειδὴ τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὑποτάσσεται, παραχωρεῖ δικαίωμα ἀνῆκον εἰς ἑαυτό, ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ταύτην τὴν παραχώρησιν ὅσας αἱρέσεις κρίνει εὔλογον· καὶ τὸ ἄλλο, δεχόμενον τὴν ὑποταγήν του τοιουτοτρόπως, ὑποχρεοῦται νὰ ἀκολουθήσῃ θρησκευτικῶς ὅλας τὰς συμφωνίας της.

§. 194. Διάφορα εἴδη ὑποταγῆς.

Ἡ ὑποταγὴ αὕτη ἠμπορεῖ νὰ τροπολογηθῇ ποικίλως, κατὰ τὴν θέλησιν τῶν συμφωνούντων μερῶν· ἢ ἀφίνει νὰ ὑπάρχῃ ἐν μέρει ἡ κυριαρχία τοῦ ἀδυνατωτέρου ἔθνους, περιορίζουσα αὐτὴν μόνον

εἰς κἄποια πράγματα, ἢ τὴν μηδενίζει ὅλως διόλου, ὥστε τὸ δυνώτερον ἔθνος γίνεται κυριάρχης τοῦ κατωτέρου, ἢ τέλος πάντων τὸ κατώτερον συσσωματόνεται μὲ τὸ μεγαλήτερον εἰς τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζῃ μὲ αὐτὸ μίαν καὶ μόνην ἐπικράτειαν, καὶ τότε οἱ πολῖταί του ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα μὲ τοὺς ὁποίους ἑνόνονται. Ἡ ἱστορία τῆς Ῥώμης μᾶς δίδει παραδείγματα τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῆς ὑποταγῆς. Α΄. Τοὺς συμμάχους τῶν Ῥωμαίων, ὅσοι ἐστάθησαν πολὺν καιρὸν οἱ Λατῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξήρτηντο εἰς μερικὰ ἀπὸ τὴν Ῥώμην, καὶ ὅμως ἐδιοικοῦντο μὲ τοὺς νόμους των, καὶ μὲ τοὺς ἄρχοντάς των. Β΄. Τοὺς τόπους, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει ἐπαρχίαι τῆς Ῥώμης, καθὼς ἡ Κάπουα, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ὑπετάχθησαν ἀπολύτως εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Γ΄. καὶ τελευταῖον, τοὺς λαοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ῥώμη παρεχωροῦσε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀλλὰ μετέπειτα οἱ αὐτοκράτορες ἔδωκαν αὐτὰ τὰ δικαιώματα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους ὑπέταξαν εἰς τὴν ἐξουσίαν των, καὶ τοιουτοτρόπως μετέβαλον ὅλους τοὺς ὑπηκόους εἰς πολίτας.

§. 195. Δικαιώματα τῶν πολιτῶν, ὅταν τὸ ἔθνος ὑποτάσσεται εἰς ξένην δύναμιν.

Ὅταν τὸ ἔθνος καθυποταχθῇ ὅλως διόλου εἰς ξένην δύναμιν, ὅσοι πολῖται δὲν ἐγκρίνουσι ταύτην τὴν μεταβολὴν δὲν ὑπέχονται νὰ τὴν ἀκολουθήσωσι· καὶ τότε πρέπει νὰ τοῖς συγχωρηθῇ νὰ πωλήσωσι τὰ ἀγαθά των καὶ νὰ ἀναχωρήσωσι. Καθότι ἐμβαίνων εἴς τινα κοινωνίαν, δὲν ὑποχρεοῦμαι νὰ ἀκολουθήσω τὴν τύχην της, ὅταν αὐτὴ διαλύεται ἀφ' ἑαυτῆς διὰ νὰ ὑποταχθῇ εἰς ξένην δύναμιν. Ὑπεχρεώθην νὰ ὑπακούω εἰς τὴν κοινωνίαν καθὼς αὐτὴ ἦτον τότε, καὶ νὰ ζῶ εἰς αὐτὴν ταύτην, καὶ ὄχι εἰς ἄλλην, καὶ νὰ εἶμαι μέλος αὐτονόμου πολιτείας. Ἐνέχομαι νὰ ὑπακούω εἰς αὐτὴν ἐνόσῳ μένει πολιτικὴ κοινωνία· ὅταν ὅμως ἀποβάλλῃ ταύτην τὴν ἰδιότητα διὰ νὰ ὑποταχθῇ εἰς ἄλλο κράτος, κόπτει τοὺς δεσμοὺς, οἱ ὁποῖοι ἑνόνουσι τὰ μέλη της, καὶ τὰ ἐλευθερόνει ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις των.

§. 196. Αὐταὶ αἱ συνθῆκαι διαλύονται δι' ἔλλειψιν προστασίας.

Ὅταν ἔθνος τι τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν ἄλλου δυνατωτέρου,

ἢ καὶ ὑποταχθῇ εἰς αὐτὸ ἐπ' ἐλπίδι ὑπερασπίσεως καὶ βοηθείας; ἐὰν αὐτὸ δὲν τὸ βοηθῇ τῷόντι ἐν καιρῷ ἀνάγκης, εἶναι προφανὲς ὅτι, ἀφοῦ παραβαίνει τὰς ὑποσχέσεις του, χάνει ὅσα δικαιώματα εἶχεν ἀποκτήσει διὰ τῆς συνθήκης, καὶ ὅτι τὸ ἄλλο ἐλευθεροῦται τῆς ἐνοχῆς του, ἀποκτᾷ ἐκ νέου ὅλα του τὰ δικαιώματα καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν του. Σημειωτέον ὅτι τοῦτο ἀκολουθεῖ ὄχι μόνον ὅταν ἐν κακῇ πίςει τὸ προςατεῦον ἔθνος παραβαίνῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀληθῶς ἀδυνατῇ νὰ τὰς ἐκπληρώσῃ. Καθότι, ἐπειδὴ τὸ ἀσθενέςερον ἔθνος δὲν ὑπετάχθη εἰ μὴ μόνον ἐλπίζον νὰ προςατεύεται, ἐὰν τὸ ἄλλο δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν οὐσιώδη ταύτην συμφωνίαν, ἡ συνθήκη διαλύεται· τὸ ἀσθενέςερον ἐπαναλαμβάνει ὅλα του τὰ δικαιώματα, καὶ ἠμπορεῖ νὰ ζητήσῃ δυνατωτέραν ἄλλην προςασίαν.

§. 197. Ἡ διὰ τὴν ἀπιςίαν τοῦ προςατευομένου.

Ὁ αὐτὸς νόμος εἶναι δι' ἑκάτερα τὰ συναλλάττοντα μέρη· ἂν ὁ προςατευόμενος δὲν ἐκπληρόνῃ τὰς ὑποσχέσεις του πιςῶς, ἐλευθεροῦται ὁ προςατεύων ἀπὸ τὰς ἐθικάς του· δύναται νὰ ἀποποιηθῇ εἰς τὸ ἑξῆς τὴν προςασίαν του, καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν συνθήκην διαλελυμένην, ὅταν τὸ νομίσῃ εὔλογον.

§. 198. Καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ προςάτου.

Ὡσαύτως, ὅταν τὸ δυνατώτερον ἔθνος ζητῇ νὰ ἀποκτήσῃ κατὰ τοῦ ὑποδεεςέρου περισσότερα δικαιώματα ἀφ' ὅσα ἔχει δυνάμει τῆς συνθήκης, δύναται τὸ τελευταῖον νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς διαλελυμένην, καὶ νὰ προβλέψῃ περὶ τῆς ἀσφαλείας του, ὅπως τὸ κρίνει εὔλογον. Ἀλλέως τὸ ὑποδεέςερον ἔθνος ἤθελεν εὑρίσκει τὸν ὄλεθρόν του εἰς τὴν συνθήκην αὐτὴν τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν σωτηρίαν του. Ἐπειδὴ ὅμως μερικοὶ διϊσχυρίζονται ὅτι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν δὲν ἔχει ἄλλο δικαίωμα τὸ ὑποδεέςερον ἔθνος εἰμὴ νὰ ἀντιςαθῇ καὶ νὰ ζητήσῃ ξένην βοήθειαν, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀδύνατοι πρέπει νὰ λαμβάνωσι κάθε προφυλακὴν κατὰ τῶν δυνατωτέρων, ἐπιτηδείων πάντοτε νὰ χρωματίζωσι τὰς ἐπιχειρήσεις των, τὸ ἀσφαλέςερον μέτρον εἶναι νὰ καταχωρῇ τις εἰς τὰς τοιαύτας συνθήκας τὴν διαλυτι-

τὴν αἵρεσιν ὅτι θέλουσιν εἶσθαι ἄκυροι, ἅμα ὁποῦ ἡ ἀνωτέρα δύναμις ζητήσει νὰ οἰκειοποιηθῇ περισσότερα δίκαια, ἀφ' ὅσα ἔχει δυνάμει τῆς συνθήκης.

§. 199. Πῶς τὸ δικαίωμα τοῦ προςατευομένου ἔθνους χάνεται διὰ τῆς σιωπῆς του.

Ἀλλ' ἐὰν τὸ προςατευόμενον ἔθνος, ἢ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπετάχθη μὲ μερικὰς συμφωνίας, δὲν ἀντισέκεται εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ προσατεύοντος, δὲν δεικνύῃ μήτε σκοπὸν ἀντιςάσεως, ἀλλὰ φυλάττῃ ἄκραν σιωπὴν, ἐνῷ ὀφείλει καὶ δύναται νὰ φωνάξῃ, ἡ τοιαύτη ὑπομονή του, ὕςερον ἀπὸ ἱκανὸν καιρὸν, σχηματίζει σιωπηρὰν συγκατάθεσιν, διὰ τῆς ὁποίας νομιμοποιεῖται τὸ δικαίωμα τοῦ ἅρπαγος. Ὅλα ἤθελαν εἶσθαι ἀβέβαια μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιςα μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, ἂν ἡ πολυχρόνιος κατοχὴ, συνωδευμένη ἀπὸ τὴν σιωπὴν τῶν ἐνεχομένων μερῶν, δὲν προῆγε κἄποιον δικαίωμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι διὰ νὰ ἰσοδυναμῇ μὲ τὴν σιωπηρὰν συγκατάθεσιν, πρέπει ἡ σιωπὴ νὰ ἦναι ἑκουσία. Ἂν τὸ ὑποδεέςερον ἔθνος ἀποδείξῃ ὅτι ἡ βία καὶ ὁ φόβος κατέθλιψαν τὰ δείγματα τῆς ἀντιςάσεώς του, ἡ σιωπήτου δὲν σημαίνει τίποτε καὶ δὲν δίδει τὸ παραμικρὸν δικαίωμα εἰς τὸν ἄρχοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πῶς ὁ λαὸς, ὅςτις εἶναι μέλος τινος πολιτείας, ἠμπορεῖ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτὴν, ἢ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποτάσσηται εἰς τὸν κυριάρχην, ὅταν αὐτὸς δὲν τὸν προςατεύῃ.

§. 200. Διαφορὰ τῆς παρούσης περιπτώσεως ἀπὸ ἐκείνην τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

Εἴπομεν, ὅτι ὁ ἀνεξάρτητος λαὸς, ὅςτις χωρὶς νὰ συσσωματωθῇ μὲ ἄλλην ἐπικράτειαν, καθίςαται ἐθελουσίως ἐξαρτώμενος ἀπὸ αὐτὴν, ἢ καὶ ὑπήκοός της, μὲ σκοπὸν νὰ ἀπολαμβάνῃ τὴν προςασίαν της, μένει ἐλεύθερος τῶν ὑποσχέσεών του ἅμα διακοπῇ αὐτὴ ἡ προςασία, ἂς ἦναι καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τοῦ προςάτου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ

ἰδία ἀρχὴ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς κάθε λαόν, τοῦ ὁποίου ὁ φυσικὸς κυβερνήτης, ἢ ἡ πολιτεία, ἧς ἐκεῖνος εἶναι μέλος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν προστατεύῃ ἑτοίμως καὶ δραστηρίως. Τὸ ἓν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, τὸ ἐλεύθερον ἔθνος δὲν ὑποτάσσεται εἰς ἄλλην πολιτείαν διὰ νὰ μεθέξῃ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθά της, καὶ νὰ ἀπολαμβάνῃ ὅλως διόλου τὴν αὐτὴν τύχην· ἂν ἡ πολιτεία αὐτὴ συγκατένευε νὰ τῷ παραχωρήσῃ τόσα προνόμια, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἤθελεν εἶσθαι συσσωματωμένος, καὶ ὄχι ὑποτεταγμένος· αὐτὸς ὅμως θυσιάζει τὴν ἐλευθερίαν του μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ προστατεύεται, χωρὶς νὰ ἐλπίζῃ ἄλλην μεγαλητέραν ἀνταμοιβήν. Ὅταν λοιπὸν ἡ μόνη καὶ οὐσιώδης αἵρεσις τῆς ὑποταγῆς του ἀθετῆται ὁπωσδήποτε, αὐτὸς ἐλευθεροῦται τῶν ὑποσχέσεών του, καὶ τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα τὸν ὑποχρεοῦσι νὰ προβλέψῃ ἐκ νέου διὰ τὴν ἀσφάλειάν του. Ἐξ ἐναντίας, τὰ διάφορα μέλη τινὸς πολιτείας, τὰ ὁποῖα μετέχουσιν ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα ἀγαθά, ὀφείλουσι σταθερῶς νὰ τὴν ὑποστηρίζωσιν· ὑπεσχέθησαν πρὸς ἄλληλα νὰ μείνωσιν ἠνωμένα, καὶ νὰ συμπράττωσιν εἰς πᾶσαν περίστασιν. Ἐὰν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπαπειλοῦνται, ἢ καταπολεμοῦνται, ἠδύναντο νὰ ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τὰ ἄλλα, διὰ νὰ ἀποφύγωσι τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, δὲν ἤθελε πλέον εἶσθαι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία. Συμφέρει λοιπὸν οὐσιωδῶς εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας, καὶ εἰς τὸ ἀγαθὸν ὅλων τῶν μελῶν της, νὰ ἀντιπαρατάττεται ἕκαστον μέλος μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὄχι νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἰς τρόπον ὥστε τοῦτο εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀναγκαίας συνθήκας τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως. Οἱ φυσικοὶ ὑπήκοοι τοῦ ἡγεμόνος εἶναι προσκολλημένοι εἰς αὐτὸν χωρὶς ἄλλην ἐπιφύλαξιν, παρὰ τὴν διατήρησιν τῶν θεμελιωδῶν νόμων· ὀφείλουσι νὰ μείνωσι πρὸς αὐτὸν πιστοί, καθὼς αὐτὸς ὀφείλει νὰ τοὺς διοικῇ καλῶς· τὰ συμφέροντά των εἶναι κοινά, καὶ ἐκεῖνοι δὲν συνιστῶσι μὲ αὐτόν, εἰ μὴ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὅλον, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κοινωνίαν· ἑπομένως μία ἐκ τῶν οὐσιωδῶν καὶ ἀναγκαίων συνθηκῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἶναι καὶ τὸ νὰ μείνωσιν οἱ ὑπήκοοι ἠνωμένοι μὲ τὸν ἡγεμόνα των, καθόσον τοῦτο εἶναι δυνατόν.

§. 201. Χρέος τῶν μελῶν τῆς πολιτείας, ἢ τῶν ὑπηκόων τοῦ ἡγεμόνος, ἐν κινδύνῳ.

Ὅταν λοιπὸν πόλις τις ἢ ἐπαρχία ἐπαπειλῆται ἢ καὶ πραγματικῶς καταπολεμῆται, δὲν ἠμπορεῖ, διὰ νὰ ὑποφύγῃ τὸν κίνδυνον, νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν πολιτείαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, ἢ νὰ παραιτήσῃ τὸν φυσικὸν ἡγεμόνα της, καὶ ἂς μὴ δύνανται νὰ χορηγήσωσιν εἰς αὐτὴν βοήθειαν ἑτοίμην καὶ δραστηρίαν. Τὰ καθήκοντά της καὶ αἱ πολιτικαὶ ὑποσχέσεις της τὴν ὑποχρεοῦσι νὰ κάμῃ κάθε τρόπον διὰ νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἐνεστῶσάν της κατάστασιν. Ἐὰν ὅμως ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν μεγαλητέραν τῆς ἐδικῆς της δύναμιν, ἡ ἀνάγκη, ὁ ἀκαταμάχητος οὗτος νόμος, τὴν ἐλευθερόνει ἀπὸ τὰς πρώτας της ὑποσχέσεις, καὶ δίδει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ νικητοῦ, διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν θέσιν της ὅσον δυνατὸν καλητέραν. Ἂν χρειάζεται νὰ ὑποταχθῇ εἰς αὐτὸν ἢ νὰ ἐξολοθρευθῇ, μένει τάχα ἀμφιβολία ὅτι ἐνέχεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ πρῶτον; Οὕτω πράττεται τὴν σήμερον· ὅταν πόλις τις δὲν ἠμπορῇ νὰ ἐλπίσῃ τὴν σωτηρίαν της ἀπὸ ῥωμαλαίαν ἀντίστασιν, ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἐχθρὸν, καὶ ὁ πρῶτος κυριάρχης της δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλέγξῃ εἰμὴ μόνην τὴν τύχην.

§. 202. Δικαίωμα αὐτῶν ὅταν ἐγκαταλειφθῶσιν.

Ἡ πολιτεία ἐνέχεται νὰ ὑπερασπίζεται καὶ νὰ συντηρῇ ὅλα της τὰ μέλη, καὶ ὁ ἡγεμὼν χρεωστεῖ τὴν αὐτὴν βοήθειαν εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Ἂν δὲν θελήσωσιν ἢ ἂν ἀμελήσωσι νὰ βοηθήσωσι τὸν κινδυνεύοντα λαόν των, ὁ τοιοῦτος μένει ἐλεύθερος νὰ προβλέψῃ τὴν ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν του καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον, καὶ χωρὶς νὰ φροντίζῃ τὰ παραμικρὸν δι' αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι παρέβησαν τὰ καθήκοντά των. Ὁ νομὸς Ζοὺγ, πολεμούμενος παρὰ τῶν Ἐλβετῶν εἰς τοὺς 1352, ἔστειλε νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα του, τὸν Δοῦκα τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὅστις διελέγετο περὶ τῶν θηρευτικῶν ὀρνέων του καθ' ἣν στιγμὴν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς αὐτὸν οἱ ἀπεσταλμένοι, μόλις κατεδέχθη νὰ τοὺς ἀκούσῃ· καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐγκαταλελειμένος τοιουτοτρόπως, ἐμβῆκεν εἰς τὸν Ἐλβετικὸν δεσμόν. Ὁ αὐτὸς λόγος ἐκίνησε τοὺς Ἐλβετοὺς ἐν γένει νὰ ἀποσπασθῶσιν ὁλοκλήρως ἀπὸ τὸν Αὐτοκρά-

τορα, ὅςτις δὲν τοὺς ἐπρεσάτευεν εἰς καμμίαν πέρίςασιν· πρὸ πολλοῦ εἶχον παῦσει αὐτοὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία των ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, καὶ ἀπὸ ὅλον τὸ Γερμανικὸν σῶμα εἰς τὴν συνθήκην τῆς Οὐεςφαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τῆς ἀποκατυςάσεως τοῦ ἔθνους εἴς τινα τόπον.

§. 203. Κατάσχεσις τόπου τινος ἀπὸ τὸ ἔθνος.

Μέχρι τοῦδε ἐθεωρήσαμεν τὸ ἔθνος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, χωρὶς ἀναφορὰν ὡς πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξουσιάζει τόπον. Εἶναι καιρὸς νὰ τὸ ἴδωμεν κατασημένον εἰς τόπον τινα, ὅςτις γίνεται ἰδιοκτησία καὶ κατοικία του. Ἡ γῆ ἀνήκει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει, ὡς διορισθεῖσα παρὰ τοῦ δημιουργοῦ εἰς κοινήν των κατοικίαν καὶ τροφὴν, καὶ ἐπομένως ὅλοι ἔλαβον ἀπὸ τὴν φύσιν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν κατοικῶσι, καὶ νὰ ἀπολαμβάνωσι διὰ τῶν προϊόντων της τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ὕπαρξίν των, καὶ τὰ ἁρμόδια εἰς τὰς χρείας των. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπολλαπλασιάσθη τοσοῦτον, ὥςε δὲν ἦτον πλέον ἡ γῆ ἱκανὴ νὰ οἰκονομήσῃ οἴκοθεν καὶ χωρὶς καλλιέργειαν τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων της, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ καλλιεργηθῇ προσηκόντως ἀπὸ λαοὺς περιπλανωμένους, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν τὴν ἐξουσιάζει ἐν κοινῷ ἀδιακρίτως, κατήντησεν ἀναγκαῖον νὰ ςερεωθῶσιν εἰς μέρος τι οἱ λαοὶ οὗτοι, καὶ νὰ οἰκειοποιηθῶσι κομμάτια γῆς, εἰς τρόπον ὥςε νὰ μὴν ἐνοχλῇ τις τὰς ἐργασίας των, μήτε νὰ ἁρπάζῃ τὸν καρπὸν τῶν κόπων των, καὶ οὕτω νὰ ἐνασχολῶνται εἰς τὸ νὰ κατασήσωσι ταύτην τὴν γῆν καρποφόρον, διὰ νὰ λαμβάνωσι τὴν ζωοτροφίαν των. Ἐκ τούτου ἐγεννήθησαν τὰ δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας ἢ δεσποτείας, τῶν ὁποίων ἡ σύςασις ἀποχρώντως δικαιολογεῖται. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τούτων τῶν δικαιωμάτων, τὸ κοινὸν ὅλων τῶν ἀνθρώπων δικαίωμα περιωρίσθη μερικῶς εἰς ὅσα καθεὶς δεσπόζει κατὰ τὸν νόμον. Ὁ τόπος, τὸν ὁποῖον κατοικεῖ τὸ ἔθνος, εἴτε τοῦτο μετεκομίσθη ἄλλοθεν εἰς αὐτὸν, εἴτε αἱ οἰκογένειαι, ἐκ τῶν ὁποίων

συντίθεται, διεσπαρμέναι πρότερον εἰς τὰ πέριξ, συνῆλθον ἐκεῖ, διὰ νὰ σχηματίσωσιν ἓν σῶμα, ὁ τόπος οὗτος, λέγω, ἀνήκει εἰς τοῦτο τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον καὶ χαίρει ἐπ' αὐτοῦ δικαίωμα ἰδιαίτερον καὶ ἀποκλειστικόν.

§. 204. Δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ τόπου, τὸν ὁποῖον ἐξουσιάζει.

Τὸ δικαίωμα τοῦτο συμπεριλαμβάνει δύω πράγματα. Α'. τὴν κυριότητα, δυνάμει τῆς ὁποίας τὸ ἔθνος μόνον δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τοῦτον τὸν τόπον εἰς τὰς χρείας του, καὶ νὰ τὸν διαθέσῃ κατὰ τὸν ἁρμοδιώτερον τρόπον· Β'. τὴν ἐξουσίαν, ἢ τὸ δικαίωμα τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, διὰ τῆς ὁποίας διατάττει καὶ διαθέτει κατὰ τὴν θέλησίν του ὅσα γίνονται εἰς τοῦτον τὸν τόπον.

§. 205. Κατάσχεσις τῆς ἐξουσίας εἰς τόπον ἐλεύθερον.

Ὅταν τὸ ἔθνος κυριεύῃ τόπον, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνήκει εἰσέτι εἰς κἀνένα, ὑποτίθεται ὅτι οἰκειοποιεῖται αὐτόθι τὴν ἐξουσίαν, ἢ τὴν κυριαρχίαν ὁμοῦ μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν του. Καθότι, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, δὲν ἠμπορεῖ, ὅταν πηγαίνῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τοῦτον τὸν τόπον, νὰ σκοπεύῃ νὰ ἀφήσῃ εἰς ἄλλους τὸ δικαίωμα τοῦ διατάττειν, μήτε κἀνὲν ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνιςῶσι τὴν κυριαρχίαν. Ὅλον δὲ τὸ διάςημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἡ ἐξουσία τοῦ ἔθνους, σχηματίζει τὴν περιφέρειαν τῆς δικαιοδοσίας του, καὶ ὀνομάζεται ἐπικράτειά του.

§. 206. Ἄλλος τρόπος τοῦ οἰκειοποιεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν εἰς τόπον ἐλεύθερον.

Ἐὰν διάφοροι ἐλεύθεροι οἰκογένειαι, διεσπαρμέναι εἰς τόπον ἀνεξάρτητον, συνέλθωσιν εἰς ἓν διὰ νὰ σχηματίσωσιν ἔθνος ἢ πολιτείαν, αὗται οἰκειοποιοῦνται ἐν ταυτῷ τὴν ἐξουσίαν ἐφ' ὅλου ἐκείνου τοῦ τόπου· καθότι αὗται εἶχον ἤδη τὴν ἰδιοκτησίαν του, καὶ ἐπειδὴ ζητοῦσι νὰ σχηματίσωσιν ὁμοῦ πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ νὰ συςήσωσι δημοσίαν ἀρχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαςος ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ σκοπὸς των εἶναι νὰ ἀποδώσωσιν εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα τοῦ διαττάτειν καθ' ὅλον τὸν τόπον.

§. 207. Πῶς τὸ ἔθνος οἰκειοποιεῖται τόπον ἔρημον.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀκόμη κἀνενὸς ἰδιοκτησία, καὶ ταῦτα τὰ

πράγματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν πρῶτον κατασχόντα. Ὅταν λοιπὸν ἔθνος τι εὑρίσκῃ τόπον ἀκατοίκητον καὶ ἀνεξουσίαστον, ἠμπορεῖ νομίμως νὰ τὸν οἰκειοποιηθῇ· καὶ ἀφοῦ δείξῃ ἀποχρώντως τὴν περὶ τούτου θέλησίν του, ἄλλος δὲν δύναται νὰ τῷ τὸν ἀφαιρέσῃ. Οὕτω διάφοροι περιηγηταὶ, οἱ ὁποῖοι περιήρχοντο διὰ νὰ ἀνακαλύψωσι τόπους, διατεταγμένοι ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα των, ἐκυρίευον ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους των τὰς νήσους ἢ ἄλλας ἐρήμους γαίας τὰς ὁποίας εὕρισκον. Ἐν γένει δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο τὸ ἐσεβάσθησαν ὅλοι, φθάνει νὰ ἐπεσφραγίσθη συντόμως μὲ τὴν πραγματικὴν κατοχήν.

§. 208. Ζήτημα περὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου.

Ζητεῖται ὅμως ἂν δύναται τὸ ἔθνος νὰ οἰκειοποιηθῇ μὲ μίαν ἁπλῆν κατάσχεσιν τόπους, τοὺς ὁποίους δὲν κατέχει πραγματικῶς, καὶ νὰ φυλάξῃ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἔκτασιν γῆς πολὺ περισσοτέραν ἀφ' ὅσην ἠμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφασίσῃ τις ὅτι τοιαύτη ἀξίωσις ἤθελεν εἶσθαι ὅλως διόλου ἐναντία εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον, καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς φύσεως, ἡ ὁποία προσδιορίσασα ὅλην τὴν γῆν διὰ τὰς χρείας τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει, δὲν δίδει εἰς ὁποιονδήποτε λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ οἰκειοποιηθῇ τόπον τινα, εἰ μὴ μόνον διὰ τὴν χρῆσιν τὴν ὁποίαν ἐξάγει ἀπὸ αὐτὸν, καὶ ὄχι διὰ νὰ ἐμποδίσῃ νὰ ὠφελῶνται καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸν ἴδιον. Τὸ δίκαιον ἄρα τῶν ἐθνῶν δὲν θέλει ἀναγνωρίσει τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν κυριότητα ὁποιουδήποτε ἔθνους, παρὰ ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων τόπων τοὺς ὁποίους αὐτὸ ἤθελε πραγματικῶς ἐξουσιάσει, ὅπου ἤθελε σχηματίσει κάποιον κατάστημα, καὶ τοὺς ὁποίους ἤθελε μεταχειρίζεται ἐνεστώτως. Καὶ τῳόντι, ὅταν οἱ περιηγηταὶ εὕρισκον τόπους ἐρήμους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἄλλοι εἶχον στήσει διαβαίνοντες κάποιον μνημεῖον διὰ νὰ φανερώσωσι τὴν κατάσχεσίν των, ἐφρόντισαν πολλὰ ὀλίγον περὶ αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῆς διατάξεως τῶν Παπῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον μοιράσει μέγα μέρος τοῦ κόσμου μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Πορτογαλλίας.

§. 209 Ἐὰν συγχωρῆται νὰ ἐξουσιάσῃ τις μέρος τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκεται μόνον μικρὸς ἀριθμὸς πλανωμένων λαῶν.

Ζητεῖται πρὸς τούτοις ἂν ὁποιονδήποτε ἔθνος δύναται νομίμως

νὰ ἐξουσιάσῃ μέρος τι ἐκτεταμένου τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν εὑρίσκονται εἰμὴ λαοὶ νομάδες, καὶ τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸ νὰ κατοικηθῇ ὁλόκληρος ἡ ἔκτασίς του. Ἐσημειώσαμεν ἤδη, ὅταν ὡμιλήσαμεν περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ καλλιεργεῖν τὴν γῆν, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ οἰκειοποιηθῶσιν ἀποκλειστικῶς περισσοτέραν ἔκτασιν γῆς ἀφ' ὅσην χρειάζονται διὰ νὰ κατοικήσωσι καὶ νὰ καλλιεργήσωσιν. Αἱ διεσπαρμέναι κατοικίαι των εἰς τὰς ἐκτεταμένας ταύτας χώρας δὲν δύνανται νὰ ὑποληφθῶσιν ἀληθὴς καὶ νόμιμος αὐτῶν κατοχή· καὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ὄντες πολλὰ στενοχωρημένοι εἰς τοὺς τόπους των, καὶ εὑρίσκοντες γῆν τὴν ὁποίαν μήτε ἐχρειάζοντο ἰδιαιτέρως, μήτε μετεχειρίζοντο ἐνεστώτως, τὴν ἐκυρίευσαν νομίμως καὶ ἐσύστησαν ἐκεῖ ἀποικίας. Τὸ προείπομεν ἤδη· ἡ γῆ προσδιωρίσθη διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἂν ἕκαστον ἔθνος ἤθελεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ οἰκειοποιηθῇ εὐρύχωρον τόπον, διὰ νὰ ζήσῃ ἐκεῖ μόνον μὲ τὴν θήραν, μὲ τὴν ἁλιευτικὴν καὶ μὲ ἀγρίους καρπούς, ἡ σφαῖρα μας δὲν ἤθελεν ἐξαρκεῖ, οὐδὲ εἰς τὸ δέκατον μέρος τῶν ὁποίων τὴν κατοικοῦσι σήμερον ἀνθρώπων. Δὲν ἀπομακρύνεταί λοιπὸν τις ἀπὸ τῆς φύσεως τοὺς σκοποὺς περιορίζων τοὺς ἀγρίους εἰς στενώτερα ὅρια. Εἶναι μολοντοῦτο ἀξιέπαινος ἡ μετριοφροσύνη τῶν Πουριτανῶν Ἄγγλων, οἱ ὁποῖοι κατῴκησαν πρῶτοι τὴν νέαν Ἀγγλίαν. Μολονότι εἶχον διαταγὴν τοῦ ἡγεμόνος των, αὐτοὶ ἀγόρασαν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους τὴν γῆν τὴν ὁποίαν ἤθελαν νὰ ἐξουσιάσωσι· καὶ τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα ἠκολούθησεν ἔπειτα καὶ ὁ Πὲν ὁμοῦ μὲ τὴν ἀποικίαν τῶν Κουακέρων, τὴν ὁποίαν ἔφερεν εἰς τὴν Πενσιλβανίαν.

§. 210. Περὶ ἀποικιῶν.

Ὅταν τὸ ἔθνος κυριεύῃ τόπον μεμακρυσμένον, καὶ καθιστᾷ ἀποικίαν, ὁ τόπος οὗτος, μολονότι χωρισμένος ἀπὸ τὴν μητρόπολιν, συνιστᾷ ὅμως μέρος τῆς ἐπικρατείας, ὡς καὶ αἱ παλαιαὶ ἐπαρχίαι της. Ὁπότε λοιπὸν οἱ συνταγματικοὶ νόμοι ἢ αἱ συνθῆκαι δὲν καθιερόνουσι κἀμμίαν διαφοράν, ὅσα λέγονται περὶ τῆς ἐπικρατείας τοῦ ἔθνους, ἐννοοῦνται καὶ περὶ τῶν ἀποικιῶν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Περὶ πατρίδος, καὶ τῶν διαφόρων μερῶν, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς αὐτήν.

§. 211. Τί ἐςι Πατρίς.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν τόπων τῶν ἐξουσιαζομένων ἀπὸ τὸ ἔθνος καὶ ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς νόμους του σχηματίζει τὴν ἐπικράτειάν του· τὸ αὐτὸ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ κοινὴ πατρὶς ὅλων τῶν ἀτόμων τοῦ ἔθνους. Ἠναγκάσθημεν ἀνωτέρω νὰ δώσωμεν τὸν ὁρισμὸν τῆς λέξεως Πατρὶς διότι εἴχομεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ἔρωτος τῆς πατρίδος, ὅςτις εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀναγκαιοτέρας ἀρετὰς εἰς τὴν πολιτείαν. Ὑποθέτοντες λοιπὸν γνωςὸν τὸν ὁρισμὸν τοῦτον, μᾶς μένει νὰ ἐξηγήσωμεν διάφορα πράγματα καὶ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν προκειμένην ὕλην.

§. 212. Περὶ πολιτῶν καὶ αὐτοχθόνων.

Καλοῦνται πολῖται ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· οὗτοι δεδεμένοι εἰς ταύτην τὴν κοινωνίαν μὲ διάφορα καθήκοντα, καὶ ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν ἐξουσίαν της, μετέχουσιν ἐξίσου καὶ τῶν ὠφελειῶν της. Ὀνομάζονται δὲ αὐτόχθονες ὅσοι ἐγεννήθησαν ἐπιτοπίως ἀπὸ γονεῖς πολίτας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δὲν ἠμπορεῖ νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ διαιωνισθῇ ἄλλως, ἢ διὰ τῶν τέκνων τῶν πολιτῶν της, φυσικὰ τὰ τέκνα ταῦτα ἀκολουθοῦσι τὴν κατάςασιν τῶν γονέων των, καὶ ἐμβαίνουσιν εἰς ὅλα τὰ δικαιώματά των. Ἡ κοινωνία νομίζεται ὅτι ἀπαιτεῖ τοῦτο, ὡς συνέπειαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἰδίας συντηρήσεως καθηκόντων της· καὶ ὑποτίθεται δικαιωματικῶς ὅτι, ἕκαςος πολίτης, ὅςτις ἐμβαίνει εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐπιφυλάττει εἰς τὰ τέκνα του τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἦναι αὐτῆς μέλη. Ἡ πατρὶς ἄρα τῶν γονέων εἶναι πατρὶς τῶν τέκνων των, καὶ αὐτὰ γίνονται ἀληθεῖς πολῖται διὰ μόνης τῆς σιωπηρᾶς συγκαταθέσεώς των. Θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, ἐὰν, ἀφοῦ φθάσωσιν εἰς λόγου ἡλικίαν, δύνανται νὰ παραιτήσωσι τὸ δικαίωμά των, καὶ τί χρεωςοῦσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπου ἐγεννήθησαν. Εἶπα ὅτι, διὰ νὰ ἦναί τις μέλος τινος κοινωνίας, πρέπει νὰ γεννηθῇ ἀπὸ πα-

τέρα πολίτην· καθότι, ἂν γεννηθῇ ἀπὸ ξένον, ὁ τόπος ἐκεῖνος θέλει εἶσθαι τόπος τῆς γεννήσεώς του χωρὶς νὰ ἦναι πατρίς του.

§. 213. Περὶ κατοίκων.

Οἱ κάτοικοι, πρὸς διαφορὰν τῶν πολιτῶν, εἶναι ξένοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπιτρέπεται νὰ ςερεώσωσι τὴν διαμονήν των εἴς τινα τόπον. Δεδεμένοι διὰ τῆς κατοικίας των μὲ τὴν κοινωνίαν, ὑπόκεινται εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ἐνόσῳ ἐκεῖ διατρίβουσι, καὶ ὀφείλουσι νὰ τὴν ὑπερασπίζωνται, διότι ἀπολαμβάνουσι τὴν προςασίαν της, ἂν καὶ δὲν μετέχωσιν ἀπὸ ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου. Χαίρουσι μόνον τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ὁ νόμος, ἢ τὰ ἔθιμα τοῖς παραχωροῦσι. Καλοῦνται δὲ πάλιν παντοτεινοὶ κάτοικοι, ὅσοι ἔλαβον τὸ δικαίωμα τῆς παντοτεινῆς κατοικίας. Οἱ τοιοῦτοι εἶναι πολῖται τάξεως ὑποδεεςέρας, καὶ δεδεμένοι μὲ τὴν κοινωνίαν, ἀπολαμβάνουσι μέρος μόνον τῶν ὠφελειῶν της. Τὰ τέκνα των ἀκολουθοῦσι τὴν κατάςασιν τῶν γονέων των, τῶν ὁποίων τὸ δικαίωμα μεταβαίνει εἰς τοὺς ἀπογόνους των, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ πολιτεία ἔδοσεν εἰς αὐτοὺς τὴν παντοτεινὴν κατοικίαν.

§. 214. Πολιτογράφησις.

Τὸ ἔθνος ἢ ὁ κυριάρχης δύνανται νὰ παραχωρήσωσι εἰς τὸν ξένον τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου, δεχόμενοι αὐτὸν εἰς τὸ σῶμα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται πολιτογράφησις. Εἶναι πολιτεῖαι ὅπου ὁ κυριάρχης δὲν ἠμπορεῖ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς ξένους ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, οἷον τὸ νὰ ἦναι δεκτοὶ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα, καὶ ὅπου ἀκολούθως δὲν δύναται νὰ παραχωρήσῃ εἰμὴ ἀτελῆ πολιτογράφησιν· ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος περιορίζεται κατὰ τοῦτο ἀπὸ τὸν θεμελιώδη νόμον. Εἰς ἄλλας πάλιν πολιτείας, ὡς εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν Πολλωνίαν, δὲν δύναται ὁ ἡγεμὼν νὰ πολιτογράφῃ κανένα, χωρὶς τῆς συνδρομῆς τοῦ ἔθνους, παριςανομένου διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Εἶναι τέλος πάντων τόποι οἷον ἡ Ἀγγλία, ὅπου ἁπλῶς μόνη ἡ ἐπιτόπιος γέννησις δίδει τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου εἰς τὰ τέκνα τῶν ξένων.

§. 215. Περὶ τῶν παίδων τῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι γεννῶνται εἰς ξένον τόπον.

Ζητεῖται ἂν ὅσοι γεννῶνται ἀπὸ πολίτας εἰς ξένον τόπον ἦ,

ναι πολῖται; Εἰς διάφορα κράτη οἱ νόμοι ἔλυσαν ταύτην τὴν ἀπορίαν, καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τις τὰς διατάξεις των. Κατὰ μόνον δὲ τὸν φυσικὸν νόμον, τὰ τέκνα ἀκολουθοῦσι τὴν κατάςασιν τῶν γονέων των καὶ ἐμβαίνουσιν εἰς ὅλα τὰ δικαιώματά των· ὁ τόπος τῆς γεννήσεως δὲν ἠμπορεῖ μόνος του νὰ ἀφαιρέσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἡ φύσις τῷ δίδει· εἶπον μόνος τού, καθότι ὁ πολιτικὸς ἢ συνταγματικὸς νόμος ἠμπορεῖ διὰ λόγους ἰδιαιτέρους νὰ διατάξῃ ἄλλέως· ὑποθέτω ὅμως ὅτι ὁ πατὴρ δὲν παραίτησε ὅλως διόλου τὴν πατρίδα του διὰ νὰ κατοικήσῃ ἀλλοῦ. Ἂν αὐτὸς ἐςερέωσε τὴν διαμονήν του εἰς ξένον τόπον, γίνεται μέλος ἄλλης κοινωνίας, τοὐλάχιςον ὡς παντοτεινὸς κάτοικος, καὶ τὰ τέκνα του θέλουσιν ἀκολουθήσει τὴν κατάςασίν του.

§. 216. Περὶ τῶν τέκνων, τὰ ὁποῖα γεννῶνται εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὅσον διὰ τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται εἰς τὴν θάλασσαν, ἂν αὐτὰ γεννηθῶσιν εἰς μέρος τῆς θαλάσσης ἐξουσιαζόμενον ἀπὸ τὸ ἔθνος των, νομίζωνται ὅτι ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἐπικράτειαν· ἂν γεννηθῶσιν εἰς τὸ πέλαγος, δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καθότι δὲν εἶναι ὁ τόπος τῆς γεννήσεως ὅςις φυσικὰ δίδει τὰ δικαιώματα, ἀλλ' ἡ καταγωγή· καὶ ἂν πάλιν γεννηθῶσιν εἰς πλοῖον ἐθνικόν, πρέπει νὰ ὑποτεθῶσιν, ὅτι ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καθότι εἶναι φυσικὸν νὰ θεωρῶνται τὰ ἐθνικὰ πλοῖα ὡς μέρη τῆς ἐπικρατείας, μάλιςα ὅταν πλέωσιν εἰς θάλασσαν ἐλευθέραν, καθότι τὸ κράτος φυλάττει πάντοτε τὴν δικαιοδοσίαν του ἐπὶ τούτων τῶν πλοίων. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν γενικὴν συνήθειαν, ἡ δικαιοδοσία αὕτη διατηρεῖται ἐπὶ τοῦ πλοίου, καὶ ὅταν αὐτὸ εὑρίσκεται εἰς μέρη τῆς θαλάσσης ὑποκείμενα εἰς ξένην δεσποτείαν, ὅσα παιδία γεννῶνται εἰς πλοῖα τοῦ ἔθνους πρέπει νὰ ὑποτίθενται ὅτι ἐγεννήθησαν ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὅσα γεννῶνται εἰς ξένα πλοῖα πρέπει νὰ νομίζωνται ὅτι ἐγεννήθησαν εἰς ξένον τόπον, ἐκτὸς μόνον ἂν τὸ πλοῖον τοῦτο δὲν ἦτον εἰς λιμένα ἐθνικόν· καθότι ὁ λιμὴν εἶναι ἔτι μᾶλλον μέρος τῆς ἐπικρατείας, καὶ ἡ μήτηρ ἡ ὁποία διὰ μίαν ςιγμὴν εὑρέθη εἰς τὸ ξένον πλοῖον, δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας. Ὑποθέτω πάντοτε

ὅτι αὐτὴ καὶ ὁ ἀνήρ της δὲν παραίτησαν τὴν πατρίδα των διὰ νὰ ἐποκαταςαθῶσιν ἀλλοῦ.

§. 217. Περὶ τῶν παίδων, οἱ ὁποῖοι γεννῶνται εἰς τὰ ςρατεύματα τοῦ κράτους, ἢ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ παρὰ ξένῃ Αὐλῇ πρέσβεώς του.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀκόμη ὅσοι παῖδες πολιτῶν γεννῶνται ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας εἰς τὰ ςρατεύματα τοῦ ἔθνους, ἢ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ παρὰ ξένῃ αὐλῇ πρέσβεώς του, νομίζονται ὅτι ἐγεννήθησαν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας· καθότι ὁ πολίτης, ὅςτις δι' ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν εὑρίσκεται μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς ξένον τόπον, καὶ ὅςτις ἀκολουθεῖ νὰ διαμένῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ δικαιοδοσίαν τοῦ κράτους του, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν του.

§. 218. Περὶ διαμονῆς.

Καλεῖται διαμονὴ τὸ μέρος, ὅπου ἐσύςησέ τις τὴν κατοικίαν του ἐπὶ σκοπῷ νὰ μείνῃ ἐκεῖ πάντοτε. Δὲν ἠμπορεῖ τις λοιπὸν νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ δεῖνα κατέςησε τὴν διαμονήν του εἰς τὸ δεῖνα μέρος, ἂν οὗτος δὲν γνωςοποιήσῃ ἀποχρώντως, εἴτε σιωπηρῶς, εἴτε ῥητῶς, ὅτι σκοπεύει νὰ καταςαθῇ ἐκεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ μεταφέρῃ μετὰ ταῦτα τὴν διαμονήν του εἰς ἄλλο μέρος. Οὕτω λέγεται ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μένει ἱκανὸν καιρὸν εἴς τινα τόπον διὰ τὰς ὑποθέσεις του, δὲν ἔχει ἐκεῖ εἰμὴ ἁπλῆν κατοικίαν καὶ ὄχι διαμονήν· π. χ. ὁ πρέσβυς ξένου ἡγεμόνος δὲν ἔχει τὴν διαμονήν του εἰς τὸν τόπον, ὅπου ςέλλεται ὡς τοιοῦτος. Ὀνομάζεται διαμονὴ φυσικὴ ἢ ἐκ καταγωγῆς ἐκείνη, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἡ γέννησις εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὁ πατήρ μας ἔχει τὴν ἐδικήν του· καὶ ὑποτιθέμεθα ὅτι τὴν παραδεχόμεθα ἐνόσῳ δὲν τὴν ἀφίνομεν διὰ νὰ ἐκλέξωμεν ἄλλην. Καλεῖται δὲ διαμονὴ ἐπίκτητος ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐκλέγομεν κατὰ τὴν θέλησίν μας.

§. 219. Περὶ πλανήτων.

Καλοῦνται πλάνητες ὅσοι δὲν ἔχουσι διαμονήν· ἑπομένως, ὅσοι γεννῶνται ἀπὸ γονεῖς πλάνητας δὲν ἔχουσι πατρίδα, καθότι πατρὶς ἑκάςου εἶναι ὁ τόπος, ὅπου εἰς τὴν γέννησίν του εἶχον οἱ

γονεῖς του τὴν διαμονήν των, ἢ ἡ ἐπικράτεια ἧς ὁ πατήρ του ἦτον τότε μέλος, τὸ ὁποῖον ἐπανέρχεται ἐπὶ τὸ αὐτό· καθότι ὅταν τις ἀποφασίσῃ νὰ κατοικήσῃ πάντοτε εἰς τὸν τόπον τινὸς ἔθνους, ἀποκαθίσταται αὐτοῦ μέλος, τοὐλάχιστον ὡς παντοτεινὸς κάτοικος ἂν καὶ δὲν ἀπολαμβάνῃ ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἠμπορεῖ μολοντοῦτο νὰ θεωρηθῇ ἡ πατρὶς τοῦ πλάνητος ὡς πατρὶς τοῦ παιδός του, καθόσον θέλει ὑποτίθεσθαι ὁ πλάνης οὗτος ὅτι δὲν παραίτησεν ὁλοκλήρως τὴν φυσικὴν ἢ ἐκ καταγωγῆς διαμονήν του.

§. 220. Ἂν δύναταί τις νὰ παραιτήσῃ τὴν πατρίδα του.

Διὰ νὰ λυθῇ τὸ περίφημον τοῦτο ζήτημα, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ παραιτήσῃ τις τὴν πατρίδα του, ἢ τὴν κοινωνίαν τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, χρειάζονται νὰ παρατηρηθῶσιν αἱ ἑξῆς διαστολαί. Α'. οἱ νέοι αἰσθάνονται φυσικὴν στοργὴν διὰ τὴν κοινωνίαν, ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν, καθότι εἰς αὐτὴν μάλιστα χρεωστοῦσι τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀνατροφήν των, ἀποτελέσματα τῆς πρὸς τοὺς πατέρας των χορηγηθείσης προστασίας της· ὀφείλουσι λοιπὸν νὰ τὴν ἀγαπῶσι, καὶ νὰ ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὴν εὐγνωμόνως ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἔμβωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν οἱ πατέρες των. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἐλεύθερος, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πολίτου, ὅταν φθάσῃ εἰς λόγου ἡλικίαν, δύναται νὰ σκεφθῇ, ἂν τῷ συμφέρῃ ἢ ὄχι νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν κοινωνίαν, τὴν ὁποίαν τῷ ἐπροσδιώρισεν ἡ γέννησίς του. Ἂν νομίσῃ ὅτι δὲν τῷ συμφέρει νὰ διαμείνῃ ἐκεῖ, εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὴν παραιτήσῃ, ἀποδίδων ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν κοινωνίαν τὴν ἀνήκουσαν ἀμοιβὴν δι' ὅσα ὑπὲρ αὐτοῦ ἔπραξε, καὶ φυλάττων πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ὀφειλομένην στοργὴν καὶ εὐγνωμοσύνην, καθόσον τοῦτο συμβιβάζεται μὲ τὰς νέας ὑποχρεώσεις του. Ἐν τοσούτῳ τὰ πρὸς τὴν φυσικὴν ἑκάστου πατρίδα καθήκοντα δύνανται νὰ ἀλλοιωθῶσι, νὰ ἐλαττωθῶσιν ἢ νὰ ἐξαλειφθῶσι, καθόσον τις τὴν παραίτησε νομίμως καὶ μὲ δίκαιον λόγον, διὰ νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην, ἢ ἐξωρίσθη ἀπὸ αὐτὴν δικαίως ἢ ἀδίκως, κατὰ τοὺς τύπους ἢ μὲ βίαν. Β'. Ἅμα ὁποῦ ὁ υἱὸς τοῦ πολίτου, ἐλθὼν εἰς ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἐνεργεῖ ὡς πολίτης, νομίζεται ὅτι ἐδέχθη σιωπηρῶς ταύτην τὴν ἰδιότητα, καὶ ὁ τοιοῦτος ὑποχρεοῦται πρὸς

τὴν κοινωνίαν πλέον σφικτὰ καὶ μὲ περισσοτέραν ἔκτασιν, ὡς καὶ κάθε ἄλλος, ὅςτις ἤθελε ῥητῶς καθυποβληθῇ εἰς ταύτην τὴν ὑποχρέωσιν· αὕτη δὲ ἡ περίπτωσις διαφέρει ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν προηγουμένην. Ὅταν εἰς τὴν σύςασίν τινος κοινωνίας δὲν προσδιωρίσθη ὁ καιρὸς τῆς διαρκείας της, ἐπιτρέπεται νὰ τὴν παραιτήσῃ τις, ἂν δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἡ παραίτησις αὕτη χωρὶς βλάβην τῆς κοινωνίας. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ διαςείλωμεν ἐδῶ τί δύναταί τις νὰ κάμῃ κατὰ τὸ ἀκριβὲς δίκαιον, ἀφ' ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ τιμιότης καὶ τὸ καθῆκον, ἐν ἑνὶ λόγῳ, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνοχὴν ἀπὸ τὴν ἐξωτερικήν. Ἕκαςος ἄνθρωπος χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ παραιτήσῃ τὸν τόπον του διὰ νὰ καταςαθῇ ἀλλοῦ, ἂν διὰ τῆς πράξεως ταύτης δὲν ῥιψοκινδυνεύῃ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του. Ὁ ἀγαθὸς ὅμως πολίτης δὲν θέλει ποτὲ ἀποφασίσει νὰ τὸ κάμῃ χωρὶς ἀνάγκης, ἢ λόγων ἰσχυροτάτων. Εἶναι ἔργον ἄτιμον νὰ καταχρᾶταί τις τὴν ἐλευθερίαν του εἰς τὸ νὰ παραιτῇ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς συντρόφους του, ἀφ' οὗ ὠφελήθη σημαντικῶς ἀπὸ αὐτούς· καὶ εἰς τοιαύτην θέσιν εὑρίσκεται ὁ πολίτης ὡς πρὸς τὴν πατρίδα του. Γ'. Ἐκεῖνοι τέλος πάντων, οἱ ὁποῖοι τὴν παραιτοῦσιν ἀνάνδρως ἐν καιρῷ κινδύνων, ζητοῦντες νὰ ἀσφαλισθῶσι μόνοι των, ἀντὶ νὰ τὴν ὑπερασπισθῶσι, παραβιάζουσιν ἀναφανδὸν τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρεώθησαν νὰ βοηθῶνται ὅλοι ἀνάμεσόν των· οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἄτιμοι λειποτάκται, τοὺς ὁποίους ἔχει τὸ δικαίωμα ἡ πολιτεία νὰ τιμωρήσῃ αὐςηρῶς.

§. 221. Πῶς δύναταί τις νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ αὐτὴν δι' ὀλίγον καιρόν.

Ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ὅτε ἡ πατρὶς δὲν ἔχει ἐνεςώτως χρείαν ὅλων τῶν τέκνων της, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ τῆς πολιτείας καὶ τῶν μελῶν της, ἀπαιτεῖ νὰ ἔχῃ ἕκαςος τὴν ἄδειαν νὰ περιέρχεται διὰ τὰς ὑποθέσεις του, φθάνει νὰ ἦναι πάντοτε ἕτοιμος νὰ ἐπιςρέψῃ, ἅμα τὸν ἀνακαλέσωσι τὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας. Δὲν ἠμπορεῖ ποτε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος ὑπεχρεώθη πρὸς τὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, νὰ μὴν ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν, ὅταν τὸ ἀπαιτήσωσι τὰ συμφέροντά του, καὶ ὅταν δύναται νὰ λείψῃ χωρὶς ἐκ τούτου νὰ βλαφθῇ ἡ πατρίς του.

§. 222. Ποικιλία τῶν συνταγματικῶν νόμων ὡς πρὸς τοῦτο.

Οἱ συνταγματικοὶ νόμοι τῶν ἐθνῶν εἶναι πολυποίκιλοι ὡς πρὸς τοῦτο. Ἄλλοι συγχωροῦσι πάντοτε εἰς τὸν πολίτην νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐπικρατείας, ἐκτὸς μόνον εἰς περίπτωσιν ἐνεστῶτος πολέμου, καὶ περιπλέον νὰ παραιτήσῃ ὅλως διόλου τὴν πατρίδα του, ὅποτε τὸ κρίνει εὔλογον, καὶ χωρὶς νὰ δώσῃ περὶ τούτου τὸν παραμικρὸν λόγον εἰς κανένα. Αὐτὴ ἡ ἄδεια, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἀντιβαίνει εἰς τὸ καλὸν καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι ἀνεκτὴ, εἰ μὴ εἰς τοὺς δυστυχισμένους τόπους, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς χρείας τῶν κατοίκων. Εἰς τοιούτους τόπους ἡ κοινωνία εἶναι ἀτελής· καθότι πρέπει ἡ πολιτικὴ κοινωνία νὰ θέσῃ τὰ μέλη της εἰς κατάστασιν νὰ ἀπολαμβάνωσι διὰ τοῦ ἐργοχείρου των τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα· ἀλλέως δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπόλυτον ἀφοσίωσιν ἐκ μέρους των. Εἰς ἄλλας ἐπικρατείας, οἱ κάτοικοι μὲν δύνανται νὰ περιέρχωνται ἐλευθέρως διὰ τὰς ὑποθέσεις των, ὄχι ὅμως καὶ νὰ παραιτῶσιν ὁλοκλήρως τὴν πατρίδα των χωρὶς τὴν ῥητὴν ἄδειαν τοῦ κυριάρχου. Εἶναι τέλος πάντων ἄλλαι, ὅπου ἡ αὐστηρότης τῆς διοικήσεως δὲν συγχωρεῖ εἰς κανένα νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐπικρατείας χωρὶς τακτικὰ διαβατήρια, τὰ ὁποῖα μάλιστα παραχωροῦνται μὲ μεγαλωτάτας δυσκολίας. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις οἱ πολῖται ὀφείλουσι νὰ σέβωνται τοὺς κειμένους νόμους, ὅταν πηγάζωσιν ἀπὸ τὴν νόμιμον ἐξουσίαν. Δὲν εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν, ὁ κυριάρχης καταχρᾶται τὴν δύναμίν του, καὶ καθυποβάλλει τοὺς ὑπηκόους του εἰς δουλείαν ἀνυπόφορον, ἂν δὲν παραχωρῇ εἰς αὐτοὺς τὴν ἄδειαν νὰ περιέρχωνται πρὸς ὄφελός των, ὅταν ἦναι δυνατὸν νὰ τὴν παραχωρήσῃ χωρὶς βλάβην καὶ κίνδυνον τῆς πολιτείας. Θέλομεν μάλιστα ἰδεῖ, ὅτι εἰς μερικὰς περιστάσεις δὲν ἠμπορεῖ κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἐμποδίσῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσι νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ πάντοτε.

§. 223. Πότε δύναται ὁ πολίτης νὰ παραιτήσῃ τὴν πατρίδα του.

Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ὁ πολίτης ἔχει τὸ δικαίωμα, διὰ λόγους πηγάζοντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν συνθήκην τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, νὰ παραιτήσῃ τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ. Α. Ἂν

δὲν δύναται νὰ προμηθευθῇ ἐκεῖ τὴν τροφήν του, εἶναι ἀναμφιβόλως ἐλεύθερος νὰ τὴν ζητήσῃ ἀλλοῦ. Καθότι ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ κοινωνία συζαίνεται ἐπὶ σκοπῷ νὰ χαίρῃ ἕκαςος ἀσφάλειαν καὶ εὐδαιμονίαν, ἤθελεν εἶσθαι παράλογον νὰ διϊσχυρισθῇ τις, ὅτι ὁ πολίτης, εἰς ὃν δὲν δύναται ἡ κοινωνία νὰ χορηγήσῃ μηδὲ αὐτὰ τὰ πρὸς τροφὴν ἀναγκαῖα, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν παραιτήσῃ. Β'. Ἂν τὸ σῶμα τῆς κοινωνίας, ἢ ὁ παριςάνων αὐτὸ, παραβαίνῃ ὅλως διόλου τὰς πρὸς ὁποιονδήποτε πολίτην ἐνοχάς του, ὁ πολίτης οὗτος δύναται νὰ ἀναχωρήσῃ. Καθότι, ὅταν τὸ ἓν τῶν συμφωνησάντων μερῶν δὲν ἐκπληροῖ τὰς ὑποσχέσεις του, δὲν ἐνέχεται μήτε τὸ ἄλλο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐδικάς του, καὶ ἡ συμφωνία εἶναι ἀμοιβαία μεταξὺ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν μελῶν της. Ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως συγχωρεῖται νὰ ἐξορισθῇ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τὸ μέλος, τὸ ὁποῖον παραβιάζει τοὺς νόμους της. Γ'. Ἂν τὸ πλεῖςον μέρος τοῦ ἔθνους, ἢ ὁ παριςάνων αὐτὸ κυριάρχης, ζητῇ νὰ θέσῃ νόμους ἐπὶ πραγμάτων, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ κοινωνικὴ συνθήκη δὲν δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ ἕκαςον πολίτην εἰς ὑπακοὴν, ὅσοι δυσαρεςοῦνται ἀπὸ τούτους τοὺς νόμους, ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ παραιτήσωσι τὴν κοινωνίαν, καὶ νὰ καταςαθῶσιν ἀλλοῦ. Ἂν π. χ. ὁ κυριάρχης, ἢ τὸ πλεῖςον μέρος τοῦ ἔθνους, δὲν θέλῃ νὰ συγχωρήσῃ, εἰ μὴ τὴν ἄσκησιν μιᾶς μόνης θρησκείας, ὅσοι ἐπαγγέλλονται ἄλλην θρησκείαν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀναχωρήσωσι, παραλαμβάνοντες τὰ ἀγαθά των καὶ τὰς οἰκογενείας των. Καθότι δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ εἰπῇ ὅτι συγκατένευσάν ποτε αὐτοὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀνθρώπων διὰ πράγματα ἐγγίζοντα μόνον τὴν συνείδησιν. Καὶ ἂν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησίν των βλάπτεται καὶ ἐξασθενῆται ἡ κοινωνία, πταίουσιν οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὰς ἄλλας θρησκείας. Οὗτοι παραβιάζουσι καὶ σπῶσι τὴν κοινωνικὴν συνθήκην, καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς ἄλλους νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' αὐτῶν.

§. 224. Περὶ μετοίκων.

Ὅσοι παραιτοῦσι τὴν πατρίδα των διὰ λόγους νομίμους, μὲ σκοπὸν νὰ καταςαθῶσιν ἀλλοῦ, καλοῦνται μέτοικοι· οἱ τοιοῦτοι παραλαμβάνουσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ἀγαθά των ὅλα καὶ τὰς οἰκογενείας των.

§. 225. Ἀρχαὶ τοῦ δικαιώματός των.

Τὸ δικαίωμα τοῦ μετοικεῖν ἠμπορεῖ νὰ πηγάσῃ ἀπὸ διαφόρους ἀρχάς. Α΄. Εἰς τὰς περιπτώσεις, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω εἶναι δικαίωμα φυσικὸν, τὸ ὁποῖον ἐπιφυλάττεται δι' αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς συνθήκης. Β΄. Ἐνίοτε θεμελιώδης νόμος τῆς πολιτείας παραχωρεῖ εἰς τοὺς πολίτας τὸ δικαίωμα τοῦ μετοικεῖν εἴς τινας περιπτώσεις. Οἱ πολῖται τῆς Νεοκαςελλίας καὶ τοῦ Βαλαγγίνου ἐν Ἑλβετίᾳ, δύνανται νὰ παραιτήσωσι τὴν πατρίδα των καὶ νὰ παραλάβωσι τὰ ἀγαθά των κατ' ἀρέσκειαν, χωρὶς νὰ πληρώσωσι μήτε κἂν τὸ παραμικρὸν δικαίωμα. Γ΄. Ἠμπορεῖ νὰ συγχωρηθῇ ἐθελουσίως παρὰ τοῦ κυριάρχου. Δ΄. Τελευταῖον, τὸ δικαίωμα τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ πηγάσῃ ἀπὸ συνθήκην μὲ ξένην δύναμιν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπόσχεται ὁ κυριάρχης νὰ μὴν ἐμποδίσῃ ποσῶς ἐκείνους τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὁποῖοι διά τινας αἰτίας, τῆς θρησκείας π. χ., ἤθελαν ἀποφασίσει νὰ μετοικήσωσιν εἰς τοὺς τόπους ταύτης τῆς δυνάμεως. Ὑπάρχουσι τοιαῦται συνθῆκαι μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας, ἰδιαιτέρως ὅταν πρόκηται περὶ θρησκείας. Παρομοίως εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ὁ πολίτης τῆς Βέρνης, ὅςτις θέλει νὰ μετοικήσῃ εἰς τὸ Φριβοῦργον, καὶ ἐναλλὰξ, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόθι τὴν ἐπιτόπιον θρησκείαν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παραιτήσῃ τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ παραλάβῃ ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα.

§. 226. Ἀδικεῖ ὁ κυριάρχης ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου ἤθελε παραβιάσει τοῦτο τὸ δικαίωμα.

Ἂν ὁ κυριάρχης θελήσῃ νὰ ἐνοχλήσῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ μετοικεῖν, τοὺς ἀδικεῖ· καὶ αὐτοὶ δύνανται νομίμως νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν προςασίαν τῆς δυνάμεως, ἥτις συγκατανεύει νὰ τοὺς δεχθῇ. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρεδερῖκος Οὐϊλέλμος ἔδωσε τὴν προςασίαν του εἰς τοὺς μετοίκους Λουθηράνους τοῦ Σαλτζβούργου.

§. 227. Περὶ Προσφύγων

Ὀνομάζονται πρόσφυγες ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπικαλοῦνται τὴν προςασίαν τινος κυριάρχου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου φεύγουσιν ἔθνους ἢ

ἡγεμόνος. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θέσωμεν ἤδη βασίμως τὰς περὶ τῶν προσφύγων ἀρχὰς τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, πρὶν ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πρὸς ἄλληλα καθηκόντων τῶν ἐθνῶν.

§. 228. Περὶ φυγῆς καὶ ἐξορίας.

Ἡ φυγὴ εἶναι ἄλλος τρόπος τοῦ παραιτεῖν τὴν πατρίδα. Ὀνομάζεται δὲ φυγὰς ὁ πολίτης, ὅστις ἐδιώχθη, ἢ ὑπεχρεώθη νὰ ἐξέλθῃ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς του, χωρὶς ἀτίμωσιν. Ἐξορία εἶναι ἡ αὐτὴ ἔξωσις, ἀλλὰ μὲ ἀτίμωσιν· ἑκατέρα δὲ δύναται νὰ γείνῃ διὰ διάστημα καιροῦ προσδιωρισμένον, ἢ διὰ βίου. Κυρίως φυγὰς ἢ ἐξόριστος λέγεται, ὅστις, ἔχων τὴν διαμονήν του εἰς τὴν πατρίδα του, φυγαδεύεται ἢ ἐξορίζεται ἐκεῖθεν. Συνήθως ὅμως ὀνομάζουσι φυγὴν ἢ ἐξορίαν καὶ τὴν ἔξωσιν ξένου τινος ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπου δὲν εἶχε διαμονὴν, μὲ προσταγὴν νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ πλέον, εἴτε διὰ τινα καιρὸν, εἴτε διὰ βίου. Ὅταν ἡ κοινωνία ἐκκόπτῃ ἓν τῶν μελῶν της μὲ τὴν διὰ βίου ἐξορίαν, ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐξορίζεται ἀπὸ ταύτην μόνον τὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ κατοικήσῃ ὅπου ἀλλοῦ θελήσει· ἐπειδὴ ὅπου, ἀφοῦ ἅπαξ τὸν ἐδίωξε, δὲν ἔχει πλέον τὸ παραμικρὸν δικαίωμα ἐπάνω του. Δύναται ὡς τόσον νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἐναντίον, δι' ἰδιαιτέρων συνθηκῶν μεταξὺ δύω ἢ πλειόνων πολιτειῶν. Οὕτως ἕκαστον μέλος τῆς Ἑλβετικῆς συμμαχίας ἠμπορεῖ νὰ ἐξορίσῃ τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλβετίαν, εἰς τρόπον ὥστε κανεὶς τῶν νομῶν ἢ τῶν συμμάχων των νὰ μὴ τὸν δεχθῇ πλέον. Ἡ φυγὴ διαιρεῖται εἰς ἑκουσίαν καὶ ἀκουσίαν. Εἶναι ἑκουσία, ὅταν τις παραιτῇ τὴν διαμονήν του διὰ νὰ ἀποφύγῃ ποινήν τινα, ἢ δυστυχίαν· ἀκουσία δὲ, ὅταν προέρχεται ἀπὸ ἀνωτέραν διαταγήν. Ἐνίοτε ὑπαγορεύεται εἰς τὸν φυγάδα ὁ τόπος, ὅπου ὀφείλει νὰ διαμείνῃ διαρκούσης τῆς φυγῆς του, ἢ τῷ σημειοῦται τὸ μέρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μόνον ἀπαγορεύεται εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ. Αἱ διάφοροι αὗται τροπολογίαι ἐξήρτηνται ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιβάλλειν τὴν φυγήν.

§. 229. Οἱ φυγάδες καὶ οἱ ἐξόριστοι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσωσιν εἴς τινα τόπον.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καθυποβάλλεται εἰς φυγὴν ἢ εἰς ἐξορίαν,

δὲν χάνει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, μήτε ἑπομένως τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσῃ μέρος τι τῆς γῆς. Τοῦτο τὸ δικαίωμα τὸ ἔλαβεν ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὸν δημιουργόν της, ὅςτις ἐπροσδιώρισε τὴν γῆν πρὸς κατοικίαν τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλαττώσῃ τὰ ὁποῖα ἕκαςος λαμβάνει μὲ τὴν γέννησίν του δικαιώματα, διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων.

§. 230. Φύσις τούτου τοῦ δικαιώματος.

Ἀλλὰ μολονότι τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ἐν γένει καὶ τέλειον, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἶναι ἀτελὲς ὡς πρὸς ἕκαςον τόπον ἰδιαιτέρως. Καθότι πάλιν ἕκαςον ἔθνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τὸν ξένον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπικράτειάν του, ὅταν ἡ εἴσοδός του ἠμπορῇ νὰ συνεπιφέρῃ κίνδυνον προφανῆ, ἢ σημαντικὴν ζημίαν. Καὶ τοῦτο τὸ δικαίωμα πηγάζει ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος χρεωςεῖ εἰς τὴν ἰδίαν του ἀσφάλειαν φροντίδα, καὶ ἀπὸ τὴν φυσικήν του ἐλευθερίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας, εἰς αὐτὸ μόνον ἀνήκει νὰ κρίνῃ ἂν ὀφείλῃ νὰ δεχθῇ τοῦτον τὸν ξένον, ἢ ὄχι. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ κατοικήσῃ δικαιωματικῶς ὅπου θέλει· ἀλλ' ὀφείλει νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὴν ἐπιτόπιον ἀρχὴν, εἰς τῆς ὁποίας τὰς διαταγὰς χρεωςεῖ νὰ ὑπακούσῃ.

§. 231. Καθήκοντα τῶν ἐθνῶν ὡς πρὸς αὐτούς.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ φυσικὸν ἑκάςου ἀνθρώπου δικαίωμα τοῦ νὰ μὴν ὑςερηθῇ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οὐδὲν ἔθνος δύναται, χωρὶς βασίμους λόγους, νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐξώσθη ἀπὸ τὴν διαμονήν του, ἀπὸ τοῦ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν ἐπικράτειάν του· ἀλλ' ἂν ἰδιαίτερα καὶ εὐλογοφανῆ αἴτια δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ τῷ δοθῇ ἄσυλον, ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν ἔχει πλέον τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἀπαιτήσῃ, καθότι εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν ὁ τόπος ἐκεῖνος φαίνεται ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ἐνταυτῷ εἰς τὰς χρείας τοῦ ἔθνους, καὶ εἰς ἐκείνας τούτου τοῦ ξένου· ὥςε καὶ ἂν ὑπετίθετο ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ἀκόμη κοινὰ, οὐδεὶς δύναται νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν χρῆσιν τοῦ πράγματος τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὅλονὲν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἄλλου. Οὔτε τὸ ἔθνος, τοῦ ὁ-

ποίου ἡ γῆ μετὰ βίας ἐξαρκεῖ εἰς τὰς χρείας τῶν πολιτῶν, δὲν ἀνέχεται νὰ δεχθῇ ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας του σῶμά τι δραπετευόντων ἢ φυγαδευομένων. Οὕτως ὀφείλει μάλιστα νὰ τοὺς ἀποβάλῃ ἀναντιῤῥήτως, ἂν ἦναι μολυσμένοι ἀπὸ μεταδοτικήν τινα ἀσθένειαν. Οὕτω χαίρει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς διευθύνῃ ἀλλοῦ, ἂν ἔχῃ βασίμους λόγους νὰ ὑποπτεύσῃ μὴ διαφθείρωσι τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν, ταράξωσι τὴν θρησκείαν, ἢ προξενήσωσιν ὁποιανδήποτε ἄλλην ἀταξίαν ἀνατρεπτικὴν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας. Πρέπει ὅμως πάντοτε νὰ ἐνθυμῆται, ὅτι χρεωστεῖται ἔλεος καὶ συμπάθεια εἰς τοὺς δυστυχοῦντας, καὶ ὅτι τὴν συμπάθειαν ταύτην τὴν χρεωστοῦμεν καὶ εἰς αὐτοὺς ἐκείνους, ὅσοι δι' ἰδιόν των πταῖσμα ἐδυστύχησαν· καθότι πρέπει μὲν νὰ μισῶμεν τὸ ἔγκλημα, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν τὸν ἄνθρωπον, διότι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι χρεωστοῦσι νὰ ἀγαπῶνται.

§. 232. Τὸ ἔθνος δὲν δύναται νὰ τοὺς κολάσῃ δι' ἐγκλήματα πραχθέντα ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας.

Ἂν φυγάς τις ἢ ἐξόριστος ἐδιώχθη δι' ἔγκλημα ἀπὸ τὴν πατρίδα του, δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς καταφεύγει, νὰ τὸν κολάσῃ δι' ἔγκλημα πραχθὲν εἰς ξένον τόπον. Ἡ φύσις δὲν δίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἢ εἰς τὰ ἔθνη τὸ δικαίωμα τοῦ κολάζειν, παρὰ διὰ τὴν ἰδίαν των ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειαν· ὅθεν ἕπεται ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ κολάσῃ εἰμὴ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐβλάφθη.

§. 233. Ἐκτὸς μόνον δι' ἐγκλήματα ἐγγίζοντα τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Αὐτὸς ὁ ἴδιος λόγος κάμνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὸν προτεθέντα κανόνα οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, διὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἐγκλημάτων των, προσβάλλουσι πᾶσαν δημόσιον ἀσφάλειαν, καὶ κηρύττονται πολέμιοι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ φαρμακοὶ, οἱ φονεῖς, οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πυρπολισταὶ δύνανται νὰ ἐξολοθρεύωνται ὅπου καὶ ἂν συλλαμβάνωνται· καθότι προσβάλλουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὅλα τὰ ἔθνη, καταπατοῦντες τὰς βάσεις τῆς κοινῆς ἀσφαλείας. Οὕτως οἱ πειραταὶ καταδικάζονται εἰς θάνατον ἀπὸ τοὺς πρώτους, εἰς

τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας πέσωσιν. Ἂν ὁ κυριάρχης τῆς ἐπικρατείας ὅπου ἐπράχθησαν τοιαύτης φύσεως ἐγκλήματα, ζητήσῃ τοὺς αὐτουργοὺς διὰ νὰ τοὺς παιδεύσῃ, πρέπει νὰ τῷ ἐπιςραφῶσιν, ὡσὰν ὁποῦ εἰς αὐτὸν μάλιςα συμφέρει νὰ κολασθῶσι πρὸς παραδειγματισμόν. Καὶ ἐπειδὴ ἁρμόζει νὰ ἐξελέγχωνται οἱ ἔνοχοι, καὶ νὰ δικάζωνται κατὰ τοὺς τύπους, εἶναι νέος λόγος τοῦ νὰ παραχωρῶνται οἱ τοιοῦτοι κακοῦργοι εἰς τὰς πολιτείας, ὅπου ἔλαβε χώραν ἡ σκηνὴ τοῦ ἐγκλήματός των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ δημοσίων, κοινῶν, καὶ ἰδιωτικῶν κτημάτων.

§. 234. Ὁποῖα πράγματα ὠνόμαζον οἱ Ῥωμαῖοι κοινά.

Ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη τὴν φύσιν τῶν διαφόρων πραγμάτων τῶν περιεχομένων εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατέχει τὸ ἔθνος, καὶ ἂς θέσωμεν τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ περὶ αὐτῶν δικαίου. Εἶναι πράγματα, τὰ ὁποῖα φύσει δὲν δύνανται νὰ ὑποπέσωσιν εἰς κατοχήν· ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν δεσπόζονται ἀπὸ κανένα, ἀλλὰ μένουσιν εἰς τὴν πρώτην των κοινότητα, ἀφοῦ τὸ ἔθνος κυριεύσῃ τὸν τόπον· καὶ αὐτὰ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους νομοδιδασκάλους res communes, πράγματα κοινά· τοιαῦτα δὲ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ὁ ἀὴρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, τὰ ὀψάρια, τὰ ἄγρια ζῶα.

§. 235. Ὁλότης τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Πᾶν, ὅ, τι εἶναι ἐπιδεκτικὸν δεσποτείας, νομίζεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει τὸν τόπον, καὶ σχηματίζει τὴν ὁλόκληρον ποσότητα τῶν κτημάτων του. Τὸ ἔθνος ὅμως δὲν ἐξουσιάζει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅλα ταῦτα τὰ κτήματα. Ὅσα δὲν διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν ἰδιαιτέρων κοινοτήτων, ἢ τῶν πολιτῶν, καλοῦνται κτήματα δημόσια, ἢ ἐθνικά. Ἐκ τούτων, τὰ μὲν χρησιμεύουσιν εἰς τὰς χρείας τῆς ἐπικρατείας, καὶ εἶναι περιουσία τοῦ διαδήματος, ἢ τῆς πολιτείας· τὰ δὲ μένουσιν εἰς χρῆσιν ὅλων τῶν πολιτῶν ἀνεξαιρέτως, καὶ ὀνομάζονται κοινά· ἄλλα πάλιν ἀνήκουσιν εἰς σώματα ἢ κοινότητας, καὶ λέγονται κτήμα-

τα τῆς κοινότητος· ἐπέχουσι δὲ ὡς πρὸς τοῦτο τὸ σῶμα ἢ τὴν κοινότητα ἰδιαιτέρως ὃν τόπον τὰ δημόσια κτήματα ὡς πρὸς ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Καὶ ἐπειδὴ ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ τὸ ἔθνος ὡς μεγάλη τις κοινότης, δύναταί τις ἀδιαφόρως νὰ ὀνομάσῃ πράγματα κοινά, καὶ ὅσα ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸ ἐν κοινῷ, ὄντα εἰς χρῆσιν ὅλων τῶν πολιτῶν, καὶ ὅσα ἐξουσιάζονται ἀπὸ σῶμά τι ἢ κοινότητα· ἐφαρμόζονται δὲ εἰς ἑκάτερα οἱ αὐτοὶ κανόνες. Τελευταῖον, ὅσα κτήματα ἀνήκουσιν εἰς μερικοὺς καλοῦνται κτήματα μερικά, ἢ τῶν ἰδιωτῶν.

§. 236. Δύω τρόποι τοῦ ἀποκτᾷν δημόσια κτήματα.

Ὅταν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος κυριεύῃ τινα τόπον, ὅσα πράγματα δὲν μοιράζονται μεταξὺ τῶν μελῶν του, μένουσι κοινὰ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, καὶ γίνονται κτήματα δημόσια ἢ ἐθνικά. Ἐκτὸς τούτου, τὸ ἔθνος καὶ πᾶσα κοινότης δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι κτήματα διὰ τῆς θελήσεως ἐκείνου, ὅςτις εὐχαριςεῖται νὰ τοῖς μεταφέρῃ, ὑφ' ἣν ποιανδήποτε αἵρεσιν, τὴν δεσποτείαν τῆς ἰδιοχτησίας του.

§. 237. Αἱ πρόσοδοι τῶν δημοσίων κτημάτων εἶναι φυσικὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυριάρχου.

Ἅμα τὸ ἔθνος παραδώσει τὰς ἡνίας τῆς ἐπικρατείας εἰς τὸν κυριάρχην, ὑποτίθεται ὅτι τῷ παραδίδει ἐνταυτῷ καὶ τὰ μέσα τοῦ κυβερνᾷν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ πρόσοδοι τῶν δημοσίων κτημάτων εἶναι προσδιωρισμέναι εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐξόδων τῆς κυβερνήσεως, εὑρίσκονται φυσικὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυριάρχου, καὶ πρέπει πάντοτε νὰ τὸ ὑποθέσῃ τις δικαιωματικῶς, ἐκτὸς μόνον ἂν τὸ ἔθνος δὲν τὰς ἐξαίρεσε ῥητῶς ὅταν παρέδωκε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, καὶ δὲν διευθέτησεν ἄλλως πως τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων τούτων χρημάτων, τόσον διὰ τὰ ἔξοδα τῆς πολιτείας, ὅσον καὶ δι' ἐκεῖνα τοῦ κυριάρχου καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὅποτε λοιπὸν ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία παραδίδεται χωρὶς καμμίαν τροπολογίαν εἰς τὸν ἡγεμόνα, συνεπισύρει δικαιωματικῶς τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαθέτειν ἐλευθέρως τὰ δημόσια χρήματα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ καθήκοντα τοῦ κυριάρχου τὸν ὑποχρεοῦσι νὰ τὰ μεταχειρίζεται μόνον καὶ μόνον διὰ τὰς χρείας τῆς ἐπικρατείας· ἀλλ' εἰς αὐτὸν πάλιν μόνον ἀνήκει νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς χρήσεώς των, καὶ δὲν ὀφείλει περὶ τούτου εὐθύνας εἰς κανένα.

§. 238. Δύναται τὸ ἔθνος νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν χρῆσιν, καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Τὸ ἔθνος δύναται νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν του μόνον τὴν χρῆσιν τῶν κοινῶν πραγμάτων του, καὶ νὰ τὰ προσθέσῃ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ Κράτους· δύναται περιπλέον νὰ τῷ παραδώσῃ καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν πλήρη δεσποτείαν. Ἡ παραχώρησις ὅμως αὕτη τῆς χρήσεως ἢ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ χωρὶς ῥητὴν πρᾶξιν τοῦ ἰδιοκτήτου, ἤτοι τοῦ ἔθνους, μήτε ἠμπορεῖ νὰ ἐπισυρηχθῇ ἐπὶ τῆς σιωπηρᾶς συγκαταθέσεως, διότι ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὁ φόβος ἐμποδίζει τὸ ὑπήκοον νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῶν ἀδίκων ἐπιχειρήσεων τοῦ κυριάρχου.

§. 239. Δύναται νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, καὶ νὰ ἐπιφυλαχθῇ τὴν χρῆσίν των.

Ὡσαύτως δύναται ὁ λαὸς νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν του τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν κοινῶν πραγμάτων του, καὶ νὰ ἐπιφυλαχθῇ τὴν χρῆσίν των, ἐν μέρει ἢ καθ' ὅλα. Οὕτως ἡ ἰδιοκτησία ποταμοῦ τινος ἠμπορεῖ π. χ. νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα, καὶ ὁ λαὸς νὰ ἐπιφυλαχθῇ τὴν χρῆσίν του, διὰ τὸ πλεύσιμον, τὸ ψάρευμα, τὸ πότισμα τῶν ζώων, κτλ. Ἠμπορεῖ πρὸς τούτοις νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ψαρεύματος, κτλ. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἠμπορεῖ ὁ λαὸς νὰ παραχωρήσῃ πρὸς τὸν ἀρχηγόν του ὁποιονδήποτε δικαίωμα ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων τοῦ ἔθνους· τὰ ἰδιαίτερα ὅμως ταῦτα δικαιώματα δὲν πηγάζουσι φυσικὰ καὶ οἴκοθεν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν.

§. 240. Περὶ φόρων.

Ἂν αἱ πρόσοδοι τῶν δημοσίων κτημάτων δὲν ἐξαρκῶσιν εἰς τὰς χρείας τοῦ ἔθνους, ἡ ἔλλειψίς των δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ διὰ τῶν φόρων. Οὗτοι ὅμως οἱ φόροι ὀφείλουσι νὰ διατάττωνται εἰς τρόπον, ὥστε ὅλοι οἱ πολῖται νὰ πληρόνωσι τὸ μερίδιόν των ἀναλόγως μὲ τὰς δυνάμεις των, καὶ μὲ τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ἀπολαμβάνουσιν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐνέχονται ἐξίσου νὰ συνεισφέρωσι κατὰ τὰς δυνάμεις των εἰς τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν της, δὲν δύνανται νὰ ἀποποιηθῶσι βοηθήματα ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησίν της, ὅταν ἀπαιτῶνται ἀπὸ τὴν νόμιμον ἐξουσίαν,

§. 241. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἐπιφυλαχθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς φόρους.

Πολλὰ ἔθνη δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα των τὴν τόσον ἀξιόλογον ταύτην φροντίδα, μήτε νὰ τῷ παραχωρήσωσι δύναμιν, τὴν ὁποίαν δύναται τόσον εὔκολα νὰ καταχρασθῇ. Προσδιορίζουσι τὴν ἑλότητα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων διὰ τὰς χρείας τοῦ κυριάρχου, καὶ τὰ συνήθη ἔξοδα τῆς πολιτείας, ἐπιφυλάττονται δὲ τὸ δικαίωμα νὰ προβλέψωσι μόνα των, ἢ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων των, εἰς τὰς ἐκτάκτους χρείας, ἐπιβάλλοντα εἰσφορὰς πληρωτέας ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὁ βασιλεὺς ἐκθέτει τὰς χρείας τοῦ Κράτους εἰς τὸ βουλευτήριον, καὶ τὸ σῶμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὸ ἔθνος, βουλεύεται καὶ ψηφίζει, μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ βοηθήματος, καὶ τοῦ τρόπου τῆς συνάξεώς του· ἐπὶ τέλους δὲ ἐξετάζει καὶ βασανίζει ὁποίαν χρῆσιν ἔκαμεν αὐτοῦ ὁ ἡγεμών.

§. 242. Περὶ τοῦ ἔχοντος ταύτην τὴν ἐξουσίαν κυριάρχου.

Εἰς ἄλλα Κράτη, ὅπου ὁ κυριάρχης ἔχει πλήρη καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, αὐτὸς μόνος διορίζει τοὺς φόρους, καὶ τὸν τρόπον τῆς συνάξεώς των· τοὺς μεταχειρίζεται δὲ ὅπως νομίσει εὔλογον, χωρὶς νὰ δώσῃ περὶ τῆς χρήσεως ταύτης λόγον εἰς κανένα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας χαίρει τὴν σήμερον (*) τοῦτο τὸ δίκαιον μὲ μόνην τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν διαταγμάτων του ἀπὸ τὸ βουλευτήριον· τοῦτο δὲ τὸ σῶμα ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τῷ καθυποβάλῃ ταπεινὰς παρατηρήσεις, ἂν νομίσῃ ἀσύμφορον τὴν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος διαταχθεῖσαν εἰσφοράν.

§. 243. Καθῆκον τοῦ ἡγεμόνος ὡς πρὸς τοὺς φόρους.

Ὁ ἡγεμών, ὅστις ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὸν λαόν του, δὲν πρέπει νὰ θεωρῇ ὡς ἰδιοκτησίαν του τὰ ἐξ αὐ-

(*) Ὁ Βάττελ ὁμιλεῖ περὶ τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἐποχήν του. Τὴν σήμερον ὄχι μόνον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ψηφίζουσι τοὺς φόρους, καὶ ἐξετάζουσι τὴν χρῆσίν των, ἀλλὰ δύνανται καὶ νὰ τοὺς ἀποποιηθῶσιν, ὅταν νομίσωσιν ὅτι ἡ σύναξίς των δὲν συμφέρει εἰς τὸ ἔθνος.

τῶν προερχόμενα χρήματα. Ὀφείλει νὰ ἐνθυμῆται πάντοτε τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ δύναμις αὐτὴ τῷ παρεδόθη, καὶ ὅτι τὸ ἔθνος ἠθέλησε νὰ τῷ δώσῃ τὰ μέσα νὰ ἀπαντήσῃ μὲ τὴν σοφίαν του τὰς χρείας τῆς ἐπικρατείας. Ἂν δὲ αὐτὸς σκορπίζῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς ἄλλας δαπάνας, ἂν τὰ ἐξοδεύῃ εἰς ματαίαν πολυτέλειαν, εἰς ἡδονὰς, πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ἐρωμένων, καὶ τῶν ἀπολαμβανόντων τὴν εὔνοιάν του, τολμῶμεν νὰ τὸ κηρύξωμεν εἰς τοὺς κυριάρχας, οἵτινες εἶναι εἰσέτι δεκτικοὶ νὰ ἀκούσωσι τὴν ἀλήθειαν, ὁ τοιοῦτος δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἔνοχος, εἶναι μυριάκις πλέον ἔνοχος ἀπὸ τὸν μερικὸν, ὁ ὁποῖος μεταχειρίζεται τὸ ξένον πρᾶγμα διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰς ἀτάκτους ἡδονάς του. Ἡ δὲ ἀδικία δὲν φέρει ὀλιγωτέραν αἰσχύνην, μὲ τὸ νὰ μένῃ ἀκόλαστος.

§. 244. Περὶ τῆς εἰς τὴν κυριαρχίαν προσκολλημένης ὑπερτάτης ἰδιοκτησίας.

Εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν πρέπει ὅλα νὰ τείνωσι πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν, καὶ ἐπειδὴ τὰ πρόσωπα αὐτὰ τῶν πολιτῶν ὑπόκεινται εἰς τοῦτον τὸν κανόνα, δὲν δύνανται νὰ ἐξαιρεθῶσι τὰ κτήματά των. Δὲν ἤθελεν ἠμπορεῖ νὰ συντηρηθῇ ἡ πολιτεία, ἢ νὰ διοικηθῶσι πάντοτε τὰ δημόσια κατὰ τὸν ἐπωφελέςερον τρόπον, ἂν αὐτὴ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τὰς περιςάσεις ὅλα τὰ εἰς τὴν ἐξουσίαν της ὑποκείμενα πράγματα. Εἶναι μάλιςα ἀνάγκη νὰ ὑποθέτῃ τις, πῶς ὅταν τὸ ἔθνος κυριεύῃ τόπον τινα, ἐνίων πραγμάτων ἡ ἰδιοκτησία δὲν παραχωρεῖται εἰς τοὺς μερικοὺς, εἰ μὴ μὲ ταύτην τὴν ἐπιφύλαξιν. Τὸ δικαίωμα λοιπὸν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἡ κοινωνία, ἢ ὁ κυριάρχης, νὰ μεταχειρισθῇ εἰς καιρὸν ἀνάγκης, καὶ ὑπὲρ τῆς δημοσίας σωτηρίας, ὅλα τὰ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ εὑρισκόμενα ἀγαθὰ, λέγεται ὑπερτάτη ἰδιοκτησία. Εἶναι προφανὲς, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶναι πολλάκις ἀναγκαῖον εἰς τὸν κυβερνῶντα, καὶ ἑπομένως, ὅτι καθιςᾷ μέρος τῆς ἐξουσίας, ἢ κυριαρχίας, καὶ ὀφείλει νὰ συγκαταριθμηθῇ μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ διαδήματος. Ὁπόταν λοιπὸν ὁ λαὸς παραδίδῃ τὴν ἐξουσίαν, ἀποδίδει ἐνταυτῷ εἰς τὸ ἴδιον ἄτομον τὴν ὑπερτάτην ἰδιοκτησίαν, ἐκτὸς μόνον ἂν τὴν διατηρήσῃ ῥητῶς ἐν ἑαυτῷ. Πᾶς ἀληθὴς κυριάρχης εἶναι περιβεβλημένος μὲ τοῦτο τὸ δικαίωμα, ἐὰν

τὸ ἔθνος δὲν τὸ ἐξαίρεσε ῥητῶς, ὁπωσδήποτε περιωρισμένη καὶ ἂν ἦναι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἐξουσία του. Ὅταν λοιπὸν ὁ κυριάρχης διαθέτῃ τὰ δημόσια πράγματα, δυνάμει τῆς ὑπερτάτης ἰδιοκτησίας του, ἡ ἀπαλλοτρίωσις ἔχει τὸ κῦρός της, ὡς γενομένη μὲ ἀποχρῶσαν ἐξουσίαν. Ὡσαύτως ὅταν διαθέτῃ, εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, τὰ πράγματά τινος κοινότητος, ἢ τινος μερικοῦ, ἡ ἀπαλλοτρίωσις θέλει εἶσθαι ἰσχυρὰ διὰ τὸν ἴδιον λόγον. Ἡ δικαιοσύνη ὅμως ἀπαιτεῖ νὰ ἀποζημιωθῇ ἡ κοινότης, ἢ ὁ μερικὸς διὰ τῶν δημοσίων χρημάτων· καὶ ἂν τὸ ταμεῖον δὲν ἦναι εἰς κατάστασιν νὰ κάμῃ ταύτην τὴν ἀποζημίωσιν, ὅλοι οἱ πολῖται ἐνέχονται νὰ συνεισφέρωσι· καθότι τὰ βάρη τῆς πολιτείας πρέπει νὰ διαμοιράζωνται μὲ ἰσότητα, ἢ κἂν μὲ δικαίαν ἀναλογίαν. Τοῦτο δὲ ὁμοιάζει μὲ τὴν χύσιν τῶν πραγματειῶν, τὴν ὁποίαν βιάζονται οἱ πλέοντες νὰ κάμωσι διὰ νὰ σώσωσι τὸ πλοῖον.

§. 245. Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῆς ὑπερτάτης ἰδιοκτησίας, ἡ κυριαρχία ἀποδίδει καὶ ἄλλο δικαίωμα διαφορετικῆς φύσεως ἐφ' ὅλων τῶν δημοσίων, τῶν κοινῶν καὶ τῶν μερικῶν κτημάτων, λέγω τὴν ἐξουσίαν, ἢ τὸ δίκαιον τοῦ διατάττειν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς εἰς τὸ ἔθνος ἀνηκούσης ἐπικρατείας. Ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία ἐκτείνεται εἰς ὅσα πράγματα συμβαίνουσι, καὶ ὅπου καὶ ἂν συμβαίνουσιν ἐντὸς τοῦ Κράτους, καὶ ἑπομένως ὁ κυριάρχης ἔχει τὸ δίκαιον τοῦ διατάττειν εἰς ὅλα τὰ δημόσια μέρη, ἐπὶ τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς, εἰς τὰς ἐρήμους, κτλ., καὶ ὅ, τι γίνεται ἐκεῖ ὑπόκειται εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

§. 246. Δύναται ὁ κυριάρχης νὰ κάμῃ νόμους περὶ τῆς χρήσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Δυνάμει τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἠμπορεῖ ὁ κυριάρχης νὰ συντάξῃ νόμους περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεται ἡ χρῆσις τῶν κοινῶν πραγμάτων, τόσον τοῦ ἔθνους, ὅσον καὶ τῶν σωμάτων ἢ κοινοτήτων. Εἶναι ἀληθὲς, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὰ δικαιώματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μετέχουσι τούτων τῶν ἀγαθῶν. Ἡ τὴν ὁποίαν ὅμως χρεωστεῖ εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν καὶ ἡσυχίαν φροντὶς τῷ δίδει ἀναμφιβόλως τὸ δικαίωμα νὰ συντάξῃ νόμους τεί-

κοντας εἰς τοῦτο τὸ τέλος, καὶ νὰ προσδιορίσῃ ἀκολούθως τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει νὰ νέμεταί τις τὰ κοινὰ κτήματα. Δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ προκύψωσιν ἐκ ταύτης τῆς ὕλης διάφοροι καταχρήσεις, καὶ ταραχαὶ, τὰς ὁποίας συμφέρει νὰ προλάβῃ ἡ πολιτεία, καὶ κατὰ τῶν ὁποίων ἐνέχεται ὁ ἡγεμὼν νὰ λάβῃ δίκαια μέτρα. Οὕτως ἠμπορεῖ ὁ κυριάρχης, νὰ διατάξῃ συνετὰ ἀστυνομικὰ μέτρα ὡς πρὸς τὴν θήραν καὶ τὴν ἁλιείαν, νὰ τὰς ἀπαγορεύσῃ εἰς τὰς ἐποχὰς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν χρῆσιν ἐνίων εἰδῶν δικτύων, καὶ πάσης μεθόδου ἐξολοθρευτικῆς, κτλ. Εἰς ὅλα ὅμως αὐτὰ ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λαοῦ του, καὶ ἂν ἐκδίδῃ περὶ τῶν τοιούτων διατάγματα ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ, καταχρᾶταί τὴν ἐξουσίαν του.

§. 247. Περὶ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν κτημάτων τῶν κοινοτήτων.

Πᾶσα κοινότης ἔχει, ὡς καὶ ἕκαστος ἰδιοκτήτης, τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαλλοτριώσῃ καὶ νὰ ὑποχρεώσῃ τὰ κτήματά της· ἐκεῖνοι ὅμως ἐκ τῶν ὁποίων αὐτὴ συντίθεται δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονήσωσι τὸν σκοπὸν τούτων τῶν κοινῶν κτημάτων, μήτε νὰ τὰ διαθέσωσι παρὰ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ σώματος ὅλου, ἢ εἰς περίπτωσιν κατεπειγούσης χρείας. Ἂν τὰ μεταχειρισθῶσι διὰ ἄλλα τέλη, καταχρῶνται τὴν δύναμίν των, λείπουσιν εἰς τὰ πρὸς τὴν κοινότητα καὶ τοὺς ἀπογόνους των καθήκοντα, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ὡς κοινὸς τοῦ λαοῦ του πατὴρ, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῖς ἐναντιωθῇ. Περιπλέον, τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας ἀπαιτεῖ νὰ μὴ διασκορπίζωνται τὰ πράγματα τῶν κοινοτήτων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ κυριάρχης, ὅς τις εἶναι ἐπιφορτισμένος νὰ φροντίζῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ἔχει νέον δικαίωμα νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν αὐτῶν τῶν κτημάτων. Εἶναι λοιπὸν καταλληλότατον νὰ νομοθετηθῇ εἰς τὴν πολιτείαν ἡ ἀκύρωσις τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν πραγμάτων τῶν κοινοτήτων, ὅταν προηγουμένως δὲν ἐδόθη ἡ συγκατάθεσις τοῦ κυριάρχου. Διὰ τοῦτο οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἀποδίδουσι κατὰ τοῦτο εἰς τὰς κοινότητας τὰ δικαιώματα τῶν ἀφηλίκων. Τοῦτο ὅμως εἶναι πολιτικὸς μόνον νόμος, καὶ δὲν εὑρίσκω κἀμμίαν βάσιν εἰς τὴν γνώμην ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διϊσχυρίζονται, ὅτι καὶ

κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον αἱ κοινότητες δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαλλοτριώσωσι τὰ κτήματά των χωρὶς τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κυριάρχου· ἡ τοιαύτη γνώμη ἀντιβαίνει μάλιστα εἰς τὰς περὶ ἰδιοκτησίας ἐννοίας. Ναὶ μὲν ἠμπορεῖ κοινότης τις νὰ ἔλαβε κτήματα εἴτε ἀπὸ τοὺς προγόνους της, εἴτε ἀπὸ ἄλλους, ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τοῦ νὰ μὴν ἐκποιηθῶσιν· ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν ἡ κοινότης δὲν ἔχει, εἰ μὴ τὴν διηνεκῆ ἐπικαρπίαν τούτων τῶν κτημάτων, καὶ ὄχι τὴν ἀκεραίαν καὶ ἐλευθέραν δεσποτείαν των. Ἐὰν μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἐδόθησαν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος, εἶναι προφανές, ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ τὰ ἀπαλλοτριώσῃ, παρὰ εἰς περίπτωσιν ἐσχάτης ἀνάγκης· καὶ ὑποτίθενται τοιαύτης φύσεως ὅσα τυχὸν ἡ κοινότης ἔλαβεν ἀπὸ τὸν κυριάρχην.

§. 248. Περὶ τῆς χρήσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητος ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων της. Τὸ σῶμα ὅμως τῆς κοινότητος ἠμπορεῖ νὰ κανονίσῃ, κατὰ τὰ δοκοῦν αὐτῷ, τὸν τρόπον τῆς νομῆς των; φθάνει νὰ μὴ προσβάλλεται ἀπὸ τὸν κανονισμὸν τοῦτον ἡ ἀναγκαία εἰς τὰ κοινὰ πράγματα ἰσότης. Οὕτως ἡ κοινότης δύναται νὰ κανονίσῃ τὴν χρῆσιν κοινοῦ τινος δάσους ἢ λειβαδίου, εἴτε ἐπιτρέπουσα αὐτὴν εἰς ὅλα τὰ μέλη κατὰ τὰς χρείας των, εἴτε προσδιορίζουσα ἴσην ποσότητα δι' ἕκαστον αὐτῶν· δὲν ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκλείσῃ κανένα, μήτε νὰ κάμῃ διάκρισιν, ὑποδίδουσα εἰς τὸν ἕνα ὀλιγώτερον παρὰ εἰς τὸν ἄλλον.

§. 249. Τρόπος, καθ' ὃν ἕκαστος ὀφείλει νὰ τὰ νέμεται.

Ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα ἐπὶ τῶν κοινῶν αὐτοῦ πραγμάτων, ἕκαστον ὀφείλει νὰ τὰ μεταχειρίζεται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ βλάπτῃ κατ' οὐδένα τρόπον τὴν κοινὴν χρῆσιν. Κατὰ τὸ πνεῦμα τούτου τοῦ κανόνος δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν μερικὸν νὰ κάμῃ ἐπάνω εἰς ποταμόν, ὅστις εἶναι κτῆμα κοινόν, ἔργα δυνάμενα νὰ τὸν καταστήσωσιν ὀλιγώτερον ἐπιτήδειον εἰς τὴν χρῆσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἷον νὰ στήσῃ ἐπ' αὐτοῦ μύλους, νὰ ἀνοίξῃ αὔλακα διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸ νερὸν εἰς τὸ χωράφι του, κτλ.

§. 250. Περὶ τοῦ δικαίου τοῦ προλαμβάνοντος, ὡς πρὸς τὴν χρῆσίν των.

Τὸ δίκαιον τοῦ προλαμβάνοντος ὀφείλει νὰ φυλάττεται ἀκριβέστατα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, ὅσα δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς πολλοὺς ἐνταυτῷ. Καλεῖται δὲ οὕτω τὸ δίκαιον ἐκείνου, ὅςτις πρῶτος ἄρχισε νὰ κάμνῃ αὐτῶν χρῆσιν. Π. χ. ἐὰν τραβῶ νερὸν εἰς κοινὸν ἢ δημόσιον πηγάδι, ὁ ἄλλος, ὅςτις ἔρχεται μὲ τὸν ἴδιον σκοπὸν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ μὲ διώξῃ διὰ νὰ ἀντλήσῃ αὐτὸς, ἀλλ' ὀφείλει νὰ περιμείνῃ ἕως οὗ νὰ τελειώσω. Ὅταν ἐγὼ τραβῶ ἀπὸ τοῦτο τὸ νερὸν, ἐνεργῶ ἓν τῶν δικαιωμάτων μου· ὁ δεύτερος λοιπὸν, ὅςτις ἔχει ἴσον δικαίωμα, δὲν δύναται νὰ τὸ ἐνεργήσῃ μὲ βλάβην τοῦ ἐδικοῦ μου, καθότι ἤθελεν ἀντιποιηθῇ μεγαλήτερον δικαίωμα παρὰ ἐγὼ, καὶ τοῦτο ἤθελε προσβάλλει τὴν ἰσότητα.

§. 251. Περὶ τοῦ αὐτοῦ δικαίου ἐπὶ ἄλλων.

Ὁ αὐτὸς κανὼν πρέπει νὰ φυλάττεται ὡς πρὸς τὰ κοινὰ ἐκεῖνα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναλίσκονται διὰ τῆς χρήσεως· αὐτὰ ἀνήκουσιν εἰς ὅποιον πρῶτον τὰ λάβῃ πρὸς χρῆσίν του, ὁ δὲ ἑπόμενος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τῷ τὰ ἀφαιρέσῃ. Οὕτως ἐὰν εἰς δάσος κοινὸν κόπτω δένδρον, ἄλλος ἐρχόμενος κατόπιν μου, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μὲ διώξῃ διὰ νὰ τὸ κόψῃ αὐτὸς, καθότι ἤθελεν ἀντιποιηθῇ δικαίωμα ἀνώτερον τοῦ ἐδικοῦ μου, ἐν ᾧ τὰ δικαιώματά μας εἶναι ἴσα. Οὗτος ὁ κανὼν εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον τὸ φυσικὸν δίκαιον ὑπαγορεύει ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς, πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἰδιοκτησίας.

§. 252. Περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Ὅσοι ὠφελοῦνται ἀπὸ τὰ δημόσια ἢ κοινὰ πράγματα, ὀφείλουσι νὰ συνεισφέρωσιν ἐξίσου εἰς τὴν δαπάνην, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ συντήρησις ἢ ἡ ἐπισκευή των, εἴτε ἐξαγομένης τῆς ἀναγκαίας ποσότητος ἀπὸ τὸ κοινὸν ταμεῖον, εἴτε καταθέτοντος ἑκάςου τὸ ἀνάλογόν του. Τὸ ἔθνος, ἡ κοινότης, καὶ ἕκαςον σῶμα ἐν γένει, δύνανται ὡσαύτως νὰ θεσπίσωσιν ἐκτάκτους δασμοὺς, φόρους, ἢ ἐνιαυσίους εἰσφορὰς, πρὸς ἀπάντησιν τούτων τῶν ἐξό-

δων, φθάνει νὰ μὴν ἐνοχλῆται κἀνεὶς ὑπὲρ τὸ τεταγμένον, καὶ νὰ λαμβάνωσι τὰ εἰσπραχθέντα χρήματα τὴν ὡρισμένην ἐφαρμογήν των. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον εἶναι νόμιμος, ὡς προείπομεν, καὶ ἡ σύστασις τῶν δικαιωμάτων τοῦ περάσματος. Οἱ δρόμοι, αἱ γέφυραι εἶναι πράγματα δημόσια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὠφελοῦνται ὅσοι διαβαίνουσιν αὐτόθεν· εἶναι λοιπὸν δίκαιον νὰ συνεισφέρωσιν ὅλοι αὐτοὶ οἱ διαβάται εἰς τὴν διατήρησίν των.

§. 253. Καθῆκον καὶ δικαίωμα τοῦ κυριάρχου ὡς πρὸς τοῦτο.

Θέλομεν ἰδῆ μετ' ὀλίγον, ὅτι ὁ κυριάρχης ὀφείλει νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων· ἐνέχεται δὲ ἐπίσης, ὡς ὁδηγὸς τοῦ ἔθνους, νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν πραγμάτων ὁποιασδήποτε κοινότητος. Συμφέρει εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν νὰ μὴ πτωχεύσῃ ὁποιαδήποτε κοινότης ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς διαγωγῆς τῶν ἐνεστώτων μελῶν της. Καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐνοχῆς γεννᾶται τὸ δικαίωμα, χωρὶς τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ, δύναται ὁ κυριάρχης νὰ κάμῃ εἰς τὴν κοινότητα νὰ γνωρίσῃ κατὰ τοῦτο τὰ καθήκοντά της. Ἂν π. χ. παρατηρήσῃ, ὅτι ἡ κοινότης ἀμελεῖ νὰ φθείρωνται κτίρια ἀναγκαῖα, ὅτι ἐξολοθρεύει τὰ δάση της, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν διατάξῃ τί πρέπει νὰ κάμῃ, καὶ νὰ τῇ ὑπαγορεύσῃ τὰ χρέη της.

§. 254. Περὶ τῶν μερικῶν κτημάτων.

Ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διοικήσῃ τὸ κτῆμά του, καὶ νὰ τὸ διαθέσῃ κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, ἐν ὅσῳ δὲν ἐνέχονται εἰς αὐτὸ τρίτου τινος συμφέροντα. Ὁ κυριάρχης μολοντοῦτο, ὡς κοινὸς πατὴρ τοῦ λαοῦ του, δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν ἄσωτον πολίτην, καὶ νὰ προλάβῃ τὸν παντελῆ ἀφανισμόν του, μάλιστα ἂν αὐτὸς ἦναι ἀρχηγὸς οἰκογενείας. Πρέπει ὅμως μεγάλως νὰ φυλάττεται μὴ ἐκτείνῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοσοῦτον, ὥστε νὰ στενοχωρήσῃ τοὺς ὑπηκόους εἰς τὴν διαχείρησιν τῶν πραγμάτων των, καθότι τοῦτο ἤθελε προσβάλει ἐπίσης τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πολιτείας, καὶ τὴν νόμιμον ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἡ λεπτομερὴς ἀνάπτυξις τῆς προκειμένης ὕλης ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, καὶ εἰς τὴν πολιτικήν.

§. 255. Δύναται ὁ κυριάρχης νὰ τὰ καθυποβάλῃ εἰς ἀςυνομικὰς διατάξεις.

Σημειωτέον ὡς τόσον, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν μερικῶν εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν τῶν πραγμάτων των δὲν τοὺς ἀπολύει ἀπὸ τὴν εἰς τὰς ἀςυνομικὰς διατάξεις, τὰς παρὰ τοῦ κυριάρχου θεσπισθείσας, ὑποταγήν. Οὕτως, ἐὰν εἰς τόπον τινὰ πολλαπλασιάζεται καθ' ὑπερβολὴν ἡ ἄμπελος, καὶ ἦναι ἔλλειψις σίτου, δύναται ὁ κυριάρχης νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸ φύτευμα τῆς ἀμπέλου εἰς τὰς σίτου δεκτικὰς πεδιάδας, καθότι τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὸ συμφέρον τοῦ κοινοῦ, καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ἐπικρατείας. Περιπλέον εἰς περίπτωσιν κατεπειγούσης χρείας, ἡ ἐξουσία ἠμπορεῖ νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν μερικὸν νὰ πωλήσῃ ὅσα ἐκ τῶν προϊόντων του δὲν τῷ ἀναγκαιοῦσι πρὸς ζωοτροφίαν του, καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν τιμήν των. Δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐμποδίσῃ τὰ μονοπωλεῖα, καὶ νὰ περιστείλῃ ὅλας τὰς μηχανουργίας, αἱ ὁποῖαι τείνουσιν εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι τὴν τιμὴν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων.

§. 256. Περὶ κληρονομιῶν.

Ἕκαςος ἄνθρωπος ἔχει ἐκ φύσεως τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον θέλει νὰ ἀφήσῃ μετὰ θάνατον τὰ ἀγαθά του, καθόσον τὸ δικαίωμα τοῦτο δὲν περιορίζεται ἀπὸ ἄλλην ἀναπόδραςον ἐνοχήν, οἷον τοῦ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ζωοτροφίας τῶν τέκνων του. Τὰ τέκνα ἔχουσιν ὡσαύτως φύσει τὸ δικαίωμα νὰ κληρονομήσωσιν ἐξίσου τὰ ἀγαθὰ τοῦ πατρός των. Μὲ ὅλα ταῦτα ὅμως εἶναι ἐλευθέρα πᾶσα πολιτεία νὰ θεσπίσῃ ἰδιαιτέρους νόμους περὶ τῶν διαθηκῶν καὶ κληρονομιῶν, εὐλαβουμένη πάντοτε τὰ οὐσιώδη δίκαια τῆς φύσεως. Οὕτω, διὰ νὰ ὑποςηρίζωνται αἱ εὐγενεῖς οἰκογένειαι, εἰς πολλὰς πολιτείας ἐνομοθετήθη ὅτι ὁ πρωτότοκος υἱὸς θέλει δικαιωματικῶς εἶσθαι ὁ κύριος κληρονόμος τοῦ πατρός του. Τὰ δὲ κτήματα τὰ ὁποῖα ἀποφασίζονται νὰ μεταβαίνωσι διὰ παντὸς ἀπὸ πρωτότοκον εἰς πρωτότοκον, κληρονομοῦνται δυνάμει ἄλλου δικαιώματος, πηγάζοντος ἀπὸ τὴν θέλησιν ἐκείνου, ὅςις κύριος ὢν αὐτῶν, τὰ ὑπέταξεν εἰς ταύτην τὴν αἵρεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῶν δημοσίων κτημάτων, καὶ μέρους τινος τῆς ἐπικρατείας.

§. 257. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὰ δημόσια κτήματά του.

Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος μόνον ἔχει τὴν κυριότητα τῶν ὑπὸ τὴν κατοχήν του κτημάτων, δύναται νομίμως νὰ τὰ διαθέσῃ ὡς θέλει, νὰ τὰ ἀπαλλοτριώσῃ, ἢ νὰ τὰ ὑποχρεώσῃ ἰσχυρῶς. Τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶναι συνέπεια ἀναγκαία τῆς πλήρους καὶ ἀπολύτου κυριότητος· τόσον μόνον, ὅτι ἡ ἐνέργειά του περιορίζεται ἀπὸ τὸ φυσικὸν δίκαιον ὡς πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουσι τὴν ἀνήκουσαν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ πρὸς διοίκησιν τῶν πραγμάτων των, καὶ τὸ ἔθνος δὲν ἠμπορεῖ ποτε νὰ νομισθῇ ὅτι εὑρίσκεται εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν. Ὅσοι φρονοῦσιν ἀλλεοτρόπως δὲν δύνανται νὰ ὑποστηρίξωσι μὲ κἀνένα βάσιμον λόγον τὴν γνώμην των· ἕπεται δὲ ἀπὸ τὰς ἀρχάς των, ὅτι δὲν ἠμπορεῖ τίς ποτε νὰ διαπραγματευθῇ ἐν ἀσφαλείᾳ μὲ ὁποιονδήποτε ἔθνος, καὶ τοῦτο ἀνατρέπει ἐκ θεμελίων ὅλας τὰς δημοσίους συνθήκας.

§. 258. Καθήκοντα τοῦ ἔθνους ὡς πρὸς τοῦτο.

Εἶναι ὅμως ἀληθέστατον, ὅτι τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ συντηρῇ πολυτίμως τὰ δημόσια κτήματά του, νὰ τὰ μεταχειρίζεται προσηκόντως, νὰ μὴ τὰ διαθέτῃ, εἰ μὴ ἐπὶ βασίμοις αἰτίαις, νὰ μὴ τὰ ἀπαλλοτριοῖ ἢ ὑποχρεόνῃ, παρὰ διὰ προφανὲς ὄφελός του, ἢ εἰς περίπτωσιν κατεπειγούσης χρείας. Τοῦτο εἶναι ἐναργὴς συνέπεια τῶν πρὸς ἑαυτὸ τοῦ ἔθνους καθηκόντων. Τὰ δημόσια κτήματα τῷ εἶναι ἐπωφελῆ, καὶ περιπλέον ἀναγκαῖα· ἤθελε λοιπὸν ζημιωθῇ καιρίως, καὶ ὑποπέσει εἰς ἐπονείδιστον παράβασιν τῶν καθηκόντων του, ἂν τὰ διεσκόρπιζεν ἀνωφελῶς. Ὁ λόγος μου εἶναι περὶ τῶν κυρίως λεγομένων δημοσίων κτημάτων, δηλ. περὶ τῆς περιουσίας τῆς ἐπικρατείας· ἤθελε κόψει τις τὰ νεῦρα τῆς κυβερνήσεως, ὑστερῶν αὐτὴν τῶν εἰσοδημάτων της. Ὅσον ὅμως διὰ τὰ

κοινὰ εἰς ὅλους τοὺς πολίτας κτήματα, τὸ ἔθνος ἀδικεῖ ὅσους ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦνται, ἐὰν τὰ ἐκποιῇ χωρὶς ἀνάγκην, ἢ χωρὶς λόγους βασίμους. Ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κάμῃ, ὡς ἰδιοκτήτης τούτων τῶν κτημάτων· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ διαθέσῃ, παρὰ συμφώνως μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ σώματος ὡς πρὸς τὰ μέλη.

§. 259. Καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνος.

Αὐτὰ τὰ ἴδια καθήκοντα ἀφορῶσι τὸν ἡγεμόνα, ἢ ὁδηγὸν τοῦ ἔθνους. Ὀφείλει νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς συνετῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων κτημάτων, νὰ ἐμποδίζῃ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὴν ἀπώλειάν των, καὶ νὰ μὴν ἀνέχεται νὰ ἀναλίσκωνται εἰς ἀλλοτρίαν χρῆσιν.

§. 260. Δὲν δύναται νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὰ δημόσια κτήματα.

Ἐπειδὴ ὁ ἀρχηγὸς τῆς κοινωνίας ἔχει μόνον τὴν διοίκησιν καὶ ὄχι τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς ἐπικρατείας, δὲν λαμβάνει ἀπὸ τὴν θέσιν του καθ' ἑαυτὴν, τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαλλοτριώσῃ ἢ νὰ ὑποχρεώσῃ τὰ δημόσια κτήματα. Ὁ γενικὸς λοιπὸν κανὼν εἶναι ὅτι ὁ κυριάρχης δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ τὰ δημόσια πράγματα ὡς πρὸς τὴν ὑπόςασίν των. Καθότι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀνήκει εἰς μόνον τὸν ἰδιοκτήτην, ὡσὰν ὁποῦ ἰδιοκτησία εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν ὑπόςασίν του. Ἂν ὁ κυριάρχης ὑπερπηδᾷ τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας του ὡς πρὸς ταῦτα τὰ κτήματα, ἡ τὴν ὁποίαν ἤθελε κάμει αὐτῶν ἀπαλλοτρίωσις εἶναι ἀνίσχυρος, καὶ ὁ διάδοχός του ἢ τὸ ἔθνος δύνανται πάντοτε νὰ τὴν ἀναιρέσωσι. Δυνάμει ταύτης τῆς ἀρχῆς ὁ Δοὺξ Σουλλῆς ἐσυμβούλευσεν Ἐρρῖκον τὸν Δ' νὰ ἀναλάβῃ ὅλα τὰ κτήματα τοῦ διαδήματος, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπαλλοτριωθῆ ἀπὸ τοὺς προκατόχους του.

§. 261. Τὸ ἔθνος δύναται νὰ τῷ παραχωρήσῃ τοῦτο τὸ δικαίωμα.

Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον, ὡς προείρηται, εἶναι ἐλεύθερον νὰ διαθέσῃ τὰ κτήματά του κατ' ἀρέσκειαν, δύναται νὰ μεταφέρῃ τὸ δικαίωμά του εἰς τὸν κυριάρχην, καὶ νὰ τῷ δώσῃ ἑπομένως τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὰ δημόσια κτήματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο τὸ δικαίωμα δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν καλὴν καὶ εὐτυχῆ τῆς πολιτείας κυβέρνησιν, δὲν ὑποθέτεταί ποτε δικαιο-

ματικῶς, ὅτι τὸ ἔθνος τὸ ἐπαραχώρησε· ὥςε ὁποῦ, ὅποτε δὲν ἔγεινε νόμος ῥητὸς περὶ τούτου, πρέπει νὰ ὑπολαμβάνεται ὅτι ὁ ἡγεμὼν δὲν εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ τοῦτο τὸ δικαίωμα, ἐκτὸς μόνον, ἂν αὐτὸς ἔλαβεν ἐξουσίαν ἀπεριόριςον, πλήρη καὶ ἀπόλυτον.

§. 262. Κανόνες, ὡς πρὸς τοῦτο, τῶν μεταξὺ ἐθνῶν συνθηκῶν.

Οἱ κανόνες οὗτοι ἀφορῶσι τὰς ἀπαλλοτριώσεις τῶν δημοσίων κτημάτων εἰς ὄφελος τῶν μερικῶν· αἱ δὲ ἀρχαὶ, αἱ ὁποῖαι ἐφαρμόζονται εἰς τὰς ἀπὸ ἔθνος πρὸς ἔθνος ἀπαλλοτριώσεις εἶναι διαφορετικαί. Ἰδοὺ μία γενικὴ περὶ αὐτῶν θεωρία. Α΄. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δύνανται τὰ ἔθνη νὰ διαπραγματεύωνται, καὶ νὰ συμβιβάζωνται ἰσχυρῶς ἀναμεταξύ των· ἀλλέως δὲν ἤθελαν ἔχει κανένα τρόπον νὰ περαιόνωσι τὰς ὑποθέσεις των, καὶ νὰ ἀποκτῶσιν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι, ὁπόταν τὸ ἔθνος παραχωρήσῃ μέρος τῶν κτημάτων του εἰς ἄλλο, ἡ παραχώρησις πρέπει νὰ νομίζεται ἰσχυρὰ καὶ ἀμετάτρεπτος, ὡς καὶ εἶναι κατὰ τὰς περὶ ἰδιοκτησίας ἐννοίας· ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνατραπῇ ἀπὸ κανένα θεμελιώδη νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἤθελε ζητήσει τὸ ἔθνος νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του τὴν δύναμιν τοῦ ἀπαλλοτριοῦν τὸ ἐδικόν του. Καθότι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ὡσὰν νὰ ἤθελε νὰ διακόψῃ κάθε διαπραγμάτευσιν μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς, ἢ ὡσὰν νὰ ἐζητοῦσε νὰ τοὺς ἀπατήσῃ. Μὲ τοιοῦτον δὲ νόμον, τὸ ἔθνος δὲν πρέπει ποτὲ νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τῶν ἀγαθῶν του· καὶ ἂν αἱ περιςάσεις ἢ τὰ συμφέροντά του τὸ ὑποχρεώσωσιν εἰς τοῦτο, ἅμα ἀρχίσει νὰ διαπραγματεύεται, παραιτεῖ τὸν θεμελιώδη νόμον του. Ἀλλ' εἰς μὲν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν δύναμιν νὰ ἀπαλλοτριώσῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τῷ ἀνήκει· ζητεῖται ὅμως ἂν ὁ κυριάρχης ἔχῃ αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου εὑρίσκεται ὡς ἐπιτοπλεῖςον εἰς τοὺς θεμελιώδεις νόμους· ὅταν ὅμως αὐτοὶ σιωπῶσιν, ἰδοὺ ἡ δευτέρα μας ἀρχὴ ὡς πρὸς τοῦτο. Β΄. Ἐὰν τὸ ἔθνος παρέδωκεν εἰς τὸν ὁδηγόν του πλήρη τὴν κυριαρχίαν, ἂν τὸν ἐπεφόρτισε τὴν φροντίδα, καὶ τῷ παρεχώρησεν ἀορίςως τὸ δικαίωμα νὰ διαπραγματευθῇ καὶ νὰ κάμῃ συνθήκας μὲ τὰς ἄλλας πολιτείας, ὑποθέτεται ὅτι τὸν ἐνέδυσε μὲ ὅλην τὴν ἀναγκαίαν ἐξ

ξουσίαν διὰ νὰ διαπραγματεύεται ἰσχυρῶς Ὁ ἡγεμὼν γίνεται τότε ὄργανον τοῦ ἔθνους· ὅ, τι κάμνει ὑπολαμβάνεται ὅτι γίνεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιον· καὶ μολονότι δὲν εἶναι κύριος τῶν δημοσίων κτημάτων, τὰ ἀπαλλοτριώνει ἰσχυρῶς, ὡς ἐφωδιασμένος μὲ ἀποχρῶσαν ἐξουσίαν.

§. 263. Περὶ ἀπαλλοτριώσεως μέρους τινος τῆς ἐπικρατείας.

Δυσκολωτέρα γίνεται ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, ὅταν πρόκηται ὄχι περὶ ἀπαλλοτριώσεως δημοσίων τινῶν κτημάτων, ἀλλὰ περὶ διαιρέσεως τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἢ τῆς ἐπικρατείας, καὶ περὶ παραχωρήσεως πόλεώς τινος ἢ ἐπαρχίας της. Κατορθοῦται μολοντοῦτο καὶ αὐτὴ βασίμως μὲ τὴν βοήθειαν τῶν προτεθεισῶν ἀρχῶν. Τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ συντηρῇ ἑαυτὸ, καὶ ὅλα του τὰ μέλη· δὲν δύναται νὰ τὰ παραιτήσῃ, καὶ ἐνέχεται νὰ τὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν κατάστασίν των καθὸ μέλη τοῦ ἔθνους. Δὲν ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ πραγματευθῇ τὴν κατάστασιν καὶ ἐλευθερίαν των, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἐκ τούτου μικράς τινας ὠφελείας. Αὐτὰ ἡνώθησαν μὲ τὴν κοινωνίαν διὰ νὰ ζῶσιν ὡς μέλη της· ἀναγνωρίζουσι τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, διὰ νὰ συμπράττωσιν ὁμοφώνως πρὸς κοινὴν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν, καὶ ὄχι διὰ νὰ ἦναι εἰς τὴν διάκρισίν της, καθὼς τὸ χωράφι ἢ τὸ κοπάδι της. Τὸ ἔθνος μολοντοῦτο δύναται νομίμως νὰ τὰ παραιτήσῃ εἰς περίπτωσιν ἐσχάτης ἀνάγκης, καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὰ διαχωρίσῃ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐὰν ἡ δημοσία σωτηρία τὸ ἀπαιτήσῃ. Ὅταν λοιπὸν εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἡ πολιτεία παραιτῇ πόλιν τινα ἢ ἐπαρχίαν εἰς γείτονα, ἢ ἐχθρὸν δυνατὸν, πρέπει ἡ παραχώρησις νὰ ἔχῃ τὸ κῦρός της ὡς πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀφ' οὗ αὐτὴ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἐνεργήσῃ· ἡ δὲ πολιτεία δὲν ἔχει πλέον τίποτε νὰ ἀπαιτήσῃ, καὶ ἐκδύεται ὅσα δίκαια ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῶν διαχωρισθέντων.

§. 264. Δικαίωμα ἐκείνων, τῶν ὁποίων γίνεται ἡ διαχώρισις ἀπὸ τὸ ἔθνος.

Ἀλλ' ἡ οὕτω πως παραιτουμένη, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν ἐκκοπτομένη ἐπαρχία, ἢ πόλις, δὲν ἐνέχεται νὰ δεχθῇ τὸν νέον δεσπότην, τὸν ὁποῖον ζητοῦσι νὰ τῇ δώσωσιν. Ἀπεσπασμένη πλέον τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας ἦτον μέλος, ἐπαναλαμβάνει ὅλα τα

τὰ δικαιώματα· καὶ ἂν ἠμπορῇ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐλευθερίαν της ἐναντίον ἐκείνου, ὅςτις ζητεῖ νὰ τὴν ὑποςάξῃ, ἀνθίςαται νομίμως. Ἐνῷ Φραγγίσκος ὁ Α'. ὑπεσχέθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Μαδρίτου νὰ παραχωρήσῃ τὸ Δουκᾶτον τῆς Βουργονδίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε'., τὰ συςήματα ταύτης τῆς ἐπαρχίας ἐκήρυξαν ὅτι « Ὑπήκοοι τῆς Γαλλίας, εἰς αὐτὴν καὶ μόνην « ἔμεναν πιςοί· καὶ πῶς ἂν ὁ βασιλεὺς τοὺς παραιτοῦσεν, ἤθε-« λαν λάβει τὰ ὅπλα διὰ νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, χω-« ρὶς νὰ συγκατατεθῶσί ποτε νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ μίαν ὑποταγὴν εἰς « ἄλλην.. » Εἶναι ἀληθές, ὅτι σπανίως εὑρίσκονται οἱ ὑπήκοοι εἰς κατάςασιν νὰ ἀντιςαθῶσιν εἰς τὰς τοιαύτας περιςάσεις· καὶ, ὡς ἐπιτοπλεῖςον, τὸ προκριτώτερον μέτρον εἶναι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν νέον δεσπότην των, προσπαθοῦντες νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον δυνατὸν ὠφελιμωτέρας συνθήκας.

§. 265. Ἂν ἔχῃ ὁ ἡγεμὼν τὴν ἐξουσίαν νὰ διαμερίσῃ τὴν ἐπικράτειαν.

Ζητεῖται ἂν ὁ κυριάρχης, ὁποῖος καὶ ἂν ἦναι, ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν νὰ διαμερίσῃ τὴν ἐπικράτειαν; Εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν ὡς ἀκολούθως. Ἂν ὁ θεμελιώδης νόμος ἀπαγορεύῃ εἰς τὸν κυριάρχην πᾶσαν διαίρεσιν τῆς ἐπικρατείας, αὐτὸς δὲν δύναται νὰ τὴν διαιρέσῃ χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἔθνους, ἢ τῶν ἀντιπροσώπων του. Ἀλλ' ἐὰν ὁ νόμος δὲν ἐκφράζεται περὶ τούτου, ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔλαβε πλήρη καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, εἰς αὐτὸν εἶναι τότε ἐναποτεθειμένα ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους, καὶ αὐτὸς μόνος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς θελήσεώς του. Δὲν πρέπει τὸ ἔθνος νὰ παραιτῇ τὰ μέλη του, εἰ μὴ εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, ἢ διὰ τὸ κοινὸν καλὸν, καὶ διὰ νὰ ἀποφύγῃ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸν παντελῆ ἀφανισμόν του. Ὁ ἡγεμὼν λοιπὸν ὀφείλει νὰ μὴ τὰ παραχωρῇ, εἰ μὴ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους. Καὶ ὅταν ἔχῃ ἐξουσίαν ἀπόλυτον, εἰς αὐτὸν ἀνήκει νὰ κρίνῃ, ἂν ὑπάρχῃ ἀνάγκη, καὶ ἂν ἀπαιτῆται ἡ θυσία αὕτη ἀπὸ τὴν σωτηρίαν τῆς ἐπικρατείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Περὶ ποταμῶν καὶ λιμνῶν.

§. 266. Περὶ του ποταμοῦ, ὅστις διαχωρίζει δύω ἐπικρατείας.

Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον κυριεύει ὁποιονδήποτε τόπον διὰ νὰ κατοικήσῃ, θέτει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ὅλους τοὺς ἐμπεριεχομένους εἰς αὐτὸν ποταμοὺς, λίμνας, γαίας, κτλ. Ἐὰν ὅμως συμβῇ νὰ χωρίζωνται τὰ ὅρια τούτου τοῦ τόπου μὲ ποταμὸν, ζητεῖται εἰς τίνα ὁ ποταμὸς οὗτος θέλει ἀνήκει; Κατὰ τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν εἰς τὸ ΙΗ'. Κεφ. ἀρχὰς, εἶναι ἐναργὲς, ὅτι πρέπει νὰ νομίζεται ἀνήκων εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον τὸν κατέσχε πρότερον· καὶ ἡ ἀρχὴ μὲν εἶναι ἀναντίῤῥητος, παρουσιάζονται ὅμως δυσκολίαι εἰς τὴν ἐφαρμογήν της. Καθότι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀποφασισθῇ, ὁποῖον ἀπὸ τὰ δύω γειτονικὰ ἔθνη κατέσχε πρότερον τὸν ποταμὸν, ὁ ὁποῖος τὰ χωρίζει. Ἰδοὺ ὡς τόσον οἱ κάνονες, κατὰ τοὺς ὁποίους τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν ἀποφασίζει τὰ τοιαῦτα ζητήματα. Α'. Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον κυριεύει τόπον τελευτῶντα εἰς ποταμὸν, νομίζεται ὅτι οἰκειοποιεῖται ἐν ταυτῷ καὶ τὸν ποταμόν· καθότι ὁ ποταμὸς εὐχαριστεῖ τόσας χρείας, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι δὲν εἶχε τὸ ἔθνος σκοπὸν νὰ τὸν ἐξουσιάσῃ. Ἐπομένως ἐκεῖνος τῶν δύω λαῶν, ὅστις πρότερος ἐστερέωσε τὴν ἐξουσίαν του εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, νομίζεται ὅτι προκατέλαβε τὸν ποταμὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἐπικρατείας του. Ἡ πρόληψις (présomption) αὕτη εἶναι ἀδιαφιλονείκητος, ὅταν πρόκηται περὶ ποταμοῦ πλατυτάτου, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς μέρος τι τοῦ πλάτους του· καὶ ἡ δύναμις τῆς προλήψεως αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται ὡς πρὸς τὸ ὅλον, κατὰ λόγον ἀντίστροφον τοῦ πλάτους τοῦ ποταμοῦ· καθότι ὅσον στενώτερος αὐτὸς εἶναι, τόσον περισσότερον ἀπαιτεῖται, διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν τῆς χρήσεώς του, νὰ ὑπόκηται ὁλόκληρος εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα τοῦ ἔθνους. Β'. Ἂν ὁ λαὸς ἔκαμεν ὁποιανδήποτε χρῆσιν τοῦ ποταμοῦ, οἷον διὰ πλεύσιμον ἢ ψάρευμα, ὑπολαμβάνεται μετὰ περισσοτέρας βεβαιότητος, ὅτι ἠθέλησεν αὐτὸς νὰ τὸν οἰκειοποιηθῇ. Γ'. Ἂν οὐ-

θέτερον τῶν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γειτονικῶν ἐθνῶν ἠμπορῇ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους παριςάνει, ἀπεκατεςάθησαν πρῶτοι εἰς ταῦτα τὰ μέρη, ὑποθέτεται ὅτι ἀμφότερα ἦλθον ἐκεῖ ἐνταυτῷ, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἡ κυριότης ἑκατέρου ἐκτείνεται ἕως τοῦ μέσου τοῦ ποταμοῦ. Δ'. Ἡ χωρὶς ἀντίςασιν πολυχρόνιος κατοχὴ ςερεόνει τὸ δικαίωμα τῶν ἐθνῶν· ἀλλέως δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ εἰρήνη, μήτε βέβαιόν τι μεταξύ των· τὰ δὲ γνωςὰ περιςατικὰ ἀποδεικνύουσι τὴν κατοχήν. Οὕτως, ἐὰν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὁποιονδήποτε ἔθνος ἐνεργῇ χωρὶς ἀντίςασιν τὰ τῆς κυριαρχίας δικαιώματα ἐπὶ τοῦ συνορεύοντος ποταμοῦ, δὲν δύναται κἀνεὶς νὰ τῷ διαφιλονεικήσῃ τὴν κυριότητά του. Ε'. Τελευταῖον, ὅταν αἱ συνθῆκαι προσδιορίζωσί τι περὶ τῆς προκειμένης ὕλης, ἡ διάταξίς των ὀφείλει νὰ φυλάττεται. Τὸ ἀσφαλέςερον μέτρον εἶναι νὰ ἀποφασίζωνται πάντοτε τὰ τοιαῦτα ζητήματα διὰ συμφωνιῶν ῥητῶν καὶ ἀναμφιβόλων, καὶ τοῦτο ἀκολουθοῦσι τὴν σήμερον τὰ περισσότερα κράτη.

§. 267. Περὶ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, ὅςτις ξηραίνεται, ἢ ἀλλάζει δρόμον.

Ὅταν ὁ ποταμὸς, εἴτε ξηραινόμενος, εἴτε ἀλλάζων δρόμον, παραιτῇ τὴν κοίτην του, αὐτὴ ἀκολουθεῖ νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ δεσπότου τοῦ ποταμοῦ· καθότι ἡ κοίτη εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, καὶ ὅποιος οἰκειοποιήθη τὸ ὅλον, οἰκειοποιήθη ἀναγκαίως καὶ τὰ μέρη του.

§. 268. Περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προσχώσεως. (alluvion.)

Ὅταν ἡ γῆ, ἡ ὁποία συνορεύει μὲ ποταμὸν, δὲν ἔχῃ ἄλλα ὅρια παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτὸν, εἶναι ἐκ τῆς τάξεως ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι λέγονται ὅτι ἔχουσιν ὅρια φυσικὰ, ἢ ἀπροσδιόριςα (territoria arcifinia), καὶ χαίρει τῶν τοιούτων τὸ δικαίωμα· ὅ ἐςιν, αἱ ἀνεπαίσθητοι προσθῆκαι, τὰς ὁποίας ὁ ποταμὸς προσκολλᾷ κατ' ὀλίγον εἰς αὐτὴν, ὑπολαμβάνονται αὐξήσεις φυσικαὶ τῆς ἰδίας, καὶ ὡς τοιαῦται ἀκολουθοῦσι τὴν κατάςασίν της, καὶ γίνονται ἰδιοκτησία τοῦ αὐτοῦ δεσπότου. Καθότι, ὅταν κυριεύω μέρος τι γῆς, καὶ φανερόνω, ὅτι θεωρῶ ὡς ὅρια αὐτοῦ τὸν ἐκεῖθεν διερχόμενον ποταμὸν, ἢ ὅταν αὐτὴ ἡ γῆ μοὶ παραχωρεῖται

ὑπὸ ταύτην τὴν αἵρεσιν, προκαταλαμβάνω δι' αὐτὸ τοῦτο ἀμέσως τὸ δικαίωμα τῆς προσχώσεως, καὶ ἑπομένως, εἰς ἐμὲ μόνον ἀνήκει νὰ οἰκειοποιηθῶ ὅ, τι ὁ ποταμὸς ἤθελεν ἀνεπαισθήτως προσθέσει εἰς τὴν γῆν μου. Λέγω ἀνεπαισθήτως, καθότι εἰς τὴν σπανιωτάτην περίπτωσιν, τὴν ὁποίαν καλοῦσιν ἀπόῤῥηξιν (avulsion), ὁπόταν ἡ ὁρμὴ τοῦ ῥεύματος ἀποσπᾷ σημαντικὸν μέρος γῆς διὰ νὰ τὸ ἑνώσῃ μὲ ἄλλην, εἰς τρόπον ὥστε ἀκόμη νὰ ἀναγνωρίζεται, τὸ μέρος τοῦτο διαμένει πάντοτε φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς τὸν πρῶτον ἰδιοκτήτην. Εἰς περίπτωσιν ἀμφιβολίας, καθὲ γῆ συνορεύουσα μὲ ποταμὸν ὑπολαμβάνεται ὅτι δὲν ἔχει ἄλλα ὅρια παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτὸν, καθότι εἶναι φυσικώτατον νὰ χρησιμεύῃ ὡς σύνορον εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσιν εἰς τὰς ὄχθας του· καὶ εἰς τὰς ἀμφιβόλους περιπτώσεις, ἡ νομικὴ πρόληψις κλίνει πάντοτε εἰς τὸ φυσικώτερον καὶ λυσιτελέστερον.

§. 269. Ἂν ἡ πρόσχωσις μεταβάλλῃ κατά τι τὰ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ δίκαια.

Ἅμα ὁ ποταμὸς ἀποφασισθῇ σύνορον μεταξὺ δύω γαιῶν, εἴτε διαμένει κοινὸς εἰς τοὺς συνορεύοντας γείτονας, εἴτε διαμοιρασθῇ ἐξ ἡμισείας ἀναμεταξύ των, εἴτε τέλος πάντων ἀνήκει ὁλόκληρος εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὰ ἐπ' αὐτοῦ διάφορα δίκαια δὲν μεταβάλλονται ποσῶς ἀπὸ τὴν πρόσχωσιν. Ἂν λοιπὸν συμβῇ νὰ αὐξηνθῇ ἐξ αἰτίας τοῦ ῥεύματος ἡ μία τῶν δύω γαιῶν, ἐν ᾧ ὁ ποταμὸς ἐπεμβαίνει κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐναντίαν ὄχθην, αὐτὸς διαμένει μ' ὅλον τοῦτο πάντοτε σύνορον τῶν γαιῶν, καὶ καθεὶς διαφυλάττει τὰ αὐτὰ ἐπ' αὐτοῦ δίκαια, τὰ ὁποῖα δὲν προσβάλλονται κατ' οὐδένα τρόπον ἀπὸ τὴν διαδοχικὴν μετατόπισίν του, εἰς τρόπον π. χ. ὥστε, ἂν μοιρασθῇ εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν δύω γειτόνων, τὸ μέσον τοῦτο, ἂν καὶ ἄλλαξε θέσιν, ἀκολουθεῖ νὰ ἦναι ἡ γραμμὴ τῆς διαιρέσεως τῶν δύω τούτων γειτόνων. Ναὶ μὲν, χάνει ὁ εἷς ἐνῷ ὁ ἄλλος κερδίζει· ἀλλ' ἡ φύσις μόνη της ἐνεργεῖ ταύτην τὴν μεταβολήν· αὐτὴ φθείρει τὴν γῆν τοῦ ἑνὸς, καὶ σχηματίζει νέαν εἰς ὄφελος τοῦ ἄλλου· μήτε ἠμποροῦσε τὸ πρᾶγμα νὰ γίνῃ ἄλλέως, ἀφοῦ ὁ ποταμὸς ἐδιωρίσθη διὰ σύνορον.

§. 270. Τί συμβαίνει, ὅταν ὁ ποταμὸς ἀλλάξῃ τὸν δρόμον του;

Ἀλλ' ἐὰν, ἀντὶ τῆς διαδοχικῆς ταύτης μετατοπίσεως, ὁ ποταμὸς, ἀπὸ συμβεβηκὸς ὅλως διόλου φυσικὸν, ἀφήσῃ τὸν συνήθη δρόμον του, καὶ ῥιφθῇ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς δύω γειτονευούσας ἐπικρατείας, ἡ κοίτη, τὴν ὁποίαν αὐτὸς παραιτεῖ, μένει πάντοτε διὰ σύνορον, ἢ ἀκολουθεῖ νὰ ἦναι ἰδιοκτησία τοῦ δεσπότου τοῦ ποταμοῦ· ὁ ποταμὸς δὲ χάνεται καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μέρος, καὶ, αναγεννώμενος εἰς τὴν νέαν κοίτην του, γίνεται ἰδιοκτησία ἰδιαιτέρα τῆς ἐπικρατείας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ῥέει. Ἡ περίπτωσις αὕτη διαφέρει ὅλως διόλου ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ποταμοῦ, ὅστις ἀλλάζει δρόμον χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς αὐτῆς ἐπικρατείας. Ὁ τελευταῖος ἀκολουθεῖ καὶ εἰς τὴν νέαν διεύθυνσίν του νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν αὐτὸν δεσπότην, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἢ εἰς ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἐπικράτεια τὸν παρεχώρησε· καθότι οἱ ποταμοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸ δημόσιον, ὁπυδήποτε τῆς ἐπικρατείας καὶ ἂν ῥέωσιν. Ἡ παραιτηθεῖσα κοίτη προσαυξάνει ἐξ ἡμισείας εἰς ἑκατέραν τῶν γειτονικῶν ἰδιοκτησιῶν, ἂν αὐταὶ ἔχωσιν, ὡς προείρηται, ὅρια φυσικὰ καὶ ἀπροσδιόριστα. Ἡ κοίτη αὕτη δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸ δημόσιον ἐξ αἰτίας τοῦ δικαιώματος τῆς προσχώσεως τῶν γειτόνων, καὶ διότι τὸ δημόσιον δὲν ἐξουσίαζε τοῦτο τὸ διάστημα, εἰ μὴ μόνον διότι ἦτον ποταμὸς, μένει ὅμως εἰς αὐτὸ, ἂν αἱ παρακείμεναι γαῖαι δὲν εἶναι τῆς τάξεως ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ὅρια φυσικὰ καὶ ἀπροσδιόριστα. Τὸ δὲ νέον μέρος τῆς γῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ῥέει ἤδη ὁ ποταμὸς, χάνεται διὰ τὸν δεσπότην του, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὅλοι οἱ ποταμοὶ τόπου τινος ἀνήκουσιν εἰς τὸ δημόσιον.

§. 271. Περὶ ἔργων, τὰ ὁποῖα τείνουσιν εἰς τὸ νὰ μεταστρέψωσι τὸ ῥεῦμά του.

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κατασκευάσῃ τις ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ ἔργα τείνοντα εἰς τὸ νὰ μεταστρέψωσι τὸ ῥεῦμά του, καὶ νὰ τὸ ῥίψωσιν εἰς τὴν ἐναντίαν ὄχθην, καθότι τοιουτοτρόπως ἤθελέ τις ζητεῖ νὰ πλουτήσῃ μὲ ζημίαν τοῦ ἄλλου· ἠμπορεῖ μόνον καθεὶς νὰ ὀχυρωθῇ κατ' αὐτοῦ, καὶ νὰ λάβῃ μέτρα, ὥστε τὸ ῥεῦμα νὰ μὴ φθείρῃ τὴν γῆν του.

§. 272. Ἡ ἐν γένει νὰ βλάψασι τὰ δίκαια τοῦ ἄλλου.

Ἐν γένει δὲν συγχωρεῖται νὰ κατασκευάσῃ τις ἐπὶ τῶν ποταμῶν, καθὼς μήτε εἰς ἄλλα μέρη, κανενὸς εἴδους ἔργα προσβάλλοντα τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ἂν ποταμός τις ἀνήκῃ εἰς ἓν ἔθνος, καὶ ἄλλο ἔχῃ ἐπ' αὐτοῦ ἀδιαφιλονεικήτως ναυτιλίας δικαίωμα, δὲν δύναται ἐκεῖνο νὰ κατασκευάσῃ ἐπ' αὐτοῦ χαρακώματα, ἢ μύλους, ἐκ τῶν ὁποίων ἤθελε πλέον παύσει νὰ ἦναι πλώϊμος· τὸ δικαίωμά του εἰς ταύτην τὴν περίςασιν εἶναι ἰδιοκτησία περιωρισμένη, καὶ δὲν δύναται νὰ τὸ ἐνεργήσῃ, εἰ μὴ εὐλαβούμενον τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων.

§. 273. Κανὼν ὡς πρὸς δύω δικαιώματα ἀντιφάσκοντα.

Ἀλλ' ὅταν δύω διαφορετικὰ δικαιώματα ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἀντιφάσκωσι, δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολον νὰ ἀποφασισθῇ ὁποῖον τῶν δύω ὀφείλει νὰ ὑπερτερήσῃ. Καὶ δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ ἐπιτύχῃ τὴν λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος, εἰ μὴ παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς τὴν φύσιν καὶ τὴν πηγὴν τούτων τῶν δικαιωμάτων. Π. χ., ἐξουσιάζω ποταμόν τινα, καὶ ἔχεις εἰς αὐτὸν δικαίωμα ψαρεύματος· ζητεῖται ἂν δύναμαι νὰ κατασκευάσω ἐπ' αὐτοῦ μύλους, οἱ ὁποῖοι θέλουσι καταςήσει τὸ ψάρευμα δυσκολώτερον καὶ ὀλιγώτερον ἐπικερδές; Δὲν μένει παραμικρὰ περὶ τούτου ἀμφιβολία, ὅταν θεωρήσῃ τις τὴν φύσιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἐγὼ, ὡς ἰδιοκτήτης, ἔχω δικαίωμα οὐσιαςικὸν ἐπὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ· σὺ δὲν ἔχεις, εἰ μὴ δικαίωμα χρήσεως, ἐπακόλουθον καὶ ἐξαρτώμενον τοῦ ἰδικοῦ μου· ἔχεις μόνον ἐν γένει τὸ δικαίωμα τοῦ ψαρεύειν εἰς τὸν ποταμόν μου ὅπως δυνηθῇς, καὶ ὅπως εὑρεθῇ νὰ ἦναι αὐτὸς ὁ ποταμός. Δὲν σὲ ὑςερῶ τὸ δικαίωμά σου, κατασκευάζων τοὺς μύλους μου· καὶ ἂν αὐτὸ, τὸ ὁποῖον διαμένει πάντοτε ἐν γένει, ἀποκαθίςαται ὀλιγώτερον ἐπικερδὲς διὰ σὲ, τοῦτο ἀκολουθεῖ κατὰ περίςασιν, καὶ διότι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ ἰδικοῦ μου δικαιώματος. Τὸ αὐτὸ δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ τῆς ναυτιλίας δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ὑποθέτει ἀναγκαίως, ὅτι ὁ ποταμὸς θέλει διαμένει ἐλεύθερος καὶ πλώϊμος, καὶ ἀποκλείει κάθε ἔργον δι' οὗ ἤθελε διακοπῆ ἡ ναυτιλία. Ἡ παλαιότης καὶ ἡ πηγὴ τῶν δικαιωμάτων χρησιμεύουσιν ὡσαύτως εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος.

Τὸ παλαιότερον δικαίωμα, ὅταν ἦναι ἀπόλυτον, ἐνεργεῖται καθ' ὅλην τοῦ τὴν ἔκτασιν, τὸ δὲ ἄλλο, μόνον ὅσον ἠμπορεῖ νὰ ἐκτανθῇ χωρὶς βλάβην τοῦ πρώτου, καθότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐσυνήθη παρὰ ὑπὸ ταύτην τὴν αἵρεσιν, ἐκτὸς ἂν ὁ κάτοχος τοῦ πρώτου δικαιώματος συγκατετέθη ῥητῶς εἰς τὸν περιορισμὸν αὐτοῦ. Παρομοίως, τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα παραχωρεῖ ὁ δεσπότης τοῦ πράγματος, ὑπολαμβάνονται, ὅτι παρεχωρήθησαν χωρὶς βλάβην τῶν ἐπιλοίπων αὐτοῦ δικαιωμάτων, καὶ καθόσον μόνον δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι μὲ τὰ τελευταῖα, ἐκτὸς μόνον ἂν ῥητὴ διακήρυξις, ἢ αὐτὴ τῶν δικαιωμάτων ἡ φύσις ἀποφασίσῃ ἀλλέως. Ἐὰν παρεχώρησα εἰς ἄλλον δικαίωμα ψαρεύματος εἰς τὸν ποταμόν μου, εἶναι προφανὲς, ὅτι τὸ παρεχώρησα χωρὶς βλάβην τῶν ἐπιλοίπων μου δικαιωμάτων, καὶ ὅτι διαμένω ἐλεύθερος νὰ κατασκευάσω εἰς τοῦτον τὸν ποταμὸν ὅσα ἔργα κρίνω εὔλογον, καὶ ἂν αὐτὰ ἤθελαν ςενοχωρῇ τὸ ψάρευμα, φθάνει νὰ μὴ τὸ ἐξολοθρεύωσιν ὅλως διόλου. Τοιαύτης φύσεως ἔργον, οἷον τὸ χαράκωμα, τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐμποδίζει τὰ ὀψάρια νὰ ἔρχωνται, δὲν δύναται νὰ κατασκευασθῇ, εἰ μὴ εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, καὶ ἀποζημιουμένου, κατὰ τὰς περιςάσεις, ἐκείνου, ὅςτις ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ψαρεύματος.

§. 274. Περὶ λιμνῶν.

Ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῶν ποταμῶν προσαρμόζονται εὐκόλως εἰς τὰς λίμνας. Ἡ λίμνη, ἡ ὁποία ἐμπεριλαμβάνεται ὁλόκληρος εἴς τινα τόπον, ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει τοῦτον τὸν τόπον, καὶ τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι ἐξουσιάζει ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ· καὶ ἐπειδὴ δὲν συμβαίνει σχεδὸν ποτε σημαντικὴ ὁπωσοῦν λίμνη νὰ ἦναι μερικοῦ ἰδιοκτησία, αὐτὴ μένει κοινὴ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Ἐὰν αὐτὴ ἡ λίμνη κεῖται μεταξὺ δύω ἐπικρατειῶν, ὑπολαμβάνεται ἐξ ἡμισείας μεταξὺ αὐτῶν διαμοιρασμένη, καθόσον δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξις ἢ συνήθεια ςαθερὰ καὶ πασίγνωςος, ὥςε νὰ ἀποφασίσῃ τις ἀλλέως.

§. 275. Περὶ αὐξήσεων τῶν λιμνῶν.

Ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προσχώσεως διὰ τοὺς ποταμοὺς, προσαρμόζεται καὶ εἰς τὰς λίμνας. Ὅταν ἡ λί-

μνη, εἰς τὴν ὁποίαν τελευτᾷ ἡ ἐπικράτεια, ἀνήκῃ ὁλόκληρος εἰς αὐτὴν, αἱ αὐξήσεις ταύτης τῆς λίμνης ἀκολουθοῦσι τὴν τύχην τοῦ ὅλου· πρέπει ὅμως νὰ ἦναι αὗται ἀνεπαίσθητοι, ὡς αἱ αὐξήσεις τῆς γῆς εἰς τὰς προσχώσεις, καὶ περιπλέον, ἀληθεῖς, σαθεραὶ καὶ τετελεσμέναι. Ἐπεξηγοῦμαι. Α΄. Ὁ λόγος μου εἶναι περὶ αὐξήσεων ἀνεπαισθήτων. Ἐδῶ ἀκολουθεῖ τὸ ἀντίςροφον τῆς προσχώσεως· πρόκειται περὶ αὐξήσεως τῆς λίμνης, καθὼς εἰς τὸ περὶ προσχώσεως ἐπρόκειτο περὶ αὐξήσεως τῆς γῆς. Ἂν αἱ αὐξήσεις αὗται δὲν ἦναι ἀνεπαίσθητοι, ἂν ἡ λίμνη, ὑπερβαίνουσα τὰ ὅριά της, κατακλύσῃ διὰ μιᾶς μεγάλην ἔκτασιν γῆς, τὸ νέον τοῦτο μέρος τῆς λίμνης, ὁ πλημμυρισμένος οὗτος τόπος θέλει πάντοτε ἀνήκει εἰς τὸν παλαιόν του δεσπότην. Καθότι ἐπὶ τίνι βάσει ἠμποροῦσέ τις νὰ ἀποδώσῃ τὴν κυριότητά του εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τῆς λίμνης; Τὸ διάσημα τοῦτο, ἂν καὶ μετέβαλεν ἐξωτερικῶς μορφὴν, ἀναγνωρίζεται μολοντοῦτο, καὶ εἶναι σημαντικώτερον ἢ ὥςε νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν του, μὲ ὅλας τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐνδεχομένας νὰ συμβῶσι μεταβολάς. Β΄. Ἀλλ' ἐὰν ἡ λίμνη ὑποσκάπτῃ ἀνεπαισθήτως μέρος τῆς ἀντικρυνῆς ἐπικρατείας, ἐὰν τὸ φθείρῃ καὶ τὸ καθιςᾷ ἀγνώριςον, προσθέτουσα αὐτὸ εἰς τὴν κοίτην της, ὁ ἰδιοκτήτης τῆς γῆς ἐκείνης χάνει τοῦτο τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει πλέον, καὶ ἡ οὕτω πως αὐξηνθεῖσα λίμνη ἀνήκει πάντοτε ὁλόκληρος εἰς τὴν αὐτὴν ἐπικράτειαν. Γ΄. Ἂν ὅμως ἡ πλησίον τῆς λίμνης γῆ κατακλύζεται μόνον ἀπὸ τὰς μεγάλας πλημμύρας, τὸ προσωρινὸν τοῦτο περιςατικὸν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ καμμίαν μεταβολὴν ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας της. Ὁ λόγος δι' ὃν ἡ παρὰ τῆς λίμνης ἀνεπαισθήτως κυριευομένη γῆ γίνεται ἰδιοκτησία τοῦ δεσπότου τῆς λίμνης καὶ χάνεται διὰ τὸν πρῶτόν της κύριον, εἶναι ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης οὗτος δὲν ἔχει ἄλλα ὅρια παρὰ τὴν λίμνην, μήτε ἄλλο σημεῖον παρὰ τὰς ὄχθας της διὰ νὰ γνωρίσῃ ἕως ποῦ ἐκτείνεται τὸ κτῆμά του. Ἂν τὰ ὕδατα προχωροῦσιν ἀνεπαισθήτως, αὐτὸς χάνει· ἂν πάλιν ὀπισθοδρομοῦσι, κερδίζει. Τοιαύτη πρέπει νὰ ἐςάθη ἡ συνθήκη τῶν λαῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἰκειοποιήθησαν, οἱ μὲν τὴν λίμνην, οἱ δὲ τὰς παρακειμένας γαίας. Ἡ γῆ

όμως, την οποίαν προσωρινώς μόνον κατακλύζει η πλημμύρα δεν συγχέεται διά τούτο με την λίμνην. Αναγνωρίζεται πάντοτε, και ο ιδιοκτήτης αυτής ημπορεί να διατηρήση επ' αυτής το δίκαιον της δεσποτείας του. Άλλέως, η πόλις η οποία ήθελε κατακλυσθή από τινα λίμνην ήθελεν αλλάζει κύριον διαρκούσης της πλημμύρας, και επιστρέφει πάλιν εις την δεσποτείαν του πρώτου της ιδιοκτήτου, όταν τα ύδατα αναχωρήσωσι. Δ'. Διά τον αυτόν λόγον, αν τα ύδατα της λίμνης εμβαίνοντα διά τινος στενού εις την γειτνιάζουσαν γην σχηματίσωσιν εκεί μικρόν κόλπον, ή μάλλον νέαν λίμνην συνδεδεμένην διά του στενού με την πρώτην, η νέα αύτη ποσότης του ύδατος και το στενόν ανήκουσιν εις τον κύριον της γης, εφ' ής εσχηματίσθησαν. Καθότι τα όρια είναι ευγνώριστα, και δεν ημπορεί να υποτεθή, ότι ο κύριος εκείνου του τόπου ενόησε να παραιτήση τόσον σημαντικήν έκτασιν γης, διότι εσκεπάσθη από τα ύδατα της γειτονικής λίμνης. Σημειωτέον προσέτι, ότι ενταύθα εξετάζομεν τούτο το ζήτημα ως προς τας επικρατείας, και ότι διαφορετικαί είναι αι αρχαί, αι οποίαι εφαρμόζονται μεταξύ ιδιοκτήτων, μελών της αυτής πολιτείας. Επί τούτων, μόνα τα όρια της γης δεν αρκούσι να αποφασίσωσι την ιδιοκτησίαν· πρέπει να παρατηρηθή περιπλέον η φύσις και η χρήσίς της. Ο μερικός, όστις εξουσιάζει τον παρακείμενον εις την λίμνην αγρόν, δεν ημπορεί πλέον να τον μεταχειρισθή ως τοιούτον, όταν κατακλυσθή από τα ύδατα· και εκείνος π. χ., ο οποίος έχει δικαίωμα ψαρεύματος επί της λίμνης, ενεργεί το δικαίωμά του και εις την νέαν ταύτην έκτασιν· αν όμως τα ύδατα αναχωρήσωσιν, ο αγρός επιστρέφει εις την χρήσιν του ιδιοκτήτου του. Αν η λίμνη ριφθή εις τα γειτονεύοντα πεδία, και τα κατακλύση διά παντός, η νέα λίμνη, η οποία τοιουτοτρόπως σχηματίζεται, ανήκει εις το δημόσιον, διά τον λόγον ότι όλαι αι λίμναι είναι του δημοσίου ιδιοκτησία.

§. 276. Περί των εις τας όχθας της λίμνης γενομένων προσχώσεων.

Από τας αυτάς αρχάς εννοείται, ότι αν η λίμνη σχηματίση ανεπαισθήτως προσχώσεις εις τας όχθας της, είτε αναχωρούσα, είτε άλλως πως, αι αυξήσεις αύται ανήκουσιν εις την γην, μα-

θ' ἧς συνδέονται, ὅταν ἡ γῆ αὐτη δὲν ἔχῃ ἄλλα ὅρια παρὰ τὴν λίμνην, καθὼς συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν προσχώσεων τῶν ποταμῶν.

§. 277. Περὶ τῆς κοίτης λίμνης, ἡ ὁποία ξηραίνεται.

Ἀλλ' ἂν ἡ λίμνη ξηρανθῇ αἰφνηδίως, διόλου ἢ ἐν μέρει, ἡ κοίτη θέλει πάντοτε εἶσθαι ἰδιοκτησία τοῦ κυριάρχου τῆς λίμνης, καθότι ἀρκεῖ νὰ σώζεται ὁ βυθὸς, διὰ ν' ἀναγνωρίζωνται τὰ ὅρια.

§. 278. Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν ποταμῶν δικαιοδοσίας.

Ἡ ἐπὶ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν ποταμῶν ἐξουσία, ἡ δικαιοδοσία, ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὴ τοὺς κανόνας τῆς ἰδιοκτησίας εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, τὰς ὁποίας ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω. Ἀνήκει δὲ φυσικὰ εἰς πᾶσαν πολιτείαν ἐπὶ τοῦ μέρους ἢ τοῦ ὅλου, τὸ ὁποῖον αὐτὴ ἐξουσιάζει, καθότι, ὡς προείπομεν, τὸ ἔθνος ἢ ὁ κυριάρχης ἔχει τὸ δίκαιον τοῦ διατάττειν εἰς ὅλα τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα κρατεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ Θαλάσσης.

§. 279. Περὶ θαλάσσης καὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς.

Διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν ὡς πρὸς ὅσα πράγματα δύναται νὰ ἐξουσιάζῃ τὸ ἔθνος, μᾶς μένει νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς θαλάσσης. Ἡ χρῆσις τῆς θαλάσσης συνίσταται εἰς τὸ πλεύσιμον καὶ εἰς τὸ ψάρευμα· οἱ αἰγιαλοὶ μᾶς προμηθεύουσι περιπλέον τὰς κογχύλας, τὰ μαργαριτάρια, τὸ ἤλεκτρον, κτλ., καὶ χρησιμεύουσι πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἅλατος, καὶ εἰς ἀσφάλειαν τῶν πλοίων.

§. 280. Ἂν δύναταί τις νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν θάλασσαν.

Ἡ θάλασσα δὲν εἶναι δεκτικὴ δεσποτείας, καθότι οὐδεὶς δύναται νὰ λάβῃ τοιαύτην θέσιν ἐπ' αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς ἄλλους νὰ τὴν διαπερῶσι. Μία ὅμως θαλασσοκρατοῦσα δύναμις ἠμπορεῖ νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη νὰ ψαρεύωσιν, ἢ νὰ πλέωσιν ἐν αὐτῇ, κηρύττουσα ὅτι τὴν θεωρεῖ ὡς ἰδιοκτησίαν της,

καὶ ὅτι θέλει ἐξολοθρεύσει τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἤθελαν τολμήσει νὰ παρουσιασθῶσιν αὐτόθι χωρὶς τὴν ἄδειάν της. Ἄς ἐξετάσωμεν μολοντοῦτο, ἂν ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κάμῃ.

§. 281. Οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν χρῆσιν τῆς θαλάσσης.

Εἶναι πασιφανὲς, ὅτι ἡ χρῆσις τῆς θαλάσσης, ἤτοι τὸ ψάρευμα καὶ τὸ πλεύσιμον, εἶναι ἀθῶα καὶ ἀνεξάντλητος, δηλ. ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πλέει ἢ ψαρεύει εἰς τὸ πέλαγος, δὲν βλάπτει κανένα, καὶ ὅτι ἡ θάλασσα δύναται, ὡς πρὸς ἀμφότερα ταῦτα, νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς χρείας ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ φύσις δὲν δίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ δικαίωμα νὰ οἰκειοποιηθῶσι πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις εἶναι ἀθῶα, ἀνεξάντλητος καὶ ἀποχρῶσα δι' ὅλους· καθότι, ἀφ' οὗ καθεὶς δύναται νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῇ ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὸν τρόπον νὰ εὐχαριστήσῃ τὰς χρείας του, ἤθελεν ἀδίκως ζητεῖ νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὰς εὐεργεσίας τῆς φύσεως, ἐὰν ἐπροσπαθοῦσε νὰ κατασταθῇ μόνος αὐτῆς δεσπότης, ἀποκλείων τοὺς ἐπιλοίπους ἀπὸ τὴν χρῆσίν της. Ἐπειδὴ πολλαπλασιασθέντος εἰς ἄκρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δὲν ἐδύνατο πλέον ἡ γῆ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰς χρείας του, ἂν δὲν ἐκαλλιεργεῖτο, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ εἰσαχθῇ ἡ ἰδιοκτησία, διὰ νὰ ἤθελε καθεὶς ἐνασχολῆται ἐπιμελέστερον εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ μεριδίου του, καὶ εἰς τὴν πολυπλασίασιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ φυσικὸς νόμος ἐπικυρόνει τὸ δικαίωμα τῆς δεσποτείας, τὸ ὁποῖον ἐξήλειψε τὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀρχαίαν κοινότητα τῶν πραγμάτων. Ὁ λόγος ὅμως οὗτος δὲν ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις εἶναι ἀνεξάντλητος, μήτε δύναται ἑπομένως νὰ γείνῃ νόμιμος αἰτία νὰ τὰ οἰκειοποιηθῇ τις. Ἐὰν ἡ ἐλευθέρα καὶ κοινὴ χρῆσις πράγματός τινος τοιαύτης φύσεως βλάπτῃ, ἢ ἐπιφέρῃ κίνδυνον εἰς ὁποιονδήποτε ἔθνος, ἡ φροντὶς τῆς ἰδίας συντηρήσεως τῷ ἐπιτρέπει νὰ τὸ ὑποτάξῃ, ἂν ἠμπορῇ, εἰς τὴν ἐξουσίαν του, διὰ νὰ μὴ συγχωρῇ τὴν χρῆσίν του, εἰ μὴ μὲ τὰς ἀναγκαίας προφυλακάς. Ἀλλὰ δὲν εὑρίσκεταί ποτε εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν ἡ θάλασσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ καθεὶς νὰ πλέῃ καὶ νὰ ψαρεύῃ, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ

ζημίαν ἢ κίνδυνον εἰς κανένα. Κανὲν ἔθνος ἄρα δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυριεύσῃ τὴν θάλασσαν, ἢ νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν χρῆσίν της μὲ ἀποκλεισμὸν τῶν ἐπιλοίπων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Πορτογαλλίας ἠθέλησαν ἄλλοτε νὰ οἰκειοποιηθῶσι τὴν ἐπὶ τῶν θαλασσῶν τῆς Γουϊνέας, καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἰνδίας ἐξουσίαν, ἀλλ' αἱ ἄλλαι θαλάσσιαι δυνάμεις ἐπρόσεξαν πολλὰ ὀλίγον εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν.

§. 282. Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ ἀποκλείσῃ ἄλλο, τὸ ἀδικεῖ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ δικαίωμα τοῦ πλέειν καὶ τοῦ ψαρεύειν εἰς τὴν θάλασσαν εἶναι κοινὸν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρίζεται νὰ ἀποκλείσῃ ἄλλο ἀπὸ ταύτην τὴν χρῆσιν, τὸ ἀδικεῖ, καὶ τῷ δίδει δικαίαν πολέμου ἀφορμήν· καθότι ἐκ φύσεως ἔχει ἕκαστον τὴν ἄδειαν νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἀδικίαν, ἤτοι νὰ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν, εἰς ὅποιον ζητεῖ νὰ τὸ ὑστερήσῃ τοῦ δικαιώματός του.

§. 283. Ἀδικεῖ περιπλέον ὅλα τὰ ἔθνη.

Περιπλέον τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ ἀντιποιηθῇ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, δικαίωμα ἀποκλειστικὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν ὅπλων, ἀδικεῖ ὅλα τὰ ἔθνη, παραβιάζον τὸ κοινὸν αὐτῶν δίκαιον· ὅθεν καὶ ἔχουσιν ὅλα βάσιμον ἀφορμὴν νὰ ἑνωθῶσι μεταξύ των διὰ νὰ τὸ περιστείλωσι. Συμφέρει τὰ μέγιστα εἰς τὰ ἔθνη νὰ κάμωσιν ὅλους νὰ σέβωνται τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ βάσις τῆς ἡσυχίας των. Ἂν κανὲν ἐξ αὐτῶν τὸ καταπατῇ ἀναφανδὸν, ὅλα ὁμοῦ δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ κινηθῶσιν ἐναντίον του, καὶ ἑνόνοντα τὰς δυνάμεις των διὰ νὰ παιδεύσωσι τὸν κοινὸν τοῦτον ἐχθρὸν, αὐτὰ θέλουσιν ἐκπληρώσει τὰ πρὸς ἑαυτὰ, καὶ τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέλη, καθήκοντα.

§. 284. Δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα διὰ συνθηκῶν.

Ἐπειδὴ ὡς τόσον εἶναι ἐλεύθερος καθεὶς νὰ παραιτήσῃ τὸ δικαίωμά του, ἠμπορεῖ κάθε ἔθνος νὰ ἀποκτήσῃ δίκαια ἀποκλειστικὰ ναυτιλίας καὶ ψαρεύματος διὰ συνθηκῶν, δι' ὧν ἄλλα ἔθνη παραιτοῦσιν εἰς ὄφελος αὐτοῦ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον

παρὰ τῆς φύσεως. Τὰ ἔθνη ταῦτα ὑποχρεοῦνται τότε νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς συνθήκας των, καὶ τὸ ἔθνος, εἰς ὄφελος τοῦ ὁποίου αὐταὶ ἔγειναν, ἠμπορεῖ νομίμως νὰ ὑποςηρίξῃ τὰ δικαιώματά του διὰ τῶν ὅπλων. Οὕτως ὁ οἶκος τῆς Αὐςρίας παραίτησεν, εἰς ὄφελος τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ὁλλανδῶν, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ςέλλῃ πλοῖα ἀπὸ τὰς Κάτω-Χώρας εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας.

§. 285. Ἀλλ' ὄχι διὰ τῆς παραγραφῆς, ἢ τῆς πολυχρονίου χρήσεως.

Ἐπειδὴ τὰ δικαιώματα τῆς ναυτιλίας, τοῦ ψαρεύματος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἶναι τῆς τάξεως ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συνίςανται εἰς μίαν ἁπλῆν δύναμιν (jura merae facultatis) καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς παραγραφὴν (§. 95.), δὲν χάνονται δι' ἔλλειψιν χρήσεως. Ἐπομένως, ἂν καὶ ἔθνος τι ἤθελε πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων πλέῃ ἢ ψαρεύῃ μόνον του εἰς μερικὰς θαλάσσας, δὲν ἤθελεν ἠμπορεῖ διὰ τοῦτο νὰ ἀντιποιηθῇ ἀποκλειςικὸν ἐπ' ἐκείνων δικαίωμα. Καθότι τὰ ἄλλα ἔθνη, τὰ ὁποῖα δὲν ἔκαμαν τοσοῦτον καιρὸν χρῆσιν τοῦ φυσικοῦ δικαιώματός των νὰ πλεύσωσιν ἢ νὰ ψαρεύσωσιν ἐκεῖσε, δὲν ὑπολαμβάνονται διὰ τοῦτο, ὅτι ἐννόησαν νὰ τὸ παραιτήσωσι, καὶ εἶναι ἐλεύθερα νὰ τὸ ἐνεργήσωσιν, ὅποτε τὸ κρίνωσιν εὔλογον.

§. 286. Ἐκτὸς μόνον ἂν αὐτὴ ἐπιςηρίζεται εἰς σιωπηρὰν συμφωνίαν.

Ἀλλ' ὅταν ἡ ἔλλειψις χρήσεως δύναται νὰ ὑποληφθῇ ὡς συγκατάθεσις, ἢ ὡς σιωπηρὰ συμφωνία, τότε βέβαια αὐτὴ γεννᾷ εἰς ὄφελος ἑνὸς ἔθνους δικαίωμα κατὰ τοῦ ἄλλου. Ἂν π. χ. ἔθνος τι, τὸ ὁποῖον συνειθίζει νὰ πλέῃ καὶ νὰ ψαρεύῃ εἰς μερικὰ μέρη, ζητήσῃ νὰ ἀντιποιηθῇ ἀποκλειςικὸν ἐπὶ τούτων δικαίωμα, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἄλλα ἀπὸ τοῦ νὰ συμμεθέξωσιν, ἐκεῖνα δὲ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν τοιαύτην ἀπαγόρευσιν, μὲ ἀποχρῶντα συγκαταθέσεως σημεῖα, ὑπολαμβάνονται ὅτι παραιτοῦσι σιωπηρῶς τὸ δικαίωμά των εἰς ὄφελος τούτου τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον δύναται ἀκολούθως νὰ ὑποςηρίξῃ νομίμως τὸ δικαίωμά του ἐναντίον των, μάλιςα ὅταν ἐπισφραγισθῇ μὲ τὴν πολυχρόνιον χρῆσιν.

§. 287. Εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς ἡ θάλασσα εἶναι δεκτικὴ δεσποτείας.

Αἱ πολυποίκιλοι χρήσεις τῆς θαλάσσης εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τὴν καθιςῶσι δεκτικὴν δεσποτείας. Ἐκεῖ ψαρεύουσιν, ἐξάγουσι κογχύλας, μαργαριτάρια, ἤλεκτρον, κτλ., καὶ καθ᾽ ὅλα ταῦτα ἡ χρῆσίς της δὲν εἶναι ἀνεξάντλητος· εἰς τρόπον ὥςε τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει τοὺς αἰγιαλοὺς, δύναται νὰ οἰκειοποιηθῇ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκεται εἰς θέσιν νὰ προκαταλάβῃ, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἰδιαιτέρως ἀπὸ αὐτὰ, καθὼς οἰκειοποιήθη καὶ τὴν δεσποτείαν τῆς ὁποίας κατοικεῖ γῆς. Τίς δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ, ὅτι ἡ ἁλιεία τῶν μαργαριτῶν τοῦ Βαρὲμ καὶ τοῦ Κεϋλὰν ἠμπορεῖ νομίμως νὰ σχηματίσῃ ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας; Καὶ μολονότι διὰ τὸ ψάρευμα ἡ χρῆσις τῆς θαλάσσης φαίνεται ὀλιγώτερον ἀνεξάντλητος, ἂν λαός τις ἔχῃ εἰς τὰ παράλιά του ἰχθυοτροφεῖον ἰδιαίτερον καὶ ἄφθονον, τοῦ ὁποίου δύναται νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν ἰδιοκτησίαν, δὲν ἔχει τάχα τὸ δικαίωμα νὰ ἰδιοποιηθῇ τὸ εὐεργέτημα τοῦτο τῆς φύσεως ὡς προϊὸν τοῦ ὁποίου κατέχει τόπου, καὶ ἂν ἐξάγῃ περισσότερα ὀψάρια ἀφ᾽ ὅσα τῷ ἀναγκαιοῦσι, νὰ τὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον; Ἀλλ᾽ ἐὰν, ἀντὶ νὰ τὸ ἐξουσιάσῃ ἀποκλειςικῶς, ἔφθασε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα τῶν ἐπιλοίπων ἐθνῶν τοῦ νὰ ψαρεύωσι καὶ αὐτὰ ἐκεῖ, δὲν δύναται πλέον νὰ τὰ ἀποκλείσῃ, καθότι ἄφησε τὸ ψάρευμα τοῦτο εἰς τὴν ἀρχαίαν του κοινότητα, τοὐλάχιςον ὡς πρὸς ὅσους ἐσυνείθισαν νὰ ὠφελῶνται ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω μὲ τὸ νὰ μὴν ἰδιοποιήθησαν ἀπ᾽ ἀρχῆς οἱ Ἄγγλοι τὸ ψάρευμα τῆς ἀρέγγας εἰς τὰ παράλιά των, θεωρεῖται αὐτὸ σήμερον κοινὸν καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη.

§. 288. Ἄλλος λόγος τοῦ οἰκειοποιεῖσθαι τὴν θάλασσαν πλησίον τῶν αἰγιαλῶν.

Ἕκαςον ἔθνος δύναται νὰ ἰδιοποιηθῇ τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ κοινὴ καὶ ἐλευθέρα χρῆσις ἤθελε τῷ ἐπιφέρει ζημίαν ἢ κίνδυνον· δεύτερος λόγος, δι᾽ ὃν αἱ δυνάμεις ἐκτείνουσι τὴν ἐξουσίαν των ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καθόσον δύνανται νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ δικαιώματά των. Συμφέρει εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας των, νὰ μὴν ἦναι ἐλεύθερος ὁ καθεὶς νὰ πλησιάζῃ τόσον πολὺ εἰς τὴν ἐπικράτειάν των, μὲ πλοῖα μάλιςα

πολεμικά, καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὸν κατάπλουν τῶν ἐμπορευομένων ἐθνῶν, ταράττων τὴν θαλασσοπλοΐαν. Εἰς τὸν πόλεμον τῶν Ἱσπανῶν μετὰ τῶν Ἡνωμένων-Ἐπαρχιῶν, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰάκωβος ὁ Α'., ἐπροσδιώρισε καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν αἰγιαλῶν τῆς ἐπικρατείας του ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων διεκήρυξεν, ὅτι δὲν ἤθελεν ὑποφέρει νὰ καταδιώξῃ τὸν ἐχθρόν της κἀμμία τῶν ἐμπολέμων δυνάμεων, ἀλλὰ μήτε νὰ διατρίβωσιν ἐκεῖ τὰ ὡπλισμένα πλοῖά των διὰ νὰ κατασκοπεύωσιν ὅσα καράβια ἤθελαν πηγαινοέρχεσθαι εἰς τοὺς λιμένας του. Τὰ μέρη ταῦτα τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα ἐξουσιάζει τοιουτρόπως τὸ ἔθνος, συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸ ὅλον τῆς ἐπικρατείας του, καὶ δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ πλεύσῃ ἐκεῖ χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν του. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποκλείσῃ ἀνύποπτα πλοῖα, ἐρχόμενα δι' αἰτίας ἀθώας, χωρὶς νὰ παραβῇ τὰ καθήκοντά του· καθότι ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἐνέχεται νὰ ἀφήσῃ τὴν διάβασιν ἐλευθέραν εἰς τοὺς ξένους, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ὅταν αὐτὴ δὲν συνεπιφέρῃ ζημίαν, ἢ κίνδυνον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς αὐτὸ ἀνήκει νὰ κρίνῃ τί ἔχει νὰ κάμῃ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται· καὶ ἂν ἡ κρίσις του ἦναι ἐσφαλμένη, ἁμαρτάνει μέν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα ὀφείλουσι νὰ τὸ ὑποφέρωσιν. Ἄλλος λόγος εἶναι ὅταν παρουσιάζεται περίπτωσις κατεπειγούσης ἀνάγκης, οἷον ὅταν πλοῖόν τι βιάζεται νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν λιμένα σου, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὴν τρικυμίαν. Εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσέρχεσθαι εἰς κάθε μέρος, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προξενηθῇ βλάβη εἰς κἀνένα, ἢ διορθουμένης τῆς προξενηθησομένης βλάβης, εἶναι, ὡς θέλομεν τὸ ἀποδείξει πλατύτερον, λείψανον τῆς ἀρχαίας κοινότητος τῶν πραγμάτων, τὰ ἐπὶ τῆς ὁποίας δικαιώματα κἀνεὶς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ στερηθῇ, καὶ τὸ πλοῖον εἰσέρχεται νομίμως καὶ ἄκοντός σου, ἂν ἀδίκως τὸ ἀποποιηθῇς.

§. 289. Ἕως ποῦ δύναται νὰ ἐκτανθῇ ἡ ἐξουσία αὕτη.

Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ προσδιορίσῃ τις ἕως ποῦ δύναται τὸ ἔθνος νὰ ἐκτείνῃ τὰ ἐπὶ τῶν γειτονικῶν θαλασσῶν δικαιώματά του. Ὁ Βοδὲν διϊσχυρίζεται, ὅτι κατὰ τὸ κοινὸν δίκαιον ὅλων τῶν θαλασσίων ἐθνῶν, ἡ κυριότης τοῦ ἡγεμόνος ἐκτείνεται ἕως τριά-

κοντα λεύγας ἀπὸ τὸν αἰγιαλόν. Ἀλλ' ὁ ἀκριβὴς οὗτος προσδιορισμὸς δὲν δύναται νὰ θεμελιωθῇ εἰ μὴ εἰς γενικὴν ὅλων τῶν ἐθνῶν συγκατάθεσιν, δύσκολον πάντοτε νὰ ἀποδειχθῇ. Ἑκάστη πολιτεία ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὡς πρὸς τοῦτο ὁποιασδήποτε ἤθελεν ἐγκρίνει διατάξεις, καθόσον ἀφορᾷ τοὺς πολίτας ἀνάμεσόν των, ἢ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις των μετὰ τοῦ κυριάρχου. Μεταξὺ ὅμως ἐθνῶν, τοῦτο μόνον ἠμπορεῖ τις νὰ εἰπῇ, ὅτι ἐν γένει ἡ ἐπὶ τῆς γειτονικῆς θαλάσσης ἐξουσία τῆς πολιτείας ἐκτείνεται ὅσον τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ἀσφάλειά της, καὶ καθόσον δύναται νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ· καθότι ἀφ' ἑνὸς μέρους δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰδιοποιηθῇ πρᾶγμα κοινὸν, οἷον ἡ θάλασσα, παρὰ ἐφ' ὅσον μόνον ἔχει αὐτοῦ ἀνάγκην πρὸς ἐκπλήρωσιν νομίμου τινὸς σκοποῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἤθελεν εἶσθαι μάλιστα καὶ καταγέλαστος ἀξίωσις νὰ ἀντιποιῆταί τις δικαίωμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ. Διὰ τοῦτο τὴν σήμερον θεωρεῖται ἐν γένει ὡς μέρος τῆς ἐπικρατείας ὅλον τὸ διάστημα τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς βολὴν κανονίου ἀπὸ τὸν αἰγιαλόν, ὅθεν καὶ τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἤθελε κατασχεθῇ ὑπὸ τὸ κανόνιον οὐδετέρου φρουρίου, δὲν ἠμπορεῖ νὰ καταστήσῃ νόμιμον λείαν.

§. 290. Περὶ αἰγιαλῶν καὶ λιμνῶν.

Οἱ αἰγιαλοὶ ἀνήκουσιν ἀναντιῤῥήτως εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει τὸν τόπον ὅπου αὐτοὶ εὑρίσκονται, καὶ καταριθμοῦνται μεταξὺ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐὰν δὲ οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς Ῥώμης τοὺς ἔθεσαν εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινῶν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πραγμάτων, τοῦτο ἐννοεῖται μόνον ὡς πρὸς τὴν χρῆσίν των, καὶ ἐκ τούτου δὲν πρέπει τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι τοὺς ἐθεώρουν ὡς ἀνεξαρτήτους τῆς ἐπικρατείας, ἐνῷ τὸ ἐναντίον μάλιστα ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ κείμενον διαφόρων ῥωμαϊκῶν νόμων. Οἱ λιμένες καὶ οἱ ὅρμοι εἶναι καὶ αὐτοὶ μέρος τῆς ἐπικρατείας, καὶ ἑπομένως ἰδιοκτησία τοῦ ἔθνους· ἐφαρμόζονται δὲ εἰς αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ὅλοι οἱ περὶ τῆς γῆς κανόνες.

§. 291. Περὶ κόλπων καὶ πορθμῶν.

Ὅσα εἴπομεν περὶ τοῦ πλησίον τῶν αἰγιαλῶν διαστήματος τῆς θαλάσσης λέγονται εἰδικώτερον καὶ κατὰ μείζονα λόγον περὶ τῶν

κόλπων καὶ τῶν πορθμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι δεκτικώτεροι κατοχῆς, καὶ σημαντικώτεροι ὡς πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας. Ἐννοῶ ὅμως τοὺς ὀλίγου διαστήματος κόλπους καὶ πορθμοὺς, καὶ ὄχι τὰ ἐκτεταμένα ἐκεῖνα μέρη τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα ὀνομάζουσιν ἐνίοτε οὕτως οἷοι εἶναι ὁ κόλπος τοῦ Οὐδσών, καὶ ὁ Μαγελλανικὸς πορθμὸς, ἐφ' ὧν δὲν ἠμπορεῖ τις νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν του, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον τὴν δεσποτείαν του. Ὁ κόλπος, τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ ἡ εἴσοδος, ἠμπορεῖ νὰ ἐξουσιασθῇ καὶ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς νόμους τοῦ κυριάρχου· καὶ τοῦτο συμφέρει τὰ μέγιστα νὰ γένῃ, καθότι ἡ ἐπικράτεια προσβάλλεται εἰς τοῦτο τὸ μέρος πολὺ εὐκολώτερον, παρὰ εἰς τὰ ἀνοικτὰ ἀκροθαλάσσια, τὰ ὁποῖα ὑπερασπίζονται οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν κυμάτων.

§. 292. Περὶ τῶν πορθμῶν ἰδιαιτέρων.

Σημειωτέον ὡς πρὸς τοὺς πορθμοὺς ἰδιαιτέρως, ὅτι ἐὰν δι' αὐτῶν συγκοινωνῶσι δύω θάλασσαι, τῶν ὁποίων τὸ πλεύσιμον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἢ εἰς πολλὰ ἐξ αὐτῶν, τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει τὸν πορθμὸν, δὲν δύναται νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸ πέρασμά του εἰς τὰ ἄλλα, ὅταν τὸ πέρασμα τοῦτο ἦναι ἀθῶον καὶ χωρὶς κίνδυνον δι' αὐτό. Μία τοιαύτη ἄλογος ἀπαγόρευσις ἤθελεν ὑστερεῖ τὰ ἄλλα ἔθνη δικαιώματος, τὸ ὁποῖον τοῖς ἐχορήγησεν ἡ φύσις, καὶ τὸ ὁποῖον, εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, εἶναι τῆς ἀρχαίας κοινότητος λείψανον. Τόσον μόνον ὅτι ἡ φροντὶς τῆς ἰδίας ἀσφαλείας δίδει εἰς τὸν κύριον τοῦ πορθμοῦ τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ μερικὰς προφυλακὰς, καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ κάποιας διατυπώσεις, αἱ ὁποῖαι καθιερόνονται σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τὴν συνήθειαν τῶν ἐθνῶν. Ἔχει ἐπὶ τούτοις τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ μετρίαν τινὰ πληρωμὴν ἀπὸ τὰ διαβαίνοντα πλοῖα, εἴτε διὰ τὴν ὁποίαν τῷ προξενοῦσιν ἐνόχλησιν, βιάζοντες αὐτὸν νὰ προσέχῃ πάντοτε, εἴτε διὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς τοῖς προμηθεύει ἀσφάλειαν, σκέπων αὐτὰ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των, ἀπομακρύνων τοὺς πειρατὰς, καὶ φροντίζων νὰ εὑρίσκωνται πάντοτε ἐκεῖ φανοὶ, καὶ ἄλλα πράγματα ἀναγκαῖα πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πλεόντων. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας ἀπαιτεῖ πληρωμήν τινα εἰς τὸ στενὸν τοῦ Σούνδ. Τὰ τοιαῦτα δικαιώματα πρέπει νὰ ἔχωσι τὰς αὐτὰς βάσεις, καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ περά-

σματος τῆς ξηρᾶς ἢ τῶν ποταμῶν. (Ὅρα §. §. 103 καὶ 104.)

§. 293. Περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ναυαγίου.

Χρειάζεται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ναυαγίου, τὸ ὁποῖον, εἰσαχθὲν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ἐξαλείφθη κατ' εὐτυχίαν σχεδὸν παντοῦ μετ' αὐτῆς; Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ λαμβάνῃ χώραν, εἰ μὴ εἰς μόνην τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἤθελεν εἶσθαι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἀναγνωρίσῃ τις τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν ἐκ τοῦ ναυαγίου διασωθέντων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα γίνονται τότε ἰδιοκτησία τοῦ προκαταλαμβάνοντος, ἢ τοῦ κυριάρχου, ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐπιφυλάττεται εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ νόμου.

§. 294. Περὶ θαλάσσης περικλεισμένης εἰς τὴν ἐπικράτειάν τινος ἔθνους.

Ἐὰν καμμία θάλασσα εὑρίσκεται ὅλως διόλου περικλεισμένη εἰς τὴν ἐπικράτειάν τινος ἔθνους, συγκοινωνοῦσα μὲ τὸν Ὠκεανὸν διά τινος μόνον στενοῦ, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ τὸ ἔθνος τοῦτο νὰ κυριεύσῃ, ἡ τοιαύτη θάλασσα εἶναι, ὡς καὶ ἡ ξηρά, δεκτικὴ κατοχῆς καὶ δεσποτείας, καὶ ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τοῦ περικυκλόνοντος τόπου. Ἡ Μεσόγειος θάλασσα ἦτόν ποτε ὁλοκλήρως περικλεισμένη εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι ἐδύναντο, κυριεύοντες τὸ στενὸν, τὸ ὁποῖον τὴν συνδέει μὲ τὸν Ὠκεανὸν, νὰ τὴν ὑποτάξωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ δεσποτείαν των. Μὲ τοῦτο δὲν ἤθελαν ποσῶς προσβάλει τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐπειδὴ καθὼς ὁποῦ κάθε θάλασσα ἐπροσδιωρίσθη παρὰ τῆς φύσεως εἰς χρῆσιν τῶν τόπων καὶ τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν περικυκλόνουσι. Περιπλέον οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπαγορεύοντες τὴν εἴσοδον τῆς Μεσογείου εἰς κάθε ὕποπτον πλοῖον, ἐξησφάλιζον διὰ μιᾶς ὅλην τὴν ἄπειρον ἔκτασιν τῶν παραλίων των· καὶ οὗτος ὁ λόγος ἀρκοῦσε νὰ τοῖς δώσῃ τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κυριεύσωσι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ θάλασσα αὕτη δὲν εἶχε συγκοινωνίαν, εἰ μὴ μὲ τόπους τῆς ἐπικρατείας των, ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ συγχωρήσωσιν ἢ νὰ ἀπαγορεύσωσι τὴν εἴσοδόν της, ὡς καὶ τὴν εἴσοδον τῶν πόλεων ἢ ἐπαρχιῶν των.

§. 295. Τὰ μέρη τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα ἐξουσιάζει τις δύναμις, εἶναι καὶ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της.

Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσε μερικὰ μέρη τῆς θαλάσσης, ἐνεργεῖ ἐπ' αὐτῶν τὰ δικαιώματα τῆς κυριαρχίας ἐνταυτῷ καὶ τὰ τῆς

δεσποτείας, διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους πρoείπομεν, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς ξηρᾶς. Τὰ μέρη ταῦτα τῆς θαλάσσης εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπικρατειακὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἔθνους, καὶ ὁ κυριάρχης αὐτόθι διατάττει, ἐπιβάλλει νόμους, καὶ δύναται νὰ περισείλῃ ὅσους τοὺς παραβιάζουσιν· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἔχει ἐπ' αὐτῶν ὅσα δικαιώματα ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, καὶ ἐν γένει, ὅσα τῷ ἀποδίδουσιν οἱ νόμοι τῆς ἐπικρατείας. Εἶναι μολοντοῦτο ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δεσποτεία ἢ ἰδιόκτησία δὲν εἶναι ἐκ φύσεως ἀχώριστοι, μήτε δι' αὐτὰ τὰ κυριαρχικὰ κράτη. Καθὼς δύναται τὸ ἔθνος νὰ ἔχῃ τὴν ἰδιοκτησίαν μέρους τινος ξηρᾶς ἢ θαλάσσης, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐν ταυτῷ καὶ τὴν κυριαρχίαν του, παρομοίως ἠμπορεῖ νὰ ἐξουσιάζῃ τόπον τινα, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιοκτησία ἤθελεν ἀνήκει εἰς ἄλλον λαόν. Ἀλλὰ πάντοτε ὑπολαμβάνεται, ὅταν ἔχῃ τὴν ἰδιοκτησίαν τινος τόπου, ὅτι ἔχει καὶ τὴν ἐξουσίαν ἢ κυριαρχίαν του (§. 205). Τὸ αὐτὸ ὅμως συμπέρασμα δὲν γίνεται πάντοτε ἀπὸ τῆς κυριαρχίας εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν· καθότι ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ἔθνος λόγους ἀπογρῶντας νὰ οἰκειοποιῆται τὴν κυριαρχίαν ἐπί τινος μέρους ξηρᾶς, καὶ μάλιστα θαλάσσης, χωρὶς νὰ ἀπαιτῇ ἐν ταυτῷ καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν του. Ποτὲ οἱ Ἄγγλοι δὲν ἀντεποιήθησαν τὴν ἰδιοκτησίαν ὅλων τῶν θαλασσῶν, τῶν ὁποίων ἰδιοποιοῦντο τὴν κυριαρχίαν.

Ταῦτα εἴχομεν νὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο βιβλίον. Εἰς ἡμᾶς δὲν ἀνήκει νὰ ἀναπτύξωμεν πλατύτερον τὸ περὶ τῶν ἐνοχῶν καὶ δικαιωμάτων τοῦ ἔθνους, καθ' ἑαυτὸ θεωρουμένου, κεφάλαιον. Τὰς τοιαύτας λεπτομερείας θέλει ὁ καθεὶς τὰς εὕρει εἰς τὰ ἰδιαίτερα συγγράμματα τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς. Εἴμεθα μακρὰν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι δὲν παρημελήσαμεν κανὲν σημαντικὸν ἄρθρον, καὶ ἠξεύρομεν, ὅτι δὲν ἐκάμαμεν, εἰμὴ ἀμυδρὸν σχέδιον ἑνὸς μεγαλωτάτου πίνακος. Ἡ ὀξύνοια ὅμως τοῦ ἀναγνώσου θέλει εὐκόλως ἀναπληρώσει τὰς ἐλλείψεις μας, ὁδηγουμένη ἀπὸ τὰς γενικὰς ἀρχὰς, τὰς ὁποίας ἐφροντίσαμεν νὰ θέσωμεν ἐφ' ὅσον οἷόν τε σερεωτέρων βάσεων, καὶ νὰ ἀναπτύξωμεν μὲ ὅλην τὴν ἐνδεχομένην ἀκρίβειαν καὶ καθαρότητα.

Τέλος τοῦ Α'. Τόμου.

ΠΙΝΑΞ

Τῶν Βιβλίων καὶ Κεφαλαίων τοῦ Α΄. Τόμου.

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄.

Περὶ τοῦ ἔθνους θεωρουμένου καθ' ἑαυτό.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν.

Ἐν Ναυπλίῳ.

Ἡ Α. Ε. ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Κόμης Ι. Α. Καποδίστριας. Σώματ. 40.

Οἱ Κ. Κ. Κόμης Α. Α. Καποδίστριας πληρεξούσ. τοποτηρ. τῆς Κυβερνήσ. Σώμ. 20.
Ἀ. Παπαδόπουλος, μέλος τῆς Οἰκονομίας. 1.
Κόμης Α. Μεταξᾶς Γερουσ. 1.
Α. Σ. Χαραλάμπους, Γερουσιαστής. 1.
Ἀ. Λοιδωρίκης, Γερουσιας. 1.
Α. Φωκᾶς, μέλος τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου. 1.
Ἀ. Μεταξᾶς, ἐπίτροπος τῆς Κυβερνήσεως. 1.
Ἀ. Τζούνης, ταμίας. 1.
Α. Ἄξελὸς ὑπολοχαγός. 1.
Α. Μωραϊτίνης, δικαστής. 1.
Α. Λεβίδης. 1.
Αθ. Πίσσας λοχαγ. ὑπασπ. 1.
Αθ. Γ. Πλούμ. 1.
Αλ. Πλατύκας. 1.
Α. Ζ. Μάμουκας. 1.
Α. Χρισόπουλος. 1.
Α. Γλαράκης. 1.
Α. Π. Κουτζαλέξης. 1.
Ἀ. Καρδαμίτζης. 1.
Ἀλ. Ὀθωναῖος. 1.
Κόμης Β. Α. Καποδίστριας, Γραμματεὺς τῆς Κυβερν. ἐπὶ τῶν ναυτικῶν. 4.
Α. Ἡσαΐας. 1.
Β. Γεωργιάδης. 1.
Γ. Σταῦρος, μέλος τῆς Οἰκονομίας. 1.
Γ. Ἀντωνόπουλος; Γερουσ. 1.
Γ. Μαυρογένης, Γερουσιας. 1.
Γ. Σισίνης, Γερουσιαστής. 2.
Γ. Λεβέντης. 1.
Γ. Ἀγαλλόπουλος. 1.
Γ. Ἀθανασιάδης. 1.
Γ. Βέλλιος. 1.
Γ. Γιοτόπουλος 1.
Γ. Δαρειώτης. 1.
Γρηγ. Μουζάλας. 1.
Γ. Χρονιάδης. 1.
Γ. Ζαΐμης. 1.
Γ. Ἀναστασίου 1.
Γ. Λιώντας διδ. Τίρυνθος. 1.
Πρίγγιψ Δ. Ὑψηλάντης. 2.
Δ. Καμπάνης, Γερουσιας. 1.
Δ. Καλλέργης, συνταγματ. 2.
Δ. Κ. Βυζάντιος. 1.
Δ. Κυριακίδης. 1.

Δοῦκας Κωνςαντίνου.	1.	Κ. Σκανάβῆς.	1.
Δ. Μπουκουρόπουλος.	1.	Μ. Σικελιανὸς, μέλος τοῦ ἀνωτάτου δικας.	1.
Διονύσιος Κοσκηνᾶς.	1.	Μ. Λ. Καΐρης, μέλος τοῦ ἀνωτάτου δικας.	1.
Δημ. Δεσύλλας.	1.	Μπρεβέτας.	1.
Δ. Γεωργαντᾶς.	1.	Μ. Γεωργαντᾶς.	1.
Ἔηνς, λοχαγὸς, Γερμανός.	1.	Μ. Οἰκονόμου.	1.
Ἐμμ. Σπυρίδωνος.	1.	Ν. Σπηλιάδης, Γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας.	1.
Ἐμμ. Τομπάζης, ἐπιλοχ.	1.	Ν. Χρυσόγελος, Γραμ. τῆς Κυβερν. ἐπὶ τῶν ἐκκλησ. καὶ τῆς δημοσ. παιδ.	1.
Ἐμμ. Φωτιάδης, καταλυμ.	1.	Νικολῆς Κότζιας, Γερουσ.	1.
Ε. Ῥάλλης.	1.	Ν. Γερακάρης, δικαςής.	1.
Ζηνόβιος Χαρμόλαος.	1.	Ν. Πονηρόπουλος.	1.
Ι. Γ. Γεννατᾶς, Γραμματ. τῆς Κυβερνήσ. ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης.	2.	Ν. Γ. Παγκαλάκης.	1.
Ἰάκωβος Ῥίζος, Γραμματ. τῆς Κυβερνήσ. ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν.	2.	Ν. Ἰωαννίδης.	1.
Ι. Κοντουμᾶς, μέλος τῆς Οἰκονομίας.	1.	Ν. Κασσιέρης, ἐπιλοχ.	1.
Ι. Κωλέττης, Γερουσιας.	1.	Ν. Ῥιγανᾶς.	1.
Ι. Γενοβέλης, Γερουσιας.	1.	Ν. Νικολαΐδης.	1.
Ι. Ν. Καράπαυλος, Γερουσ.	1.	Ν. Λαμπίκη Καρατζᾶ.	1.
Ι. Εὐςαθίου, ἀνθυπασ.	1.	Ν. Κρεμῆτζος.	1.
Ιω. Εὐςαθίου.	1.	Π. Γ. Ῥόδιος, Γραμ. τῆς Κυβερν. ἐπὶ τῶν ςρατιωτ.	2.
Ι. Α. Παππᾶς.	1.	Π. Σοῦτζος, Γραμματεὺς τῆς Γερουσίας.	1.
Ιω. Γ. Γλαράκης.	1.	Π. Δ. Τιπάλδος, Γραμματεὺς τοῦ ἀνωτάτ. δικας.	1.
Ιω. Λορεντζιάδης.	1.	Π. Στεφανίτζης, ἰατρός.	1.
Ἰω. Χρηςίδης.	1.	Π. Βασιλείου.	1.
Κ. Τασσίκας, μέλος τοῦ ἐλεγκτικοῦ συμβουλίου.	1.	Π. Παπιολάκης.	1.
Κάρπος, φρούρ. Παλαμηδ.	1.	Π. Γκιουζελέτος.	1.
Κ. Ἄξελος, Λοχαγός.	3.	Π. Γεωργάκης.	1.
Κ. Δημητρακόπουλος.	1.		
Κ. Δαμαλᾶς.	1.		

Ῥήγας Παλαμήδης, Γερουσ. 2.
Στάμος Δασκαλόπουλος, μέλος τοῦ ἀνωτ. δικαστηρ. 1.
Σ. Σπηλιοτόπουλος. 1.
Σ. Σπηλιώτης. 1.
Σ. Φωντάνας. 1.
Σ. Φωκᾶς, ἀνθυπολ. 1.
Σ. Α. Παππᾶς. 1.
Σ. Α. Βλάχου. 1.
Σ. Κυδωνάκης. 1.
Σ. Δ. Βουλπιώτης. 1.
Φίλιππος Καννᾶς. 1.
Φώτιος Δάρας. 1.
Φ. Κωνσταντινίδης, ἀνθυπολ. 1.
Χ. Οἰκονομίδης 1.

Ἐν Ἄργει.

Ἄνθιμος Ἀργιεπίσ. Ἡλιουπόλεως, Τοποτ. Ἄργους. 1.
Α. Λόντος, μέλος τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου. 2.
Α. Κατξαΐτης. 1.
Ἀντ. χ. Ἰωαννίδης Σεββαῖος. 1.
Ἀναγνώστης Λιμπεράκης. 1.
Α. Ἰωαννίδης. 1.
Γ. Μόσρας, Ἀστυνόμος. 1.
Γ. Πραΐδης. 1.
Γ. Τζόκρης. 1.
Γ. Πεββοῦκας. 1.
Γ. Παπαϊδάκης. 1.
Δ. Τζόκρης. 2.
Δ. Πεταλᾶς. 1.
Ἐδουάρδος Μάσσων. 1.
Ἐμμ. Ἰωαννούσης. 1.

Ι. Βλασσόπουλος, γεν. πρόξενος τῆς Ῥωσσίας ἱππεὺς διαφόρων ταγμ. κτλ. 2.
Ι. Παπαρηγόπουλος, πρόξενος τῆς Ῥωσσίας. 2.
Ι. Μ. Δαμηράλης. 1.
Ι. Ν. Κούζοβικ. 2.
Ἰγνάτιος Συμεωνίδης 1.
Ιω. Αημασιάδης. 1.
Ιω. Σέκερης. 1.
Ιω. Ζωϊόπουλος. 1.
Ιω. Παπατζόνης. 1.
Κ. Κωνσταντόπουλος. 1.
Κ. Κλονάρης. 1.
Μ. Παπαμιχαλόπουλος. 1.
Ν. Μαυρομμάτης, τοποτηρητ. τῆς διοικήσεως. 1.
Ν. Ζεγκίνης. 1.
Ν. Κ. Α. ἰατρός. 1.
Ν. Ἰω. Κορδίας. 1.
Ν. Φανδρίδης, ἀλληλοδιδ. 1.
Ν. Χαριτάκης, μουσικοδιδ. 1.
Πανοῦτζος Νοταρᾶς. 1.
Π. Α. Κυπαρίσσης, Γραμματ. τοῦ Πρωτοκλήτου. 1.
Π. Πολυδωρόπουλος. 1.
Πέπενπορν, Ἄγγλος. 1.
Π. Κένταυρος. 1.
Π. Τσιτσέλλης. 1.
Π. Φαρμακόπουλος. 1.
Ῥήγας Καγιόπουλος. 1.
Σ. Τρικόπης. 1.
Σ. Κονδύλης. 1.
Στρατηγ. Τζώρτζης, Ἄγγλ. 2.

Τζουλουφαίδης. 1.
Χ. Μηλιάνης, πρόεδρος τοῦ πρωτοκλήτ. δικαςηρ. 1.
Χ. Κλονάρης. 1.
Χρ. Σ. Ἀντωνόπουλος. 1.
Χ. Βλάσσης. 1.

Ἐν Κρανιδίῳ.

Δ. Α. Μητζόπουλος, 1.
Π. Ἰω. Μαρκίζης, Ἀςυνόμ. 1.

Ἐν Καρυταίνῃ.

Ι. Θ. Κολοκοτρώνης, συνταγματάρχης. 3.
Ι. Νικολαΐδης. 1.

Ἐν Τριπολιτζᾷ.

Α. Χαντζόπουλος, μέλος τοῦ ἐκκλήτου δικαςηρ. 1.
Α. Χρησανόπουλος. 1.
Α. Ἀλεξανδρόπουλος. 1.
Α. Ἀρσίνης. 1.
Α. Γ. Ὡρολογᾶς. 1.
Γ. Ἀντωνόπουλος. 1.
Γρ. Νικητάδης, γραμματ. τοῦ ἐκκλήτου δικαςηρ. 1.
Γ. Πανᾶς. 2.
Γ. Σκοῦφος. 1.
Γ. Ἰωαννίδης. 1.
Γ. Γαλανόπουλος. 1.
Γ. Καρακασόπουλος. 1.
Δανιὴλ, τοποτηρ. Τριπόλ. 1.
Δ. Καψάλης. 1.
Ε. Α. Ἰγγλέσης. 1.
Ἐμμ. Ι. Κισσήνιος. 1.
Θ. Σούντιας, μέλος τοῦ ἐκκλήτου δικαςηρ. 1.
Ἰ. Γ. Πανᾶς, δημόσ. συνήγ. παρὰ τῷ ἐκκλήτ. δικαςηρ. 2.
Ι. Ἀγγελόπουλος. 1.
Ι. Καραβελόπουλος. 1.
Ι. Π. Ἀνδρέας. 1.
Ι. Φαρμακόπουλος. 1.
Κ. Μανέτας. 1.
Κ. Δουκᾶς. 1.
Κ. Φαρμακόπουλος. 1.
Ν. Καφόρης, διοικητ. Τριπόλεως καὶ Λεονταρίου. 2.
Ν. Παπαδιαμαντόπουλος. 1.
Π. Νικολαΐδης, μέλος τοῦ ἐκκλήτου δικαςηρίου. 1.
Π. Ταμεχτζῆς. 1.
Π. Α. Ῥαντόπουλος. 1.

Ἐν Μηςθρᾷ.

Α. Ζαφειρόπουλος. 1.
Α. Κοκώνης. 1.
Α. Κόκορας. 1.
Ἀναγνώςης Καρτερούλης. 1.
Ἀναγνώςης Θεοδώρου. 1.
Γ. Ἀδαμίδης 1.
Γ. Χαρτυυλάρης. 1.
Γ. Σκαλίδης. 1.
Γ. Μανουσάκης. 1.
Γεώργιος Γιατράκος. 1.
Δημήτριος Ἀλούπης. 1.
Δημήτριος Σαλταφέρος. 1.
Δημήτριος Ν. Μανουσάκης. 1.
Δημήτριος Εὐςρατίου. 1.
Δ. Νικολόπουλος. 1.
Εὐςάθιος Κυουρούσης. 1.

Ἐμμ. Λεόπουλος. 1.
Θ. Λιακάκος. 1.
Ι. Ῥωσσόπουλος. 1.
Ἰω. Κορφιωτάκης. 1.
Ἰω. Ἰατρόπουλος. 1.
Κυριάκος Ματζινόπουλος. 1.
Λιάκος Γιατράκος. 1.
Μ. Κ. Μιχαλόπουλος. 1.
Ν. Μπούκουρας, διοικητής. 2.
Ν. Χρυσικόπουλος. 1.
Νικόλαος Ἀλεξανδράκης. 1.
Νικόλαος Γραμματικόπουλος. 1.
Ν. Παπᾶ Ἰωάννου. 1.
Π. Παπαθεοδωρόπουλος. 1.
Παν. Πηλάλας. 1.
Π. Μελετόπουλος. 1.
Παναγιώτης Παπᾶ Φώτου. 1.
Παναγιώτης Ἀλεξανδράκης. 1.
Σπήλιος Α. Σπηλιωτάκης. 1.
Σπυρίδων Κοπανίτζας. 1.
Σαράντος Ζαφειρόπουλος. 1.
Τήλιος Βούρβαχης. 1.

Ἐν Καλαμάτᾳ.

Ἀντώνιος Μπέλλος. 1.
Ἀντώνιος Μελισσουργός. 1.
Ἀναγν. Λ. Ζαχαρόπουλος. 1.
Ἀθανάσιος Π. Τζάνε. 1.
Ἀναγν. Παπαδόπουλος. 1.
Ἀθανάσιος Κυριακός. 1.
Ἀναςάσ. Ἰω. Λεονταρίτης. 1.
Γεώργιος Μόσρας. 1.
Γεώργιος Ζυρόπουλος. 1.
Γεώργιος Κατζίρας. 1.
Γεώργιος Παπαγιαννόπουλος. 1.
Γεώργιος χ. Θεοδώρου. 1.
Δημήτριος Ταγκόπουλος. 2.
Διονύσιος Βασιλείου. 1.
Διονύσιος Τζάννες. 1.
Δημήτριος Κορδίας. 1.
Διονύσιος Παπαδόπουλος. 1.
Δ. Βαραβελᾶς. 1.
Η. Βεργόπουλος. 1.
Ἡλίας Ἀφέσιος. 1.
Θεόδωρος Πλατανόπουλος. 1.
Ἰω. Τομπακάκης, διοικητής. 1.
Ἰωάννης Δικαῖος. 1.
Ἰω. Κ. Γιαννόπουλος. 1.
Ἰωάννης Ζάρκος. 1.
Κυριάκος Τζένιος. 1.
Κ. Π. Κυριακός. 1.
Κωνςαντῖνος Μανιάρης. 1.
Λάμπρος Ῥεντάκης. 1.
Μ. Χαρβούρης. 1.
Νικόλαος Νικολόπουλος. 1.
Παναγιώτης Μπενάκης. 1.
Π. Γ. Σταματελόπουλος. 1.
Πανάγος Α. Λογοθέτης. 1.
Π. καὶ Θ. Κυριακοί. 1.
Παναγιώτης Ζάρκος. 1.
Παναγιώτης Ποταρόπουλος 1.
Πανάγος Κ. Δουκάκης. 1.
Παναγ. Α. Ἀντωνόπουλος. 1.
Σπυρίδων Κολοβός. 1.
Χ. Ζαχαριάδης. 3.
Χρῆςος Λ. Στραβοσκιάδης. 1.

Ἐν Μικρομάνῃ.

Α. Β. Βαλσαμάκης. 1.
Β. Κουρουσόπωλος, πρόεδρος. 1.

M. Σκαλιστήρης. 1.
Σ. Σεραφείμ, Διοικητής. 1.

'Εν Μονεμβασίᾳ.

'Αμβρόσιος, 'Εκκλησιαστικὸς Τοποτηρητὴς Μονεμβασίας. 2.
Α. Ἀναγνωσταρᾶς, διοικητ. 1.
Ἀναστάσιος Εὐγενίδης. 1.
Ἀγαπητὸς 'Ιωαννίδης. 1.
Β. 'Ελευθέριος, 'Υπολοχαγ. 1.
Γεώργιος Δεσποτόπουλος. 1.
Δ. Φιλίππου, 'Υπολοχαγός. 1.
Θεο. Δριτζάκης. 1.
Θεόδωρος Καμπάνης. 1.
'Ιωάννης Ἄγαλος. 1.
Κοκόλης Ζορζάκης. 1.
Κωνσταντῖνος Μαλτέζος. 1.
Κοσμᾶς Κ. Κυριακίδης. 1.
Μπρούς, Ἀνθυπολοχαγός. 1.
Σ. Γωνατᾶς, Λοχαγός. 1.
Σταμάτιος 'Ιω. Γαλάτης. 1.
Στέφανος Καλογερᾶς. 1.
Φ. Ἀγγελίδης, Φρούραρχος. 1.
Φ. Κεσώγλους. 1.
Χ. Κυριακίδης. 1.

'Εν Κορίνθῳ.

Α. Κονδάκης, Διοικητὴς 2.
Α. Παπακωνσταντινόπουλος. 2.
Α. Σπυρόπουλος. 1.
Ἀθανάσιος. 1.
Γ. Διδασκαλόπουλος. 1.
Γ. Νοταρᾶς. 1.
Δ. Α. Βαλσαμάκης. 1.
Δ. Νικόπουλος. 1.
Εὐθύμιος Κανελλόπουλος. 1.
Θεόδωρος Κωνσταντόπουλος. 1.
'Ιωάννης Εὐθυμίου. 1.
'Ιωάσαφ Κ. Π. Βυζάντιος. 1.
Κωνς. Δημητριάδης. 1.
Κωνς. 'Ροδόπουλος. 1.
Κωνς. Λογοθέτου. 1.
Ν. Δ. Κανελλόπουλος. 1.
Παῦλος Σκοῦφος. 1.
Σ. Διδασκαλόπουλος. 1.
Σ. Νικολαΐδης, Κύπριος. 1.
Σταῦρος Νικολάου. 1.
Σωτ. Παμπούκης. 1.
Τρ. Τριανταφυλλόπουλος. 1.
Χρῆστος Τζολακόπουλος. 1.

'Εν Βοστίτζῃ.

Ἀνδρέας Κασημάτης. 1.
Ἀναγνώς. Ἀλεξανδρόπουλος. 1.
Ἀναγν. Ἀνδριόπουλος. 1.
Ἀναγν. Χαραλάμπης. 1.
Ἀνδρέας Ζαΐμης. 1.
Ἀνδρέας Λόντος. 1.
Ἀλέξιος 'Ιγγλέσης. 1.
Γ. Σωτηριάδης. 1.
Γ. Τσουκαλᾶς. 1.
Δημ. Μελετόπουλος. 2.
Δ. Χρυσανθόπουλος. 1.
Δημ. 'Ιωάννου. 1.
Δ. Σκορδίλης. 1.
Δ. Νικολόπουλος. 2.
'Ιωάννης Σακελλαριάδης. 1.
'Ιω. Χαραλάμπης. 1.
'Ιω. Παπαδόπουλος. 1.
'Ιω. Ἀθανασίου. 1.

Κ. Στεριόπουλος. 1.
Κ. Θεογιέρης. 1.
Λέων Μεσσηνέζης. 1.
Λουκᾶς Λόντος. 1.
Μιχαὴλ Θεοδώρου. 1.
Μάρκος Μεσσηνέζης. 1.
Μ. Κασσιέρης. 1.
Ν. Χαραλάμπης. 1.
Παν. Πετρόπουλος. 1.
Παν. Δεσποτόπουλος. 1.
Παν. Κωνσταντίνου. 1.
Προκόπιος Οἰκονόμου. 1.

'Εν Τρικκάλοις.

Ἀνδρέας Σωτηρίου Νοταρᾶ. 1.
Ἄγγελος καὶ Κ. Σπηλιάδαι. 1.
Γ. Πετρόπουλος. 1.
Γ. Ἀναγνώς. Μητροπούλου. 1.
Γ. Ἰωάννου. 1.
Δ. Νικολόπουλος. 1.
Δ. Α. Βαρλαμάκης. 1.
Εὐστάθ. καὶ Ἰω. Σ. Δασίου. 1.
Εὐθύμιος Καλαρᾶς. 1.
Θεοδωράκης Μερτικόπουλος. 1.
Ἰω. Δημητρίου Τουρνᾶ. 1.
Ἰω. Σταυρόπουλος. 1.
Πᾶνος Θάνου. 1.
Σπυρίδων Δασίου. 1.
Σπυρίδων Δημητρίου. 1.

'Εν Ἀρκαδίᾳ.

Ἀμβρόσιος Πρωτοσύγγελος. 1.
Ἀναστάσιος Μανοῦσος. 1.
Ἀμβρόσιος Ψυλογαλάνης. 1.
Γεράσιμος Πονηρόπουλος. 1.
Ἰω. Κωτάκης, Πρόεδρος τοῦ πρωτοκλ. δικαστηρ. 1.
Ἰω. Πετρῆς, Τήνιος. 1.
Ἰω. Ἄγχολος, Πυργιώτης. 1.
Κ. Α. Κανελλόπουλος. 1.
Νικόλαος Λοῦζης. 1.
Πεταλᾶς, Διοικητ. Ἀρκαδ. 1.
Παναγιώτης Σκουτερίδης. 1.
Παναγιώτης Μανοῦση. 1.

'Εν Γαστούνῃ.

Ἀναγνωστόπουλος, Ἐκτ. Ἐπ. 1.
Α. Χ. Λόνδος. 1.
Ἀγγελῆς Οἰκονομόπουλος. 1.
Α. Ι. Σ. Τυπάλδος. 1.
Ἀσημάκης Μπέριος. 1.
Γεώργιος Καραθανάση. 1.
Δημήτριος Γαλανόπουλος. 1.
Διαμαντῆς Δημακόπουλος. 1.
Δημήτριος Μπενάκης. 1.
Διονύσιος Παπαγιαννόπουλος. 1.
Ἰωάννης Τζακούρας. 1.
Κωνσταντ. Γιαννόπουλος. 1.
Νικόλαος Ἰω. Σισίνης. 1.
Π. Καλαμαρᾶς, Πρόεδρος. 1.
Στέλιος Α. Κονταγόρης. 1.
Χ. Σισίνης. 1.
Χαραλάμπ. Δ. Σκαρλάτος. 1.

'Εν Πύργῳ.

Ἀγαμέμνων Αὐγερινός. 1.
Α. Χαραλάμπης. 1.
Ἀναγν. Γιαννόπουλος. 1.
Ἀνδρέας Ἀθανασόπουλος. 1.
Βασίλειος Κ. Γιαννόπουλος. 1.

Βασίλειος Χαμακόπουλος. 1.
Γ. Π. Ζαριφόπουλος καὶ ἀδελφοὶ ἐξ Ἀνδριτζαίνης. 1.
Γρ. Πιττακός. 1.
Διον. χ. Ἰω. Μητρόπουλος. 1.
Δ. Λαμπίκη Καρατζᾶς. 1.
Ε. Α. Σίμος. 1.
Θαλῆς Θεοδωρίδης. 1.
Ἰωακεὶμ Μιχαὴλ. 1.
Ἰωάννης Μανιατόπουλος. 1.
Ἰω. Μαυρογορδάτος. 1.
Ἰω. Ν. Πατρῶνας. 1.
Κύριλλος, πρώην Λαρίσσης. 1.
Μελέτιος, Ἀρχιεπ. Μετρῶν. 1.
Νικ. Γρατζαλιᾶς. 1.
Π. καὶ ἀδελφ. Α. Σισίνη. 1.
Παναγ. Πονηρόπουλος. 1.
Παν. Σπ. Ἄγολος. 1.
Σ. Δ. Μανοῦσος. 1.
Σωκράτης Σιλαθόπουλος. 1.
Χαρ. Ζαριφόπουλος. 1.
Χαραλάμπης Δαραλέξης. 1.

Ἐν Νεοκάστρῳ, Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ.

Ἀθανάσιος Σπυρόπουλος. 1.
Ἀνατόλιος Ἀρχιμανδρίτης Κανταύρας. 1.
Ἀνδρέας Σ. Σαράντης. 1.
Ἀντώνιος Χασαπογεώργης. 1.
Α. Παπάζοφ. 1.
Ἀριστομένης Κουβαρᾶς. 1.
Α. Στάνου. 1.
Γ. Βεργογιαννόπουλος. 1.
Γ. Δ. Οἰκονομίδης. 1.
Γ. Παυλάκης. 1.
Γ. Παπουτζάλοφ. 1.
Γ. Σπουγίτης. 1.
Δ. Καλιγόπουλος. 1.
Δ. Κουτζογιαννόπουλος 1.
Δ. Πολίτης. 1.
Ἐλαίας, Παΐσιος. 1.
Ἐμμανουὴλ. Α. Μοδενδς. 1.
Ζ. Νεράγκαθας. 1.
Θ. Ἰω. Θεοδωρόπουλος. 1.
Θεόδωρος Μπουρπουγάκης. 1.
Ι. Ῥίκης 1.
Κωνς. Ῥάμφος, Διοικητής. 2.
Καράπαυλοι (ἀδελφοί.) 1.
Κ. Θ. Δαρειώτης. 1.
Κωνσαντῖνος Μαργαρίτης. 1.
Νικόλαος Κ. Λαχανᾶς. 1.
Ν. Οἰκονομόπουλος. 1.
Π. Βάρβογλους, Πρόεδρος τοῦ Πρωτοκλήτου. 1.
Π. Ῥούσσης. 1.
Παν. Κροῦσος Κουβιέλος. 1.
Προκόπιος Π. Δημητρίου. 1.
Π. Διαμαντόπουλος. 1.
Φώτιος Π. Σακελαρίου. 1.
Χρῆσος Λιακόπουλος. 1.

Ἐν Ναυπάκτῳ.

Κύτζος Τζαβέλας, Ἀρχηγός. 1.
Κ. Λ. Βέηκου. 1.
Νασούλης Νταγκλῆς. 1.
Πᾶνος Γιολδάσης. 1.

Ἐν Μισολογγίῳ.

Α. Ἐμμ. Παπᾶ. 1.

Κ. Τζιουνόπουλος. 1.
Κ. Τζιόγκας. 1.
Πᾶνος Βλαχόπουλος. 1.
Χρησάκης Ῥέγκυς. 1.

Ἐν Λειβαδίᾳ.

Ἀσέριος Κ. Νούνια. 1.
Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς. 1.
Ἰω. Μαμούνης, Διοικητὴς 1.
Ἰωάννης Κυπαρίσσης. 1.
Ἰωάννης Φίλιππος. 1.
Λάμπρος Νάκος. 1.
Μ. Κ. Μ. 1.
Π. Κεφαλᾶς. 1.

Ἐν Αἰγίνῃ.

Α. Μουσοξύδης. 2.
Γεράσιμος Ἀρχιεπίσ. Αἰγίν. 1.
Γεώργιος Γεννάδιος. 1.
Γεώργιος Γιαλάπας, Ἰατρός. 1.
Ἰωσὴφ Δισομίτης. 1.
Κ. Τ. Οἰκονομίδης. 1.
Κυρίτζης Μαργαρίτου. 1.
Κ. Γ. Λήμνιος. 1.
Ῥοῖζος Κ. Δημάρατος. 1.

Ἐν Νάξῳ.

Ἀθανάσιος Γρηγοριάδης, Διοικητής. 2.
Ἀλεβίζος Σέρβος. 1.
Α. Β. Λάσκαρης. 1.
Ἱερόθεος, Ἀρχιεπ. Παροναξ. 1.
Μιχαὴλ Μαρκοπολίτης. 1.
Ὁ Οἰκονόμος τῶν χωρίων. 1.
Π. Λεντούδης. 1.

Ἐν Μυκόνῳ.

Α. Πλατύκας. 1.
Ἀντ. Ἰω. Χασᾶς. 1.
Ἀθανάσιος Πιτζάλης. 1.
Α. Γ. Δεάγγελος. 1.
Γ. Α. Σωμάκης. 1.
Γ. Σ. Βοθρωντός 1.
Δ. Αἰνιάν. 1.
Εὐςράτιος Μ. Παρίσης. 1.
Ἐμμ. Πρασσακάκης. 1.
Ἐμμ. Βλαχάκης. 1.
Ι. Θεοτόκης. 1.
Ι. Α. Σωμάκης. 2.
Ι. Γ. Τοπάλδος. 1.
Ι. Μαυρογένης. 1.
Ι. Δ. Φέςας. 2.
Ι. Βεάκης. 1.
Ι. Ῥίκης. 1.
Ἰω. Ἀνδρουλάκης. 1.
Κυριάκος Καλλίας. 1.
Μ. Καλογηρᾶς. 1.
Π. Κορδίας. 1.
Π. Γιαννακόπουλος. 1.
Π. Μυριανίδης. 1.

Ἐν Τήνῳ.

Ἀντώνιος Νάζος. 1.
Α. Ῥαυτόπουλος. 1.
Γ. Πόμερ. 1.
Γ. Κρίσπης. 1.
Γ. Σ. Πρωτοψάλτης. 1.
Γεώργιος Περίδης. 1.
Δ. Π. Πόμερ. 1.
Ε. Ξένος. 2.

Ἰωάννης Καγκάδης. 1.
Ἰωάννης Σαγρέδος. 1.
Ἰάκωβος Παξιμάδης. 1.
Ἰωάννης Δρόσος. 1.
Ἰάκωβος Καγκάδης. 1.
Μ. Δημητριάδης. 1.
Μιλτιάδης Α. Παξιμάδης. 1.
Μιχαὴλ Τζώρας. 1.
Μιχαὴλ Ἰακώβου Παξιμάδ. 1.
Μανουὴλ Ἀν. Καλλέριου. 1.
Νικόλαος Σκαραμαγκᾶς. 1.
Οἱ ἐπίτροποι τῆς σχολῆς τῆς Εὐαγγελίστριας. 5.
Στ. Α. Βαλιάνος, διοικητής. 2.
Σταμάτης Καγκάδης. 1.
Στ. Α. Παξιμάδης. 1.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ.

Ἄγγελος Δόκτωρ Μάνεσης. 1.
Α. Κόμ. Μεταξᾶς Πέτρου. 1.
Ἀλέξανδρος Λουβέρδος. 1.
Ἀνδρέας Ῥαζῆς. 1.
Ἀναστάσιος Κόμης Μεταξᾶς, Π. Καίσαρος. 1.
Α. Ν. Φωκᾶς Τσανετάτος. 1.
Ἀνδρέας Ἀντίππας. 1.
Αὔγουστος Τόμσον. 1.
Ἀν. Δόκτωρ Δομερίτης 1.
Ἀν. Δόκ. Μυλωνᾶς Παναγ. 1.
Ἀναστάσιος Ἰγγλέσης. 1.
Ἀν. Ῥαζῆς Π. Χρισοδούλου. 1.
Ἀσπασία Φωκᾶ Ἀναστασίου. 1.
Καπ. Ἀποστόλης Κούπας. 1.
Καπ. Ἀν. Σπυρίδωνος Πετινάτος. 1.

Βαγγέλης Λιβαδᾶς. 1.
Γ. Δυπάλδος Μαράτος. 1.
Γερ. Κόμης Τζαγκαρόλος. 1.
Γερ. Πανᾶς Κωνσταντίνου. 1.
Γεράσιμος Ἰγγλέσης. 1.
Γερ. Κοργιαλένιος. 1.
Γ. Κόμης Ἄννινος Χωραφᾶς. 1.
Γ. Δόκτωρ Μαρκορᾶν. 1.
Γ. Λιβαδᾶς Π. Σπυρίδωνος. 1.
Γ. Κρασᾶς Σπυρίδωνος. 1.
Δ. Χίλμης Π. Μαντσαβίνου. 1.
Δημ. Κόμης Καροῦσος. 1.
Δημ. Μελισσινός. 1.
Εὐαγγελινὸς Τυπάλδος. Μπασιᾶς. 1.
Εὐστάθιος Δόκ. Πινιατόρρος. 1.
Ἡλίας Τζιτζέλης Π. Ἀγγέλου. 1.
Θεμιστοκλῆς Τζιμάρας. 1.
Ἰάκ. Ζερβὸς Ἰακουμάτος. 1.
Ἱερώνυμος Δόκτωρ Σκιαδᾶς. 1.
Ι. Δόκτωρ Ζαμπέλιος. 1.
Ι. Μεταξᾶς Ἀνδρίτζης. 1.
Ι. Φωκᾶς Ἀγγέλου. 1.
Ι. Λιβαδᾶς. 1.
Ι. Τυπάλδος Φορέστης. 1.
Ι. Βαπτ. Ἄννινος Σάββα. 1.
Ι. Γ. Μεταξ. Ἀντζουλακάτος. 1.
Ι. Φωκᾶς Κοσμέτου. 1.
Καμύλος Κόμ. Δελαδέτζιμας 1.
Κωνσ. Κουντούρης Νικολάου. 1.
Δόκτωρ Μαρῖνος Ἱππεὺς Μεταξᾶς Ἀνδρίτζης. 1.

Μιχ. Γερασίμου Ἰγγλέσης. I.

Μάριος Δόκτωρ Ἀσώνης. I.

Μαρῖνος Δόκτ. Βαλσαμάκης. I.

Μ. Φωκᾶς Ἀλεξανδράτος. I.

Μιχαῆλος Δαλονᾶς. I.

Νικόλαος Π. Κουντούρης. I.

Ν. Σπινέλλης Σπυρίδωνος. I.

Ν. Φωκᾶς Μαρίνου. I.

Καπ. Ν. Μεταξᾶς Τζανέτ. I.

Ν. Εὐσταθιάδης Μεταξᾶς. I.

Ν. Ἀναστασιάδης Φωκᾶς. I.

Ν. Δόκτωρ Πινιατόρρος. I.

Ὀδυσσεὺς Βούρβαχης. I.

Παν. Ἀγγελάτος Π. Γρηγορίου. I.

Παν. Λουβέρδος Λάσκαρη. I.

Παῦλ. Δόκτωρ Βαλσαμάκης. I.

Παῦλ. Φωκᾶς Ἀλεξανδράτος. I.

Κάπ. Παν. Φωκᾶς Παγουλάτος. I.

Παῦλ. Φωκᾶς Στεφάνου. I.

Π. Κατζαΐτης. I.

Πέτρος Κόμης Σδρίνιας. I.

Πέτρος Διπάλδος Γιακουμάτος. I.

Σπυρ. Ἄννινος Καβαλιεράτος. I.

Σπυρ. Πόγγης Π. Ἀλουϊζίου. I.

Σπυρ. Φωκᾶς Παυλάτος. I.

Σπύρ. Τζιμάρας. I.

Σπυρ. Μ. Κόμης Δελαβέτζιμας. I.

Ἔτι ἐν Ναυπλίῳ.

Β. Παυλίδης. I.

Γκίκας Γ. Γκιώνης. I.

Κ. Ζωγράφος. I.

Λιμπέρης Γιαννακόπουλος. I.

Σπυρ. Παπαλεξόπουλος. I.

Φ. Παπαμανόλη. I.

Χρ. Ματακίδης. I.

Ἀνδρ. Βενετζανόπουλος. I.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	Στίχ.		ἀνάγνωθι
5.	26.	δύναται	δύνανται
	27.	συνέρχωνται	συνέρχωνται
12.	28.	συγχίσει	συγχύσει
14.	3.	πὴν θέλησιν	τὴν θέλησιν
15.	32.	νὰ μὴ διαμένῃ	νὰ διαμένῃ
16.	30. 31.	κυριότητα,	ἐξουσίαν,
21.	5.	χρισημεύσῃ	χρησιμεύσῃ
21.	12.	πολιτείαν	κατάστασιν
	14.	πολιτείας.	καταστάσεως.
107.	16.	ἐκτελεστική	νομοτελεστική
162.	27.	terrirtoria	territoria